

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD ASKERİ MÜDAHALELERİNİN İNSANİ
BOYUTUNUN TARTIŞILMASI**

DOKTORA TEZİ

ZÜBEYDA PARLAK

DANIŞMAN: DOÇ. DR. KAAAN DİYARBAKIRLIOĞLU

**YALOVA
MAYIS 2023**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD ASKERİ MÜDAHALELERİNİN İNSANİ
BOYUTUNUN TARTIŞILMASI

DOKTORA TEZİ

ZÜBEYDA PARLAK
157307001

DANIŞMAN: DOÇ. DR. KAAN DİYARBAKIRLIOĞLU

YALOVA
MAYIS 2023

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “ **SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD ASKERİ MÜDAHALELERİNİN İNSANİ BOYUTUNUN TARTIŞILMASI**” başlıklı bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

İmza

Zübeyda PARLAK

ÖNSÖZ

Doktora eğitimim boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, akademik anlamda bana her zaman destek olan ve doğru yolu gösteren sayın danışman hocam Doç. Dr. Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU 'na ve tez izleme komitesinde bulunan Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY, Dr. Öğr. Üyesi Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK'a, benden yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Kenan DAĞCI, Doç. Dr. Ceyda Yerdelen KAYGIN, Doç Dr. Tazegül ATALAY, Dr. Öğr. Üyesi İtir ALADAĞ GÖRENTAŞ ve Araş. Gör. Dilara MEHMETOĞLU hocama teşekkür ederim. Her zaman yanımda oldukları ve benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen eşim Vedat PARLAK'a ve anlayışlarından ötürü çocuklarım Eylül, Azra ve Muhammed'e teşekkür ederim.

Mayıs.– 2023

Zübeyda PARLAK

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT.....	xi
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	13
2.1. İnsani Müdahalenin Kavramsal Çerçevesi	13
2.2. İnsani Müdahalenin BM Barışı Koruma Faaliyetlerinden Farkı.....	17
2.3. İnsani Müdahale İle Birlikte İncelenen Kavramlar	18
2.3.1. İnsani müdahale, egemenlik, meşruiyet ve yasallık	18
2.3.2. İnsani müdahale ve haklı savaş.....	26
2.3.3. İnsani müdahaleden koruma sorumluluğuna ABD.....	30
2.3.4. Koruma sorumluluğunun üç sütunu.....	35
2.3.5. Koruma sorumluluğu doktrininin insani müdahaleden farkı.....	36
2.3.6. Koruma sorumluluğu raporları	38
2.3.7. Koruma sorumluluğunu uygulama - politika araçları.....	39
2.4. Kuramsal Çerçeve	42
2.4.1. Realist ve Neorealist teorilerin ulusal çıkar ve insani konulara yaklaşımı.....	42
2.4.2. İdealizm, liberal ve neoliberal teorilerin ulusal çıkar ve insani konulara yaklaşımı.....	52
2.4.3. Liberalizm, neoliberalizm ve insani müdahale	54
2.4.4. İnşaaacı yaklaşımın ulusal çıkarlara ve insani konulara yaklaşımı	61
2.4.5. Dış politika amaçları ve insani müdahale	69
2.4.6. İnsani müdahale, Yeni Müdahalecilik ve Postkolonyalizm	73
2.4.7. Çatışma çözümleri	75
3. ABD’NİN DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI VE DIŞ POLİTİKA BELGELERİNDE ULUSAL ÇIKAR TANIMLAMASI	79
3.1. ABD’nin Dış Politika Amaçları	79

3.2. ABD'nin Dış Politika Belgelerinde Ulusal Çıkar Tanımlaması ve Amaçları	81
3.2.1. Ekonomik amaçlar	81
3.2.2. Ulusal güvenlik amaçları	86
3.2.3. Demokrasi ve insani amaçlar	90
4. ABD'NİN 1995 BOSNA-HERSEK MÜDAHALESİ	97
4.1. İnsan Hakları İhlalleri ve Müdahale Süreci	97
4.2. ABD'nin Bölgeye Yönelik Çıkar Tanımlaması	103
4.3. ABD Liderinin Kişiliği, Konuya İlgisi ve İçsel Faktörler	107
4.4. Bölgesel Aktörlerin ve Uluslararası Toplumun İnsani Müdahaleye Tepkisi	111
4.5. Yerel Aktörlerin İşbirliği	112
5. ABD'NİN 1999 KOSOVA MÜDAHALESİ	115
5.1. İnsan Hakları İhlalleri ve Müdahale Süreci	115
5.2. ABD'nin Bölgeye Yönelik Ulusal Çıkar Tanımı	117
5.3. ABD Liderinin Kişiliği, Konuya İlgisi ve İçsel Faktörler	119
5.4. Bölgesel Aktörlerin ve Uluslararası Toplumun İnsani Müdahaleye Tepkisi	123
5.5. Yerel Aktörlerin İşbirliği	126
6. ABD'NİN 2011 LİBYA MÜDAHALESİ	129
6.1. İnsan Hakları İhlalleri ve Müdahale Süreci	129
6.2. ABD'nin Bölgeye Yönelik Ulusal Çıkar Tanımı	139
6.3. ABD Liderinin Kişiliği, Konuya İlgisi ve İçsel Faktörler	147
6.4. Bölgesel Aktörlerin ve Uluslararası Toplumun İnsani Müdahaleye Tepkisi	156
6.5. Yerel Aktörlerin İşbirliği	161
7. SONUÇ VE ÖNERİLER	165
KAYNAKLAR	173
ÖZGEÇMİŞ	197

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
ICISS	: International Comission on Intervention and State Sovereignty
KKO	: Kosova Kurtuluş Ordusu
NATO	: Kuzey Atlantik Andlaşma Örgütü
R2P	: Responsibility to Protect
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UÇK	: Ushtria Çlirimtare e Kosoves
UGK	: Ulusal Geçiş Konseyi
UGSB	: Ulusal Güvenlik Belgesi
UNHCR	: United Nations High Commision on Refugees
UNMIK	: Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu
UNPROFOR	: Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Gücü
YFC	: Yugoslavya Federal Cumhuriyeti

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD’NİN ASKERİ MÜDAHALELERİNİN İNSANİ BOYUTUNUN TARTIŞILMASI

ÖZET

Soğuk Savaş sonrası dönemde, dünyada ilgi, devletlerarası çatışmalardan ziyade devlet içi sivil çatışmalara kaymıştır. Bu çatışmaların çoğunluğu devletler ile vatandaşları arasında gerçekleşmektedir. Ancak bazı devletler bu çatışmalara çözüm olarak insani müdahale ile dâhil olmaktadır. Doğrudan veya dolaylı diğer ülkelerdeki insani krizlere en çok dâhil olan ülkelerden biri de Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’dir. ABD’nin öncülüğünde yapılan insani müdahaleler, uluslararası toplumun bazı kesimleri tarafından uluslararası hukuka uygun olmasa bile meşru olarak kabul edilmeye başlamıştır. Meşruiyetin kaynağı ise müdahalenin insani gerekçelerle yapılmasıdır. ABD insani müdahalelerini insani gerekçelerle yaptığını ileri sürmektedir. İnsani müdahalelerde müdahale eden ülkenin müdahale edilen ülke üzerinde çıkarlarının olmaması gerekir. Bu nedenle çalışmada temel amaç ABD’nin insani krizlere ulusal çıkarları için mi yoksa insani kaygılarla mı dâhil olduğunu saptamaktır.

Genel olarak ulusal çıkarları ve insani hedefleri dış politika amaçları içinde tanımlanmaktadır. ABD’nin dış politika belgeleri olan ulusal güvenlik belgelerinde, ulusal güvenlik, güç kazanma, ekonomik çıkarlar veya hayati çıkarlar; önemli çıkarlar yada birincil, ikincil ve üçüncül çıkarlar şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu çıkar öğelerinin karşısına ABD liderlerinin insani kaygıları koyarak, her aşamada “niyete” odaklanarak çalışma analiz edilmiştir. Ayrıca ABD dış politika amaçlarına etki eden içsel faktörler olarak ABD kongre ve kamuoyu, ABD başkanının tercihleri; dışsal faktörler olarak insani krizin varlığı, uluslararası, bölgesel ve yerel aktörlerin davranışları incelenmiştir.

Çalışmanın önemi, insani bir kriz ortaya çıkması durumunda ABD’nin dış politika amaçlarının belirlenmesi ve dış politika amaçlarına etki eden içsel ve dışsal unsurları tespit etmeye çalışmasıdır. Çünkü ABD’nin insani müdahalesini örnek alan bazı ülkeler de insani müdahale gerçekleştirebilir Bir insani krizi çözebilirler veya insani krizi gerekçe göstererek yeni çatışmalara yol açabilirler.

Literatürde konu çok geniş olduğu için ABD’nin yer aldığı, insani krizle ilgili olan, 1995 Bosna ve 1999 Kosova ve 2001 Libya müdahaleleri karşılaştırmalı vaka analizi olarak seçilmiştir. Çünkü her üç olayda da ABD tarafından insani müdahale yapılmıştır. Birbirine yakın bölgelerde insani krizler ortaya çıkmıştır ve neo liberal ABD başkanları insani müdahaleyi gerçekleştirmiştir. Her üç olayda da ABD’nin, insani krizlerde ulusal çıkarlarını insani durumla birleşmesi koşuluyla hareket ettiği, ancak müdahale amaçlarına etki eden iç ve dış etkenlerin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: ABD, ulusal çıkar, insani müdahale, 1995 Bosna, 1999 Kosova

ABSTRACT

In the post-Cold War age, in world attention shifted to intrastate conflicts rather than interstate conflicts. The majority of these conflicts take place between states and their citizens. However, some states are able to implement humanitarian intervention as a solution to these conflicts. the United States of America (USA) is one of the countries most directly or indirectly involved in humanitarian crises between other countries. Humanitarian interventions led by the USA have begun to be accepted as legitimate by some segments of the international community, even if they do not comply with international law. The source of legitimacy is that the intervention is carried out on humanitarian grounds. The United States claims that it made humanitarian interventions for humanitarian reasons. In humanitarian interventions, the intervening country should not have interests in the intervened country. Therefore, the main question is whether the US intervenes with humanitarian concerns rather than national interests. For this reason, the main purpose of the study is to determine whether the USA is involved in humanitarian crises for its national interests or for humanitarian concerns.

In general, national interests and humanitarian concerns are defined as foreign policy objectives. USA foreign policy purposes or national interests in the US national security documents are listed as national security, power gain, economic interests, or vital interests, important interests, or primary, secondary, and tertiary interests. The study is analyzed by putting the humanitarian concerns of the US administration against these interest elements and focusing on “intention” at every stage. In addition, the US congress and public opinion, the preferences of the US president as internal factors; the existence of the humanitarian crisis and the behavior of international, regional and local actors as external factors affecting the US foreign policy goals are examined.

The importance of the study is to determine the foreign policy goals of the USA in case of a humanitarian crisis and to try to identify the internal and external factors that affect the foreign policy goals. Because some countries that take the humanitarian intervention of the USA as an example can also perform humanitarian intervention, they can solve a humanitarian crisis or they can cause new conflicts by citing the humanitarian crisis.

Since the subject is very broad in the literature, I chose the 1995 Bosnia and 1999 Kosovo and 2001 Libya interventions, which were related to the humanitarian crisis, as a comparative case study. Because in all three cases, the USA participated in the humanitarian intervention. Humanitarian crises have arisen in near regions, and neo-liberal the US presidents have carried out humanitarian intervention. In all three cases, it was concluded that the USA acted on the condition of combining its national interests with the humanitarian situation in humanitarian crises, but there were internal and external factors affecting the objectives of the intervention.

Keywords: The USA, national interest, humanitarian intervention, 1995 Bosnia, 1999 Kosovo, 2001 Libya

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş Döneminde devletlerarası çatışmalar nasıl çözülür sorusuna çözüm aranmaktaydı. Günümüzde ise ilgi odağı devletlerarası çatışmalardan ziyade devletlerin içinde ortaya çıkan sivil çatışmalara yönelmiştir. Bu sivil çatışmalarda bazı devletlerde yoğun insani kayıplar ortaya çıkmıştır. Diğer devletler bu duruma müdahale etme veya seyirci kalma konusunda ikileme düşmüşlerdir. Finnemore ve Bull'a göre bu ikilemin bir yanında, uluslararası sistem ve kurallarının gerektirdiği devlet egemenliği anlayışı; diğer yanında insani açıdan zarar gören insanları kurtarma isteği bulunmaktadır (Finnemore, 2003, ss. 136-137; Bull, 1977, ss. 227-228). Bu nedenle 1990'dan itibaren Birleşmiş Milletler (BM) yetkilendirmesi olsun veya olmasın zarar gören insanları kurtarma amacıyla bazı devletler tarafından insani müdahale yapılmaya başlanmıştır ve insani müdahale, bazı kesimler tarafından yasal olmasa bile meşru kabul edilmeye başlamıştır (Meernick, 1996, s. 392; Buchanan, 2022, s. 690).

1990'larda Amerika Birleşik Devletleri (ABD), BM ve Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) ile birlikte Irak, Somali, Haiti ve eski Yugoslavya' da insani müdahalelerde bulunmuştur. ABD ve BM, etmemiştir örneğin – Afrika' daki Sudan ve Ruanda (Fransızlar Ruanda'da sınırlı bir müdahale gerçekleştirmiş ve uluslararası yardım ağı insani yardım sağladı) gibi tüm insan hakları felaketlerini durdurmak için müdahale etmemiştir. 11 Eylül terör saldırısı ve ABD'nin 'teröre karşı savaşı'nı ortaya çıkarmıştır (MacFarlane ve diğerleri ,2004; Weiss, 2004; Kurth 2006). ABD ve diğer büyük Batılı güçler artık terörizmin yeni stratejik önceliklerine, kitle imha silahlarının (KİS) yayılmasına ve 'haydut devletlere' odaklanmışlardır (Avustralya Savunma Bakanlığı, 2003; Daalder ve Lindsay, 2003; Stevenson, 2004).

Mary Kaldor'un belirttiği gibi, Irak ve Afganistan'daki savaşlar, uluslararası toplum nezdinde insani müdahalenin itibarını sarsmış olsa da, devletlerarasında sivillerin nasıl korunacağı, meşru devletlerin nasıl kurulacağı, güvenlik sorunları halen tartışılan sorunlardandır (Kaldor 2008, s. 195). Barışı koruma ve müdahale operasyonlarının temeli olarak kabul edilen Koruma Sorumluluğu Doktrininin (R2P), Eylül 2005'te BM Dünya Zirvesi tarafından onaylanmıştır. Ancak askeri müdahale aşaması halen sorunlu bir kriterdir (Freedman, 2005; Mueller 2005).

Çalışmanın Konusu

İnsani müdahale ile insani kayıpları sona erdirmeye isteği, bir devletin diğer devlete güç kullanımını da içermektedir (Stromset, 2003, s. 251). İnsani gerekçelerle de olsa diğer ülkelerin içindeki çatışmalara karşı diğer devletlerin güç kullanımı, çatışmalara müdahil olan devletlerle ilgili en büyük endişe kaynağını ve problemi oluşturmaktadır (Hippel, 1999, s. 3; Wall ve Omar, s. 3-20). Çünkü kuvvet kullanımı için klasik uluslararası hukuk kurallarına göre muhatap ülkenin rızası aranmamaktadır. Oysaki insani gerekçelerle de olsa uluslararası sistemde devletlerin gerçekleştirdiği müdahaleleri, açıkça olmasa da, yasaklayan kurallar bulunmaktadır. Bunlar uluslararası hukuk çerçevesinde diğer devletlerin iç işlerine müdahale etmeme, devlet egemenliğine saygı, devletlerarası anlaşmazlıkların barışçıl çözülmesi, diğer ülkeye güç kullanılması yasağı ve BM' nin yetkilendirdiği güç kullanımı durumunda tarafsızlığı içermesi olarak sıralanabilir (Weiss, 2007, s. 23; Byers ve Chesterman, 2003, s. 15). Özellikle BM yetkilendirmesi olmadan yapılan bir müdahalenin insani gerekçelerle de olsa uluslararası hukuk kurallarına aykırı olduğu bazı yazarlar tarafından ileri sürülmektedir (Byers ve Chesterman, 2003, s. 133). Ancak tüm bu kuralların insani kayıpları engellemediğini ileri süren bazı yazarlar çözüme yönelik çözüm önerilerinde bulunmaktadır (Doyle, 2001; Stromset, 2003). ABD'nin insani nitelikli olarak görülen 1995 Bosna müdahalesi, 1999 Kosova müdahalesi ve 2011 Libya müdahalesidir. Bu olaylar incelenerek ABD'nin insani müdahale amacına ve bu amacına etki eden etkenler belirlenmeye çalışılmıştır.

Benzer bir endişe insani müdahalenin yerine uygulamaya konulan Koruma Sorumluluğu Doktrini- The Responsibility to Protect Doctrine (R2P) içinde geçerlidir. BM üyelerinin çoğunluğunun taraf olduğu, çözüme yönelik en çok kabul gören reçete konumundadır. R2P 2005'te BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiş ve 2006'da BM Güvenlik Konseyi'nde onaylanmıştır. R2P devletlere vatandaşlarına karşı yerine getirmesi gereken bazı sorumluluklar yüklemektedir. Geleneksel açıdan yorumlanan meşruiyet ve otoritenin kaynağı olan devlet ile yeni meşruiyet kaynağı olarak devletin vatandaşları olan insanları koruma sorumluluğu arasında ki dengede bazı değişimler ortaya çıkmıştır. Zamanla bir teamül oluşturacak şekilde ilerlemektedir (Weiss, 2007, s. 24). BM kapsamında pek çok ülke tarafından kabul edilen R2P bu değişimi yansıtmaktadır ve insani müdahalelere çözüm yolu olarak

önerilmektedir. R2P devletlere vatandaşlarına karşı yerine getirmesi gereken bazı sorumluluklar yüklemektedir. Devletler sorumluluklarını yerine getirmediğinde veya görevlerini yerine getirmede isteksiz olduğunda BM Güvenlik Konseyi'ne ve uluslararası topluma bazı görevler verilmiştir. Müdahalenin şartları ve önleme, reaksiyon gösterme ve yeniden inşa ile ilgili BM dâhilinde insani krizlere ilişkin ilkeler belirlenmiştir R2P'ye göre yapılacak askeri müdahale için de altı kriter belirlenmiştir: haklı neden, doğru amaç, son çare, orantılılık, olumlu gelişme beklentisi, doğru otorite (R2P, 2022) Ancak koruma sorumluluğunun işletilmesi ile ilgili başta Güvenlik Konseyi üyelerinin vetosu olmak üzere çeşitli sorunlar bulunmaktadır (Ertuğrul, 2016, s. 456). BM Güvenlik Konseyi'nin veya uluslararası toplumun tarafları insani kriz ortaya çıktığında sorumluluk almaktan kaçınabilmektedirler (Bellamy, 2008, s. 627; Şener, 2021, ss. 45-51). Uluslararası toplumun tarafları ve BM üyeleri R2P kapsamında askeri müdahale aşamasına geçtiklerinde R2P'de belirlenen askeri müdahale aşamasında kriterlerin nasıl işletileceğine ilişkin anlaşmazlığa düşebilmektedirler. Doğru niyet nasıl bilinebilir; soykırımın derecesi ne kabul edilmeli veya haklı neden eşiği nasıl belirlenebilir gibi sorular her örnek olayda güncelliğini korumaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin veya uluslararası toplumun tarafları da sorumluluktan kaçınabilmektedirler veya özellikle insani krizlerde BM Güvenlik Konseyi üyeleri arasında veto krizi yaşanabilmektedir (Bellamy, 2008, s. 627). İnsani müdahalenin, diktatörce bir müdahale veya Haklı Savaş Doktrini'nin farklı bir versiyonu olduğunu ileri süren yazarlar mevcuttur (Hamilton, 2006, s. 292).

Devletler diğer ülkelerde ağır insan hakları ihlali ortaya çıktığında müdahale edip etmeme arasında sıkışıp kalırlar. Aynı zamanda kükümetler insani gerekçeler dışında herhangi bir gerekçeyi özellikle uluslararası kamuoyuna açıklamaları da çeşitli nedenlerle mümkün olmamaktadır. İç işlerine müdahale yasağı, Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi, ülkenin bölünmez bütünlüğüne ve bağımsızlığına ilişkin ilkeler, uluslararası toplumun başka herhangi bir nedenle diğer devletlerin egemenliğine yönelik ihlalleri kabul etmek istememesi, Batılı ittifakların desteği ve onların kendi askerlerinin hayatlarını riske atma isteksizliği ve yerel desteğin olması bu nedenler arasındadır. Bu nedenle ABD'nin insani konulara yaklaşımı, ulusal çıkarlarından, bölgeye ve iktidardaki yönetimin eğilimlerinden, bölgesel aktörlerin ve uluslararası toplumun tepkisinden ve yerel işbirliğinden etkilenmektedir. ABD

insani krizlere göre amaçlarını dış politika belgelerinde ve kendi kamuoyu açıklamalarında paylaşmaktadır. Çalışmada bu nedenle bu belgeler ve ABD kurumlarının bilgilendirmeleri incelenmiştir. Çoğunlukla insani müdahale yapan başka ülkeler gibi ABD’de de gerçek çıkarlarını gizleyebilir. Ancak farklı örnek olaylar birlikte incelendiğinde dış politika amaçlarına ilişkin benzer özellikler de ortaya çıkmaktadır. Bu analiz yöntemi ile ABD’nin insani müdahale politikasına yönelik bir projeksiyon oluşturmada kullanılan analizlere yararlı olmuştur.

Literatürde ABD’nin müdahalelerinin meşru veya çıkar amaçlı olup olmadığını inceleyen araştırmalar yoğun bir şekilde yer almaktadır. Hem insani müdahalede meşruiyet kaynağı hem R2P’de yer alan doğru niyet kriteri dâhilinde müdahale yapan devletin, müdahale yapılan ülke üzerinde herhangi bir şekilde ulusal çıkarlarının bulunmaması gerekir (R2P, 2022, s. 13). ABD’nin çatışma çözümü olarak yine sivil çatışmanın kaynağını inceleyen ve üçüncü taraf devlet olarak insani müdahale hangi kriterlere göre yapılmalıdır? şeklinde araştırmalar bulunmaktadır (Şener, 2021, s. 45-51). Realist yaklaşım, insani müdahaleyi çıkar temelli incelerken; liberaller, daha çok meşruiyet açısından konuya yaklaşmaktadırlar. R2P’nin gelişimine rağmen ortaya çıkan sorunların devam etmesi ve ABD’nin insani krizlere çoğunlukla taraf olması konunun incelenmesini gerekli kılmaktadır. ABD ağır insan hakları ihlallerinden kaynaklanan bir sorunu mu çözmek istemektedir, yoksa ulusal çıkarlarıyla mı ilişkilendirmektedir veya müdahale ederken dikkate aldığı bir takım başka unsurlar var mıdır? Bununla ilgili daha çok çalışma yapılması gereklidir. Çünkü ABD ve ABD’yi örnek alan diğer devletler bu sorunu dayanak göstererek yeni çatışma alanları yaratabilirler ya da insan hakları ihlalinden kaynaklanan bir sorunu çözebilirler.

Çalışmanın Önemi

Koruma sorumluluğunun bazı kesimler tarafından benimsenmesine rağmen BM yetkilendirmesi olsun veya olmasın, çatışmalarda üçüncü taraf devletler, diğer devletlere karşı insani gerekçelerle müdahalelerini gerçekleştirmeye devam etmektedirler. İnsani müdahale gerçekleştiren devletlerin kendi dış politika amaçlarını gerçekleştirmek için mi hareket ettiği sorusu ise problemin temel kaynağını oluşturmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), ise insani müdahalelere doğrudan veya dolaylı olarak en çok katılan ülkelerden biridir. ABD’in

dış politikası gereği mi veya insani nedenle mi katıldığı hala en çok tartışılan konulardan biridir (Roberts, 2000, s. 212).

ABD'nin dış politika amaçları ve motivasyonları daha önce yapılan çalışmalarda araştırma konusu olmakla birlikte, insani müdahale çatışma çözmekten çok çatışma yaratma kapasitesi bulunmaktadır. Ayrıca ABD'nin insani müdahale uygulamaları uluslararası teamüllere etki etmektedir. ABD'yi örnek alan ülkelerin benzer uygulamalar yapma ihtimalleri artmaktadır. Bu nedenle çalışma'da ABD'nin insani müdahale niyetini ölçerek, insani kaygıların dış politika amaçlarına olan etkisini ölçmeyi amaçlaması bakımından önem taşımaktadır.

Çalışmanın Amacı

İnsani müdahale koruma sorumluluğunun bir parçasına dönüşsede ABD'nin müdahaleleriyle ilgili akademik çevrelerde tartışmalar hala devam etmektedir. Bu nedenle çalışmada temel amacım, ABD'nin insani nedenler gerekçe göstererek yaptığı müdahaleleri analiz edebilmek, ABD'nin müdahalelerde çıkarlarının bulunmaması şartına uygun olarak müdahalelerin meşruiyetini ölçebilmek ve insani müdahalesini etkileyen etkenleri belirlemeye çalışarak daha önce yapılan çalışmalara katkı sağlamaktır. İnsani müdahale çerçevesinde ABD'nin dış politika amaçlarını ve ona etki eden unsurları belirlemektir. Bu sayede insani kriz ortaya çıktığında Türkiye'nin ABD'nin olası pozisyonuna karşı stratejisini belirlemesine katkıda bulunabilmektir. Çünkü Türkiye jeopolitik konumu ve çatışma bölgelerine yakınlığı nedeniyle oldukça etkilenmektedir. ABD'nin insani konulara yaklaşımı, ulusal çıkarlarından, bölgeye ve iktidardaki yönetimin eğilimlerinden, bölgesel aktörlerin ve uluslararası toplumun tepkisinden ve yerel işbirliğinden etkilenmektedir. ABD insani krizlere göre amaçlarını dış politika belgelerinde ve kendi kamuoyu açıklamalarında paylaşmaktadır. Çalışmada bu nedenle bu belgeler ve ABD kurumlarının bilgilendirmeleri incelenmiştir. Çoğunlukla insani müdahale yapan başka ülkeler gibi ABD'de de gerçek çıkarlarını gizleyebilir. Ancak farklı örnek olaylar birlikte incelendiğinde dış politika amaçlarına ilişkin benzer özellikler de ortaya çıkmaktadır. Bu analiz yöntemi ile ABD'nin insani müdahale politikasına yönelik bir projeksiyon oluşturmada kullanılan analizlere yararlı olmuştur.

Araştırmanın Soruları ve Hipotezleri

- İnsani müdahale nedir?
- İnsani müdahalenin egemenlik, meşruiyet ve yasallık tartışmaları ile ilişkisi nedir?
- R2P nedir?
- ABD'nin R2P'nin oluşumuna etkisi nedir?
- İnsani müdahaleyi inceleyen yaklaşımlar nelerdir?
- ABD'nin dış politika amaçları(ulusal çıkar) ile insani kaygıları arasında ilişki var mıdır?
- ABD'nin insani müdahalesini etkileyen temel faktörler nelerdir?
- 1995 Bosna Hersek, 1999 Kosova ve 2011 Libya müdahalesinde ABD'ni etkileyen ortak unsurlar nelerdir.
- ABD insani müdahalelerini dış politika amaçlarını gerçekleştirmek için insani müdahale gerçekleştirmektedir.
- ABD'nin insani müdahaleleri iç faktör olan dış politika amaçları, ABD liderinin konuya ilgisi ve kongre ve kamuoyunun tepkisi; dışsal faktörler olarak bölgesel aktörlerin davranışları ve uluslararası toplumun tepkisi, yerel işbirliğinden etkilenmektedir.

Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Bu çalışmada ABD'nin insani müdahalesini belirleyen faktörler incelemek istendiği için ABD'nin 1995 Bosna-Hersek, 1999 Kosova, 2011 Libya müdahalelerini örnek olaylar olarak alarak, bu olaylar üzerinden ABD'nin dış politika amaçları karşılaştırmalı vaka olarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada ABD'nin insani müdahalesi bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Bağımsız değişkenler olarak yakın bölgelerde yer alan ve liberal ABD devlet başkanlarının yer aldığı üç vaka seçilmiştir. BM tarafından yasal ve meşru olarak kabul edilen 1995 Bosna Müdahalesi, insani müdahale olarak kabul edilen 1999 Kosova Müdahalesi ve R2P olarak kabul edilen Libya müdahalesi karşılaştırmalı vaka olarak incelenmiştir. Her üç olayda ABD'nin dış politika amaçlarında yer alan

ulusal güvenlik çıkarları ve ekonomik çıkarların karşısına insani kaygılar konularak ABD'nin niyeti ölçülmeye çalışılmıştır.

ABD'nin dış politika amacını etkileyen özelliklerini etkileyen içsel etkenler ve dışsal etkenler de bulunmaktadır. İçsel etkenler, ABD'nin ekonomik ve ulusal güvenlik çıkarlarını uluslararası güvenlik strateji belgelerinde bölgesel olarak tanımlaması; ABD liderlerinin kişiliği, konuya ilgisi ve lideri etkileyen kongre ve kamuoyudur. Dışsal faktörler bir insani krizin varlığı, bölgesel aktörlerin ve uluslararası toplumun insani müdahaleye tepkisi ve yerel işbirliğidir. Bu özellikler seçilen üç olayda aynı özelliklerle karşılaştırarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada ABD'nin insani konulara yaklaşımını belirleyen temel unsurların neler olduğu tümevarım yöntemiyle incelenmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden karşılaştırmalı vaka analizi ile birlikte, analiz seviyesi belirleme yöntemi kullanılmıştır.

Analiz düzeyi konusunda Waltz (1959), Singer (2006)'in eserlerinden yararlanılmıştır. Analiz düzeyi, uluslararası ilişkilerde olay, olgu, süreç, fikir ve davranışların nasıl oluştuğunu açıklamak için uluslararası ilişkileri çeşitli birimlere ayırarak sistem, birey ve devlet olarak incelemektir. Uluslararası ilişkilerde birimlerin davranışları, diğer birimlerin davranışlarına etki eder. Önemli olan birimlerin diğerlerini nasıl etkilediğidir. Waltz (1959) "Man, the State and War" adlı eserinde savaşın nedenlerini ortaya çıkarmak için uluslararası ilişkileri birey, devlet ve uluslararası sistem olmak üzere üç birime ayırarak analiz etmiştir (Temby, 2013). Singer 1961'de uluslararası ilişkileri, uluslararası sistem ve alt sistemler olarak uluslararası ilişkileri iki bölüme ayırmıştır. Daha sonra birey, ulusal ve sistemik düzey olarak yeniden analiz birimlerine ayırmıştır (Singer, 2006).

Ulusal devlet, hala uluslararası politikada bağımsız olarak hareket edebilen ve diğer aktörleri kendi amaçları doğrultusunda etkileyebilen en önemli aktör ve analiz birimidir. Realist teorilerde devlet temel aktör olarak ele alınır. Uluslararası alanda çıkarlarını gerçekleştirmek üzere hareket eder. İç ve dış etkilere açık değildir. Liberal yaklaşımda birey ve devlet, temel aktörler olarak kabul edilir. Çünkü devlet yönetimini gerçekleştiren kişilerin, siyasi partiler yoluyla yarışarak iktidara geldiklerinden halka ve kongreye karşı sorumlulukları vardır. Bu nedenle iç siyasetten etkilenir. Onlar da uluslararası alanda ulusal çıkar için hareket ederler ve

öncelik kendi vatandaşlarının haklarıdır (Bellamy, 2016, s. 473). Birey düzeyi analizde ise uluslararası politikaları kendi düşünce, kişilik, ideoloji ve tercihleriyle etkileyen kişiler incelenir. Bunlar kanaat önderi diyebileceğimiz dini önder, düşünür veya politik kişiler olabilir. Sistem ise uluslararası alanda bağımsız olarak hareket eden uluslararası örgüt, devlet, birey, devletdışı sivil örgütlenmeler, suç örgütleri, çok uluslu şirketler vb. birimlerden meydana gelir. Bazen etkileşim tek yönlü iken, bazen karşılıklı veya birlikte etkileşimle uluslararası alanda bir politika ortaya çıkabilir (Sönmezoğlu, 2019, ss. 265-294). Bu nedenle ABD devlet olarak ana aktör şeklinde analiz edilirken zaman zaman sistemsel, bölgesel, yerel aktörlere ve bireylere yer verilmiştir.

Araştırma, çatışma çözümü ve koruma sorumluluğu doktrini kapsamında daha çok “doğru niyet” kriteri kapsamında değerlendirilmiştir. Müdahalenin gerekçesi olarak meşruiyet kaynağı olarak da insani müdahalede müdahaleye taraf olan devletin müdahale yapılan ülke üzerinde çıkarının yokluğu aranmaktadır. Bu nedenle araştırmada ABD’nin insani müdahalesinde ulusal çıkarlarının karşısına insani kaygıyı koyarak hangisinin ağır bastığı ölçülmeye çalışılmıştır. Çatışma çözümleri açısından yaklaşıldığında çatışma kaynağı olarak, devletlerin çıkarları için çatışma ihtimali bulunduğundan, ABD’nin devlet olarak “niyet”ine odaklanılmıştır. Bu nedenle çatışma yöntemleri analizinden yararlanarak konuyu incelenmiştir. Aktör analizi olarak ABD liderinin davranış şeklini Graham’ın kestirimci rasyonel politika modeli çerçevesinde ele alınmıştır. Çünkü rasyonel aktör modelinde birey, tüm bilgilere sahip olsa da çıkarlarını maksimize etmek için kestirimci bir yaklaşımla, kendi çıkarlarının önceliğine göre iç ve dış politikada hareket edebilir şeklinde alındığı için (Simon, 1997, ss. 1-80), ABD devleti’ ni rasyonel aktör olarak alarak, ABD dış politikasına etki eden iç ve dış etkenlerin sürece etkisi değerlendirilmiştir.

ABD’nin ulusal çıkarlara ve insani krizlere yaklaşımı nitel araştırma türünden söylem analizi çerçevesinde incelenmiştir. ABD’nin ulusal çıkarlara ve insani krizlere yaklaşımı ulusal güvenlik stratejileri belgelerinde ve devletin resmi söylemlerinde açıklanmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada ağırlıklı olarak dönemin ulusal güvenlik strateji belgeleri, dönemin ABD başkanı ve yardımcılarının görüşleri incelenmiştir ve konuyla ilgili makale ve kitaplardan yararlanılmıştır. Açıklayıcılığının kapsamından dolayı dış politika analizinden yararlanarak konu

değerlendirilmiştir. Dipnot ve kaynakçada Yalova Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Estitüsü yazım kurallarından yararlanılmıştır.

ABD'nin insani politikasının teorik temelleri iktidardaki yönetime bağlı olarak realist ve liberal politikalarından belli ölçüde etkilenmektedir. Bu nedenle yönetsel kararlar Realist ve Liberal varsayımlar bağlamında değerlendirilmiştir (Gnest, 2004, ss.122-126). Özellikle insani konuları ön plana aldığı ileri sürülen Liberal yönetimlerin iktidarda bulunduğu dönemlerdeki müdahalelere ağırlık verilmiştir. Realist, Liberal ve dış politika analizi çerçevesinde ABD'nin dış politika amaçlarını nasıl inşa ettiği analiz edilmiştir.

Literatürde insani müdahale olarak değerlendirilen müdahalelerin çoğu Soğuk Savaş sonrasında, özellikle liberal Bill Clinton döneminde Avrupa kıtasında gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle yasal kabul edilen ve etnik temizliğe konu olmuş olan 1995 Bosna müdahalesi ve insani müdahale olarak kabul edilen 1999 Kosova müdahalesini yine liberal olan Barack Obama'nın döneminde koruma sorumluluğu çerçevesinde gerçekleştirilen 2011 Libya müdahalesi karşılaştırmalı vaka analizi olarak seçilmiştir. Her üç olayda da ABD'nin insani müdahalesi bulunmaktadır ve insani müdahaleye ahlaki açıdan insani yaklaştığı iddia edilen liberal ABD başkanları liderlik etmektedir. Birbirine yakın coğrafyalarda insani krizler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin davranışlarında benzerlikler olması beklenmektedir. Farklılıklar çıkıyorsa “bu neden kaynaklanıyor” sorusuna cevap vermeye çalışılmıştır. Bu nedenle üç olayda da ortak olan dış politika amaçları saptansa dahi sürece etki eden etkenler belirlemeye çalışılmıştır.

ABD'nin güç kullanımına dayalı insani müdahalesini etkileyen temel faktörler belirlenerek bu faktörleri etkileyen içsel ve dışsal etkenler olarak altı(6) ortak ölçüt koyarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Birinci ölçüt olarak insan hakları ihlali ve müdahale süreci incelenmektedir. Bu kapsamda araştırılan bölgede bulunan bir devlette ağır insan hakları ihlalinin bulunup bulunmadığı ve bu kapsamda ABD' nin müdahaleye dahil olup olmadığı araştırılmıştır.

İkinci ölçüt olarak ABD'nin insani müdahale yaptığı bölgeye yönelik ulusal çıkar tanımı yapmaktadır. ABD'nin bölgeye yönelik ulusal güvenlik stratejilerinde ulusal çıkar tanımlaması yapıp yapılmadığı ve bu tanımlamanın insani krizle nasıl

ilişkilendiği incelenmiştir. Dış politika analizinde devletlerin amaçları ve ulusal çıkar, dış politika çıktısı olarak değerlendirilmektedir (Sönmezoğlu, 2014, s. 347). Dış politika çıktısı olarak ABD'nin dış politika amaçları çeşitli şekilde sıralanmakla birlikte genellikle ulusal güvenlik ve güç çıkarları, ekonomik çıkarlar, insani çıkarlar olarak belirlenmektedir. ABD'nin bölgeye yönelik ulusal çıkarlarını insani krizlerle ilişkilendirerek insani müdahalenin gerçekleştirilip, gerçekleştirilmediği ölçülmüştür.

Üçüncü ölçüt olarak ABD yönetimi ortak olarak dış politika amaçlarını belirlese dahi ABD liderlerinin insani müdahale ile ilgili yaklaşımları farklılaşabilmektedir. Liderinin kişiliği, dünya görüşü, konuya ilgisi, kamuoyu ve kongrenin lider üzerindeki etkisini içsel faktörler şeklinde ortak ölçüt olarak ele alınmıştır. Çünkü demokratik liberal devletlerde liderler tekrar seçilme isteğinden ötürü kongre ve kamuoyunun isteklerini dikkate alırlar. Bu çerçevede ABD liderinin konuyla ilgili tercihleri, kongre ve ABD kamuoyunun desteğinin dikkate alıp almadığı ve onların şiddetli tepkisinden kaçınılıp kaçınılmadığı incelenmiştir.

Dördüncü ölçütte, ABD'nin insani müdahale gerçekleştirmek için bölgesel aktörlerin ve uluslararası toplumun tepkisini dikkate alıp almadığını incelenmiştir. Bölgedeki aktörler hem krizde stratejik ortaklık hem de uluslararası alanda destek için gerekli unsurdur. Bölgesel aktörler genellikle bölge üzerinde tarihsel, ekonomik anlamda etkisi olan ülkeler arasından seçilir ve bu aktörler ABD ile işbirliğine açık olmalıdır. Tüm bunların ilgili olayda geçerli olup olmadığı incelenmiştir. Yine müdahale sırasında uluslararası toplumun desteğini aramakta mıdır? Müdahaleye birçok devletin destek vermesi, müdahalenin hem meşruiyetini sağlamakta hem BM' de alınan kararlarda ABD'nin hareket alanını genişletmekte; hem de ABD'nin insani konulara yaklaşımını teşvik etmektedir. BM Güvenlik Konseyi üyelerinin müdahale kararını veto edip etmediği de hem yasallığı hem müdahaleyi kolaylaştırması açısından önemlidir. Küresel güçlerin ve BM üyelerinin ABD uygulamalarını teşvik edip etmediği veya sınırlandırıp sınırlandırmadığı incelenmiştir. ABD'nin BM yetkilendirmesi altında NATO çerçevesinde hareket etme çabası vaka ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Tek veya çok taraflılığın ABD'nin insani müdahalesini etkileyip etkilemediği ölçülmüştür.

Altıncı ölçüt yerel işbirliğidir. Bunun için gerekli unsur olarak insan hakları ihlaline maruz kalan mağdurların ABD'den müdahale için yardım isteyip istemediği veya

ABD'nin yerel güçleri destekleyip destekmediği incelenmiştir. Çünkü rızanın devletten, yerel aktörlere kaydığı durumlarda, yerel güçlerden yeterli desteğin alınıp alınmadığını ölçülmeye çalışılmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi ABD'nin insani müdahalesini etkileyen unsurlar altı ölçüt karşılaştırmalı olarak alınarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma konuyla ilişkili olarak yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde giriş, ikinci bölümde insani müdahale kavramı açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ABD'nin dış politika amaçları, dördüncü bölümde bağımsız değişkenlerimizden ABD'nin 1995 Bosna Müdahalesi, beşinci bölümde ABD'nin 1999 Kosova Müdahalesi, altıncı bölümde 2001 Libya müdahalesi ele alınmıştır. Yedinci olan son bölümünde ise ABD'nin insani müdahalesini belirlenen ölçütler çerçevesinde analiz edilmektedir.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

İnsani müdahale kavramı akademik çevreler tarafından oldukça çok tartışılmıştır. Birçok yaklaşım tarafınan da incelenmiştir. Bu nedenle öncelikle insani müdahale kavramı incelenmiştir. Daha sonrada insani müdahaleye yönelik yaklaşımlarla birlikte değerlendirilmiştir.

2.1. İnsani Müdahalenin Kavramsal Çerçevesi

İnsani müdahaleye ilişkin ortak kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır. Bazı yazarlar klasik devlet egemenliği ve bir devletin iç işlerine müdahale etme yasağından hareketle konuya yasallık açısından yaklaşmaktadırlar ve insani müdahalenin yasal ve meşru olamayacağını savumaktadırlar (Bellamy, 2003, s. 22; Weiss, 2007, s. 25). Bazı yazarlar, insan hakları merkezli hareket ederek insani müdahaleyi savunmaktadırlar hatta insani müdahalenin yapılmasını bir zorunluluk olarak görürler. Konuya meşruiyet açısından yaklaşarak insani müdahalenin alanını yorum yöntemiyle genişletirler (Teson, 2003 s. 181; Stromset, 2003, s. 122). Bu nedenle, konuyu anlamak için, aşağıdaki farklı tanım ve yaklaşımları incelemekte yarar vardır.

Liberal yaklaşımla ve meşruiyet açısından incelendiğinde insani müdahale,

Bir devlet veya hükümetin temel amacı insanın insan olmaktan kaynaklanan insan haklarını korumaktır. Askeri güç tehdidi veya gücün uluslararası orantılı kullanımı liberal bir hükümet ve ittifak prensibiyle yapılıyorsa, tiranlığı ve anarşiyi yok etme amacındaysa kurbanın yararınaysa çifte etkiye sahip olarak tanımlanmaktadır (Teso'n, 2003,s. 93). Kurbanı yardım etmek en temel görev olarak kabul edilmektedir(Teso'n, 2003, s. 95).

Bir diğer yazar kapsamını açıklar:

Buna göre insani müdahale, “bir devlet veya devletler tarafından kendi vatandaşlarından ziyade diğer devletin vatandaşlarının temel insan haklarına olan ağır ihlalin önlenmesine ve yayılmasına son verme amaçlı; diğer devletin izni olmadan onun bölgesinde kuvvet uygulaması; devlet sınırlarının ötesinde güç tehdidi ya da kullanımı” anlamına gelir (Holzgrefe, 2003, s. 15).

Bazı yazarlar ise insani müdahale kavramının alanını genişleterek “devletin çökmesi durumunda, insan hakları ihlalleri ortaya çıktığında, ayrımcı çatışmalar olduğunda ve tehlikeli bir çevre oluştuğunda insani müdahale gerçekleştirilir” şeklinde kavramı açıklar (Berkowitch ve Richard Jackson, 2012, s. 103).

Koruma sorumluluğu kapsamında insani müdahaleyi, bir görev olarak değerlendiren yazarlar da mevcuttur. Bu yaklaşıma göre devlet egemenliği hakkının karşısına

devletin vatandaşlarını koruma görevi konulmuştur. Buna göre devletler vatandaşlarını açlıktan, etnik temizlikten, kölelikten vb. şeylerden korumalıdır. Devletler bu görevi yapamazlarsa veya yerine getirmekte isteksizlerse, bu sorumluluk devletler topluluğuna aktarılır (Bellamy ve Wheler, 2016, s. 22).

İnsani müdahale, "yabancı sivillerin yaşamını ve refahını koruma amacıyla yapılan askeri müdahaledir" şeklinde tanımlar da bulunmaktadır (Finnemore, 1998, s. 889; Pickering ve Kisangani, 2009, s. 590). Çoğu yazar yabancı sivillerin yaşamını kurtarmak için kendi askerini tehlikeye atma fikrine kuşkuyla yaklaşmaktadır (Wheler, 2000, s. 23; Bellamy ve Wheler, 2016, s. 2; Finnemore, 1998, s. 882; Pickering ve Kisangani, s. 2009). Hatta savaş için meşruiyet kaynağı olarak gösterildiğini veya bahane olarak ortaya atıldığını savunmaktadırlar (Godman, 2006, s. 107).

İnsani müdahale kavramına her ne açıdan yaklaşılsa yaklaşılsın kavramın kendi içerisinde bir uyumsuzluk vardır. Bu uyumsuzluğun kaynağı da hem insani hem müdahale kelimesinin birleşik kullanılmasıdır. İnsani müdahale teriminin içindeki insani kelimesi ele alındığında "Bir askeri müdahale nasıl insani olarak değerlendirilebilir?" sorusuna ilişkin geniş bir yorum çerçevesi mevcuttur (Hassner: 1998, s. 16). Bununla birlikte kavram dar anlamda kullanıldığında yabancı bir devletin özellikle de zayıf ve başarısız devletlerin içişlerine müdahalesi anlamına gelir. Bu devletler kendi kurallarını meşrulaştırıp uygulayamayan, genellikle iç çatışma veya iç savaş içinde olan devletlerdir. Dış güçler genellikle bu devletlere karşı müdahale etmeye eğilimlidir (Pektaş ve Ateş, 2018, s. 1-14).

İnsani müdahalenin "müdahale" kelimesi incelendiğinde genel anlamıyla "bir veya bir grup devletin, bir uluslararası örgütün ya da başka bir devletin politik sistemini, diğer bir deyişle otorite yapısını, iç politikalarını ve siyasi liderlerini, etkilemek için yapılan; diğer bir uluslararası aktörün hesaplanmış eylemi" olarak tanımlanmıştır. Bu eylemler zorlayıcı yöntemler kullanılarak ya da zorlama tehdidi ile yapılmaktadır (Geldenhuys, 1998, s. 6).

Sait Yılmaz geleneksel olarak müdahaleyi dört boyutta incelemektedir:

1. İnsani müdahale, 2. Önleyici müdahale (önleyici diplomasi vb) 3. Reaktif veya güç kullanmaksızın yapılan yapılan müdahale: yumuşak güç kapsamında ekonomik, diplomatik, siyasi ve psikolojik müdahale, 4. Klasik askeri müdahale veya doğrudan müdahale (uçuşa yasak alanlar oluşturmavb). Gerekli, kriterleri ise şu şekilde açıklar; 1.

Ciddi ve kitlesel insan hakları, 2. Savaş tehlikesi veya terörist faaliyetler, ihlallere müdahalenin uygun kollektif uluslararası kurumlar tarafından onaylanması ve iyi niyet unsuru aramaktadır (Yılmaz, 2012).

İnsani müdahalenin çeşitli boyutları bulunmaktadır. Diplomatik müdahale boyutu bir ülkenin politikalarını, anlaşmalarını kabul etmeme veya üyeliğine muhalefet etme, askıya alma ya da tanımama şeklinde gerçekleşebilir. Ekonomik müdahale şekli, boykot, ambargo gibi önleyici yöntemlerle veya ülke içindeki çeşitli ayrılıkçı gruplara ekonomik destek sağlama gibi yöntemlerle yapılabilir. Askeri müdahale ise diğer ülkeye karşı direkt kuvvet kullanımını içerebileceği gibi iç çatışmanın taraflarına silah sağlama gibi yöntemlerle de olabilmektedir (Geldenhuy, 1998, s. 14-15).

Pickering ve Kisangani'ye göre müdahale, bir ülkenin normal birliklerinin veya güçlerinin başka bir ülkenin topraklarına veya karasularına hareketi veya zaten bir ülkenin başka bir ülkede konuşlanmış olan birlikleri tarafından saldırgan askeri yayılması olarak ifade edilir (Pickering ve Kisangani, 2009, s. 589-600). Tam teşekküllü askeri müdahaleleri küçük sınır çatışmalarından veya kaza atışlarından ayırmak gerekir. "Düzenli birlikler" paramiliter güçler içermez ve askeri yayılmalar sınır muhafızları veya polis tarafından yapılan eylemler dâhilinde değildir. Bu tanım, küçük çaplı sınır çatışmalarının veya paramiliter kuvvetlerin üstlendiği eylemlerin, sürekli askeri müdahalelerin sonuçlarıyla karıştırılmasına engel olur (Pickering ve Kisangani, 2010, s. 477-493).

İnsani müdahale; siyasi, ekonomik, diplomatik ve askeri süreçleri içine alan bir kavramdır. Yapılan yardım ve yaptırımlar krizin boyutuna ve şiddetine göre değişebilmektedir. Ancak askeri müdahale sürecinde bir ülkede gerçekleşen iç çatışma, ayaklanma gibi durumlarda, tüm barışçıl yolların tüketilmesi gerektiği varsayılmaktadır. Ayrıca insani müdahale dış güç veya güçlerden oluşan bir grup tarafından kuvvet uygulanması söz konusu olduğundan daha dikkatli olunmalıdır (Hippel, 1999, s. 3; Wall ve Omars, s. 3).

Konu insani boyutuyla incelendiğinde literatürde "Ağır insani kayıplar içerdiğinde insani müdahale gerçekleşmelidir" düşüncesi hâkimdir. Hatta uluslararası teamül hukuku, insani müdahale kapsamında yapılan askeri müdahalenin genellikle insani amaçlar uğruna yapıldığının altını çizmektedir. Kavramın içeriğinden anlaşıldığı üzere insani müdahale askeri kuvvet kullanımını içermekle birlikte; askeri müdahale

olarak değeriendirilen bazı müdahaleler, insani amaçlarla yapılabilmektedir. Bu nedenledir ki makalelerde bazı askeri müdahaleler askeri olarak tanımlanmakta, insani gerekçelerle yapılan müdahaleler “insani askeri müdahale” kavramı kullanılmaktadır (Waal ve Omar, 1994, s. 2-3; Finnemore, 2003, s. 72).

İnsani müdahale kavramı görüldüğü üzere kelime olarak uyumsuz olmakla birlikte içeriği askeri ve insani boyutuyla birbirini tamamlayan hatta çoğu zaman birlikte uygulanan bir yöntemdir. Müdahale sürecinde de insani amaçlarla hareket edilse dahi hem askeri hem sivil kayıp yaşanmakta, yoğun insan kaybına neden olabilmektedir¹.

Faydacılar, evrenselciler, doğa bilimciler, eşitlikçiler ve bireyselciler, konuyu ahlaki açıdan değeriendirmektedirler. Örneğin; “faydacılar” askeri müdahaleyi, kayıplardan daha fazla can kurtarılmasını sağlıyorsa izin verilebilir olarak görmektedir. İnsani müdahale bazı akademisyenler tarafından görev, bazıları tarafından hak olarak görülmektedir (Holzgrefe, 2003, s. 22).

Görüşler ne olursa olsun, insani amaçlarla yapıldığı varsayımıyla, insani müdahale uygulamaları giderek meşruiyet kazanmaktadır. İnsani müdahale kapsamında askeri müdahalenin başladığı andan itibaren müdahale titizlikle uygulanmadığında hem askeri hem sivil olmak üzere fazla sayıda insani kayıp ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle insani müdahale kapsamındaki askeri müdahalenin meşru olabilmesi için tüm barışçıl yolların ve BM kapsamında barışa yönelik tüm yolların tüketilmesi gerekmektedir (Waal ve Omar, 1994, s. 3).

İnsani müdahale ile ilgili bazı ortak özellikler üzerinde genel bir kabul vardır: David Scheffer J., “Modern Bir İnsani Müdahale Doktrine Doğru,” makalesinde bunları şu şekilde açıklamıştır:

- İnsani müdahale, temel bir özellik olarak askeri güçlerin tehdidini ve kullanımını içerir.
- Başka bir devlete karşı saldırı eylemi gerçekleştirmemiş egemen bir devletin topraklarına veya hava sahasına askeri güçler göndererek bir devletin iç işlerine müdahale etmeyi gerektirmesi anlamında bir müdahaledir.
- Müdahale, devletlerin stratejik çıkarlarına zorunlu olarak doğrudan tehdit oluşturmayan, bunun yerine insani amaçlarla motive edilen durumlara yanıt olarak yapılır (Scheffer, 1992: 253-274).

Bazı çatışmaları insan ihlali gibi göstererek, diğer amaçlarını örtmek ve sırf meşruiyet sağlamak için hareket edilen müdahaleleri ise, insani müdahaleden

¹ Bu nedenle Adam Robert tarafından kelime oxymoron olarak tanımlanmaktadır.

ayırmak, askeri ve siyasi müdahale olarak tanımlamakta yarar vardır. Bir müdahale insani çıkar ve değerlerden uzak, ekonomik, politik ve stratejik çıkarların hesaplamaları ile gerçekleştirilmiş ise insani olmasıyla ilgili şüpheler ortaya çıkabilir.

2.2. İnsani Müdahalenin BM Barışı Koruma Faaliyetlerinden Farkı

BM kapsamında yapılan insani yardım veya barış gücü operasyonlarında da benzer süreçler ve yöntemler uygulanmaktadır. Bununla birlikte BM kapsamında yapılan askeri operasyonlarda Barış Gücü'nün kuvvet kullanımı davet eden ülkenin rızasına dayanır. Müdahale, BM Güvenlik Konseyi'nin kararına bağlıdır. Aynı zamanda sorunun yaşandığı bölgeye, üye ülkenin davetiyle, BM kapsamında diğer üye ülkeler gönüllü olarak asker gönderir. En çok gönüllü asker gönderen ülke operasyona liderlik eder (Kocaman, 2008, s. 34-55).

Uluslararası barış ve güvenliğin tehdidi ya da bozulması durumunda BM Güvenlik Konseyi'nin birtakım tedbir ve uygulamalara başvurur. Çatışan tarafların kendilerinin veya BM Güvenlik Konseyinin aracılığı ile diplomasi yoluyla tarafların çatışmasına bir çözüm bulamaması durumunda zorlama tedbirleri devreye koyulur. Bu çerçevede BM Güvenlik Konseyi'ne güç kullanmaya kadar geniş yetkiler tanınmıştır. Klasik barışı koruma faaliyetlerinde, barışı destekleme operasyonları rızaya, tarafsızlık ilkesine, kuvvet kullanmama ilkesine, gönderildikleri devletin iç işlerine müdahale yasağı ilkelerine aykırı harekette bulunamazlar. Buna göre BM görevlileri devletin bağımsızlığına, egemenlik haklarına ve toprak bütünlüğüne saygı duyacak şekilde hareket etmelidir. Başta ateşkesi sağlamak ve devam ettirmek, askerden arındırılmış güvenli bölgeler oluşturup buraları gözlemlemek ve korumak, tampon bölgeler oluşturmak ve sınırların denetimi gibi görevleri yerine getirmektedirler (Güngör, 2008: 10). BM askerleri ancak kendilerini koruma amacıyla hafif askeri silah kullanabilirler (Demirdöğen, 2006, ss. 242-246; Ratner, 1995, s17).

Daha önce güç kullanımına dayanan barışa zorlama (peace enforcement) hareketleri BM Şartı'nın 7. Bölümüne uygun olarak tarafların çatışmayı kendilerinin sonlandıramaması durumunda uygulamaya koyulan zorlama faaliyetleri Soğuk Savaş dönemi sonrası barışı koruma operasyonlarında uygulanmaya başlamıştır. Bu sistemde güç kullanımıyla ilgili bölgesel örgütlere hatta bireylere yetki verilirken; rıza ilkesi açısından da değişiklikler ortaya çıkmıştır. Artık “rıza yetkisi” özellikle

başarısız devletlerde, etnik farklılıklar sonucu kitlesel kısımlar, ağır insan hakları ihlalleri ve soykırımlarda çatışan tarafların yanında devlet içi unsurlara da tanınmıştır. Artık ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı çatışmalarda taraflarının rızası aranmaksızın müdahale söz konusu edilmeye başlanmıştır (Güngör, 2008: 10; Elçi, 2022, ss. 122).

Başarısız devletlerde ağır insan hakkı ihlalleri ortaya çıktığında barış güçleri daha ağır silahlarla donatılmış ve sadece kendi öz savunmaları için değil çatışmayı sona erdirmeye, barışı tesis etmek ve korumak için de silah kullanabilecek ve askeri güç kullanımında rızaya başvurulmayabilecektir (Elçi, 2022, s 465). Çatışma sonrasında barışın yeniden yapılandırılması ve pekiştirilmesi (peace building) aşamasında BM barışı destekleme kuvvetlerinin özellikle sivil aktörlere de yer verilmiş seçimlerin izlenmesi, anayasanın oluşturulması, hukukun korunması, sivil yönetimlere yardım, her türlü iletişim ve ulaşım ağlarının kurulması ve korunması, mayınlı alanların temizlenmesi gibi görevler verilmiştir (Demirdöğen, 2006, ss. 248-255).

2.3. İnsani Müdahale İle Birlikte İncelenen Kavramlar

İnsani müdahale ile ilgili sürekli tartışılan bazı kavramlar bulunmaktadır. İnsani müdahalenin yasallığı ve meşruiyeti, egemenlik kavramıyla çakışması, haklı savaş, koruma sorumluluğu bunlardan en önemlileridir. Bu tartışmalara yer vererek insani müdahaleye çalışmada daha fazla açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

2.3.1. İnsani müdahale, egemenlik, meşruiyet ve yasallık

Uluslararası hukuk doktrinde, insani müdahale “insancıl müdahale” olarak incelenmektedir. Genel olarak öncelikle insani müdahale kavramının kendisinden hareketle geleneksel hukuk kurallarına yer verilmekte veya meşruiyet açısından yaklaşılmaktadır.

Klasik anlamda BM anlaşmasının ikinci yer alan iç işlerine müdahale yasağı ya da Westphalian anlamda egemenlik anlayışı benimsenirken günümüzde yine BM anlaşmasının birinci maddesinde yer alan insan unsuruna giderek daha çok dikkat çekilmektedir. Egemenlik uluslararası sistemde ve uluslararası hukukta hala temel ilkelerden olmakla birlikte Soğuk Savaş sonrası dünya sisteminde üzerinde en çok tartışılan bir konu haline gelmiştir. Uluslararası alandaki bu tutum uluslararası hukuka da yansımış ve beraberinde egemenliğe dayalı uluslararası hukuk kuralları da

tartışmaya açılmıştır. Bu tartışmanın bir tarafında Üçüncü Dünya Ülkeleri, yasal pozitivistler ve klasikler, çoğulcular diğer yanında hukuki gerçekçilik, doğacılar, faydacılar ve dayanışmacılar bulunmaktadır (Lepard, 2002, s. 115).

Geleneksel anlayışta dış egemenlik devletlerarasında hukuki eşitlik, saygı, iç işlerine müdahale yasağı, self determinasyon devletin diğer hiçbir devlete tabii olmaması tamamen hür ve bağımsız bir iradeye sahip olması anlamına gelir. (Kapani, 2015: 66). 1648 Westphalia Barışı ile kabul edilen devlet egemenliğin günümüze kadar gelen ortak kabul görmüş unsurlardır (Finnemore ve Sikking, 1998, s. 891). Geleneksel egemenlik anlayışını yansıtan yasal pozitivistlere, çoğulculara ve klasiklere göre uluslararası hukukun temelini devlet egemenliği oluşturur. İç egemenlik ulus devlete aittir ve ulus devlet “bütün vatandaşlar ve tebaa üzerinde kanunla kısıtlanmayan devredilemeyen, bölünemeyen en üstün iktidardır” (Bodin, 1955). Antlaşmalar açısından konuya yaklaşıldığında özellikle uluslararası adalet divanının statüsünün 38(1) maddesinde uluslararası bir sözleşmenin gerekliliği için devlete atıf yapılır. Onlara göre, devletlerin uluslararası normlara bağlılığı için, devletlerin kurucu kurallarının tanınması zorunludur. Bu bağlamda ya uluslararası bir antlaşma olmalıdır ya da yaygın olarak uygulanan bir örf ve adet kuralı olmalıdır. Özellikle BM Şartının 2(4) maddesine işaret edilir. Bu madde “devletlerin bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı BM amaçları ile bağdaşmayacak şekilde kuvvet kullanımını ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını yasaklanmıştır. BM 2(7) maddesi de bir devletin içişlerine her türlü müdahalesini yasaklamıştır (Holfgerefe, 2003, ss. 20-41). Bu çerçevede BM’ in uzlaştırıcı rolüne vurgu yaparlar ve Güvenlik Konseyinin barışı tehdit kapsamında kuvvet kullanmaya yetkili tek kurum olduğunu kabul ederler. Ancak ve ancak BM şartının VII kapsamında “insan haklarının ağır ihlali” söz konusu olduğunda, barışı tehdit çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi’ nin kuvvet kullanabileceğini öne sürerler (Odman: 1996, s. 133).

BM Şartı’nın oluşturulduğu döneme bakarak kuralların özünü yorumlarlar. BM Şartı, geçmiş dönemdeki savaşlardan dersler alarak, diğer devletlerle olan uyuşmazlıklarda savaşa başvurmayı, uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmayı veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı yasaklamıştır. Bu nedenle, uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözme sistemine Şart’ın VI’inci Bölümünde yer verilmiştir. Buna karşılık barışa

tehdit, barışın bozulması ve saldırı fiilleri durumunda yapılacak işlemler ve alınacak önlemler bütünüyle (madde 39-51) VII'inci Bölümünde düzenlenmiştir şeklinde yorum yaparlar (Pazarcı, 2006, ss. 510-511; Odman, 1996, s.145; Byers ve Chesterman, 2003, s. 182-192). Bu bağlamda BM anlaşmasının 2(4)'teki devlet egemenliği müdahale yasağının tek istisnası olarak “meşru müdafaa” olarak kabul edilmiştir (Pazarcı, 2006, s. 512).

Meşru müdafaa hakkı BM barış ve güvenlik için gerekli önlemleri alınca çatışmayı sona erdirmektir. BM anlaşmasının 51. Maddesinde devletler ancak içlerinden birine ya da birkaçına saldırı olması durumunda kendisi veya kolektif şekilde meşru müdafaa hakkı vardır. Ayrıca BM 39. Maddeye göre bir saldırı olması durumunda veya uluslararası barış ve güvenliğin bozulması veya tehdit edilmesi halinde VII bölüm çerçevesinde silahlı güç kullanımını içeren önlemlere başvurulabilir. Ancak kendi gücü olmadığından üye devletlerden asker isteyebilir. Bir devlet ya da devletlere güç kullanma yetkisi verebilir. BM anlaşması 53. maddeye göre BM güvenlik konseyi bölgesel örgütlere veya üçüncü taraf olarak devletlere de kuvvet kullanma izni verebilir. Bu da ancak BM 106 maddesine göre “devletlerin rızası veya daveti” ile gerçekleşir (Byers ve Chesterman, 2003, ss. 182-192).

İnsani müdahaleyi hukuki gerçeklik yaklaşımı çerçevesinde savunanlar ise gelişen koşullara uygun olarak anlaşmaların veya diğer hukuki metinlerin yeniden yorumlanması gerektiğini ileri sürerler. Özellikle BM Şartının 39. maddesine atıf yapılır. Uluslararası alanda barış tehditi, barışın bozulması veya bir saldırı eylemi olduğunda Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanma yönünde izin verebileceği öne sürülür. BM Şartının 1. maddesine yer aldığı için uluslararası barışı korumak asıl amaçtır. Bu nedenle sınır ötesi insan hakları ihlalleri uluslararası istikrarı ve barışı bozan bir unsur olduğundan müdahaleye izin vermektedir yorumu yapılmaktadır (Farer, 1991: 186). Nitekim Güvenlik Konseyi, 1992'de 688 sayılı kararla Somali, 1994'de 929 sayılı kararla Ruanda 1994'de 940 sayılı kararla Haiti'ye yapılan müdahaleleri ciddi insan hakları ihlallerinin uluslararası barışa tehdit oluşturduğu gerekçesiyle onaylamıştır (Farer, 1991, s. 186).

Meşru müdafaa hakkı şu noktalarda bir devletin diğer bir devletin sınırları içinde askeri bir faaliyette bulunması olarak teamül kurallarına uygun olarak görülebilmektedir:

- Bir devletin, kendisine karşı silahlı bir saldırıda bulunması yönünde güçlü kanıtları varsa saldırgan devlete karşı askeri kuvvet uygulanması,
- Bir ülkenin yabancı bir devlette bulunan vatandaşlarını kurtarma operasyonları,
- Devletin vatandaşlarına yapılan “terör” eylemleri varsa teamül kurallarına uygun olarak savunma haklarını kullanması, misilleme amaçlı kuvvet kullanılması,
- Teröristleri barındıran diğer devletlerin topraklarına savunma amaçlı operasyon düzenlemesi(Taslaman: 2011, s. 306).

Öncelikli saldırının yapılması ihtimalinin çok güçlü olması, niyet faktörü, saldırı hazırlığının son aşamada olması, çok yakın tehdit bulunması, saldırının orantılı olması, orantılılık kriterlerinin ortaya çıkması durumunda “haklı sebebe” dayalı olarak meşru müdafaa kapsamında savunmanın yapılması gerekmektedir. Orantılılık ilkesine göre saldırıyı gerektirecek oranda tehlikeli bir durumun ortaya çıkması gerekliliği bulunmaktadır (Taslaman, 2011, s. 307).

Devletlerin, diğer devletlerde bulunan vatandaşlarına yönelik “terör” eylemlerini teamüllere dayalı olarak, ‘silahlı saldırı’ olarak görmesi Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından savunma ya da meşru müdafaa olarak görülmemektedir. Devlet dışı faillerin saldırıları nedeniyle meşru müdafaa hakkının kullanılması ile ilgili olarak, özel kişilerin ya da örgütlerin yaptığı eylemlerin sorumluluğun diğer devlet veya devletlere yüklenemeyeceği ya da bu eylemden sorumlu tutulamayacağı yönündedir. Ancak ilgili devletin gerekli önlemleri alması ve etkili otorite kullanılması gereklidir. Yine bir devletin diğer ülkede kontragerilla faaliyetlerini desteklemesi veya bunları diğer devlete göndermesi Uluslararası Adalet divanı tarafından silahlı saldırı olarak değerlendirilmemiştir (Pazarcı, 2005, s. 517).

İnsan hakları ihlali ile ilgili yapılan müdahalelerin uluslararası teamül oluşturup oluşturmadığına ilişkin görüşler ise şu şekilde görüşler bulunmaktadır. Richard B. Lilic ve diğer bazı yazarlar, BM’nin kuruluşundan önce de çeşitli insan hakları ihlalleri olduğunu, 1990 sonrası yapılan müdahalelerin uluslararası teamül kapsamında devam ettiğinin bir göstergesi olduğunu iddia etmektedirler (Kritsiotis, 1998, s. 1027). Diğer yandan klasik yaklaşım, BM antlaşması ile daha önce var olan uygulamaların hukuken ortadan kalktığını ileri sürmektedir. Ayrıca uluslararası teamül olabilmesi için yaygın biçimde uygulanması ve doğruluğunun geniş kesimlerce kabul etmesi gerekliliğinin üzerinde durmaktadır. Uygulamalara bakıldığında böyle yaygın bir durumun bulunmadığına işaret edilmektedir (Türkmen, 2006, s. 81).

Doğacılar da uluslararası teamül konusunda uluslararası normlara vurgu yapar. Bu bağlamda uluslararası yaygın bir uzlaşmayı işaret eder, insani konularda alınacak önlemlerin tarafların rızasıyla alınması gerekliliğine işaret eder. Faydacılara göre ise müdahalenin gerekliliği ihtiyaçla başlar. Hukuk olmasa devlet sistemi çöker. Bu nedenle müdahale sadece insani ihtiyacı karşılamaya yönelik olmalı ancak hukuk üzerine inşa edilmeli derler. Bu noktada ayrıca müdahalenin insani kayıpların müdahale olmadan veya müdahale yapılarak mı önleneceğine bakılması gerekliliğini tartışırlar (Holfgerefe, 2003, s. 15-20; Gnest: 2006, ss. 122-126).

İnsani müdahale ve egemenlik konusu İngiliz okulu tarafından da tartışılmaktadır. Ralistler gibi uluslararası toplumun doğasını anarşik bulma ve devlet merkezliliğe yakın duran yazarlar Hedley Bull, James Mayall ve Robert Jackson çoğulcular olarak adlandırılır (Bull, 1977: 62-79). Çoğulculara göre uluslararası toplumda düzenin temel kaynağı devletlerin birbirlerinin egemenliklerine karşılıklı duydukları ve uluslararası hukukun temel ilkelerine duyulan saygıdır. Onlara göre bir devletin başka devletlerin egemenliğine karşı yapacağı her türlü müdahale, kendi egemenliğine de müdahale ihtimalini de ortaya çıkaracağından, uluslararası hukuka uyan devletler ortak çıkarlar aracılığı ile uluslararası alanda bir düzen sağlayabilir (Buzan, 2004, ss.46-47). Tüm devletlerin tanınmış olduğu uluslararası hukuk kurallarını terk etmesi halinde ve bir müdahalenin yapılması durumunda “uluslararası düzen” bozulabilir ve Hobbes’çu doğa haline geri dönme hali ortaya çıkabilir. Bu nedenle devletlerden oluşan uluslararası toplum uluslararası hukukun klasik kurallarına saygı göstermelidir (Buzan, 2004, s. 46-47).

Dayanışmacılar ise adalete ve bireye öncelik verir. Dunne, Wheeler ve Vincent gibi dayanışmacılar aslında devletin bireyleri korumakla yükümlü bir aygıt yada araç olduğunu ileri sürerler. Kantçı yaklaşıma yakın bir anlayışla uluslararası toplumun devlet merkezli değil birey merkezli olması gerekliliğinin üzerinde durur. Yapay olarak oluşturulan devlet sınırlarının insan haklarının korunmasına engel oluşturmamasını savunurlar (Buzan, 2004, ss. 27-30). Doğal hukuk yaklaşımına dayalı olarak bireylerin insan olmalarından dolayı vazgeçilemez haklara sahip olduklarını ve bu hakların uluslararası hukukun da bir parçası olduğunu ileri sürerler (Wheeler, 2000, ss.301-302; Dunne ve Wheeler, 1996, ss. 91-106). Yani bireylerin özellikle yaşama hakkı gibi temel hakların günümüz westefelyan hukuk

kurallarından önce var olduğunu devletin her şeyden önce hakları ihlal edilen, adaletsizliğe maruz kalan bireylerin devlet tarafından korunamaması durumunda müdahalenin zorunlu olduğunu ileri sürerler. Uluslararası toplumun meşruiyeti de insan haklarına riayete bağlıdır. Yine bu görüşe göre başta başarısız devletler başta olmak üzere devletlerin kendi vatandaşlarının haklarını ihlal etmesi, etnik iç çatışmalar, göç, terör ve salgın hastalıklar gibi sorunların uluslararası toplumu etkilediği, bu duruma karşı önlem almanın uluslararası toplumun sorumluluğu olduğunu ileri sürerler (Dunne ve Wheeler, 2001: 70-72).

Uluslararası hukuk açısından tartışmalı konulardan biri de insan hakları ihlallerini önlemenin uluslararası hukuk açısından bir *Jus Cogens* (emredici buyruk) kural oluşturup oluşturmadığına ilişkindir. Hukuki gerçekçilik yaklaşımına göre bireyler, devletler ve uluslararası örgütler, etik ilkeler dahilinde, insan hakları ihlallerini bireysel veya topluca önlemeye yükümlüdürler. Hatta bu bir Jus Cogens olarak kabul edilen kural olmalıdır. Bu bağlamda BM antlaşmasının yanında, uluslararası teamül, insan hakları hukuku, insancıl hukuk, geçici ve sürekli ceza mahkemesinin yorumlarının da bu kapsamda yorumlanması gerektiğini ileri sürmektedirler (Holfgerfe, 2003, s. 32). Öte yandan günümüzdeki yazarların ve devletlerin çoğu ‘uluslararası kuvvet kullanma yasağını’, aksine bir düzenlemeye imkân vermeyen bir Jus Cogens kuralı olduğunu kabul etmektedir (Byers ve Chesterman, 2003, s. 183; Öztürk, 2017, ss. 37-53).

Kuvvet kullanımına ilişkin BM Şart’ında ehil otorite konusunda gerekli önlemleri alıncaya kadar saldırıya uğrayan devlet ve Güvenlik Konseyi ehil otorite olarak gösterilmiştir. Güvenlik Konseyi kararına uygun olarak üçüncü taraflar yetkilendirilebilir. Yalnız kuvvet kullanımıyla ilgili yetkilendirilmiş üçüncü taraf devletlerin ve kurumların ayrımcılık yapmaması, orantılılık ve son çare ilkelerine uyması gereklidir (Taslaman: 2011, ss.324-334).

BM Genel Kurulu'nun 21 Aralık 1965 tarihli ve 2131 (XX) sayılı "Devletlerin İç İşlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi" önsöz ve 4. paragrafında, “devirme ve dolaylı müdahalelerin tüm şekillerinin BM Şartnamesi'nin bir ihlalini teşkil ettiği” ve “uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit oluşturduğu” yer almaktadır. Bildiri md.1/1'de “Her devlet bir başka devletin rejimini şiddet kullanarak devirmeye yönelik ayaklanmacı, terörist

ya da silahlı faaliyetleri örgütlemekten, yardım etmekten, finanse etmekten, teşvik, tahrik etmekten ya da tolere etmekten ya da bir başka devletteki iç karışıklıklara karışmaktan kaçınacaklardır" şeklinde bir hüküm bulunmaktadır (Taşdemir, 2010, s. 142).

1970 tarihli Dostça İlişkiler Bildirisi de diğer ülkelere silahlı çeteleri gönderme, terörist hareketleri örgütleme, tahrik etme ve iç savaş başlatma şeklindeki müdahaleleri kuvvet kullanma yasağına dâhil etmektedir. BM Genel Kurulu'nun 1981 tarihli 36/103 sayılı Müdahalenin ve İç İşlerine Karışmanın Kabul Edilmezliği Bildirisi de aynı şekilde bu tür eylemleri bir başka devlete karşı kullanmaktan kaçınma yükümlülüğünden bahsetmektedir. BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1974 tarih ve A/3314(XXIX) sayılı Saldırının Tanımı kararında "Bir devlet tarafından veya bir devlet adına diğer bir devlete karşı silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması" (dolaylı) saldırı olarak nitelendirilmektedir. Buna göre "BM, uluslararası hukuku, bir saldırı ve savaşa yol açacak şekilde yorumlayamaz ve kullanamaz" Yılmaz ve Taşdemir (2012, s. 3), Libya'da olduğu gibi iç savaş ve çetelere yardım oluşumlarını insani müdahale dışında bırakılması gerektiği görüşündedirler.

Kerem Batır, insani müdahale açısından Soğuk Savaş sonrası müdahaleleri genel olarak uluslararası hukuka uygunluğu bakımından ele almıştır (Batur, 2011). Manavoğlu ve Çevikbaş ise NATO'nun Kosova'ya müdahalesini uluslararası hukuka uygunluk bakımından incelemişlerdir ve müdahalenin uluslararası hukuka uygun olmadığı sonucuna varmışlardır. (Manavoğlu:2008). Aynı şekilde Bosna müdahalesini ele alan Yapıcı, Bosna müdahalesinin uluslararası hukuka uygun olduğu sonucuna varmıştır (Yapıcı, 2004). Odman ve Abdulhak, Eski Yugoslavya Mahkemesi'ni ele almışlardır. Ancak Abdulhak işlenen savaş suçları üzerine eğilirken (Abdulhak, 2009); Odman mahkemenin yasallığının üzerinde durmuştur (Odman, 1999). Bu bağlamda yasal olsa veya yasal olmasa bile meşru kabul edilen (Kosova) gibi müdahaleler niyet açısından meşruiyeti sorgular. Çıkar güdüsü, insani niyet arasında ayırım yapılması gerekliliği savunulur. Örneğin Tesón, "Bir siyasi lider komşu bir ülkede soykırımı durdurmak için müdahale etmeye karar verdiği zaman, bir müdahaleyi reddetmemeliyiz çünkü bunu yeniden seçilmenin en iyi yoludur,

karşıdan bir çıkar elde etmek için değil” (Teson, 2005, ss. 301-319). Ayoob ise “niyet ve güdü ayrımı gözden kaçırınlar, güdülerin önemini abartma eğilimindedir” der (Ayoob, 2002, ss. 81-102). Walzer’de insani gerekçelerle emperyal güç uygulandığı düşüncesinin insani müdahalede jeostratejik çıkarları olmayan devletler için zayıf bir argüman olduğunu ileri sürüyor (Walzer, 2011). Buchanan bir müdahalenin meşruiyetini yasal olup olmaması belirlemez önemli olan bir varlığın siyasi olarak meşru olup olmadığı, yalnızca onun içinde siyasi güç kullanmaya çalışan faillerin ahlaki olarak (insani) haklı olup olmamasına bağlıdır şeklinde açıklar (Buchanan, 2002, ss. 689-719).

İnsani müdahale, liberalizmde ve uluslararası hukukta etik açısından ele alınmaktadır. Yasal açıdan konunun çözümsüz olduğu, müdahalenin etkilerinin bilinemeyeceği ve Ruanda gibi olayların uluslararası hukukun genel kuralını bozmayacağı sonucuna ulaşılmıştır (Holzgrefe: 2003). İnsani müdahaleyi meşruiyet çerçevesinde açıklayan yazarlar askeri güce koruma sorumluluğu çerçevesinde başvurabileceğini savunmaktadırlar. Başka bir devletin içinde yoğun insan hakları ihlali yaşıyorsa, soykırım varsa veya halkın bir kısmı katliama uğruyorsa; başka bir devletin onları korumak amacıyla güç kullanarak uluslararası hukuku ihlal etmeden müdahale edebileceğini öne sürmektedirler (Teso’n; Stromset, 2003). Hatta ABD’nin lider olarak sorumluluğunun bir gereği olarak yapması gerekliliği savunulmaktadır (Solarz ve Ohanlon, t.y.).

Kısaca uluslararası hukukta tartışmalar devam etmektedir. Tartışmalar uluslararası hukuka aykırılık ve meşruiyet eksenli yapılmaktadır. Ancak egemenlik temelli uluslararası hukuku savunanlar, insan hakları merkezli sorumluluk anlayışına doğru yakınlaşmaktadırlar. Koruma sorumluluğu ekseninde yapılan insani müdahaleler uluslararası teamülün oluşmasına büyük ölçüde katkıda bulunacaktır.

2.3.2. İnsani müdahale ve haklı savaş

Haklı savaş, adil savaş teorisi veya adil savaş kuramı olarak da adlandırılır. İnsani müdahale haklı savaş teorisinde yeni bir tür savaşa benzetilir. Savaşın gerekçesini, koşullarını, ilkelerini meşruiyetini incelemeye çalışır. Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası savaşların karşılaştırmasını yapar. Yeni ortaya çıkan risk ve çatışmalara karşı neler yapılabileceğini tartışır. Savaşın kriterlerini ikiye bölerek açıklar: Savaş açma

hakkı (Jus Ad Bellum) ve savaş sırasında nelere dikkat edilmeli yani savaşın idaresi (Jus in Bello) (Sönmez, 2019, ss. 54-65).

Jus Ad Bellum ve Jus İn Bello ile ilgili tartışmalar antik çağdan günümüze kadar devam etmiştir. I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı ile savaştaki sivil ölümler artmıştır. Dünya çapında bir nesil neredeyse yok olmuştur. Bu nedenle savaşlarda sivillerin rolü ve savaş koşulları hakkında Cenevre Sözleşmeleri ile bazı kurallar ve yaptırımlar getirilmiştir. Bu kurallar genellikle egemen devletlerarasında ortaya çıkabilecek çatışmalara ilişkin genel kuralları içermektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde devlet içi sivil çatışmalarda kayıplar artmıştır. Örneğin Ruanda ve Bosna'da yaşanan ölümlerin çoğunluğunun soykırım olduğu genel bir kanıdır. Terörizm kaynaklı çete çatışmaları, uyuşturucu kartellerinin uyuşturucu ticareti için yaptığı çatışmalar, dış destekli sivil çatışmalar vb. ülkeleri bu çatışmalara müdahale etmeye sevk etmiştir. Ayrıca bu ülkelerin müdahaleleri sırasında ortaya çıkan kayıplar, bu müdahalenin koşulları, hangi kurallara uymaları gerektiği, meşruiyeti birçok bilim insanının konuya eğilmelerine yol açmıştır (Karadereli, 2015, ss. 57).

Tarih boyunca düşünürler savaş ahlakı ile ilgili bazı kurallar ileri sürmüşlerdir. Aristoteles, İbni Rüşd, John Locke, J.S. Mill, Thomas Aquinas, Hugo Gratius, Paul Ramsey, Michael Walzer gibi pekçok düşünür savaşın kaçınılmaz olması ve hak arayışı durumunda, hak niteliklerini ve savaşın koşullarının ne olduğunu araştırmışlardır (Sönmez, 2019, ss. 54-79).

Karadereli'ye göre tek tanrılı dinlerde yaşam kutsaldır, savaş tanrı adına yapılır ancak yaşamın korunması adına savaş kutsallaştırılabilir. Örneğin Hristiyanlıkta yaşam kutsal kabul edilir iken, Ortaçağ'da Hristiyanlık önündeki savaş engelini dini açıdan ortadan kaldırmak için haklı savaş teorisi ortaya atılmıştır. Bu teori Augustinus, Grotius ve daha sonraları Aquinolu Thomas tarafından geliştirilmiş, Hristiyanların din anlamında bir sorun yaşanmadan şiddete başvurmamasının yolu açılmıştır. Bu dönemde Roma İmparatorluğu parçalanmak üzeredir. Toplumun birlik beraberliği, barış ve güvenliği için savaş elzem görülmüştür. Siyasi otoritenin tanrı kaynaklı olduğu, Hristiyan olmasa dahi hükümdara itaat edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Karadereli 2015, s. 57). Bundan dolayı devletlerin din uğruna yaptığı savaşlar haklı kabul edilir ve kutsal savaş olarak adlandırılır (Yalçınkaya 2008, s. 109). Örneği Haçlı savaşları bu kapsamda yapılmıştır. Ortaçağ sonunda ise din

adamları yeni yaşam alanları, yeni sömürgeler, yeni kıtalar keşfedilmesini talep ederler. Ancak bunun için Hristiyanlık inancının temsilcisi olan krallar, fetihlerini kabul görür gerekçelere bağlamalıdır ve yerli halkı topraklarından etmenin haklı bir açıklamasını yapmaları gerekmektedir (Sönmez, 2019, ss. 54-79).

1789-1799'da Fransa'da ulus-devlet yapısının ortaya çıkması ile devletlerin egemenlik hakkı, tüm insanların eşitliği, ulusların bağımsızlığı konuları gündeme getirilmeye başlanır². Hugo Gratiou, egemenliği tek ve bölünmez ulus-devletin bir özelliği olarak görür. Böylece yönetme erki tanrıdan ulus-devlete geçmiştir. John Locke ve diğer liberal felsefecilerin toplum sözleşmesi, yönetimin meşruiyeti, sınırlandırılmış yönetim, ayaklanma hakkı görüşleri Fransız ve Amerikan Devrimlerine yol açmıştır. Buna bağlı olarak devletlerarasında barış ve güvenliğin korunmasını amaçlayan haklı savaş genel olarak üç haklı neden kapsamında değerlendirmiştir:

Savaş daha önceden yapılmış olan bir haksızlığa bağlanması gerekir, can ve malların korunması için (savunma savaşı) yapılır, haksız yere alınmış bir şeyi, geri almak için (geri alma savaşı) yapılır, yapılan haksızlığın ödünü almak için (saldırı savaşı) yapılır(Taslamam, 2011, s. 346).

Hugo Grotius'a göre, haklı savaşta barışa ulaşmak için askeri müdahaleyi kullanmak bazı durumlarda orantılı eylemlerle haklı çıkarılabilir. Başka bir deyişle adil savaş, kontroller ve dengelerle ilgiliydi. Bunlardan biri de tiranlığa karşı adil müdahaleydi. "Kötü bir tiran gibi davranan bir prens, tebaasını umursamadan müdahale edilebileceğini belirtiyordu" (Chesterman, 2011, s. 280).

Francisco de Vitoria, uluslararası hukuk, evrensel açıdan haklı savaşını inceler. Yerlilerin özgürlüğü üzerinden konuyu ele alır, yerlilerin özgürlük hakkı olup olmadığını değerlendirir. Fetih savaşlarının meşruiyet kaynağı olup olamayacağını değerlendirir. Vitoria, yerlilerin toprak ve mallarının mülkiyetinin onlara ait olduğundan, mülkiyet hakkı ile inanç arasında bağlantı kurulamayacağına, uluslararası hukuk kuralları gereği meşru bir sebep olmadan onlara ait mal ve toraklara el koyulamayacağını ileri sürer (Sönmez, 2019, s. 97).

² Özellikle bu dönemde insan olarak mülkiyet sahibi olanların temel hakları vardır anlayışı bulunmaktadır. O dönemde Avrupa'da ve diğer bazı bölgelerde kilisenin, kralın, soyluların, daha sonra burjuvazinin mülkiyet sahibi olarak insan hakları vardır. Sömürge ülkelerinde, Asya ve Afrika ve ABD'nin bir bölümünde yer alan yerli halkların bu hakları yoktur. Bu haklar ancak köleliğin kaldırılması, işçilerin özgürlüğünü ilan etmesi ve sömürge halklarının bağımsızlığını ilan etmesiyle mümkün olmuştur (Gemalmaz, 1997, ss. 17-42).

Gentili de Suarez ise savaş sebebi olarak tüm insanlığın kullanımına ait yolların yasaklanamayacağını ileri sürmüştür. Geçiş yollarının, denizlerin ve nehirlerin insanların ortak kullanılmasını gerektirdiğini, bu nedenle serbest geçiş ve ticaretin engellenmesini haklı savaş nedeni olması gerektiğini savunmuştur. Çünkü o dönemde artık dünyada kapitalist liberal ekonomi modeli uygulanmaya başlanmış, kent odaklı ekonomik değişim sisteminden, ulusdevlet merkezli ekonomik değişim sistemine geçiş olmuştur (Taslaman, 2011, s. 346).

Soğuk Savaş döneminde ise Paul Ramsey, iki kutuplu sistemin getirdiği olumsuzluğun ve savaşa karşı olanların yoğun olduğu bir dönemde haklı savaş konusunu tekrar ele almıştır. ABD'nin "komünizm tehlikesine" karşı müttefiklerini savunması gerektiğini, gerekirse diğer ülke veya bölgeye müdahalede bulunmasını savunmuştur. Sırf bu gerekçeyle savaşa izin verilmesini hatta savaşın gerekliliğini iddia etmiştir. O dönem ABD dış politikası buna uygun şekilde biçimlendirilmiştir. ABD komünizmle mücadele ve çevreleme stratejisine uygun olarak Vietnam'a müdahale etmiştir. Ramsey, bu müdahaleyi haklı savaş olarak tanımlamış ve "komşuya yardım" çerçevesinde değerlendirmiştir. Müdahale sırasında sivillerin yaşamlarını kaybetmesini "çift etki kuramı" veya "öncelikli savaş" sonucunda nihai iyilikle meşrulaştırmaya çalışmıştır³. Dünyada topyekün yıkıma neden olabilecek nükleer silahların yalnızca belli hedefe yönelik kullanılmasını savunmuştur. Bu görüşü, "esnek karşılık stratejisi" çerçevesinde ortaya çıkabilecek saldırılara karşı nükleer güce başvurulabilmesi gerekliliğini savunan ABD dış politikası ile uyumludur. Uluslararası barış ve güvenliği sağlamada "Ehil otorite" olarak BM güvenlik sisteminin, BM Güvenlik Konseyi'nde bulunan iki büyük gücün gerilimi nedeniyle etkili olamadığını iddia etmiştir. Bu nedenle BM'nin daha etkili bir kuruma dönüştürülmesi gerektiğini savunmuştur (Taslaman, 2011, s. 348).

Walzer ise savaşları, savunma savaşı, önleyici savaş, öncelikli hakları elde etme savaşı, insani müdahale ve askeri müdahale gibi çeşitlere ayırmıştır:

Savunma savaşı, karşı karşıya kalınan bir saldırı karşısında yapılan savunmayı haklı kılan savaştır. Önleyici savaş, tehlike kaçınılamayacak kadar yakinken savaşın başlamasına ramak kala, tam o anda girilen ve büyük tehlikeyi önleyen savaştır. İnsani müdahale, özgürlük ve yaşam gibi öncelikli hakları elde etmek için yapılan; insan

³ Diğer vatandaşların tirandan kurtulma ve insan haklarına kavuşması çifte etki olarak tanımlanmaktadır.

hakları ihlalleri, kısımların olduğu durumlarda yapılan savaşlardır (Sönmez, 2019, s. 97).

Walzer, insani müdahaleyi, müdahalelerin gibi pek çok saldırı savaşını haklı göstermek için kullanılabileceği için eleştirmiştir. Önleyici savaş ya da insancıl bir müdahale olarak gösterilen, ancak sadece kendi çıkarları için girişilen savaş olduğunu söyler. En popüler örnekleri olanlar ABD'nin Irak işgali ve Afganistan işgali olduğunu ileri sürer. Ancak Walzer, haklı savaş kuramının pek çok devlet tarafından çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanılmamasını ve sivil ölümlerinin makul göstermenin bir yolu haline getirilmemesi gerektiğini savunur. Ayrıca siyasi yapıları değiştiren müdahaleler haklı değildir, daha çok emperyalist müdahalelerdir (Sönmez, 2019, s. 98).

Adam Roberts ise insani müdahaleyi, insani savaş olarak tanımlamaktadır. Kelimenin kendisinin zaten sorunlu olduğunu ileri sürer. İnsani müdahale uygulamalarının sakıncalı olduğunu söyler. Bu sakıncalardan ilki müdahalecinin hiçbir yasal gerekçesi olmadığını ileri sürer. “Tek taraflı ve bölgesel müdahalenin tehlikesi vardır” der. İkinci olarak savaş çevresine yayılabilir. Üçüncü olarak insani müdahale kısa dönemli olarak uygulanmalıdır (Roberts, 1999, ss. 429-432).

Roberts'e göre rejim değişikliği olduğunda demokrasi getirmek veya diktatörü devirmek gibi egemenliğin aşılması devletleri korunmasız kılar, ülkede istikrarsızlık ortaya çıkar, yiyecek, barınma, güvenlik gibi alanlarda uygulama sırasında da sorunlar olabilir. Uluslararası sınıf veya Hristiyan öğretilere dayalı demokrasinin, dışarıdan empoze edilmesi hedef ülke için uygun olmayabilir. Sivil savaş artabilir. Saf insani çıkarlara dayalı bir müdahale olmaz, bu da insancılığa zarar verir. Oluşan tepkiler nedeniyle Komünizm hortlayabilir vb. zararlı sonuçları olabilir (Roberts, 1999, ss. 435-449).

Guy Wilson Roberts ise insani müdahalenin bazı koşulları sağlaması şartıyla kabul edilebileceğini savunur. Bunun şartlarını şu şekilde sayarak açıklamaktadır: “şiddetli ve büyük boyutta insan hakları ihlallerinin gerçekleşmesi veya gerçekleşme tehdidinin bulunması”. Böyle bir ihlalin gerçekleştiği ile ilgili veya gerçekleşme tehdidinin olduğunu gösteren objektif ve net kanıtının olması gerekir. Hükümet veya devletin düzeltici bir harekette bulunmakta isteksizliği veya yetersizliği bulunmalıdır. Müdahale için net bir aciliyet olmalıdır. Askeri güç kullanımı son çare olmalıdır yani

askeri olmayan diğer yöntemler tamamen kullanılıp başarısız kalındığında askeri güç kullanılmalıdır. Müdahalenin amacı, kamuoyuna ve uluslararası topluma açıkça anlatılmalıdır. Müdahalenin amacı insan hakları ihlallerini durdurmakla sınırlandırılmalıdır. Müdahalenin hedef kitle tarafından desteklenmesi gerekir, bölgesel devletlerin desteği alınmasıdır. Durumu iyileştirmek için yüksek başarı ihtimalinin olması gereklidir. Çatışma sonrası barış-inşası için hazırlanmış bir geçiş planının olması gerekir. Güç kullanımı, orantılı olmalıdır. Müdahale sırasında, uluslararası insan hakları ve uluslararası savaş hukukuna uyulması gereklidir. Mümkün olduğu kadar çok taraflı otorite ve zorunlu olmasa da, Güvenlik Konseyi onayıyla gerçekleşmesi gereklidir (Roberts, 2000, s. 2).

Byers ve Chesterman, BM şartının müdahalesizliği öngördüğünü ve uluslararası hukuka uymanın zorunluluk olduğuna vurgu yapmaktadırlar (Byers ve Chesterman: 2003). Koruma sorumluluğunun haklı savaş kurallarından farklı olmadığını ele alarak insani müdahalenin sisteme zarar vereceğini ve sistemin güçlü devletlere karşı zayıf devletleri koruduğunu ileri süren yazarlar da bulunmaktadır. Sayılan nedenlerden dolayı insani müdahaleye karşıdırlar (Gelb ve Buchanan, 2012; Aguinas, 2014; Bellamy ve Wheler, t.y.; Byers ve Chesterman, 2003).

2.3.3. İnsani müdahaleden koruma sorumluluğuna ABD

1990'dan önce çoğunlukla insan hakları ihlalleri devletlerin iç işleri olarak görülmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından temel ilgi devletlerarası uyuşmazlıklardan ziyade devlet içi sivil çatışmalara kaymıştır.

ABD ve BM 1990'da Irak, Somali, Haiti ve Eski Yugoslavya'ya insani müdahalede bulunmuştur. Sudan ve Ruanda'ya müdahalede bulunmamıştır. Fransa'nın sınırlı insani yardımı Ruanda'da BM çerçevesinde uygulanmıştır. 1991'de ABD, Irak'ta Saddam Hüseyin'i Kuveyt'ten çıkarmak için Müttefiklerle Çöl Fırtınası Operasyonu'na müdahale etmiştir. Bush yönetimi müdahaleyi insani açıdan tasvir ederken, önemli stratejik çıkarlar söz konusuydu. İnsani yardım iddiası zayıflamıştır çünkü Başkan George Bush Iraklı Kürt ve Şii azınlıkları Saddam'a karşı ayaklanmaya çağırmış olsa da, ABD, Saddam Hüseyin onları bastırırken yanında durmuştur. Ancak Bush yönetimi Rahatlık Sağlama Operasyonu adıyla bir yardım çalışması başlattı. Birleşik Devletler, BM ile birlikte, Irak'ın kuzey sınırı boyunca,

ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı bir bölgede mülteci kampları oluşturmuştur. Bölgenin izole olmasından dolayı düşük maliyetle korunmuş alanlar oluşturulmuştur (Foreign Relation, 2021).

Haiti’de siyasi bir kriz, 1991’de bir askeri yardım ile Başkan Jean-Bertrand Aristide’nin seçilmiş rejimini devirmesiyle sonuçlanmıştır. Üç yıl boyunca Haiti’yi askeri bir rejim yönetmiş ve ortaya çıkan siyasi şiddet nedeniyle beş bin kişi ölmüştür. Bu arada Haitililer ülkeyi teknelerle terk etmiş ve mülteci krizi ortaya çıkmıştır. OAS ve BM’nin arabuluculuk çabaları başarısız olmuştur. Haiti’de insan haklarını izlemeye çalışan BM, 1994 yılının ortalarında ihraç edilmiştir. Aristide’yi yeniden iktidara getirmek için askeri müdahale için baskı artmıştır. Bunun üzerine Başkan Clinton çok taraflı bir tepkiyi desteklemiş ve Birleşmiş Milletler ile birlikte Haiti’ye girmek için çok uluslu bir güç (MNF) hazırlamıştır. MNF ile eski Başkan Jimmy Carter ile görüşmelerin ortasında ve yolunda, General Raoul Cedras’ın askeri hükümeti, MNF’nin barışçıl bir hükümet geçişini karaya çıkarmasına ve denetlemesine izin vermeyi kabul etmiştir. Sayıları yirmi bin olan birlikler Haiti’ye çıkmıştır. Başlangıçta başarılı bir insani müdahale olarak kabul edilen Haiti, siyasi durumu kötüleştikçe hayal kırıklığı olarak görülmüştür. Birlikler Haiti’de kalmış, ancak misyonları 1995’te barışı koruma ve ardından ABD birliklerinin sonuncusunun ayrılmasının ardından 2000’de barış inşası olarak yeniden tanımlanmıştır (Foreign Relation, 2021).

1990’ların başlarında, Afrika’nın boynuzunda yer alan ve iç savaşla mücadele eden Somali’den sahneler Amerikalıları heyecanlandırıyordu. İskelet ve çaresiz insanların görüntülerinin yanı sıra, rakip savaş ağalarının özel ordularının insani yardım aracılığıyla gönderilen yiyecekleri çalmaları sırasında güçlünün elindeki zayıfların suistimaline de tanık oldular. Soğuk Savaş sırasında ABD, 1977’de Sovyet yörüngesinden ayrıldıktan sonra diktatör Siad Barre’nin hamisi olmuştur. ABD’nin ekonomik ve askeri yardımı Somali ekonomisini bozmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle, Somali’ye yapılan yardım durmuş ve Barre, yükselen bir iç savaşta kaybolmuştu. Amerikan ve uluslararası insani yardım kuruluşları, bu kargaşaya yakalanan sivillere yardım sağlamaya çalıştılar. Ancak kendilerini tehlikede bulurken ve yardım malzemelerinin akıbetini takip edemediler ve rakip savaş ağalarının insafına kaldılar. Mısır BM genel sekreteri Boutros Boutros-Ghali, ABD

de dâhil olmak üzere Batılıların, Bosna krizine Somalili krizden daha fazla ilgi gösterdiğinden şikâyet etmişti (Foreign Relation, 2021).

Başkan George H. W. Bush, Somali'de harekete geçme kararı aldı. Danışmanları, Somali davasının müdahaleye karşı çıktıkları Bosna'dan oldukça farklı olduğunu öne sürdü. Her biri bir anlamda bir iç savaşla parçalanmış olsa da, Somali'ye yapılacak küçük bir müdahalenin açlığı durdurarak yüzbinlerce hayatı kurtaracağı ileri sürülüyordu. Güvenlik Konseyi, 1992'de 688 sayılı kararla Somali'ye müdahale etti. İstenilen ile sahada ortaya çıkan olayla farklı oldu ve askeri kamplarda korunma amacıyla toplanılan insanlar da topraklarından koparıldığı gerekçesiyle rahatsız oldu (Waal ve Omar, 1994, s. 12).

On sekiz(18) ABD Ordusu askeri öldürüldükten ve Mogadişu sokaklarında sürüklendikten sonra iktidarı devralan Bill Clinton, tüm ABD güçlerini eve getirme planları yaptı ve Somali'de barışı denetleme sorumluluğunu BM'ye bıraktı. Somali'den çekildi (Wal ve Omar, 1994, s. 13).

1994'de 929 sayılı kararla Ruanda 1994'de 940 sayılı kararla Haiti'ye yapılan müdahaleleri ciddi insan hakları ihlallerinin uluslararası barışa tehdit oluşturduğu gerekçesiyle onaylamıştır. 1995'te Bosna, devletin kendi vatandaşlarını korumak bir yana bizzat kendi vatandaşlarına karşı tehdit oluşturması, 1994 Ruanda soykırımı sırasında BM'nin harekete geçmekte yetersiz kalması ve Güvenlik Konseyi'ndeki ülkelerin sorumluluk almak istememeleri insani müdahale kavramını tartışmaya açmıştır. 1999 Kosova ile ilerleyen süreçte BM Güvenlik Konseyi'nin onayı dışında yapılan müdahalenin uluslararası hukuka aykırılık nedeniyle açılan davanın BM Uluslararası Adalet Divanı tarafından reddedilmesi üzerine BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Eylül 1999'da harekete geçmiştir. BM yetkisi dışında yapılan operasyonların BM alanına alınması ve Uluslararası Hukukta ortaya çıkan boşluğun ortadan kaldırılmasını istemiştir (Annan, 1999).

BM Genel Kurulu'nun 1999 yıllık toplantısında, dönemin Genel Sekreteri Kofi Annan şu soruyu sormuştur: "Eğer insancıl müdahale gerçekten egemenliğe karşı kabul edilemez bir saldırı oluşturuyorsa, Ruanda ve Srebrenica'da tanık olduğumuz olaylar karşısında nasıl davranmalıyız? İnsan olarak var oluşumuzun dayandığı tüm ilkeleri çiğneyen ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine karşı ne yapmalıyız?" (Annan, 1999). Annan, devletlerden geleneksel egemenlik anlayışlarını gözden

geçirmelerini istemiştir. Bunun üzerine Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS) oluşturularak, Koruma Sorumluluğu (The Responsibility to Protect- R2P) adlı bir rapor hazırlanmıştır.

11 Eylül 2001’de ABD’ye yapılan saldırı sonrası 2001’de Afganistan’a, 2003’te ABD’nin Irak’a müdahalesi, demokrasi ve insan haklarına uymayan rejimlere ve teröre tek taraflı karşı savaş ilan etmesi ve önleyici müdahale prensibini benimsemesi süreci hızlandırmıştır. 2001 White House Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi (W. H. UGSB, 2001; 2006).

Kanada Hükümeti tarafından kurulan ve 2001 yılının sonunda Koruma Sorumluluğu başlıklı bir rapor yayınlayan Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS) tarafından ortaya konulmuştur. BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali, eski bir Sudanlı diplomat olan Francis Deng’i Ülke İçinde Yerlerinden Edilmiş Kişiler (Internally Displaced Persons - IDP) Özel Temsilcisi olarak atamıştır (Bellamy, 2008, s. 618). Şiddetin ve sağlık sorunlarının yaygın olduğu ortamlarda yaşamak zorunda kalan sığınmacıların ölüm oranlarında büyük bir artış tesit edilmiştir (Deng, 2004, s. 18). Bu nedenle Deng ve Roberta Cohen, devlet egemenliğini ileri sürerek uluslararası yardımı reddeden devlet liderlerini aşabilmek için, “sorumluluk olarak egemenlik” kavramını ortaya atmışlardır. Bu kavram ile IDP’yi korumanın ve onlara yardım etmenin temeli olarak öncelikle bu insanların içerisinde bulunduğu devletin sorumluluğunda olduğunun altını çizmişlerdir (Bellamy, 2008, s. 619). Eğer söz konusu devletler bu yardımı sağlayamıyorsa dışarıdan gelecek yardımları kabul etmelidir. Böylece sorumluluk da uluslararası topluma geçecektir (Cohen ve Deng, 2009, s. 27).

Koruma sorumluluğu kavramı, Francis Deng’in “sorumlu devlet egemenliği” düşüncesinden ortaya çıkmıştır. Egemenliğin sadece dış müdahaleden korunma olmadığına, daha ziyade ülke nüfuslarının refahı için de sorumluluğu olduğuna; insanların korunması için diğer ülkelerin birbirlerine yardımcı olması, gerekliliğine, bunun sorumluluklara sahip üyelerden oluşan bir devletler meselesi olduğu fikrini ortaya koymuştur. Sonuç olarak, halkının korunmasına ilişkin birincil sorumluluk her şeyden önce devletin kendisine aittir. Bununla birlikte, artık “sorumluluk”, daha geniş bir devlet topluluğuna görevler yüklemiştir. Buna göre belirli bir devletin koruma sorumluluğunu açıkça veya isteksiz yerine getirdiğinde, yerine

getiremediğinde ya da kendisi insani suçların veya zulümlerin bizzat faili olduğunda harekete geçme sorumluluğu ön plana çıkmalıdır (Deng, 2004, s. 21).

Bunun görüş üzerine ICISS oluşturmuş ve R2P adlı bir rapor hazırlanmıştır. R2P, BM'in tüm üye devletleri tarafından kabul edilmiş küresel bir siyasi taahhüttür. Birleşmiş Milletler 2005 Dünya Zirvesi soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlık karşıtı suç oluşturma ve insan hakları ihlalleri önlemek için dört temel kaygıyı ele alan bir konu olarak görüşmüş ve bir norm olarak ortaya çıkmıştır (BM Koruma Sorumluluğu, ty, 2021).

Üst Düzey Tehditler, Zorluklar ve Değişim Panel'nin sonraki raporu Daha Güvenli bir dünya: Ortak Sorumluluğumuz (A/59/565) ve Genel Sekreter'in 2005 Raporu. Kalkınma, güvenlik ve insan haklarına doğru "Daha Büyük Özgürlük"(A/59/2005), devlet egemenliği ile birlikte devletin kendi halkını koruma yükümlülüğü taşıdığı ilkesini onaylamıştır. Devlet bunu yapmak istemezse veya yapamazsa onların koruması, diplomatik, insani ve diğer koruma yolları şeklinde, sorumluluk uluslararası topluma kaydırılır. Her iki raporda da, soykırım ve diğer ciddi uluslararası suçlar son çare olarak görülmüş ve Şart'ın VII. Bölümü uyarınca Güvenlik Konseyi yetkisi içinde uygulanması kararlaştırılmıştır (BM Koruma Sorumluluğu, ty, 2021).

2005 BM Dünya Zirvesi toplantısında, üye devletler nihayet, bu toplantının sonuç belgesine (A/RES/60/1) ekleyerek koruma sorumluluğu ilkesini taahhüt etmişlerdir. Kabul edilen kavram, başlangıçta ICISS tarafından önerilen bazı yönleri atlamış olsa da, uluslararası alanda insan hakları ve insancıl hukukun en ciddi ihlallerinin önlenmesi ve bunlara yanıt verilmesi için temel özelliklerini korumak konusunda anlaşmışlardır (BM Koruma Sorumluluğu, ty, 2021).

Özellikle 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin (A/RES/60/1) 138 ve 139. paragraflarında Devlet ve Hükümet Başkanları, kendi halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluklarını teyit ettiler. Bu taahhüdü sürdürmek için birbirlerini teşvik etme ve yardım etme sorumluluğunu da toplu olarak, kolektif şekilde kabul ettiler. Ayrıca, ulusal makamların nüfuslarını açıkça koruyamadığı durumlarda, Birleşmiş Milletler Tüzüğü uyarınca ve ilgili bölgesel kuruluşlarla işbirliği içinde, zamanında ve kararlı eylemde bulunmaya hazır olduklarını beyan ettiler (BM Koruma Sorumluluğu, ty, 2021).

2.3.4. Koruma sorumluluğunun üç sütunu

2005 Dünya zirvesinde BM Koruma sorumluluğu ile ilgili danışmanı bu maddelere dayanarak R2P'yi şu şekilde açıklamıştır. Koruma Sorumluluğu eşit statüye sahip üç temel sütuna ayrılmıştır: Her devletin kendi nüfuslarını koruma sorumluluğu (sütun I), devletlerin halklarını soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan ve onların kışkırtılmasından korumak için birincil sorumluluklarını nasıl yerine getirebileceklerini ele almaktadır (A/67/929-S/2013/399).

Devletlere nüfuslarını korumalarında yardımcı olma uluslararası topluluğun sorumluluğu (sütun II), devletlerin nüfuslarını korurken kapasite geliştirmelerine yardımcı olmak için uluslararası topluluğun ortak sorumluluğunu ana hatlarıyla belirtir. Uluslararası topluluğun, bir devletin kendi nüfuslarını korumada açıkça başarısız olması durumunda koruma sorumluluğu uluslararası toplumun, halkı bu suçlardan ve ihlallerden korumak için uygun diplomatik, insani ve diğer araçları kullanma sorumluluğunu ayrıntılarıyla anlatır. Ayrıca, ulusal makamların nüfuslarını soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve suçlardan korumayı açıkça başaramadığı durumlarda, Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak ve vaka bazında toplu eylem de dâhil olmak üzere, zamanında ve kesin yanıt için seçenekler sunar. İnsanlığa karşı (A/66/874-S/2012/578) (III. sütun). 2005 yılında ilkenin kabulü, bu suçlardan arınmış bir gelecek beklentisinin çoğunu içeren ciddi bir taahhüt oluşturmuştu (Šimonović, 2021). Genel Sekretere ayrıca vahşet suçlarının erken uyarı ve değerlendirilmesi (A/64/864) ve bölgesel ve alt bölgesel düzenlemelerin rolü (A/65/877-S/2011/393) hakkında daha spesifik rehberlik sağlamıştır.

2001 ICISS Raporu özetle “Sorumluluk olarak Egemenlik (Sovereignty as Responsibility)” anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Buna göre egemenlik sadece devletleri dış müdahalelere karşı koruyan bir unsur değil, aynı zamanda devletlerin vatandaşlarına karşı olan koruma sorumluluğunu da içine almıştır. Böylece devletlerin kendi halklarına ve uluslararası topluma karşı sorumlulukları, egemenlik kavramının yanı sıra ön plana çıkmıştır. Rapora göre devletlerin öncelikli sorumluluğu, vatandaşlarını etnik temizlik, soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan korumaktır. Burada devlete yönelik içsel ve dışsal olmak üzere iki sorumluluk yüklenmektedir. İçsel sorumluluk, bir devletin kendi vatandaşlarının

insan haklarının korunmasını üstlenmesidir. Dışsal sorumluluk ise devletlerin, diğer devletlerin egemenlik haklarına saygı göstermesidir. Raporda devletlere getirilen son sorumluluk ise, başarısız devletlere (failed state) yönelik hesap verme sorumluluğudur (ICISS, 2001, ss. 11-16).

Devletler vatandaşlarını korumak için gerekli önlemleri almadığında veya koruma konusunda isteksiz olduğunda uluslararası toplum, bu suçların tehdidi altındaki halkların korunmasına yardımcı olmak için uygun diplomatik, insani ve diğer barışçıl yolları kullanma sorumluluğuna sahiptir. Bir devlet koruma sorumluluklarını açıkça yerine getirmedğinde ve barışçıl araçlar yetersiz kaldığında, uluslararası toplum, Güvenlik Konseyi tarafından Bölüm VII'de yetkilendirilen toplu güç kullanımı da dahil olmak üzere daha güçlü önlemler almalıdır (ICISS, s. 21-32).

2.3.5. Koruma sorumluluğu doktrininin insani müdahaleden farkı

Koruma sorumluluğunun insani müdahaleden farklı olarak uluslararası sistemde farklı aktörlerin yer aldığı üç aşamalı bir yapı ortaya koyar. İlk aşama önleyici sorumluluk (The Responsibility to Prevent) başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlığa göre, devlet vatandaşlarını etnik temizlik, soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan korumak zorundadır. “Erken uyarı” niteliğindeki, bu aşamada olası bir insani krizin kaynaklarını tespit ederek, sorun ortaya çıkmadan çözmeyi amaçlar. Erken uyarı aşamasında ekonomik, politik, hukuki ve askeri yaptırımlar da yer alır. Önleyici tedbirlerin amacı, çatışmanın kökenine ve ona sebep olan duruma inerek çözüme kavuşturmadır (ICISS, 2001, s. 11-16).

İkinci aşama “Harekete Geçme ya da Tepki Verme Sorumluluğu” (The Responsibility to React) olup, kuvvet kullanımını içerdiği için doktrinin en tartışmalı bölümünü oluşturmaktadır. Önleyici tedbirler başarısız olduğu takdirde, BM’nin devletin rızasını almaksızın uluslararası toplumun sorumluluğunu üstlenerek harekete geçmesini öngörür. BM 41. maddesinin gereği olan kuvvet kullanımına varmayan yaptırımlar olacağı gibi, uluslararası yargılama ve nihayetinde askeri müdahaleyi de içermektedir. Askeri müdahale durumunda altı kıstas şart koşulmuştur: haklı neden (just cause), doğru amaç (right intention), son çare (last resort), orantılı araçlar (proportional means), olumlu gelişme beklentisi (reasonable prospects), doğru otorite (right authority) (ICISS, 2001, s. 27-32).

“Haklı Neden” olarak büyük çaplı insan kaybı, soykırım, etnik temizlik olması gerekli görülmüştür. Devletin bu durumu önlemek için harekete geçmemesi, isteksiz olması veya önlemede başarısız olması kriter olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu yönde BM organları tarafından rapor edilmiş kanıtların varlığı gerekli olarak görülmüştür. Doğru niyet kapsamında ulusal çıkar endişesinden bahsetmekle birlikte uluslararası toplumu ilgilendiren unsurlara, örneğin mülteci akınları gibi, ortak çıkarlara vurgu yapılmıştır ve müdahalenin temel amacının insanların acı çekmesini durdurmak veya önlemek olduğunun altı çizilmiştir. Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyinin yetkilendirmesinin önemli olduğu belirtilmiştir (ICISS, 2001, ss. 33- 37). Reaksiyon sorumluluğunun en tartışmalı aşaması olan askeri müdahale “son çare” olarak ele alınmıştır. ICISS’nin raporunda BM Güvenlik Konseyi’nin Reaksiyon sorumluluğunu paylaşması gerektiği vurgulanmıştır. Veto nedeniyle karar alınamaması durumunda, Genel Kurul’un devreye girebileceği öngörülmüştür. Orantılılık ilkesi çerçevesinde müdahalenin iyi planlanması gerektiği ve sivil hedefler konusunda dikkatli olunması koşulu aranmıştır (ICISS, 2001, 53).

Koruma sorumluluğunun son aşamasını oluşturan “Yeniden İnşa Sorumluluğu” (The Responsibility to Rebuild)’nin amacı ise, kriz sonrasında ülkede barış, istikrarı güvenlik ve uzlaşmayı; devlet kurumları ve uluslararası toplumun işbirliği ile yeniden inşa etmektir. Bu sütuna göre güvenlik, toplumun tüm üyeleri için temin edilmeli ve ülkenin gelişimi ekonomik teşviklerle desteklenmelidir (ICISS, 2001, ss. 39-44).

2001’de ICISS’in Koruma Sorumluluğuna yönelik hazırladığı, 2005’te Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi’nde son halini alarak oylamaya sunulmuş ve devletler tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nde, ağır insan hakları ihlalleri durumunda, Güvenlik Konseyi’nin uluslararası toplum adına göreve hazır olduğu belirtilmiştir (Bellamy ve Wheler, 2016).

Koruma Sorumluluğu Raporu’na göre müdahale için doğru kabul edilecek otorite, sırasıyla BM Güvenlik Konseyi, BM Genel Kurulu, bölgesel örgütler ve ad hoc devletler veya devlet grupları olarak öngörülmüştü. Ancak Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nden çıkan sonuç, BM Şartı çizgisine bağlı kalınarak, doğru otoriteyi belirleme yetkisinin sadece BM Güvenlik Konseyi’nde olabileceği ve BM Genel Kurulu’nun halkların korunması sorumluluğunu takip etmekle sorumlu olduğu

görüştür. Bununla birlikte Koruma sorumluluğu gelişme halindedir. BM Genel sekreter rehberliğinde bir dizi rapor yayınlanmaya devam etmektedir. Ayrıca müdahale için Koruma Sorumluluğunda müdahale edilen ülkenin rızasının alınması şartı yoktur.

2.3.6. Koruma sorumluluğu raporları

2009 yılından bu yana Genel Sekreter, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'ne yıllık raporlar aracılığıyla koruma sorumluluğunun kavramsal ve pratik gelişimini iletmiştir (BM Genel Sekreterlik, 2021).

- 2009: Koruma sorumluluğunun uygulanması (A/63/677)
- 2010: Erken uyarı, değerlendirme ve koruma sorumluluğu (A/64/864)
- 2011: Koruma sorumluluğunun uygulanmasında bölgesel ve alt bölgesel düzenlemelerin rolü (A/65/877-S/2011/393)
- 2012: Koruma sorumluluğu: zamanında ve kararlı yanıt (A/66/874S/2012/578)
- 2013: Koruma Sorumluluğu: Devlet sorumluluğu ve önleme (A/67/929-S/2013/399)
- 2014: Toplu sorumluluğumuzu yerine getirmek: uluslararası yardım ve koruma sorumluluğu (A/68/947-S/2014/449)
- 2015: Hayati ve kalıcı bir taahhüt: koruma sorumluluğunu uygulama (A/69/981–S/2015/500)
- 2016: Kolektif eylemi harekete geçirmek: koruma sorumluluğunun sonraki on yılı (A / 70/999-S / 2016/620)
- 2017: Koruma Sorumluluğunun Uygulanması: Önleme Sorumluluğu (A/71/1016-S/2017/556)
- 2018: Koruma sorumluluğu: erken uyarıdan erken eyleme (A/72/884-S/2018/525)
- 2019: Koruma sorumluluğu: önleme için alınan dersler (A/73/898-S/2019/463)
- 2020: Önleme ve yanıtın güçlendirilmesine öncelik verilmesi: kadınlar ve koruma sorumluluğu (A/74/964-S/2020/501)

Bu raporlara başlı şekilde sürekli güncellenen Koruma sorumluluğu özetle son şeklini almıştır.

2.3.7. Koruma sorumluluğunu uygulama - politika araçları

Bölüm I: Ulusal direnç oluşturmak

- Siyasi Geçişlerin Tarafsız Gözetimi
- Profesyonel ve Hesap Verebilir Güvenlik Sektörü
- Hukukun Üstünlüğü ve İnsan Hakları
- Erken Uyarı ve Vahşeti Önleme Kapasitesi
- Diyalog ve Çatışma Çözme Kapasitesi
- Meşru ve Etkili Geçiş Dönemi Adaleti
- Ekonomik Kaynakların Adil Dağılımı
- Vahşet Suçlarını Önlemeyle İlgili Eğitim

Sütun II: Uluslararası teşvik, yardım ve kapasite geliştirme

- Uluslararası İnsan Hakları İzleme ve Akran Değerlendirmesi
- Önleyici Diplomasi
- Arabuluculuk ve Siyasi Diyalog
- Profesyonel ve Sorumlu Güvenlik Sektörü Desteği
- Siyasi Geçişlerin Denetlenmesi İçin Tarafsız Kurumlara Destek
- Bağımsız Yargı ve İnsan Hakları Kurumlarına Destek
- Erken Uyarı ve Vahşeti Önleme Kapasitesi Oluşturma
- Diyalog ve Çatışma Çözümü için Kapasite Geliştirme
- Önyargı ve Nefret Söylemini Önlemek İçin Kapasite Geliştirme
- Meşru ve Etkili Geçiş Dönemi Adaleti Desteği
- Vahşet Suçları İşlemek İçin Araçların Reddedilmesi
- Uyuşmazlık Çözümü Uzmanlığı

- İzleme veya Gözlemci Görevleri
- Cezai Soruşturmalar, Gerçek Bulma Görevleri ve Araştırma Komisyonları
- Mültecilerin ve Ülke İçinde Yerinden Edilmişlerin Korunması
- İnsani Acil Durumlarda Sivillerin Korunması
- Barışı Koruma ve İstikrar Yardımı
- Cinsiyet
- Cinsel şiddetle mücadele çabalarına destek

Bölüm III: Zamanında ve kararlı yanıt

- Önleyici Diplomasi
- Arabuluculuk ve Siyasi Diyalog
- Kamu Savunuculuğu
- Cezai Soruşturmalar, Gerçek Bulma Görevleri ve Araştırma Komisyonları
- İzleme veya Gözlemci Görevleri
- Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC)ye sevk
- Yaptırımlar
- Mültecilerin ve Ülke İçinde Yerinden Edilmişlerin Korunması
- İnsani Acil Durumlarda Sivillerin Korunması
- BM Şartı Bölüm VII Yetkili Güç Kullanımı

İnsani müdahaleyi Koruma Sorumluluğu Doktrini yaklaşımıyla inceleyen yazarlar daha çok yapılan müdahalenin R2P kriterlerine uygunluğu açısından değerlendirmişlerdir. Koruma Sorumluluğu, resmi olarak 2011’de 1970 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı ile Libya müdahalesi için açıkça ifade edilmiş; 1973 sayılı BMGK karar ile ilk defa uygulanmıştır (BMGK, 1970; 1973). Ancak idealist amaçlarla ortaya çıkan Koruma Sorumluluğu kavramı uygulamada uluslararası sistemin yapısından dolayı beklenen etkiyi sağlayamamıştır. Bazı yazarlar Libya ile başlayan aynı normun neden Suriye’de uygulanmadığını sorgulamışlardır. Axworthy, Libya müdahalesinin, başarı, haklı

çıkma, tatmin, iyimserlik ile karakterize edildiği ve insanın ilerlemesinin mümkün olduğu gerçeğinin olduğunu ileri sürmüştür (Axworthy, 2011). Evans'a göre, Libya müdahalesi sivilleri koruma konusunda ileriye doğru atılan bir adımdır. R2P normu Libya'da işletilmiştir; fakat müdahalenin sınırlı tutulmaması ve yeniden inşa sürecinin işlememesi bu müdahalenin sorgulanmasına yol açmıştır (Evans: 2011). Morris, Libya'da Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (NATO)'nun insani müdahalesi sivilleri koruma görevinin ötesine geçerek, kendine verilen yetkileri geniş yorumladığını bundan dolayı da operasyonun amacının sivilleri korumaktan ziyade rejim değişikliğine evrildiğini ileri sürmüştür (Morris, 2013). Pattison ise Koruma Sorumluluğu kapsamında haklı neden ve son çare olarak konuyu incelemiştir. Müdahale için gerekli olan sivil çatışmalarda insan kaybının yeterli eşiğe ulaşmadığını ve rejim değişikliğine gerek olmadığını, rejim değişikliği olduğunda Libya gibi ülkelerde daha ağır insan kayıpları olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kayıpları önlemek için diğer askeri olmayan tüm yöntemlerin uygulanmadığını ileri sürmektedir (Pattison, 2011, ss.395-413). Hasler ise Suriye ve Libya'yı karşılaştırmalı analiz şeklinde ele almış, ABD, Almanya ve Fransa incelenerek ulusal çıkarlarının olup olmadığını incelemiştir. Aktörlerin Libya'da ulusal çıkarları olmakla birlikte farklı davrandıklarını belirtmiştir. Suriye'de ise bölgesel aktörler olan Çin ve Rusya nedeniyle müdahale edemedikleri sonucuna ulaşmıştır (Hasler, 2012).

Genel olarak devletler ve Güvenlik Konseyi üyeleri Koruma Sorumluluğunu prensipte kabul etmekle birlikte, başta veto sisteminin ortaya çıkardığı zorluklar olmak üzere uygulamayı hayata geçirmede zorluklar yaşamışlardır. Raporla ortaya konan kriterlerde de son çare, doğru niyetle ilgili olarak kuşkular devam etmektedir (Goodman, 2006, ss. 107-141). 3. Dünya devletlerinin egemenliğinin altını oymakla ilgili endişeler devam etmektedir (Balci, 2019, ss. 5518-5531). Koruma sorumluluğu için harekete geçecek devletlerin kendi karar alma yapılarına veya öznel değerlendirilmelerine bağlı olacağı düşüncesi halen mevcuttur (Keskin, 2009, ss. 67-88). Bu çalışmada ABD'nin müdahalesi, müdahale eden tarafların doğru niyet kapsamında müdahale edilen ülkeye yönelik çıkarlarının olmaması gerekliliği üzerine odaklanılmaktadır. Çünkü doğru niyet, müdahalede temel amacın insanları soykırım gibi acılardan kurtarmak gerekliliği çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Yani insani müdahale ülkelerin kendi çıkarları uğruna insanları kurtarmak yerine zarar vermesine yol açmamalıdır.

2.4. Kuramsal Çerçeve

Uluslararası ilişkilerde çeşitli kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır. Özellikle ABD'nin önce insani müdahalelerini inceleyen Realist ve Liberal kuramlara sonra diğerlerine yer verilmeye çalışılmıştır.

2.4.1. Realist ve Neorealist teorilerin ulusal çıkar ve insani konulara yaklaşımı

Uluslararası ilişkilerde Realizm ulusal güç ve güvenlik, uluslararası anarşi, uluslararası güç ve güvenlik merkezli olarak ortaya çıkmış; zamanla ulusal ve uluslararası ekonomik gücü, hatta içerisine uluslararası sistemde ulusal itibarı da içine alan bir dönüşüm geçirmiştir. Realizmin insana bakışı ise kendi ulusal devletinin insanı olan vatandaşlar ile diğer ülkelerin vatandaşları olarak ikiye ayrılmıştır. Devletin temel amacı önce kendi vatandaşlarının güvenliğini sağlamaktır.

Uluslararası ilişkilerde Realizm, felsefi olarak, temelde Thucydides, Thomas Hobbes ve Niccolo Machiavelli'nin çalışmalarına dayanmaktadır. Thucydies konuyu Atina ve Sparta arasında güvensizlikten ortaya çıkan Polonez Savaşları ile açıklamaktadır (Arı, 2013, ss. 144-145). Thomas Hobbes ise İngiltere'de Mutlakiyete ve toplum sözleşmesine dayalı devlet-insan anlayışını geliştirmeye çalışır. Leviathan adlı eserinde devletin gerekliliğini doğa halinden açıklamaya çalışır. İnsan doğa halindeyken yani avcılık ve toplayıcılıkla hayatını idame ettirirken dünya tüm insanların kamusal alanıydı bundan dolayı çatışmaya gereksinimleri yoktu. Tarım toplumuna geçince insanlar mülkiyet edinme yarışına girdi. İnsanın doğa halinde zaten ruhu gereği bencil, hırslı, arzularının peşinde koşan kusurlu bir yapıları olduğunu ileri sürer. Toprakların paylaşımı çatışma halini ortaya çıkardı der. Dolayısıyla “İnsan insanın kurdu” haline dönüşmüştür. İnsan ile insan arasındaki çatışma yani anarşi halini ortadan kaldıracak insanların güvenliğini sağlayacak düzen ve kurallara ihtiyaç vardır. Bu güvenliği sağlamak için tüm insanlar genel bir rıza ile yani toplumsal sözleşme ile haklarından feragat etmeli; haklarını egemen güce yani yönetme gücü olan devlete bırakmalıdır. Devlet, üstün otoritesi ile insanlar arasındaki düzeni ve güvenliği sağlayabilmesi için cezai yaptırım gücüne sahip olmalıdır. İnsanlar da düzen ve güvenlikleri karşılığı devlete itaat etmelidir.

Uluslararası alanda ise ulusal alanda insanlar arasında olduğu gibi, devletlerarası ilişkiler anarşiktir. Çünkü ulusal alanda olduğu gibi uluslararası alanda düzeni ve güvenliği sağlayacak bir üst otorite yoktur. Dolayısıyla devletler uluslararası alanda insanların oluşturduğu ortak akıl şeklinde hareket eder. Dolayısıyla rasyoneldir. Mümkün olduğunca kendi güvenliğini sağlamak için askeri kapasitesini artırarak güvenliğini artırmaya çalışır. Tüm sisteme egemen olmaya çalışır. Hobbes’a göre sözleşme ile ontolojik olarak yaratılan yapay güç yani Leviathan, insanları ve ülkeyi dışarıya koruyup temsil edecektir. Bu da bir devletin ulusal çıkarı olarak tanımlanır (Hobbes, 2016, ss. 82-98). Barışa ulaşmak için devlet uğraşsa bile durum karşı devlet tarafından şüpheyle karşılanabilir. Dolayısıyla nihai amaca ulaşmanın başka bir yolu olmadığında savaşı kaçınılmaz olarak ortaya çıkabilir. Yalnız bu noktada devletin yöneticilerinin uzun ve kısa vadeli çıkarlarına gerçekten neyin hizmet edeceğine dair tanımlaması bu noktada önemli olmaktadır (Hobbes, 2016, s. 98).

Realizmin klasik ikinci düşünürü Niccolò Machiavelli bulunduğu dönemde Kutsal Roma İmparatorluğuna karşı İtalyan Birliğinin ve monarşik ulus devletin kurulması yolunda o dönemde Prens adlı eserini Prense öğütler şeklinde ele alır (Machieveli, 2012, ss. 13-17). İdeal devlet adamının nasıl olması gerektiğine odaklanır. Devlet adamının etik, ahlak veya hukuk kuralı olmadan tek başına nasıl iktidar haline gelebileceğinden bahseder. Devlet adamı özünde iyi birisi olsa bile devletin nihai amacını gerçekleştirebilmesi için yalan söyleyebilir, hile yapabilir. Devlet adamı tilki ve aslana benzetilir. Yeri geldiğinde kurnazlığa yeri geldiğinde güce başvurabilir. Ona göre amaç, aracı haklı kılar. Yani amaca giden yolda herşeyi yapması serbesttir. Nihai amaç doğruysa gerisi doğru olabilir de, olmayabilir de. Bu bizim dilimize “amaca giden yolda hersey mubahtır” olarak yerleşmiştir. Dolayısıyla kısa ve uzun vadeli ulusal çıkarlar için hareket edilmelidir. Güçlü bir siyasi iktidar kurabilmek için ve düzenin sürdürülmesi için şiddete başvurulabilir (Machieveli, 2012, ss. 18-27).

Realizmin 18. yy Otto von Bismarck ve Klemens von Metternich ise “güç dengesi” yaklaşımını uluslararası sistemde uygulamaya koyan devlet adamlarıdır. “Avrupa Uyumu” olarak da bilinen Avrupa’da güç dengesini sağlayarak, bölgeyi silah yarışından uzak tutarak Avpuda’da barışı sağlama ve dikkatli realpolitik adımlar atarak bir dönem Avrupa’yı savaştan uzak tutmanın temellerini atmışlardır (Sander, 2000, 138-139). Carl von Clausewitz realizmin savaşa ve savaşta strateji unsuruna

vurgu yapar. Savaş siyasetin başka araçlarla (şiddet araçlarıyla) devamıdır. Bütün savaşların amacı, düşman silahlı kuvvetlerini yok etme yoluyla onun iradesini teslim almaktır. Taktik, muharebe bilimi; strateji de savaş bilimidir. Taktik zaferler fiziki olgulardır; ama stratejik zafer manevi bir olgudur. Savaşta savunma pozisyonu saldırı pozisyonuna göre, pasif ve dolayısıyla savaşın doğasına aykırı olmakla birlikte avantajlı bir pozisyonudur (Bilgin, 2015, ss. 39-55).

Realizm bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı olarak, 20. yüzyılda iki savaş arası dönemde ortaya çıkmıştır. ABD politikaları üzerinde de etkili olmuştur. Realizm Uluslararası ilişkilerde dört temel önermeye dayanır. Realizme göre uluslararası sistem anarşiktir. Devletler üzerinde, devletlerin davranış ve etkileşimlerini düzenleyebilecek herhangi bir aktör yoktur. Devletler diğer devletlerle ilişkilerini kendileri düzenler. Realizmin anarşi tasavvuruna göre uluslararası sistemdeki anarşi devletlerin kendi egemenliklerinin bir sonucudur. Buna göre anarşinin olmaması aynı zamanda devletin egemenliğinin olmaması anlamına gelecektir. Uluslararası sistemde sürekli düşmanlık durumu vardır. Devletler Uluslararası İlişkilerin en önemli aktörleridir. Uluslararası Sistemdeki her devlet rasyonel aktör olarak sistemin bir birimidir. Devletler kendi çıkarlarını takip etme eğilimindedir. Devletler mümkün olan en çok kaynağa ulaşmak için çalışırlar. Devletler için temel sorun var olmaktır. Devletler varlıklarını sürdürmek için askeri güçlerini geliştirirler, bu durum aynı zamanda güvenlik ikilemine neden olur (Aydın, 2004, ss. 33-60).

Yapılan çalışmalarda realistler'in dış politikada hem amaç hem araç anlamında ulusal çıkar üzerine odaklandığı varsayımı kullanılır. Dış politika onlar için amaç değil araç olarak değerlendirilir. Temel amaç ulusal güvenlidir. Dış politikada ulusal güvenliği sağlamak ve güç kazanmak temel amaçtır. Bu nedenle mümkün olduğunca güç kazanmaya çalışır. Devletin güvenliği ve bekası için elde edilen güç, sistemde üstün konuma gelmekle gerçekleşebilir. Uluslararası sistemin anarşik olduğu kabul edilir. Bu nedenle “self help” (kendi kendine yardım) ilkesine göre güçlerini sürekli artırmaya çalışmalıdır. Onlara göre devletler dış politikaya kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla başvururlar ve devletler güvenliklerini kendi ayakları üzerinde durarak sağlayabilirler. Diğer devletlere güvenilmez. Bu nedenle NATO gibi uluslararası örgütler çerçevesinde hareket edilmez. Çünkü tüm devletlerin kendi ulusal güçlerini diğerlerine göre maksimize etme amacında olduğu öngörülür.

Devletlerin kendi güvenliklerinin artması için ya diğerlerinin ulusal gücünün azaltılması gereklidir ya da kendi gücünün artırılması gerekir. Bu şekilde diğer devletleri kendi etkisi altına alarak ulusal güvenliğin gerçekleşebileceği savunulur. Devletin kendi güvenliği risk altındaysa, özellikle ulusal çıkarları gereği sistemde daha güçlü olan devlet veya devletlerle ittifak kurma ve denge arayışına girebilirler (Bilgiç, 2011, s. 134).

Klasik Realist yazarlar E. H. Carr, Reinhold Niebuhr, Hans J. Morgenthau, George F. Kennan, N. Spykman, Henry Kissinger, Zbigniew Brezezinky, ulusal çıkar bağlamında korunması gereken alan ise ulusal sınırlar ve kendi vatandaşlarıdır. Bu nedenle insani konuları şüpheli görürler. ABD realist politikasının temellerini oluşturan Hans J. Morgenthau klasik realizmin kurucusu olarak sayılmaktadır. Soğuk Savaş öncesinde ve Soğuk Savaş sırasında ABD dış politikasına yön veren “Politics Among Nations The Struggle For Power and Peace” isimli eserinde realizmin altı ilkesi olması gerektiğini ileri sürmektedir: Siyasal gerçekçilik, çıkar, güç, ahlak, ılımlılık ve bir devletin ahlaki değerlerinin evreni yöneten genel ahlaki ilkeler olmaz. Tek ahlaki görev vatandaşlarına karşıdır (Oran ve Ünsal, 1970, ss. 1-18).

Realizme göre siyaset tıpkı hukuk ve ekonomi gibi otonom olarak ele alınması gerekir. Siyasal olan ile olmayan arasındaki ilişki şu şekilde olmalıdır: “Siyasetçi politikasını meşru kılmak için etik değerleri, hukuku vs. kullanabilir. Gerekirse aslında çıkarı uğruna savaşırken bunu sevimli kılabilmek için bu aktörleri kullanmalıdır. Din için savaşıyoruz, hukuk için hak için savaşıyoruz ya da tüm ezilenler için savaşıyoruz” diyebilmelidir. Örneğin “Ekonomi, insanla nasıl ilişkilendirilebilir” sorusunun cevabı, ekonominin bir bilim dalı olarak bağımsız bir kuram olarak geliştirebilmiş olması, her konunun uygun alanda gelişmesine olanak hazırlayan siyasal gerçekçiliğin iş bölümünün bir sonucu olarak ortaya çıkması olarak kabul edilmiştir (Oran ve Ünsal, 1970, ss. 1-18).

Henry Kissinger Machievelli’in Prense tavsiyeleri gibi Morgenthau da ABD dış politika yapıcılarına tavsiyeler sunmuştur. Özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD Başkanı Nixon’a danışmanlık yapmıştır Uluslararası hukukun ve işbirliğinin yerine ittifakları gücünü artırma yoluna öncelik vermiş güç mücadelesini ön plana çıkaran yaklaşımlar benimsemiştir. Devletlerin hayatta kalması için önemli bir yer tutan güç kavramının unsurları coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlık,

nüfus, milli karakter, milli maneviyat/manevi değerler ve diplomasinin kalitesi olarak tanımlanmıştır. Bu unsurları güçlü tutmak realistler için anarşik olan uluslararası sistemde devletin hayatta kalması için gerekli olarak görülmektedir. Hans Morgenthau siyasal güç ve askeri güç ayırır; siyasal gücü, bir insanın diğer insanların düşünce ve davranışları üzerindeki kontrolü olarak tanımlar ve onun psikolojik bir yaklaşım olarak değerlendirir (Kissinger, 1985, ss. 32-36).

Güç yaklaşımları ise; sahip olunan nitelikler bakımından yetenek olarak güç, başka bir aktörü etkileme gücü bakımından ilişkisel güç ve son olarak gücün doğasını dünya düzeni ile ilişkili olduğunu savunan ve politik çıkarların belirlenmesinde önemli rol oynayan yapısal güç olarak üç boyutta incelenmiştir. Özellikle elde edilmesi gerekli gücün maddi boyutu önemlidir (Özdemir, ss. 114-144).

Realist yaklaşım uyarınca 1. Dünya Savaşında ve II. Dünya Savaşında Almanya'nın güçlenmesine karşı ABD, İngiltere ve Fransa'nın yanında yer alarak savaşı dengelemiştir ve Almanya'nın dünyada bir güç olarak ortaya çıkmasını engellemiştir. ABD Soğuk Savaş döneminde ise Komünizmi devlet planlamasına dayalı modelini kendi uyguladığı liberalizmin serbest piyasa modeline karşı bir tehlike olarak görmüş dengeleme ve güç mücadelesinde karşı güç olarak mücadele vermiştir. Ayrıca bölgesel olarak bu çerçevede İran-Irak savaşında Irak'ın yanında yer alarak Saddam Hüseyin'e destek vermiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise 2003 yılında Irak'a ise yine güç ve çıkarlarını artırmaya yönelik "önleyici müdahale-savaş"⁴ kapsamında müdahalesi bu kapsamda değerlendirilebilir.

Neorealist yaklaşım ABD'nin politikalarını Soğuk Savaş döneminde de inceler. Onlara göre uluslararası sistemde merkezi bir otorite yoktur. Bundan dolayı uluslararası sistemin ana özelliği anarşiktir. Uluslararası sistem doğası gereği anarşik olduğundan devletlerarasında çatışmalar kaçınılmaz ve doğaldır. Buna göre bir devlet başkanının en temel amacı anarşik sistemde devletin varlığını sürdürmektir. Bu bağlamda klasik realistler ulusal güvenlik ve güce amaç olarak bakarken, Waltz gibi neorealistler güç konusuna ulusal güvenliği sağlayacak bir araç olarak bakarlar. Klasik realistlerden farklı olarak askeri ve siyasi güç unsurunun yanı sıra ekonomik

⁴ ABD Bush Dontrini olarak ta bilinen bu stratejiye uygun olarak ABD'ye gelebilecek herhangi potansiyel tehditi önleyebilmek için başka bir ülkeye karşı henüz saldırı olmadan tehdit oluşturduğuna kanaat getirdiği takdirde önleyici saldırı ya da savaş yapmasına yönelik aldığı karardır. İleriki aşamada doktrin incelenecektir (White Hause, 2001).

güç de kazanılmalıdır. Ancak onlara göre devletlerin temel amacı esas olarak güç kazanmak değil, devletin varlığını ve bekasını korumaktır (Çetinkaya, 2013).

Bu amaçla devletler iki şekilde hareket etmelidir. İlk olarak bir devletin, “self help” (kendi kendine yardım) mantığıyla hareket ettiği kabul edilir (Waltz, 1979, ss. 146-160). Bir devletin hayatta kalabilmesi ve diğer devletlerin egemenliği altına girmemesi için ön koşul olarak görülür. Sistemde yer alan diğer aktörler yakından takip edilir. Diğer devletlere göre kendini konumlandırır ve kendi çıkarlarının peşinde koşar. Bu nedenle devletler kendi kendine ayakta kalabilmek için öncelikli olarak askeri ve ekonomik güçlerinin artırmak isterler. Böylece iç dengeyi sağlamış olurlar. Bu şekilde davranırlar. Çünkü devletler asla diğer devletlerin gelecekteki niyetlerinden emin olamaz. Bu durum ise diğer devletlerde korku ve güvensizliğe yol açar. Bu durum güvenlik ikilemi olarak adlandırılır (Waltz ve Quester, 1982, s. 45).

İkinci olarak, dış denge gözetilir. Yani dengeyi sağlayan devletler, kendi güvenliklerini tehdit edecek yaklaşımlara başvurulması durumunda, risk oluşturan devlet veya devletlerin karşısında göreceli olarak güçsüz olacağını öngörüyorsa; dengenin yeniden sağlanması dış dengede, uluslararası sistemdeki büyük güçleri gözlemleyerek daha güçlü olan devlet veya devletlere ittifak oluşturur. Sonuç olarak güç dengesini yeniden inşa ederler (Waltz ve Quester, 1982, s. 46). Bu yaklaşıma göre, uluslararası sistemde dengenin ve devletlerin ortak çıkarı olan güvenliğin sağlanabilmesi ancak ılımlı ve dengeli bir dış politika izlenerek mümkün olabilir. Çünkü bu sistemde devletlerin birbirlerine karşı göreceli güçlerini sürekli arttırması değil, sistemdeki güç dengesine göre kendi statükosunu ve ulusal güvenliğini koruyacak şekilde göreceli olarak arttırılmasını amaçlanmaktadır. Kısaca Waltz’a ve diğer neorealistlere göre bir devlet uluslararası sistemdeki var olan konumunu sürdürmek istemektedir (Walt ve Quester, 1982, ss. 46-47). Bundan dolayı insani krizler esnasında ortaya çıkan çatışmalar, göç, ekonomik güçlükler vb. unsurlar bölgesel hatta uluslararası sistemde hem ekonomi hem güvenlik dengesinde dengesizlik unsuru ve istikrarı bozan unsurlar olarak görülür (Choi, 2013, s. 124).

Saldırgan realizm, ABD dış politikasını Waltz’ın teorisinden hareketle son dönem Soğuk Savaşı ve günümüz ABD dış politikasını inceler. Waltz’ın teorisini savunmacı realizm olarak niteler güvensizliği aşmanın tek yolunun sisteme hakim olmaktan geçtiğini ileri sürer. Hegemonya-güvenlik ilişkisine vurgu yapar ve bir

devletin güvenliğınden emin olabilmesi için ancak diğeri tüm devletlerin birleşse de karşı çıkamayacağı bir askeri hegemonya kurması gerektiğini ve devlet davranışlarının da bu güvenlik arayışı çerçevesinde şekillendiğini öne sürer. 5 temel varsayıma göre konuyu açıklar:

- Uluslararası sistem anarşiktir. Fakat bu anarşiden, uluslararası sistemin kaotik ve düzensiz olduğu manası çıkarılmamalıdır. Nitekim uluslararası sistem bağımsız birimler (devletler) tarafından oluşmakla beraber bu birimlerin üzerinde merkezi bir otorite yoktur. Anarşi kavramı bu açıdan değerlendirilmelidir.
- Devletler doğal olarak diğeri devletleri zarara uğratabilecek askeri yeteneklere sahiptir. Bu durum ise tüm devletleri birbirine karşı potansiyel bir tehlike konumuna sokmaktadır.
- Devletler diğeri devletlerin niyetleri hakkında hiç bir zaman emin olamazlar. Burada söylenmek istenen devletlerin kötü niyetli kurumlar olduğu değildir. Nitekim devletleri saldırganlığa yöneltebilecek birçok faktör vardır. Bu nedenle niyet ve amaçlar çok çabuk bir şekilde değişim gösterebilmekte ve devletler askeri güçlerini kullanma eğilimine yönelebilmektedirler.
- Devletlerin yegâne amacı hayatta kalmaktır. Dolayısıyla egemenliğin korunması, devletleri harekete geçiren en temel motiftir.
- Devletler rasyonel aktörlerdir. Dolayısıyla uluslararası sistemde hayatta kalabilmeleri için stratejik bir biçimde hareket etmelidirler (Örmeci, 2016).

Mearsheimer'ın tezinde, klasik realizmde insan doğası ve onun güç arzusu devletleri savaşmaya yönlendirmekte, yapısal realizmde ise hayatta kalma dürtüsü devletleri diğeri devletlerin saldırganlıklarına karşı savunmacı refleksler geliştirmeye sevk etmektedir. Tüm bunlardan farklı olan savunmacı realist yaklaşımda ise, devletlerde diğeri devletlerden kaynaklanan tehdit ve tehlikeleri karşı müdahale stratejisiyle bertaraf etme eğilimi vardır. Mearsheimer'a göre dünya hâkimiyeti günümüzde pek mümkün olmasa da, bölgesel liderlik ve hegemonya gerçekçi ve olasıdır. Bölgesel hegemonyanın tesisi için, devletlerin önünde üç seçenek vardır:

- Devletlerin dünya üzerindeki ekonomik güçlerini arttırmaları, aynı zamanda askeri yeteneklerinin de bir baskı aracı olacak kapasiteye ulaşmasını sağlayacaktır.
- Devletler, kendi bölgelerindeki en büyük askeri güç olmalıdırlar. Özellikle kara kuvvetlerinin güçlü olması, bölgesel hegemonyanın oluşturulması açısından önemlidir.
- Devletlerin nükleer üstünlüğe sahip olmaları gerekmektedir. Bu üstünlük diğeri nükleer güçlerin nükleer açıdan bir eylemde bulunmalarını elimine edecektir (Mearsheimer, 2001, ss. 360-371)

Buraya kadar özetlersek realist teoriler için öncelik kendi insanı ve ulusal güvenliğıdır. Uluslararası alanda güç ve güvenlik çıkarları ve bu öncelikleri destekleyen ekonomik çıkarları önplana çıkar. Devlet adamı da dış politikada ülkenin hedefleri doğrultusunda hareket etmelidir.

Savaş ne için yapılır sorusunun cevabı; klasik realistler için hayati çıkarlar, güç ve güvenlidir. Neorealist akım bunun kapsamına ekonomi konuları da dâhil etmektedir. Çünkü ekonomik kapasitenin askeri kapasiteyi destekler görüşü hâkimdir. Bundan dolayı ekonomiyi destekleyen stratejik hammaddeler ve bunların geçiş düzergahları da önemli hale gelmektedir (Choi, 2013, s. 22).

Realist ve neorealist teoriler ve türevleri jeopolitik teorilerle de birlikte de açıklanır. Amaç güç ve güvenlik, ekonomik çıkarlar ve siyasi gücün elde edilmesidir. Hareket noktasında ise jeopotik çıkarlar ile beraber ön plana çıkar (Örmeci, 2016).

Realizm ve jeopolitik teoriler açısından incelenirse konu şu şekilde açıklanabilir. Jeopolitik, 19. yüzyılın sonlarından itibaren İmparatorlukların, Ulus-Devletlerin siyasi coğrafya alanlarını tanımlaması olarak bilinmektedir. Jeopolitik öncelikle Avrupa'da güç dengeleri ve savaşlarda tanımlanmış farklı uygulamalar olmakla birlikte günümüzde liderlerin stratejik hedefleri olan insani müdahale için de kullanılmaktadır. Değişmeyen unsurları coğrafi (konumu, özelliği, bütünlüğü), değişen unsuru ise insani unsurlardır (askeri, ekonomik, sosyal askeri ve politik) (İlhan, 1997, s. 7). Genellikle ulusal çıkarlarla beraber bölgesel alan tanımlamaları ve bu alanlara yönelik stratejiler II. Dünya savaşı öncesinde, sonrasında ve Soğuk Savaş döneminde ABD dış politikasında da takip edilmiştir. Bu nedenle jeopolitik teorileri de incelemek gereklidir (İlhan, 1997, ss. 11-13).

Çevre ve coğrafyanın insan devlet ve onun dış politikada siyasi davranışını etkilediğine ilişkin teorinin ilk adımını Alman Friedrich Ratzel atmıştır. Devletlerin insanlar gibi büyüyen ve gelişen canlı varlıklar olduğunu ileri sürmüştür. Bu tanımlama Almanya'nın gelecek hedeflerinde yer almıştır. Organik Devlet, Yaşam alanı (Lebensraum) gibi kavramalara yer vermiştir. Dünyanın emperyal ve sömürülen alanlar arasında ikiye bölünmüşlük durumu vardır ve devletlerin yeni alanlar için biyolojik ihtiyaçları bulunmaktadır (Balcı, 2016, 109).

Kara Hakimiyeti teorisi ise İngiliz Halfred Mackinder tarafından 1904'de ileri sürülmüştür. Bu teoriye göre Doğu Avrupa ve Sibirya (Çarlık Rusyası)'nın içinde olduğu stratejik ve ele geçirmesi gereken merkez bölge (Pivot area=Mihver) kalpgah olarak tanımlanmış. Doğu Avrupa'yı ele geçiren kalpgaha, kalpgaha sahip olan Dünya Adasına (Avrasya), Dünya Adasına sahip olan Dünya adasına (Kıta Avrupa'sına, Asya ve Afrika Adası) sahip olur. Bu nedenle iç hilalde, Almanya,

Türkiye, Hindistan Çin; dış hilalde ise Güney Afrika, İngiltere ve Japonya olarak tanımlamıştır. Bu nedenle mücadelenin Almanya ve Rusya arasında olacağını varsaymıştır (Arı, 2002, s. 179).

Amerikalı Alfred Thayer Mahan 1890-1892 tarihleri arasında ABD nasıl büyük güç olur sorusundan hareketle deniz hâkimiyetinin önemine işaret etmiştir. Mahan, İngiltere' nin büyük bir deniz gücü olmasının temelinde denizler ve stratejik su yollarının denetiminin olduğu sonucuna varmış; deniz ve su yollarının denetiminin ABD'nin büyük devlet olmasının ön koşulu olması gerektiğinin üzerinde durmuştur. ABD'nin dışa açılma ve büyüme politikasında öncü olmuş. I. Dünya savaşına kadar olan süreçte ekonomik açıdan büyüme için özellikle stratejik su yolları olan Panama, Cebelitarık, Süveyş Kanalı, Ümit Burnu, Malaka Boğazı'ndan yararlanmış ve kendini geliştirmiştir. ABD okyanuslarla çevrili bir ülke olarak dış güçlere karşı güvenli olarak tanımlanmış. Bu nedenle bir ülkenin kıyılarının uzunluğu ve liman sayısını önemli unsurlar olarak tanımlamıştır. Ancak karasal güvenlik ve bölgesel bütünleşme için teknoloji ve ulaşım için kara hâkimiyetinin de önemli olduğu için dışa açılmanın yanısıra ülke içi ulaşım için demiryollarının gerekliliğine vurgu yapmıştır (Arı, 2002, s. 178).

Amerikalı Nicholas Spykman ise kenar-kuşak teorisini ortaya atmıştır. Bu teoride merkez bölgesine değil çevresine hâkim olan dünya adasına daha sonrada Dünya adasına sahip olur. Kenar Kuşak olarak Avrupa, Türkiye, İran, Hindistan, Çin, ve Kore sayılmıştır. I. ve II. Dünya Savaşı, hedef ülkeler belirlendikten sonra bu iki teoriye uygun olarak çevreleme şeklinde yapılmıştır. Daha sonra ABD tarafından Soğuk Savaş sırasında ABD'li diplomat George Fennan tarafından Sovyetler Birliğine uygulanmıştır (İlhan, 1997, s. 9-10).

Çevreleme Politikası ve güç elde etmek için Avrasya kıtasının hakim olmanın dünya hakimiyeti için elzem olduğunu belirten Brzezinski, bundan dolayı ABD'ye rakip bir gücün Avrasya'da ortaya çıkmasının önlenmesini Büyük Satranç Tahtası Teorisi ile savunmuştur (Brzezinski, 2005). Benzeri uygulamalar günümüzde Çin ve insani konular için de uygulanmaktadır.

Wheler'e göre realist bir devletin temel amacı başka bir devletin vatandaşlarını korumak değil öncelikli olarak kendi vatandaşlarının güvenliğini sağlamaktır. Bu nedenle askeri kayıplar kabul edilemez olarak değerlendirilir (Wheler, 2000, s. 7).

Eğer bir devlet insani gerekçelerle hareket ediyorsa bu insani amaç taşıyamaz. Ancak ulusal çıkarlarını artırmak için yani bir dış politika aracı olarak hareket ediyordur (Bellamy; Pham, 2008, s. 256). Buna göre Wall ve Omar' ın da ifade ettiği gibi yapılan müdahaleler insani gerekçelerle açıklanıyorsa müdahaleyi meşrulaştırmak için kullanıyordur yorumları da bulunmaktadır (Wall ve Omar, 1994, s. 5).

Realist görüş açısından devlet sadece çıkarı için hareket eder ve bu açıdan insani amaçlı yapılan müdahale “alçak politikanın” gündemini oluşturmaktadır. Yani insan faktörü devletin esas çıkarına uygunsa ya da devletin prestijini artırmak içinse böyle bir müdahale yapılabilir. Kısacası müdahale, devletin özellikle güç ve güvenlik çıkarı ile ilgili ise yapılabilir (Çapar, 2006, ss. 90-96).

Choi (2013) ve Mearsheimer (2001), devletlerin sırf insani nedenlerle denizaşırı ülkelerdeki kendi askerlerini tamamen fedakarlık yapmaya istekli olmadıklarını ima eder (Choi, 2013, s. 2).

Realist ya da neorealist yaklaşıma göre devletler özetle güç kazanmak ve ulusal güvenliğini sağlamak için diğer ülkelere müdahale edebilirler. Bunların yanı sıra, diğer ülke veya bölgeden sağlanacak ekonomik kazanç ya da çıkarlar için de müdahale olasılığı ön plandadır. Başta petrol gibi değerli hammaddeler veya pazarın kontrolünü sağlayacak stratejik noktalar gibi ekonomik çıkar sağlayacak unsurlar, bir devletin müdahaleye daha istekli yaklaşmasına yol açabilmektedir. Hatta bazı durumlarda ekonomik çıkarlar, ulusal güvenliğinin sayıldığı birincil çıkarlar kapsamında değerlendirilebilmektedir (Choi, 2013, s. 22). Bazı gerçekçi bilim adamları ise insani müdahalelerin arzı güvence altına almak için kullanıldığını iddia ediyor (Chomsky, 1999, s. 121; Binder, 2009, s. 331)

Özetle ne olursa olsun realist ya da neorealist yaklaşıma göre ulusal güvenliğini sağlamanın yanı sıra, diğer ülke veya bölgeden sağlanacak ekonomik kazanç ya da çıkarlar için müdahale olasılığı ön plandadır. Başta petrol gibi değerli hammaddeler veya pazarın kontrolünü sağlayacak stratejik noktalar gibi ekonomik çıkar sağlayacak unsurlar, bir devletin müdahaleye daha istekli yaklaşmasına yol açabilmektedir. Hatta bazı durumlarda ekonomik çıkarlar, ABD örneğinde olduğu gibi, Ulusal Güvenliğinin sayıldığı birincil çıkarlar (hayati çıkarlar) kapsamında değerlendirilebilmektedir. ABD hayati çıkarlarına tehdit olması durumunda tek

tarafı olarak çıkarlarını korumak için hareket edebileceğini ilan etmektedir (White, Haus, 2000). Realistler etik gerekçeleri kabul etmez. Eğer bir devlet insani gerekçelerle hareket ediyorsa bu gerçekçi değildir. İnsani gerekçeleri dış politika aracı olarak, kullanıyordur (Bellamy; 1999, s. 12; Pham, 2008, s. 256; Holzgrefe ve Keohane, 2003). Bu kapsamda realist yaklaşım çerçevesinde ABD'nin maddi çıkarlarının (ekonomik, siyasi ve askeri güç) neler olabileceği veya insani müdahalesini teşvik eden unsurlar çerçevesinde ileri bölümlerde analiz edilmektedir.

2.4.2. İdealizm, liberal ve neoliberal teorilerin ulusal çıkar ve insani konulara yaklaşımı

İdealizm I. Dünya savaşıdan sonra gündeme Wilson İlkeleri ile gündeme gelmiştir. Liberalizm ile idealizm ile aralarında benzerlikler vardır. 18. yüzyıl aydınlanma felsefesini içine alır. Buna göre ilerlemecilik, işbirliği ideal bir dünya düzeninin kurulabileceği, özgürlük, hukukun üstünlüğü, sınırlı devlet, piyasa ekonomisi, çok kültürlülük çoğulculuk, sivil toplum, demokrasi ve insan hakları benzer yönleridir. Liberalizm tüm toplumsal yapıyı düzenlemeye çalışırken ekonomi, hukuku, siyasi yapıyı düzenlemek ister. Liberalizm devlet düzeyinde bir teori iken sistemi de düzenlemek isteyen idealizm uluslararası ilişkiler teorisi olarak görülür (Gözen, 2015, s. 71).

İdealizm ise Wilson İlkeleriyle bir dizi uluslararası ilişkiler ve sistemin yapılanması ile ilgili fikirleri içerir. İttifaklar sistemine dayalı barış denince akla Wilson idealizmi akla gelir. ABD'nin kuruluşunda siyasi açıdan liberal John Locke' den etkilenmiştir. Wilson da bir liberaldir. Temelde düşüncelerini şu ilkelere dayandırmıştır:

- İnsan doğası temelde iyidir. İnsanlar birbirleri ile çatışmayı değil yardımlaşma ve işbirliğini tercih eder.
- Savaşlar, insan doğasını değil yanlış kurum ve kuralların ürünüdür. Dolayısıyla doğru uluslararası örgüt olduğunda savaş ve çatışmalar önlenir.
- Uluslararası barışın gelişmesi ve kalıcı hale gelmesi uluslararası güç dengesi rekabeti yerine uluslararası örgütler ve hukuk çerçevesinde hareket edilmesi, uluslararası sorunların diplomasi, müzakere ve diyalog gibi barışçı yöntemlerle çözülmesi, müşterek güvenlik sistemi geliştirilmesi, uluslararası ekonomik işbirliği ve karşılıklı bağımlılığın geliştirilmesi gerekir.
- Etik, moralizm ve insani yardım hem iç hem dış politikada önemlidir.
- Uluslararası barış için devletlerde demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün olması gerekir (Gözen, 2015, s. 72).

Yine Wilson İlkeleri II Dünya Savaşı'nın çıkmasını engellemese de bir kısmı gerek I. Dünya Savaşı' ı sonrasında gerek II. Dünya Savaşı'nda uygulamaya konulmuştur. Oral Sander, ABD' nin dış siyasete I. Dünya savaşında girmesinin nedeni olarak hem güç dengesinde Almanya'nın güçlü bir rakip olarak ortaya çıkması hem de ekonomisinin önündeki engelleri kaldırmak olarak değerlendirmiştir (Sander, 2000, s. 148). ABD için ekonomi, her zaman güvenlikle yakın olarak değerlendirilmiştir. Örneğin dünyada yeni bir düzen öngören Wilson İlkelerinin 2. Maddesi açık denizde özgürce dolaşımı desteklerken 3. maddesi uluslararası tüm ekonomik engeller ortadan kalkmalı ve serbest ticarete önem verilmelisi desteklenmişti. 5. Madde Sömürge topraklarında self determinasyon uygulanmalı derken 12. Maddesi ise Türk olmayan halklara bağımsızlık verilmeli ve Çanakkale Boğazı bütün milletlerin ticaret gemilerine açık olmalı denmiştir (Gözen, 2015, s. 73).

Bu şartlara göre özellikle Lübnan dahil Ortadoğu'da ortaya çıkan Hristiyan ve Arap ayaklanmalarına destek verilmiştir. Uluslararası deniz yollarının serbestiyetine önem verilmiştir. Uluslararası hukuk ve uluslararası hukuka dayalı Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına önem verilmiştir. Nihayetinde Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Yapılan desteklerle yeni ülkeler de kurulmuştur. Fakat bu ülkeler koruma sorumluluğunda yer alan tanıma benzer bir tanımla manda ve himaye ile sonuçlanmıştır.

Milletler Cemiyeti tarafından kendini yönetemeyecek ülkeleri yönetecek ve yükseltecek duruma gelene kadar diğer ülke ve cemiyetlere verilen yetkiye manda denir. 1. Dünya savaşından sonra oluşan bir olgudur. Yönetimi başkasına teslim ederek toparlayana kadar manda etkisi devam edecektir. Güçlü olan devletin, güçsüz olan diğer devleti sömürülmesini işgale uğramasını önlemek amacıyla kontrolü ele almasına himaye denir. Savaşlardan çıkan iki terim manda ve himaye büyük devletlerin zayıf ülkelere desteği ve koruması olarak tanımlanmıştır (Milliyet Eğitim, 2021).

Manda ve Himaye güçlü devletlerin başka devletleri koruyarak güçlenmesini ve uzun yıllar ayakta kalmasını sağlamıştır. 1. Dünya Savaşı sonrasında gelen anlaşma ile itilaf devletleri Wilson prensiplerine göre toprak almıyordu. Toprak alamayan sömürgeciler yeni kurulan devletlerin topraklarını kendilerinin yönetemeyeceklerini dile getirdiler. Bu sebeple Milletler Cemiyeti'ni temsilen bu bölgeleri koruma altına almaya, himaye etmeye başladılar. İngiltere; Filistin, Irak, Ürdün ve Arap

bölgelerini, Fransa; Suriye ve Lübnan gibi devletleri geliştirme(sömürme) amacıyla manda yönetimi altına aldılar. “Uzun zamandan bu yana zulüm içinde yaşayan bölgelerin kurtulmaları için savaş halindeyiz. Devlet halklarının yapacakları seçimlerle milli hükümetler kendi iradelerini kurabileceklerdir” dediler. Buna inanan Arap devletleri ulus devlet veya milliyetçilik akımları ile Hasta Adam Osmanlı Devletinden bağımsızlık elde edeceklerine inanmışlardır. Bu durum sömürgecilikle sonuçlanmıştır (Milliyet Eğitim, 2021).

2.4.3. Liberalizm, neoliberalizm ve insani müdahale

ABD dış politikası ve insani konulara yaklaşımı liberal teoriden de etkilenmiştir. Klasik liberal iç politika olarak 17. yy düşünürü liberal İngiliz John Locke’dan etkilenmiştir. Ekomik liberal sistemde de Adam Smith’den etkilenmiştir. Bu durum kuruluş döneminde insana yaklaşımını belirlemiştir. Locke, düşünce yapısına göre kurulan ilk devlet ABD’dir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi diğer düşünce akımları ile birlikte Fransız Devrimi ve 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’ nin öncüsü olarak kabul edilmiştir. BM kurulurken devlet egemenliğinde aldığı rol ve 1948’de yayınlanan Evrensel İnsan Hakları Belgesinin yayınlanmasında, ABD’nin etkisi olması nedeniyle ABD hem demokratik yönetimlerin hem de insan haklarının gelişiminde öncü olduğunu düşünmektedir (W.H. UGSB, 2022).

ABD Avrupa’dan bağımsızlığını kazanarak ayrılmıştır. Bundan dolayı gelişiminin siyasi ve tarihsel kökenini Avrupa’ya dayandırır. Orta çağda Avrupa’da feodal sistemde sınıfsal ayrılıklar vardır. Bu sınıfsal ayırmda savaşanlar ve savaşmayanlar; şövalyeler, soylular ve kilise veya soylu, ruhban, köylü ve köleler gibi sınıfsal tanımlamalar vardır. Yönetme erki tanrı ile sağlanmıştır. Yönetim aynı zamanda gücünü topraktan ve toprağın işletilmesinden almıştır. Önce Kral ve Kilise çatışmaya başlamış ve reformlar ortaya çıkmıştır. Kiliseler ulusallaşmış, Protestan reformlarla beraber tanrı ile kul arasına kimsenin giremeyeceği fikri yaygınlaşmıştır. İnsan aklının rasyonel olduğu fikrinden hareketle insanın, aileden, cemaatten, toplumdan bağımsız özgürce hareket edebileceği fikri yaygınlaşmıştır. Bu gelişim 1215 Magna Carta anlaşmasını ortaya çıkarmış ve Kilise ile İngiltere Kralı arasında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Kilisenin sınırlandırılmasını ve feodal önderlerin eşitleri arasında yasalarla yargılaması esasına dayanıyordu. Siyasal yönetim birimleri kentlerden oluşuyordu. Kentler arasındaki malların değişimi, ekonomik ve parasal

ilişkiler yeni bir sınıfı burjuvaziye ortaya çıkarmıştır. Burjuvazinin ortaya çıkmasından önce düşünürler bu akıma ve Rönesans'a öncülük etmişlerdir (Çetin, 2002, ss. 79-84).

ABD liberalizminin klasik siyasi ayağının önderlerinden biri bu akımlardan birini savunan Avrupalı düşünür John Locke'dir. Devletin ortaya çıkışını "Toplum Sözleşmesi" adlı eserinde insan doğası ile açıklar. İnsanlar sözleşme öncesi dünyada yönetim veya hükümet yoktur. İnsanlar özgür yaşama halindedir. Yani istedikleri gibi davranırlar, çıkarlarının peşinde koşabilirler ve mal edinebilirler. Mülkiyet anlayışının ortaya çıkmasıyla insanlar çatışmaya başlamış ve anarşi hali ortaya çıkmıştır. Ancak bu anarşi hali kurallarla düzenlenebilir. İnsanlar bir toplumsal sözleşme (genel rıza) oluştururlar ve kendi iradeleri ile devlete devrederler. Özgürlükle bütünleşen mülkiyet hakkı devlete devredilmez. Bireyin yaşam hakkını ve özgürlüğünü sağladığı için mülkiyet de doğal bir haktır. Siyasal toplum adına devlet bireyler arasındaki çatışmaları çözer. Ancak devlet ile insan arasında çatışma olması durumunda devlet hem yargılayan hem davacı durumuna girdiği zaman çatışma insan lehine çözülmez. Bu nedenle insan ile devlet arasında dengeyi kuracak bir yargı sistemine ihtiyaç vardır. Bu nedenle sistem yasama, yürütme ve yargı olan kuvvetler ayrılığına dayanmalıdır. Dolayısıyla liberalizmin temeline birey, devlet ve bunlar arasına da denge unsuru olarak yargı koyulmuştur (Gemalmaz, 1997, s. 30).

Bireyin doğal hakları siyasal erkin hem gerçekleştirmesi gereken temel amaçtır. Hem müdahale yetkisinin temel sınırlarıdır. Buna göre insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen doğal hukuk ölümsüz bir kuraldır. Yasama ve siyasal erk keyfi olarak kural koyamaz. Aksine adaleti sağlayacak yasalarla ve yetkilendirilmiş yargıçlarla tabi olanların haklarına karar verilir. Siyasal erkin kamunun iyiliğine olacak şekilde yasalarla kullanılması gerekir. Bu sınırlara uyulması yönetme erkini meşrulaştırır. Siyasal erk, bir diğerinin yararına hukuku çiğnerse meşruiyetini kaybeder. Hukukun sona erdiği yerde tiranlık başlar. Bu durumda meşruiyeti sona erdiği için siyasal erki kullanan yasama, yürütme ve yargıçların erki kullanma yetkisi de ortadan kalkmış olur. Herhangi bir kişi ya da grubun direnciyle karşılaşabilir. Siyasal erk aynı zamanda dinlere eşit uzakta seküler olarak yer almalıdır (Gemalmaz, 1997, s. 31).

Montesquieu ise özgürlük olması, zorbalık oluşmaması için yasal eşitliğe ve kuvvetler ayrılığına vurgu yapar. Cumhuriyet fikri üzerine yoğunlaşır. Burjuva sınıfı

ve ekonomik ilişkilerin toplumsal barışa yol açacağına üzerinde durur (Gemalmaz: 1997, s. 33). Ayrıca Liberalizme göre rıza önemlidir ve belirli zaman aralığında yenilenmelidir. Aksi takdirde baskıcı yönetimlere dönüşürler. Bu şekilde oluşan bir yönetime ise insanların isyan etme hakkı vardır. Devletin gücü insanların rızası ile sınırlandırılmalıdır. Devletlerin mümkün olduğunda az askeri olmalıdır. Yoksa hem iç baskı hem dış baskı ortaya çıkar. ABD bağımsızlık bildirgesinde ve Anayasa taslaklarında bu düşünceye yer verilir. Federe Devlet anayasal ve siyasi bu siyasi yapı üzerine kuruludur (Köktaş, 2014, s. 1-29) .

Liberal ekonomi ayağı ise Adam Smith'in Ulusların Zenginliği kitabında açıklanır. O dönemde Avrupa'da Merkantalist ekonomi politikaları uygulanmaktadır. Merkantalist politikalar değerli madenlerin değerinin azaltmakta, halkın ucuz mallara yüksek bedeller ödemesi sonucunu ortaya çıkardığını ileri sürmektedir. Bu nedenle ABD kurulurken ABD'nin farklı bir yol izlemesi gerektiği üzerinde durur. Devletler güçlü ekonomiye sahip olabilmeleri için üretimi teşvik etmelidir. Ancak öncelikle üretim için, üretim faktörlerinin üç ana öge üzerinden işlemesi gereklidir. Sermaye, emek ve doğal kaynaklar (hammadde) gibi üretim faktörlerinin optimum bileşenlerine müdahale edilmemelidir. Yani ekonomik ortam serbest piyasa üzerinden tam rekabet piyasası olarak işlemelidir. Girişimciler özgürce çıkarlarının peşinde koşmalı ve sermaye ile yatırım yapmalıdır. Sermaye sabit değişken; emek ve doğal kaynaklar değişken olarak varsayılır. Emek üzerinde ayarlamalar ücret, mesai veya emek kaynağının artırılması ile olur. Doğal kaynaklar ise gerektiğinde ithal edilir (Seyitoğlu: 2001, s. 12). Dolayısıyla ilk ortaya çıktığında iç piyasada yetersiz kalan emek ve doğal kaynakların merkantalizm ve köle ticareti ile karşılanmasını gerektirmiştir (Seyitoğlu, 2001, s. 11).

Bu teoriye göre aynı zamanda girişimciler tam rekabet piyasasında kendi çıkarları peşinde koşarken ve üretirken hem kendi karlılıklarını artırırlar hem toplumsal faydaya katkı yaparlar. Piyasanın (tanrının) gizli eli dengeyi sağlar. Devletin rolü bu sistemde minimal olmalıdır. Piyasada rekabeti engelleyen tekelleri engellemekle görevlidir, girişimcilerin çeşitli nedenlerle yatırım yapmadığı yol liman gibi temel yatırımları ve güvenlik konuları ile ilgilenmelidir (Seyitoğlu, 2001, ss. 12-17).

David Ricardo'ya göre ise hem mal piyasasında hem emek piyasasında hem de para piyasasında denge gözetilmelidir. Üretilen malların bir bölümü dış piyasaya satılmalıdır. Bir mal, emek ve para piyasasında çok bulunursa ucuzlar. Ayrıca her devletin bütçesi dengede olmalıdır. Dış ticarete devletin gelirlerinin artması için her devlet mutlak üstünlük teorisine uygun olarak üretim yapmalı ucuz olarak ürettiği mallar üzerinde uzmanlaşmalıdır. Bunları ihraç etmelidir. Münkün olduğunca ihracat artırılmalı ithalat kısıtlanmalıdır (Seyitoğlu, 2001, ss. 20-25). Gelişmiş ülkeler ve diğerleri olarak düşünüldüğünde bu durum emeğe dayalı az gelişmiş ülkeler için dezavantaj oluşturabilir. Bu iki teoriye göre devlet kendi çıkarının farkında olmalı ve bunu korumalıdır. Emek veya doğal kaynaklar bir ülke için yetersiz olduğunda dışardan temin edilmelidir. Ancak bunun için uluslararası ticareti engelleyecek yasak ve engeller bulunmamalıdır.

Dış politika varsayımları incelendiğinde liberalizm'in genel olarak dış politikaya ulusal çıkar sağlama ve barışçıl yaklaştığı ileri sürülmektedir. Liberalizm savaş tehlikeli ve maliyetlidir. Ancak onlara göre de sistem anarşik olarak değerlendirilir. Ancak işbirliği temelinde sorunun üstesinden gelinebilir ve ortak çıkar elde edilebilir. Bundan dolayı uluslararası hukukun ve örgütlerin geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulur. Çünkü bu yapılar öngörülebilirliği artıran düzenleyici kurumlardır. Güvenliklerini de bu bağlamda çok taraflı kolektif savunma ile gerçekleştirebilecekleri savunulur (Diler, 2017).

İnsani konulara da yaklaşımları etik açıdan değerlendirilir. Klasik liberal yaklaşımda insani konular etik açıdan değerlendirilir. Liberal teorisyenlere göre ise insani ve askeri müdahalenin tek bir amacı olmalıdır. İnsanların doğuştan eşit temel hakları vardır. Özgürlük ve yaşam hakkı, en temel haklardandır. Bu nedenle insanların soykırım ve katliama uğramasına seyirci kalınamaz (Doyle, 2001, ss. 215-216; Teso'n; Stromset, 2003, ss. 93-126). Faydacılar, evrenselciler, doğa bilimciler, eşitlikçiler ve bireyseller konuyu ahlaki açıdan ele almaktadır. Örneğin; faydacılar askeri müdahaleyi, kayıplardan daha fazla can kurtarılmasını sağlıyorsa izin verilebilir olarak görmektedir (Holzgrefe, 2003, s. 22). Konuya meşruiyet açısından yaklaşan yazarlar da bulunmaktadır (Diler, 2017).

Neoliberal yaklaşımın ise realist ve liberal varsayımları kapsadığı varsayılır. Devletlerin hem ulusal çıkarları hem değerleri için hareket edebileceğini ileri sürülür.

Ekonomik refah genelde ulusal çıkar olarak tanımlanır. Liberal değerler ise uluslararası alanda demokrasi, serbest pazar, uluslararası hukuk, insan hakları olarak görülür (Gibs, 2016). Özellikle bazı liberal yazarlar, demokrasi ve insan haklarını sağlamak için insani ve askeri müdahale yöntemini kullanarak otoriter rejimleri yıkmayı ve başarısız devletleri yeniden yapılandırmayı meşru yöntem olarak benimserler. Devlet egemenliğinin ilkesinin karşısına, insani ilkeleri koymayı tercih edebilirler (Gnest, 2004, ss. 122-126). Liberal değer ve çıkarların tüm Dünyaya yayılmasını isterler. Çünkü hem bu devletlerde yaşayan insanların güvenliği sağlanacaktır hem de onlara göre benzer sistemlerde çatışmalar daha az olacaktır. Dolayısıyla diğer devletlerin liberal değer ve amaçları benimsemeleri ve bu doğrultuda hareket etmeleri gerektiği varsayarlar. Hatta demokratik olmayan devletler savaş ve güç kullanılarak demokratikleşme için zorlanmalıdır. Böylece dünyada “Demokratik Barış” sağlanması mümkün olabilecektir (Meernick, 1996, s. 391). Ulusal çıkarlar ise ancak karşılıklı çıkarlar ile elde edilir. 1999 ABD ulusal güvenlik stratejisinde olduğu gibi ekonomik, siyasi, askeri çıkarların yanında demokrasi ve insan hakları gibi kültürel çıkarlar da aranır.

Neoliberalist yaklaşıma göre karşılıklı ulusal çıkarları elde etmek ve uluslararası düzeni sağlamak için, güç unsuruna da yer verilir. Örneğin Josep Nye gücü, sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç olmak üzere üçe ayırır. Buna göre bir devletin uluslararası sistemde hem başarılı hem süper güç olabilmesi için sert ve yumuşak güce aynı anda sahip olması gerekir. Devlet güç kullanırken her iki gücü aynı anda ve dengeli kullanabilmelidir. Örneğin, A devleti B devleti üzerinde egemen olabilmek için sadece sert güç unsurlarını, yani ekonomik ambargo ya da savaş, tehdit gibi askeri yaptırımları uygulayarak sonuca ulaşamaz. Aynı zamanda insan hakları, demokratik değerlere sahip olma gibi yumuşak güç unsurlarına da gerek vardır. Bu iki güç birlikte uygulandığında ise akıllı güç ortaya çıkar. Özetle, sert gücü elde etmek için hem askeri hem ekonomik güce ihtiyaç varken; yumuşak güç için cezbetme gücü uygulanmaktadır. Yumuşak gücün içine ise kültür, ideolojiler ve dış politika tercihleri girer. Yumuşak gücün önemi ise bir ülkenin diğerinin politikasını sert güç kullanmadan etkileyebilmesidir. Böylece diğer ülkelere sert güç unsurları uygulanmadan yumuşak güç unsuru kullanılarak diğer ülkeler cezbedilir. Diğer ülkeler kendiliğinden insan hakları ve demokratik değerleri uygularlar. Örneğin Amerikan filmlerinde hak ve özgürlüklerin yaşandığı ülke olarak görselleştirilir

(Nye, ss. 2005-178). Nye, ayrıca insan haklarını ve demokrasiyi yumuşak güç bağlamında insani çıkar olarak tanımlar (Nye, 1999⁵). İnsani çıkarların elde edilmesi için yumuşak güç etkili olmadığında, sert güç unsurları da kullanılarak istenen sonuç yani insan hakları ve demokratik yönetimler daha kolay elde edilir (Nye, 1990, ss. 12-21).

Karşılıklı bağımlılık ya da daha sonra ele alınan karmaşık karşılıklı bağımlılıkta ise devletlerin tek başlarına kuvvet kullanma kapasitelerinin sınırlı olduğundan bahsedilir. Bundan dolayı nükleer güç otoriter ve totaliter ülkelerde yeterli ölçüde caydırıcı olmamaktadır. Bölgesel çekişmelerde özellikle küçük devletlerin ve devletdışı terörist grupların önceki zamanlara oranla kuvvet kullanımına daha kolay başvurabileceği konusuna dikkat çekilmektedir. Devletler iyi veya kötü olarak tanımlanamazlar. Her devlet çıkarları peşinde koşar. Demokratik devletlerin olduğu ortamlarda ise çıkarlar uzlaştırılabilir. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık ortaya çıkar ve devletlerarası çatışmaların meydana gelme olasılığı azalır. Fakat bazı durumlarda önceden tahmin edilemeyen eşitsiz güç ilişkileri ortaya çıkabilir (Keohane ve Nye, t.y. ss. 4-10).

Uluslararası siyasette liberalizme dayalı üniter ve rasyonel bir aktör olarak ulus devlet yaklaşımı hala yaygındır. Bunda özellikle ABD gibi ülkenin eyaletlerin toplamından meydana gelmesi önemli olduğu görülür. Özellikle liberalizmin rasyonel aktör ilişkisinde Fearon şunu varsayar: Sistemik bir Uluslararası İlişkiler teorisi üniter, rasyonel aktörler olarak resmediliyorsa, o zaman bir yerel-politik açıklama en az bir ülkedeki siyasi etkileşimler, bazı normatif standartlara göre optimum seçim altında bir dış politika ortaya çıkarır (Fearon, 1998, ss. 289-293). Yani insani çıkarlar, ekonomik çıkar ve ulusal güvenlik çıkarları ile dış politika amaçları maksimize edilmeye çalışılır. İnsani çıkarlar ulusal itibar veya yumuşak güç için önemli bir faktördür (Nye, 1999).

Devletleri egemen eşitlik bağlamında değerlendiren Falk'a göre, Avrupa'da liberal ulus devletler Westefelian bir dünya düzenine göre ortaya çıkmıştır. Ülkesel ve yasal olarak eşitlik; jeopolitik ve hegemonik olarak eşitsizlik uyumlaştırılmıştır. Bu durum batı ülkelerin kendi aralarında eşit ve yatay güç ilişkilerine ortaya çıkarmıştır. Batı ve diğerleri arasında ise eşitsiz ve hiyerarşik bir ilişkiye neden olmuştur. Bundan dolayı

⁵ Ek bilgi için bkz. (Nye, 1999).

batılı olan veya olmayan, demokratik olan ya da olmayan, uygar veya olmayan şeklinde tanımlamalara yol açmıştır (Falk,2005, s. 27). Bu da özellikle bazı ülkelerin otoriter veya totalliter olarak görülmesine, geliştirilmesi gerektiğine, kırılgan ve başarısız devlet olarak tanımlanmasına ya da müdahalesine gerekçe oluşturur. Örneğin yirminci yüzyılın en etkili siyaset düşünürlerinden Rawls, insani müdahale teorisini “düzenli toplum” kavramına dayalı olarak açıklar. Rawls’a göre iyi düzenlenmiş bir toplum, barışçıl ve meşru olmalı ve temel insan haklarına saygı göstermelidir. Böyle iyi düzenlenmiş toplumlar arasında, müdahale etmeme ilkesi korunmalıdır. Öte yandan, yayılcı veya insan haklarını ihlal eden rejimler uluslararası hukuktan korunmaz, etnik temizlik gibi ciddi durumlarda, başkalarının zorlayıcı müdahalesi meşrudur (Rawls, 1993). Nussbaum ise Rawls’ın uluslararası düzen fikrine karşı çıkar. “Tek başına yanlış bir şekilde bireylerden çok uluslararası düzende devlete odaklanarak, bir müdahalenin haklı olup olmadığı belirlenemez. Bir devlet vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını sağlayamıyorsa (ekonomik refahını veya insan hak ve özgürlüklerini), o zaman dış müdahale haklıdır” (Nussbaum, 2006, s. 316).

Holzgrefe ve Keohane’ye göre bazı liberaller, demokrasi risk altındayken müdahalenin etik kökenini reddeden demokratik hükümetlerden ziyade bireyin ulusal kendi kaderini tayin hakkına daha fazla değer verirler (Holzgrefe ve Keohane, 2003, s.21). Diğer bir ifadeyle demokrasi olmadan insan hakları ve özgürlükleri sağlanamayacağından, hak ve özgürlüklerin güvencesi olan demokrasiye ve devletlerin kuruluş sebebi olan kendi kaderini tayin hakkına öncelik verirler.

Mesquita ise liberal dış politikada liderlerin seçimlerine dikkat çeker:

Liderler, devletleri değil, eylemleri seçerler. Liderler ve tebaları, meyvelerini verir ve kararlarından kaynaklanan rahatsızlıkları çeker. Ne yazık ki liderler görünüşe göre kendi refahları tarafından motive edilmiş gibi görünmektedirler. Devletin kendi zamanının ötesindeki ölümsüzlüğünü, liderlerin kendilerinin kişisel siyasi hayatta kalma çabası belirler (Mesquita, 2002, ss. 1-9).

Bu sonuç çok hayal kırıklığı yaratsa da, aralarında doğrudan bir ilişki olan iç politika ve uluslararası ilişkiler açısından yadsınamaz. Bu nedenle, Libya’ya müdahale kararına etkisi ve halen devam eden tartışmalarda uluslararası siyaset ve iç siyaset için şöyle ifade edilir: “İç siyasetin gerçekten uluslararası ilişkileri veya tersini etkilediği öngörülür. Sonuç bazen kısaca “her ikisi de birbirini etkilediği” şeklinde açıklanır (Mesquita, 2002, ss. 9-15).

Bir ülkede ortaya çıkan insani krizler başta komşu ülkeler olmak üzere diğer ülkeler için güvenlik tehditleri oluşturabilir. Kitlesel mülteci akını, terörizm ve silah girişi radikal ideolojilerin yayılması, ekonominin istikrarsızlaşması gibi nedenler müdahale olasılığını artırır (Pattison, 2012).

Özetle realistler ve liberaller nihai noktada ekonomik, güvenlik ve siyasi çıkarlarda birleşirler. Ancak insani konularda ve demokrasinin yurtdışında uygulanması konusunda ayrışırlar. Çünkü realistler ülke dışındaki insani konu ve demokrasinin onları etik olarak ilgilendirmedeği konusunda ortak görüşü paylaşırlarken, liberaller ülke dışında gerçekleşen insan ve demokrasi konusu ile ilgilenirler. Bu konuda da ikiye ayrılırlar. Keohene ve Nhy gibi bir kısmı liberal değerler olarak insan hakları ve demokrasi ile yakından ilgilenirler. Çünkü insani ve demokrasi konularının uluslararası toplumu ve dolayısıyla kendilerini etkilediğini ileri sürerler. Diğerleri ise liberal değerlerin, diğer ülkelerin kendilerinin iç mücadelesi ile kazanılarak ortaya çıkacağını savunurlar. Buna göre liberalizmin esas temelinde, özgürlükler mücadele ile kazanılır. Onlara göre müdahale çözüm değildir. İstikrarsız ülkelere ve kukla yönetimlere yol açar (Doyle, 2001). Doyle ve Gibs BM'nin geliştiğini, uluslararası düzen ve adaletin BM çatısı altında gerçekleşebileceği savunmaktadır. Gibs ile Doyle'nin ayrıştıkları nokta ABD'nin NATO'ya insani misyon tanımlayarak yayılmak ve hegemonya inşa etmek istediği görüşüdür (Gibs, t.y.).

Liberalist yaklaşımda ABD'nin insani konulara yaklaşımını karşılaştırmalı analizle ulusal çıkar ya da insan hakları ve demokrasi olarak belirlediği (White House, 1995-2011 UGSB) değerlerinden hangisinin ağırlık kazandığı incelenmiştir. Yalnız burada demokrasi değeri Doyle'nin fikirlerini destekler şekilde çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

2.4.4. İnşaaacı yaklaşımın ulusal çıkarlara ve insani konulara yaklaşımı

ABD'nin insani müdahale alanındaki davranışları uluslararası uygulamalara yansımaktadır. Bir devlet öncelikle çıkarlarına uyuyorsa uluslararası normlara uyar. Eğer uygulamadaki normlar bazı devletlere uymuyorsa bu devletler uygulamadaki normları değiştirmek için norm girişimcisi olarak ortaya çıkar ve yeni normların oluşmasına yol açar. ABD'nin 1990'dan sonrası insani müdahale uygulamaları inşaacılık yaklaşımı tarafından da incelenmiştir. Realist yaklaşım devlet kararlarının iç ve dış faktörlerden ettilenmeyeceğini ileri sürerken liberal yaklaşımlar devlet

politikasının dışsal etkilerden etkilenmeyeceğini varsayar. İnşaacı yaklaşım i ve dış faktörlerin sürece etkisini de değerlendirir (Price ve Reus-Smitt, 1998, s. 268).

2.4.4.1. Devletlerin fıkırsel kimliği, çıkarı ve davranışı: yapıya göre aktörün yaklaşımı

Genel olarak incelendiğinde realist, neorealist ve liberal, neoliberal teorilerin dış politika analizinde rasyonel seçim teorisi çerçevesince hareket ettiği varsayılır. Rasyonalizm, çıkarın nasıl olduğu ve nedenleri ile ilgilenmez. ıkarın ortaya çıkması ontolojik akıl yürütmeye dayalıdır. Uluslararası sistemde, ulusal alanda olduğu gibi, bir hegemonun olmaması anarşının ortaya çıkmasına neden olur. Anarşı de kendi kendine yardım anlayışına yol açar. Kendi kendine yardım, fayda maksimizasyonunu da (en üst düzeye çıkarma) beraberinde getirir. Döngü, maddi kişisel çıkarın önceliği varsayımı tarafından yönlendirilir. Yapı, aktörlerin dışsal olarak varsayılan doğası gereği olduğu şeklinde kabul edilir (Wendt, 1987, ss. 341-343; Wendt, 1992, s. 410; Fearon ve Wendt, 2005, s. 67; Ruggie, 1998).

İNşAACI yaklaşımda ise rasyonel seçim teorisinde yer alan dışsal, sabit ulusal çıkar yaklaşımı reddedilir. Kimlik, çıkar ve davranışın temelidir (Wendt, 1992, s. 398). Kimlikler göreceli olarak istikrarlı, role özgü davranışlar ve benlikleriyle ilgili beklentilerdir (Wendt, 1992, s. 397). Bu kuramın yazarlarına göre aktörler için zamana ve coğrafyaya göre sabit bir ulusal çıkar bulunmaz. ıkarlar, aktörlerin kimliğine ve algılamalarına göre değişmektedir. Yapı ile etkileşime bağlı olarak tanımlanır (Wendt, 1992, s. 397; Viotti ve Kauppi, 2010, s. 286). Uluslararası sistem ya da yapı bir toplum olarak görölür. Yapı, sosyal ilişkiler ve paylaşılan kolektif anlamlar açısından tanımlanır (Viotti ve Kauppi, 2010, s. 283). Bu sosyal sistem devletin çıkar ve kimliklerini karşılıklı etkileşim ve öğrenme süreciyle biçimlendirir. Bu nedenle yapı, “kurucu bir alan” ve “bilgili, sosyal ve politik devletler” olarak aktörleri üreten alandır, onların -kim olduğunu- yapan alandır (Reus-Smit, 2009, s. 199). Wendt’in tanımladığı gibi, karşılıklı etkileşim yoluyla, kimliklerimizi ve çıkarlarımızı tanımladığımız sürece kalıcı sosyal yapıları yaratır ve somutlaştırır (Went, 1992 s. 402). Pattison’a göre bir devletin kendi çıkarı, aynı zamanda, demokrasinin, özgürlüğün ve insan haklarının teşvik edilmesini içeren ortak değer ve ilkelere dayanan kimliğiyle de tanımlanır. Bu anlamda kişisel çıkar amaçlı müdahale ahlaki açıdan sorunlu olmayabilir. Dolayısıyla, ahlak ve kişisel çıkarlar birbirini

dışlamaz. Bu aynı zamanda müdahale edenin küresel düzeyde meşru olarak görülmesi için de önemlidir (Pattison, 2010).

Anarşi de aktörlerin onu nasıl tanımladıkları ile ilişkilidir (Wendt, 1992, ss. 474-478). Basitçe, sosyal ilişkiler ve paylaşılan anlamlar sonucu ortaya çıkan normlar, yalnızca devlet davranışını düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda devletin davranışını belirleyen çıkarları ve kimliği de oluşturabilir (Shannon, 2000, ss. 297-298). Buna göre devletin nasıl davranacağını, hangi çıkar ve kimliğe sahip olunacağını sosyal çevre belirler (Legro, 2005, s.4; Kratchowill, 1993). Devletleri dost ve düşman olarak konumlandırırlar. Bundan dolayı rasyonalizmin iddia ettiğinin aksine, aktörlerin davranışını sonuçların mantığı, yani stratejik olarak kişisel çıkarları değil kimlikler ve normlar tarafından etkilenen “uygunluk mantığı” belirler (March ve Olsen, 1989, s. 112; Viotti ve Kauppi, 2010, s. 287; Finnemore, 1996). Yani aktörün çıkarlarının dışsal olarak değil, içsel olarak formüle edildiğini ve dışsal olarak uygunluk mantığı ile hareket edildiğini iddia ederler.

2.4.4.2. Yapının aktör tarafından oluşturulması ve bütünsel inşaacılık

İnşaacı yaklaşımın temel önermelerinden biri, aktörler ve yapı arasındaki ilişkinin sabit ve istikrarlı bir gerçeklik değil; karşılıklı olarak kurucu ve sürekli olarak dönüşüm içinde olan bir süreçtir (Viotti ve Kauppi, 2010:285; Hurd, 2008, 304). Uluslararası sistemin maddi unsurlarının yanı sıra düşünsel unsurlarına da vurgu yapılır. Yapının aktörü oluşturması gibi kimliklerini, ilgi alanlarını ve davranışlarını etkiler. Aktörler de yapıyı oluşturabilir. Uluslararası sistem analiz edilirken ekonomik, askeri güç gibi faktörlerin yanında dönemin hakim değer yargılarına, normlarına, uluslararası hukuk kurallarına, aktörlerin kendi aralarında konuyu nasıl anlamlandırdığına da dikkat edilmesi gerekliliğinin üzerinde durulur (Wendt, 1999, s. 235). Sosyal yapı aktör etkileşimlerinden oluşur, bu nedenle aktörün kişiliği oyunun kurallarını değiştirebilir (Viotti, Kauppi, 2010). Aktör yeni normlar geliştirilebilir. Geliştirirken önce çeşitli söylemlere başvurulur. Örneğin ABD Başkanı George W. Bush şer eksenini dediğinde Kuzey Kore, Irak ve İran akla gelirdi.

Elbette böyle bir uluslararası ilişkileri okuması bariz bir sorun teşkil eder. Eğer aktörler, aktörü sonsuza kadar oluşturan yapıyı oluşturuyorsa, o zaman orijinal kimlik nasıl gelişir? Ortaya çıkan bir insani müdahale ve koruma normu gibi değişim nereden gelebilir? (Bozdağlıoğlu, 2007, s. 136). Başka hiçbir belirleyici faktör

olmaksızın inşaacılık, rasyonalizm ile aynı eleştiriyile karşı karşıyadır. Yani uluslararası sistemin aşırı sabit bir yapı anlayışını sunar, nasıl olduklarına veya yapıların değiştiğine dair hiçbir ipucu sağlamaz (Price ve Reus-Smitt, 1998, s. 268). Bu belirsizlik Bozdağlıoğlu'na göre devlet kimliğinin içsel boyutunun referansı ile aşılabılır (Bozdağlıoğlu, 2007, s. 136).

Bütüncül inşaacılık, “Bir devletin içindeki sosyalleşme süreçlerinin, devletin kimliğini ve çıkarlarını uluslararası etkileşimden bağımsız olarak değiştirebileceğini de ileri sürer (Copeland, 2000, s. 199). Bu yaklaşım, iç politika ve uluslararası politikasını tek bir sosyal ve siyasi düzenin iki tarafı şeklinde ele alarak birleşik bir analiz imkânı sunar. Uluslararası toplumun, devletlerin çıkarları ve davranışları üzerinde nedensel etkileri vardır. Hem iç hem de uluslararası yapıların etkileşimi, bir aktörün kimliğini ve davranışlarını analiz etmek için önemli hale gelir Örneğin ABD gibi demokratik seçimlerle iktidara gelen liderler kongre, kamuoyu, lobicilik faaliyetlerinden etkilenirler (Reus-Smit, 2009, s. 225).

Bu makalenin temel sorularına dönersek, bütünsel inşaacı yaklaşım iç ve dış etki bakımından potansiyel cevaplar sunar. Rasyonalizm, insani müdahale ile ilişkili maddi olmayan normları ve davranışları açıklamak için mücadele ederken; inşaacılık, uluslararası sistemde aktörler ve yapı arasındaki etkileşimin sosyal ve düşünsel dinamiklerinde içsel ve dışsal açıklamalar öne sürebilir.

2.4.4.3. Norm yaşam döngüsü

Finnemore ve Sikkink'in Norm Yaşam Döngüsü üzerine çalışması (1998), aktörlerin yeni normların ortaya çıkışını etkilediği ve normların da aktör davranışını nasıl etkilediğine ilişkin karşılıklı bir ilişki süreci mekanizması ortaya koyar. Bir insani müdahale normunun nasıl ortaya çıktığını belirlemek ve devletlerin, insani müdahaleyi bir davranış biçimi olarak sergilemelerinin nedenlerini incelemek için önemli bir analitik düşünce yapısı ortaya koyar.

Norm Yaşam Döngüsünün üç aşaması vardır: Normun ortaya çıkışı, bir çağlayan haline dönüşmesi ve içselleştirilmesidir. Normlar, güçlü fikirlere ve uygun davranış gündemine sahip aktörler, diğer bir anlatımla, norm girişimcileri tarafından aktif olarak desteklendiğinde ortaya çıkar (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 896).

Girişimciler, diğer aktörlerin davranışlarını, norm girişimcisinin uygun davranış fikirlerine göre değiştirmeye ikna etmeye çalışırlar (Hoffman, 2003, s. 7).

Bir norm, ikinci aşamasına norm girişimci olarak hareket eden aktörlerin sayısı ve uluslararası toplumdaki yaygınlığı diğer devletleri herhangi bir iç baskı veya itici güç olmadan bu norma uymaya yönlendirdiğinde bir “evrilme noktasına” ulaşır (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 902). Bu aşamada yapının, devlet kimliğini, çıkarlarını ve davranışlarını belirlemedeki rolü ortaya çıkar. Çünkü aktörler kimliklerini yoğun sosyal ağlarda şekillendirirler (Dixon, 2013, s. 136).

Uluslararası toplum tarafından bir şeyleri istemek üzere sosyalleştirilirler ve bu nedenle normlar, aktörleri çeşitli sosyalleştirme mekanizmaları aracılığıyla etkiler (Finnemore, 1996, s. 2). Bu tür mekanizmaların örnekleri arasında diğerlerine öykünme, diğer aktörlere uyma bakımından övgü veya başkalarıyla alay edilmesi gösterilebilir (Shannon, 2000, s. 297; Finnemore ve Sikkink, 1998, ss. 902-904). Diplomatik övgü veya kınama, maddi teşvikler veya yaptırımlar gibi daha aktif aktör odaklı mekanizmalar da vardır (Shannon, 2000, s. 297; Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 902). Bu nedenle normlar ya davranışı düzenleyebilir, kimliği oluşturabilir ya da her ikisini birden yapabilir (Viotti ve Kauppi, 2010, s. 285).

Döngünün son aşamasında, normlar “kabul edilen bir kaliteye ulaşır” (içselleştirme) ve nadiren sorgulanır. Bu normun uygulaması genel olarak uluslararası toplumda yaygın hale gelir ve genel kabul görür. Kabul edilen normlar en güçlü aktörleri veya normları oluşturur. Örneğin egemenlik normu (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 904).

Bütüncül inşaacılık ile tutarlı olarak, yerel ve uluslararası alanı etkileyen ve ondan etkilenen yerel norm dinamikleri ile de iç içedir. Bir devletin iç normları, onun dış, uluslararası kimliğini etkilemede rol oynayabilir. Hatta devletin yanısıra uluslararası örgütler ve bireyler gibi devlet dışı aktörler, özellikle norm girişimcileri olarak önemli bir rol oynayabilir (Finnemore ve Sikkink, 1998; Viotti ve Kauppi, 2010, s. 285).

2.4.4.4. Bir süreç olarak meşruiyet: normların ve davranışın karşılıklı oluşumunu etkilemek

Meşruiyet, uluslararası ilişkilerde kullanılmakla birlikte yeterince kuramsallaştırılmamıştır. Bunun temel nedeni uluslararası sistemde olduğu

varsayılan anarşisinin, meşruiyeti uluslararası alanda önemsiz kıldığı yönündeki hakim akademik görüştür (Finnemore ve Clark, 2007, s. 11). Bu rasyonel anlayışın sabit gerçeklik varsayımının bir sonucudur. Buna göre herhangi bir konudaki meşruiyet konuşması, maddi çıkarların basit bir yansıması olarak kabul edilir (Wheeler, 2002, s. 7).

İnşacılığın uygunluk mantığına göre, aktörlerin normlara uymaları onları meşru olarak kabul ettikleri anlamına gelir (Wheeler, 2004, s. 30; Wendt, 1999, ss. 285-90). Bir normun yaşam döngüsü boyunca ilerlemesi, meşruiyetinin kazanılmasıyla eş anlamlıdır. ABD gibi norm girişimcileri, ortaya çıkan bir normu meşru olarak sunmaya çalışırlar. Büyüyen meşruiyet, başarılı bir konsensüs oluşturma ürünüdür. Bu nedenle, meşruiyet normların öncüsü olarak görülebilir. Meşruiyet, hem mevcut normları hem de maddi gücü kullanan ajanları tartışmalı bir siyasi süreç içinde kabul edilmektedir. Ancak uluslararası toplum tarafından üzerinde eyleme geçilmesi gereken, ahlaki bir fikir birliği olarak gelişen normlar meşru bir norm olarak görülür (Clark, 2007, s. 3).

Bu süreçte yasallığın rolü en belirgin olanıdır. Norm girişimcileri, insani müdahale ile ilgili olarak mevcut yasal normatif çerçeveden yararlanır. Bazı olaylarda NATO üyeleri, BM Güvenlik Konseyi'nin onayı olmaksızın, yeni müdahalelerini mevcut yasalardan yararlanarak meşrulaştırmaya çalışırlar. Bazı yazarlar yasallık ve meşruiyeti eş anlamlı olarak kullanırlar (Clark, 2007, ss. 210-211). Bu nedenle uluslararası ilişkilerde, yasa dışı olsa bile davranışa meşru olduğu sıfatıyla atıfta bulunulur (Clark, 2007, s. 212). Örneğin Kosova'daki ABD liderliğindeki NATO müdahalesi, teknik olarak yasadışı ancak siyasi ve ahlaki açıdan meşru olarak tanımlanmıştır. Aktörler eylemlerini meşrulaştırmaya çalıştıklarında sadece yasallıktan değil aynı zamanda ahlaktan da yararlanırlar (Acar, 2015, ss. 120-121). Gerçekten de Kosova'da Clinton müdahaleye “adil”, “gerekli” veya “ahlaki değerler” olarak tekrar tekrar atıfta bulunmuştur (Clinton, 1999). Bu kelimeler, en azından kısmen, meşrulaştırıcı davranış ve normlarda ahlaki normatif değer varlığını gösterir.

2.4.4.5. Güç ve konsensus

Yasallık ve normatif yaklaşım tek başına meşruiyet ortaya çıkarmaz. Meşruiyet, yasallık, ahlak ve anayasallık gibi ilkeleri olan siyasi alan olarak düşünülebilir. Fakat

bu kavramlar farklı yönlerle çekilebildikleri için, bir normun meşru kabul edilebilmesi için uluslararası toplumun kendi arasında bir uzlaşmaya varması gerekir. Bu uzlaşmaya varırken meşruiyet süreci, normların gelişme sürecinde güç ve uzlaşmanın rolü vardır (Clark, 2007, ss. 19-20).

İnşaaacı yaklaşımda, meşruiyetin veya daha doğrusu meşru normların, maddi gücün kullanımını etkilediği ileri sürülebilir. Ancak maddi gücün kendisi normların meşruiyet sürecini de etkileyebilir (Clark, 2007, s. 21). Güç, çıkarları elde etmek için maddi olanak olarak görülebilir. Aynı zamanda çıkarlar her zaman maddi olmak zorunda değildir, ancak aktörler çoğu zaman maddi olmayan çıkarları elde etmek için maddi gücü çok iyi kullanabilirler (Finnemore ve Sikkink 1998, s. 901). Dünya lideri olmak veya ulusal itibar kazanmak gibi amaçlar taşınabilir.

Meşrulaştırma sürecinin en temel unsuru, fikir birliğinin (consensus) rolüdür. Fikir birliği inşaaası, ortaya çıkan bir normu “taşma noktasına” gelmesinde önemli bir rol oynar. Finnemore ve Sikkink, kabaca devletlerin üçte birinin desteğinin bir normu evrilme noktasına getirmek için yeterli olduğunu savunmaktadırlar (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 901). Bununla birlikte, tıpkı normatif yaklaşım ve güç gibi, meşruiyet sürecinde de tek başına fikir birliği yeterli olmamaktadır. “Doğru türde bir fikir birliği” olması gerekir (Clark, 2007, s. 192). Buna göre konsensüs, hem bir meşruiyet kaynağı, hem de onun olası bir etkisi ve sonucudur (Clark, 2007, s. 206). Yani, bir uzlaşma düzeyi bir sosyalleşme etkisine yol açarken (Wheeler, 2004), normatif yaklaşım ve maddi güç, her şeyden önce fikir birliğine katkıda bulunur.

Sonuç olarak rasyonalist yaklaşım, devlet davranışını dışsal olarak maddi fayda maksimizasyonu açısından değerlendirir. Dolayısıyla uluslararası sistemdeki insani müdahale gibi değişiklikler sadece maddi güçle tam olarak açıklanamaz. Dolayısıyla insani davranışın neden meydana geldiğini hala tam olarak açıklayamamaktadır. Fakat benzer olaylarda benzer veya davranış kodları alınarak bir ölçüde rasyonel olan ve olmayan temel motivasyonlar belirlenebilir.

Uluslararası sistemin mevcut normları, içindeki aktörlere “egemenlik” veya “devletlerin iç işlerine müdahale yasağı”, yeni ortaya çıkan R2P gibi zorlayıcı kurallar yapısına yönlendirmektedir. Herhangi bir zamanda bu normlar, neyin kabul edilebilir veya meşru olduğunu tanımlayan bir ortam üretmektedir. Bu uluslararası ortamdan ve kendi iç ortamındaki gelişmelerden yola çıkarak, aktör kimliğini ve

müteakip çıkarları oluşturan fikirler ortaya çıkarabilir. Bu yeni fikirler ve kimliklerle aktörler “norm girişimcisi” rolünü oynayabilirler. Bu norm girişimcileri, yeni bir meşru norm “uygun davranış standardı” üzerinde bir fikir birliği yaratmak için maddi güçlerini kullanmanın yanında mevcut olan ahlaki ve yasal normatif bağlamdan yararlanarak kendi davranışlarını meşrulaştırmaya çalışırlar. Yani sistemi dönüştürmeye çalışırlar (Finnemore, 1996, s. 156). Aslında bu uygulamalar yeni değildir. I. Dünya Savaşı öncesinde de insani müdahaleler, kişinin diğer devletlerdeki kendi vatandaşlarını kurtarmak veya etnik veya dini olarak benzer grupları koruma çabası ile başlamıştır. 19. yüzyılda (1821-1827) Yunan bağımsızlık savaşında, 1860-1861 Lübnan çatışmasında, 1894-1917 Ermeni çatışmalarında, yapılan müdahale gerekçesi ve insani müdahaleler, Osmanlı vatandaşı olan Hristiyanların korunması ile ilgiliydi⁶. Örneğin 1821-1827 Yunan bağımsızlık savaşında Rusya, Yunan ayaklanmalarına hemen ilgi gösterdi. Çünkü Balkanlarda jeo stratejik çıkarları vardı. Osmanlıyı zayıflatmak ve Balkanlarda kontrol sağlamak istiyordu. Gerekçeler oldukça insaniydi (Finnemore, 1996, ss. 177- 178). Daha sonra “Hristiyan olmayan beyazların korunması” Soğuk Savaş’tan insani müdahale veya Koruma Sorumluluğu ile müdahaleye değer görülen özneler, dini ve etnik açıdan benzer grupların ötesine geçerek tüm halkları kapsayacak şekilde genişledi (Finnemore, 2013, s. 161).

Bir norm meşruiyet sürecinde, insani müdahale veya koruma sorumluluğu mevcut yasallık ve ahlak normları üzerinde kabul edilebilir bir konsensüsün inşa edildiği ölçüde gelişir. Değişen normlar devlet çıkarlarını değiştirebilir veya yeni çıkarlar yaratabilir. Çıkarları gereği devletler insani müdahalede bulunabilirler ancak hem uluslararası hem de yerel normatif bağlam onların kimliklerini veya davranışlarını etkiler (Finnemore, 1996, ss. 175-178). Kısaca içsel ve dışsal bazı faktörler aktörlerin davranışını etkileyebilir.

İnşaaacı yaklaşım güç ve çıkar ilişkisini inkar etmez. Bunun yerine değişen çıkarların evrimini anlamaya çalışırlar. Esas amacın ne olduğuna yoğunlaşırlar. Normlar çıkarlar ve eylemler arasında bir bağ vardır. Devletin çıkarlarını şekillendiren tek bir norm veya norm kümesi yoktur. Normların dışındaki çıkarlar da devletin çıkarlarını etkiler. Güç kısıtlamaları (planlı ekonomi gibi) devletlerin davranış ve sonuçlarını şekillendirir. Geleneksel görüş devletlerin asıl motivasyonlarını maskelemek için

⁶ Hristiyanların katliamı insani bir felaketti; Müslümanların katliamı değildi. Çünkü Hristiyanlar genellikle Müslümanlar üzerinde daha ayrıcalıklı bir konuma sahipti (Finnemore, 1996, s. 155).

insani müdahaleyi kullandığıdır (Finnemore, 2013, s. 172). Varsayımlar şu şekilde kanıtlanabilir:

- Devletler kendilerinin uyguladığı uluslararası normları ve doğru davranış standartlarını ihlal edebilirler. Bu insani açıdan kim olduğuna ilişkin kendini tanımlamasıdır. Eski ve yeni savunularını karşılaştırarak bunu yapabiliriz.
- Karşıdakinin tanınmasına ilişkin insani tanımla ilgili algı değişti der. Örneğin belli değerlere sahip bir devlet topluluğu nasıl açıklanır. Esas amaç devletlerin bir davranış standırdının oldunu kanıtlamak ve değiştiğini ortaya koymaktır. Avrupalı olmayanlar her zaman insan olduklarını biliyordu sadece Avrupa'luların onlara bakış açısı değişti der. Batılı olanlar olmayanlarla özdeşleşmeye başladılar. Önceden kimlik Batılı kimliği idi. Örneğin Yunanlılar Avrupalılar batılıydı.
- Normlar gerekçelere dayanır. Normlara doğası gereği itaat edilir. Normlar meydan okumayla değişir ve evrimleşir. Buna göre insani müdahale yeni bir norm olarak ortaya çıktı.
- Norm haline evrimleşen normlar güçlenir ve daha çok yaygınlaşır. Örneğin kendi kaderini tayin ilkesiyle birlikte sömürsüzleşme daha arttı.
- Normlar uluslararası sistemdeki BM gibi kurumlar ve yapılardır. Uluslararası kurum ve organizasyonlar normları evrimselleştirir ve içselleştirir detaylandırır (Finnemore, 2013, ss. 182-184).

Ülkeler inşaacı yaklaşıma göre imaja yönelik hareket edebilir. Buna göre karşılıklı etkileşimlerle ABD insani müdahalelerinin özellikle bir insani müdahale normundan Koruma Sorumluluğuna nasıl dönüştüğünü, ne ölçüde uygulandığını, devletlerin çıkar ve davranışlarını nasıl etkilediğini bir ölçüde açıklayabilir.

2.4.5. Dış politika amaçları ve insani müdahale

Dış politika bir devletin kendi sınırları ötesindeki devletlerle yürüttüğü ilişkilerin bütünü olarak incelenmektedir. Örneğin Kürkçüoğlu, dış politikayı “bir devletin başka bir devlete/devletlere karşı veya daha geniş anlamıyla uluslararası sistemde izlediği politikadır” şeklinde tanımlamaktadır (Kürkçüoğlu, t.y, s. 311). Dış politikanın alanına devletin başta uluslararası alanda güvenlik arayışı, ekonomik kaynaklarını artırma isteği, sosyal ilişkileri vb. konular ve etkenler dâhildir. Bu nedenle bir ülkenin dış politika yaklaşımlarını anlayabilmek için, ülkeleri harekete geçiren etkenlerin, bu hareketlerin yöntem ve hedeflerindeki gelişimin, uluslararası alanda nasıl hareket ettiğinin incelenmesi ve analiz edilmesi gereklidir. Dış politika analizinin özünde de bir devlete ait dış politikanın anlaşılması ve açıklanması gereklidir. Bu nedenle bu çalışma, ABD'nin kendi ülkesi dışındaki insanlara yaklaşımı da dış politika çerçevesinde insani konularda hareket etmeye etki eden unsurları incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Dış politika analizinin ilk dönemlerinde yapılan incelemelerde ve teorilerde devletlerin gücünü ve güvenliğini nasıl arttıracığına yer verilir. Özellikle savaş ve çatışma durumunda nasıl hayatta kalacağına, nasıl hayatını sürdüreceğine, kendisini nasıl koruyacağına, güç ve güvenliğini nasıl arttıracığına öncelik verilmiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise küresel ölçekte devlet ekonomileri arasında bağlar kurulmuştur. Devletlerarasındaki ekonomik bağlar, devletlerin dış politika açısından nasıl davranacağını etkilemiştir. Günümüzde ülkeler arasında savaştan ziyade diğer ülkeler içinde ortaya çıkan çatışma ve risklerin yayılımı, çevresel sorunlar, küresel salgınlar, terörizm, iletişim, enerji, insan hakları gibi konular gündemde yer almaktadır. Konular giderek karmaşıklaşmakta, çözümü ve analizi de bu ölçüde zorlaşmaktadır. Bu durum genel uluslararası ilişkiler teorilerini ve dış politikada karar alma ve dış politika süreçleri de etkilemektedir (Kürkçüoğlu, t.y. , ss. 1-35).

Dış politikada birçok faktörü birbirinden ayırmak ve incelemek kolay değildir. Bu nedenle kullanılan yöntem ve araçların belirlenmesi konuları açıklamada yardımcı olur. Dış politika analizi çok faktörlü ve birden fazla analiz seviyesinde incelemeye izin verir. Uluslararası ilişkiler ve dış politika analizi birçok alanı içine aldığından (ekonomik, sosyal, siyasi) disiplinler arası bir konudur (Efegil, 2018, ss. 43-63). Araştırma alanı olarak aktör de birim odaklıdır. Dolayısıyla bir aktörün amaçları, hareketlerinden yola çıkarak dış politika analizi birden fazla faktör üzerinden analiz yapma imkânını sağlar. Dış politikayı etkileyen öğeleri inceleyen James N. Rosenau “teori öncesi” (pre-theories) değişkenler olarak sınıflandırmaktadır. Rosenau bu değişkenleri kişi, rol, devlet, toplumsal ve sistemik olmak üzere 5 grupta toplamıştır:

Kişi değişkeni karar alıcıların belirleyiciliğine vurgu yapar. Rol değişkeni, karar alıcıların bulundukları pozisyonlara uygun davranma eğilimlerini inceler. Devlet değişkeni devlet yapısının karar alıcıları ne derece sınırlandırdığını tespit etmeye çalışır. Toplumsal değişken bir toplumun sahip olduğu değerlerin, ulusal bütünlük düzeyinin ve sanayileşme derecesinin o devletin dış ilişkilerinin etkisine bakar. Son olarak sistemik değişken bir devletin dış dünyadan gelen coğrafi ve ideolojik etkilere ne kadar açık olduğuna işaret eder (Rosenau, 1971, s. 108).

Dış politika analizinde geleneksel teorilerde, devletlerin esas amaçlarını ulusal çıkarları belirler. Ulusal çıkar ise dış politika analizlerinde bir dış politika çıktısı olarak değerlendirilmektedir (Sönmezoğlu, 2014, s. 347). Dış politika çıktısı olarak ulusal çıkar kavramı ile ilgili olarak ortak bir sınıflandırma tam olarak

bulunmamaktadır. Genel olarak yapılan uygulamalarda devletler ulusal çıkarlarını çeşitli şekillerde sınıflandırmıştır. Vatandaş ve ülke güvenliği, güç kazanma, ekonomik çıkarlar şeklinde olduğu gibi birincil, ikincil, üçüncül çıkarlar gibi sınıflandırmalar da mevcuttur. Uzun vadeli, orta vadeli veya uzun vadeli gibi sınıflandırmalar da bulunmaktadır. Keklik'e göre:

Devletler, yine amaçlarına ulaşmak, sahip oldukları değerleri korumak veya hayata geçirmek, çıkarlarını savunmak ve bunları yaparken diğer devletleri belli davranışlara yöneltmek veya olası eylemlerden caydırmak için çeşitli araç ve yöntemlere başvururlar. Devletlerin uluslararası nitelikli hedeflerini gerçekleştirirken kullandıkları yolların tümüne dış politika araçları adı verilir. Bu araçlar: i) Siyasal etki araçları, ii) Ekonomik etki araçları, iii) Askeri etki araçları ve iv) Karma bir araç olarak müdahale biçiminde sınıflandırılabilir. Devletlerin dış politikalarını yürütürken kullandıkları ekonomik etki araçları da boykot, ambargo, abluka ve dış yardım olarak sınıflandırılmaktadır (Keklik, 2011, ss. 7-11).

Bir devletin ulusal çıkarları ile insani uygulamalar sık sık çatışmaktadır. Çünkü ulusal çıkarlar rasyonalist analizlerde devletlerin önceliği esas olarak kabul edilir. Devletlerin insani konulara ilişkin dış politika davranışları ulusal çıkar yada maddi çıkar merkezli olarak incelenir. Amaç değil araç olarak değerlendirilir. Ancak devletler bazı durumlarda insani konularla da ilgilenir. Bu durum rasyonalist analiz çerçevesine uymaz.

Çalışmanın konusuyla ilişkili olarak yapılan araştırmalarda ABD'nin dış politika amaçlarının teorik olarak literatürde genelde realist, neorealist, liberal, neoliberal teoriler çerçevesinde yorumlandığı tespit edilmiştir. Bu teoriler devlet merkezli olarak ele alınmış pozitivist, rasyonel bir yaklaşımla incelenmiştir. Realist ve liberal teorilerin insani konulara ve ulusal çıkara yaklaşımın incelenmesi gereklidir. Fakat bir devletin insani olarak değerlendirilen bir konuya yaklaşımını değerlendirmek için yeterli değildir. ABD'nin dış politikasını inceleyen yazarlar, müdahale süreci olarak konuyu incelemişlerdir. Müdahaleyi, insani müdahale ile ilişkilendirmeden yalnızca dış politika analizi yapmışlardır. Halberstam, Brezezinski, Önal ve Carey, Bosna ve Kosova müdahalesini dış politika karar alma sürecinde incelemiştir. Halberstam ve Brezezinski, Baba Bush, Clinton ve Oğul Bush'un müdahalelerini karakter analizleri ile incelemişlerdir. Ancak Halbertam, iç politik endişelerin dış politikayı belirlediği sonucuna ulaşırken; Brezesinki güç boşluğunu doldurmak için ve NATO yayılmasını gerçekleştirmek için müdahale ettiği sonucuna ulaşmıştır (Brezesinki, 2008; Halbertam, 2002). Brezezinski ve Önal, Bosna krizinde Clinton'un ilk döneminde deneyimsiz olduğuna, dış politikaya ilgisinin olmadığı ve yardımcıları arasında

eşgüdüm olmadığını değerlendirirken; Önal, Kosova krizinde Clinton'un deneyimli olduğunu ve yardımcıları arasında da eşgüdüm bulunduğunu tespit etmiştir (Brezezinski, 2008; Önal, 2010). Önal ve Carey, karar alma sürecinde Bosna, Kosova ve Haiti'yi bağımsız değişkenler olarak ele almış, kongre ve kamuoyunun Clinton üzerindeki etkisini değerlendirmiştir. Her ikiside, Clinton'un dış politik kararlarını iç politik endişelerin yönlendirdiği sonucuna ulaşmıştır (Önal, 2010; Carey, 2001). Piaskowy, t.y, Madeliene Albriht'ı konu almış; kestirimci rasyonel politika çerçevesinde incelemiştir. Kosova Krizi'nde iki önemli olayın onun dış politika davranışlarına yansıdığını tespit etmiştir. Bunlar Yahudi kökenli olması ve ailesinin soykırıma tabi olması ve Ruanda'da BM elçisiyken yaşadıklarıdır (Piaskowy, t.y).

Dış politika amaçları çerçevesinde dış politika çıktısı olarak ABD'nin müdahalesi farklı yazarlar tarafından araştırılmıştır. Kosova'yı bağımlı değişken olarak alan Walt, Clinton dönemi dış politikasını amaçları esasında ele almıştır. İdealist başlayan politikaların Kosova ile reel politikle son bulduğunu açıklamaktadır(Walt, t.y). Walt ve Kissinger, merkez ve Doğu Avrupa'da güç boşluğu olduğunu ve ABD'nin bu boşluğu doldurmaya çalıştığını değerlendirmiştir (Walt, t.y.; Kissinger, 2001). Ancak Kissinger, ABD'nin lider olabilmek için Avrupa alanını yanına alarak güç dengesini amaçladığına vurgu yapmaktadır. Soğuk Savaş sırasında dünyanın kalbinin merkez ve Doğu Avrupa olduğunu, ABD'nin bu bölgeye sahip olarak dünya hakimi olmak istediğini ileri sürmektedir. ABD'nin bu bölgeye liberalizmi yaymak istediğini, bunun önünde Çin ve Rusya'nın engel olduğunu, topyekün savaş için ABD'nin Avrupa Birliği'ne ihtiyacı olduğunu ve bu nedenle müdahalenin insani olamayacağını vurgulamaktadır (Kissinger, 2001). Oğultürk ise sürece odaklanmış ve Kosova'yı bağımlı değişken olarak ele almıştır. O da Kissenger gibi ABD'nin NATO aracılığı ile Balkanlarda hegemonya kurmak istediğine odaklanmıştır. Kissinger farklı olarak ABD'nin insani boyutunu meşruiyet kazandırmak amacıyla yaptığı sonucuna ulaşmıştır (Oğultürk, 2014).

Nye ise ABD'nin Kosova'da güç kazanma isteği üzerinde durmuştur. Güç kazanmanın klasik yolunun ekonomik ve askeri güç kazanmadan geçtiğini, bunun ise hem ABD ittifaklarının hem de ABD vatandaşlarının isteksizliğinden dolayı mümkün olmadığını, ABD'nin gücünü koruması gerektiğini; ancak bunu da

Kosova’da NATO ile insani müdahale yaparak, yumuşak güç bağlamında itibar kazanma yoluyla elde ettiğini ileri sürmektedir (Nye, 1999).

2.4.6. İnsani müdahale, Yeni Müdahalecilik ve Postkolonyalizm

Yeni müdahalecilik başlığı altında insani müdahaleyi inceleyen yazarlar BM şartına bağlı olarak Soğuk Savaş öncesi ve sonrası insani müdahaleleri karşılaştırmışlardır. Özellikle Kosova müdahalesini incelemişlerdir. Glennon, insani müdahalenin kuralları esneterek hukuk ve adalet inşa etmediğini; yalnızca güç inşa ettiğini ileri sürmektedir. BM’ nin başarılı müdahalelerinin üzerinde durarak müdahalenin BM bağlamında yapılmasının gerekliliği üzerinde vurgu yapmaktadır (Glennon, 1999). Doyle ise realist ve liberal yaklaşımı karşılaştırmalı ele alarak her iki yaklaşımında insani müdahaleye karşı olduğu görüşündedir. Özellikle liberalizmin esas temelinde özgürlüklerin mücadele ile kazanıldığını; müdahalenin çözüm olmadığını, istikrarsız ülkelere ve kukla yönetimlere yol açacağını ileri sürmüştür (Doyle, 2001). Hem Glennon hem Doyle, BM’ nin geliştiğini, uluslararası düzen ve adaletin BM çatısı altında gerçekleşebileceği sonucuna ulaşmıştır. Gibb, ABD’nin Avrupa Birliği ile rekabet halinde olduğu, ABD’nin NATO’ya insani misyon tanımlayarak yayılmak ve hegemonya inşa etmek istediğini ileri sürmektedir. Bu nedenle yeni müdahaleciliği ileri süren diğer yazarlar gibi insani müdahalenin BM çatısı altında gerçekleşmesi gerekliliğinin üzerinde durmuşlardır (Gibb, t.y.). Wall ve Omar, Üçüncü Dünya ülkelerinin insani müdahaleyi haklı savaşın farklı bir versiyonu olarak değerlendirdiklerini ileri sürmüşlerdir. Onlara göre insani söylemler kullanılarak Üçüncü Dünya ülkelerini koruyan egemenlik şemsiyesi kaldırılmak istenmektedir. Aksi takdirde yapılan insani müdahaleler kolaylıkla askeri saldırı veya işgal olarak tanımlanabilir. Bu nedenle sakıncalı bir kavramdır ve insani müdahale titizlikle uygulanmalıdır (Wall ve Omar, 1994).

Postkolonyalist görüşe göre ise insani müdahaleye veya koruma sorumluluğuna yaklaşım şu şekildedir: Gelişmiş batı merkezli çalışmalar diğer toplumları ötekileştirir ve öteki üzerinden kendi kimliğini tekrar inşa etmeye çalışır. Bu da egemenlik, demokrasi vb kalıplaşmış yargı ve normlar sayesinde mümkün olur. 3. Dünya ülkeleri yani sömürülen kesimler ise batı kadar başarılı olamaz (Damboeck, 2012). Çünkü 3. dünya ülkeleri yeni normlar ve kalıp yargı üretme ve bilginin üretim sürecinde taklit etme eğilimlidir ve batılı görüşün varsayımları ile hareket etme

sonucu, batılı düşünme tarzından farklı davranamaz. Batının çizgisel gelişiminin aynısını bu ülkelerde uygulamak mümkün değildir. Çünkü bilgi üretim sürecinde geri olan sömürülenin bağımlılığını ortaya çıkarır. Batılı teorilerin hegemonik konumu devlet merkezli ve Westefelyan kriterlere göre oluşturulmuştur. Doğu bu kriterleri gelişim çizgisi ve sömürge geçmişinin etkileri nedeniyle karşılayamaz. Mevcut hegemonik kuramlar 3. Dünya ülkelerinin gerçekliğini açıklayamaz. Açıklamaya çalışan akademik teorilerde hegemonik güçten yoksun olduğu düşüncesiyle batı kadar başarılı olamaz. Batılı kriterleri karşılayamayan devletler ise gayri meşru ve haydut kabul edilir ve bu ülkelere müdahale edilebilirliği mümkün kılar (Mahdavi, 2015, s. 7-36).

Mahdavi'ye göre klasik liberal kuramlar, ben üzerine kurulu ve Batı merkezli kuramlardır. Örneğin liberal kuramlar Afrika hakkında sessiz kalır. Yeni liberaller de batılı ve devlet merkezlidir ve büyük güçlere göre kendini konumlandırmışlardır. Devlet dışı aktörlere önem atfetmekle birlikte devletleri ana aktör olarak ele almaktadır. Batı devlet hedefli, güvenlik odaklı, Avrupa merkezli kuramlar sömürgeci düzenin etkisinde olan halkların yeniden inşasını gerekli görür. Batılı söylemler ile hegemonya, demokrasi, özgürlük, egemenlik kriterleri, başarısız devlet, devlet inşası kavramlarının belli ve istikrarlı kullanımı ile yeni bir kolonyal söylem oluşturur (Mahdavi, 2015, s. 20). Bu görüşe göre bilgi ve güç inşası arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu inşa süreci sırasında insani müdahale hak ve görev olarak diğer ülkelerde iç çatışmalara ve krizlere insani müdahaleyi ve koruma sorumluluğunu meşru kılar ve bir kavram olarak norm halinde uygulanmasına yol açar (Cottey, ss. 429-446; Mahdavi, 2015). Soğuk Savaştan sonra bu kavramlar ve uygulamaları tekrar yaygın hale gelmiştir. Egemenliğe dayalı ve ulusal çıkar motivasyonlu tüm müdahaleler aslında yeni bir emperyalizm ve yeni savaşların farklı olarak kavramlaştırılmış halidir (Desai: 2013, ss. 1-29)

2.4.7. İnsani müdahale ve çatışma çözümleri

Çatışma iki veya daha çok taraf arasında çıkar, hedef ve isteklerinin uyuşmamasından kaynaklanmaktadır. Çatışmanın ortaya çıkmasında çatışmanın bağlamı, çatışmanın nasıl bir ortamda ortaya çıktığı, tarafların bu ortamdan nasıl etkilendiği ve çatışmanın nasıl sonuçlanabileceğini ifade etmektedir. Tutum, tarafların algılarıyla şekillenen ve sosyal durumlara verdikleri tepkileri içermektedir.

Davranış ise çatışan tarafların hedeflerine ulaşmak için benimsedikleri yöntemleri ifade etmektedir. Bu yöntemler doğrudan güç kullanımı olabileceği gibi, uyarı, tehdit veya benzeri sözlü eylemler de olabilir (Mitchell, 1981, s. 16)

Çatışma yıkıcı (destructive) ve yapıcı (constructive) olarak ikiye ayrılabilir. İkisinin ayrımı ise çatışan tarafların algılamasına bakarak analiz edilebilir. Buna göre, tarafların, sonuçtan tatmin olmamaları halinde çatışmanın yıkıcı; tarafların çatışma sonucu kazanmış hissetmeleri halinde ise çatışmayı yapıcı olarak tanımlamak mümkündür. Çatışmalar bireyler arasında olabileceği gibi devletlerarasında da ortaya çıkabilmektedir (Deutsch, 1973, s.17).

Çatışma çözümü ise çatışmaların yapıcı şekilde ele alınması, şiddete dönüşmeden çözülmesi yada şiddete dönüşmüşse barışçıl yöntemler kullanarak kontrol altına alınarak çatışmanın sonlandırılmasını içermektedir (Miller, 2005). Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte devletlerarasındaki çatışmalar yerini daha çok sivil kayıpların yaşanmaya başladığı iç çatışmalara bırakmaya başlamıştır. Bu dönüşüme paralel olarak çatışma çözümü çalışmaları daha etkin hale gelmiş ve kuramsallaşma çabaları ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede, 1990'lardan başlayarak, çatışma çözümü çabalarının arttığı ve uluslararası ilişkilerde daha fazla işlendiği görülmektedir. Genel olarak aralarında sosyo kültürel, etnik, dini, ekonomik ve politik uzlaşmazlık bulunan tarafların kaygılarını giderecek, çözümler üretmeye ve kalıcı barış ilişkiler kurmayı sağlamaya çalışmaktadır (Dizdaroğlu, 2019, s. 2). Öncelikle çatışmaya neden olan çıkarların uzlaştırılması önem taşımaktadır. Fakat uzlaşmaya ulaşılması, çatışma çözümü için gerekli olmakla birlikte, yeterli değildir. Uzlaşma sonunda siyasi, ekonomik ve sosyo kültürel ayrılıkların tekrar bir çatışmaya neden olmaması için dönüştürülmesi veya değiştirilmesi de gerekmektedir. Bu değişimin ortaya çıkaracağı yeni durum ile kalıcı barışın sağlanması mümkün olacaktır (Dizdaroğlu, 2019, s.4).

Çatışma çözümlerinin genel olarak “zorlayıcı” ve “zorlayıcı olmayan” yöntemler olarak ele alınabilir. Zorlayıcı olmayan (non coersive) yöntemler, büyük ölçüde çatışan veya çatışma ihtimali olan taraflar üzerinde farklı alanları içerecek şekilde baskı kurulması olarak nitelendirilebilir. Bu yöntem daha çok müzakereler ve diplomasi yoluyla uygulanır. Bu yöntemlerin arzulanan sonuca ulaşmayı sağlamadığı durumlarda ise dışarıdan aktörlerin siyasi, ekonomik ve/veya askeri baskı/teşvik mekanizmaları devreye girmektedir. Çatışmaların çözümünde zorlayıcı yöntemlerin

kullanılmasına dair tartışmalar yazında geniş yer tutmaktadır. Özellikle büyük çaplı insan hakları ihlalleriyle yerel ve uluslararası çatışmaların yayılmasının önlenmesi amacıyla, Soğuk Savaş sonrası dönemde asker veya kuvvet kullanımını içeren müdahalelerin sayısının artmasıyla birlikte bu tartışmaların alevlendiği ve günümüzde de çatışma çözümü literatürü önemli yer tutmaya devam ettiği görülmektedir (Kriesberg, 2009: 30).

Çatışma çözümleri alanında insani müdahale ise üçüncü tarafın müdahalesi kapsamında incelenmektedir. Ramsbotham Woodhouse ve Miall, çalışmalarında genel müdahale ilişkilerini ele alarak müdahale prensiplerini belirlemeye çalışmışlardır. Müdahale ile ilgili genel bir çerçeve belirlemişlerdir. Koruma sorumluluğunu haklı savaş kavramının şartlarıyla karşılaştırmışlar ve güç kullanımını onaylamakla birlikte nasıl sınırlandırılması gerektiğine ilişkin prensipler de ileri sürmüşlerdir (Ramsbotham, Woodhouse ve Miall, 2014). Berkovitch ve Jackson, insani müdahaleyi, önleyici diplomasinin genişlemiş bir formu olarak değerlendirmektedirler. Barışı korumanın özel bir formu olarak insani müdahaleyi çatışmaya çoklu yaklaşım, yani sivil, askeri aktörleri ve süreçleri içeren bir yaklaşım olarak incelemişlerdir. Diplomatik süreçlerin, yerel düzeyde arabuluculuk ve uzlaştırmayı birleştirdiğini ve BM'in koruma alanının barışı koruma faaliyetlerinden çatışma sonrası yeniden yapılanmaya kadar uzandığını savunmuşlardır. İnsani müdahalenin kavram ve uygulama olarak hala tartışmalı olduğu, realist ve güvenlik yaklaşımlı ele alındığında “yeni savaş” yöntemi olarak değerlendirildiğini öne sürmektedirler (Berkovitch ve Jackson, 2012). Onlarda Ramsbotham, Woodhouse ve Miall gibi müdahale prensiplerini belirlemek istemiştir. Müdahalenin çok taraflı yaklaşımla yapılmasını, ekonomik ve siyasi yönleriyle BM çerçevesinde, yasal, uluslararası uzlaşmaya dayalı, adalet ve barış inşası olarak ele alınması gerektiğinden bahsetmektedir (Berkovitch ve Jackson, 2012). Bellamy ve Wheler, ise Kosova üzerinden konuyu ele almış realizmin temel varsayımlarını ele alarak müdahaleyi test etmiş ve müdahalenin ulusal çıkar için gerçekleştirildiği sonucuna ulaşmışlardır. Koruma sorumluluğunun prensipleri belirlense bile devletlerin müdahalesi ulusal çıkar amaçlı olduğu için koruma sorumluluğunun kötüye kullanıma açık olduğunu, bu kavram üzerinde uzlaş yoksa uluslararası hukukun altının oyulacağını ileri sürmüşlerdir (Bellamy ve Wheler, t.y).

Seung ise ABD'nin çatışma çözümü olarak insani müdahalesini etkileyen faktörlere odaklanmıştır. ABD'de akademik ve siyasi çerçevede realist açıdan ele alınan ulusal çıkarları, liberal yaklaşımın insani kaygılarıyla bağlantılı olarak ele almış, karşılaştırarak ölçmeye çalışmıştır. ABD'nin müdahalelerinin, diğer ülke kamuoylarını tarafından, çıkar amaçlı mı yoksa değer amaçlı mı algılandığını incelemiştir. Sonuç olarak ABD'nin ulusal çıkardan ziyade insani amaç ağırlıklı olarak müdahale ettiği şeklinde algılandığı sonucuna ulaşmıştır (Seung, 2013).

Çatışma çözümleri çerçevesinde daha çok insani müdahalenin gelişim süreci ve sınırlandırılması için genel prensipler üzerinde durulmuştur. Ancak müdahale süreçlerine en çok katılan devletlerden biri olan üçüncü taraf devlet olarak ABD'nin müdahalesinin dinamiklerini etkileyen süreçlere ilişkin insani müdahale kapsamında literatüre karşılaştırmalı vaka analizi ile katkı yapılması gereklidir. Çalışmada bu nedenle ABD'nin insani müdahalesini etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla Liberal, Realist ve inşaacılık teorilerinin dış politika amaçları varsayımlarından hareketle ABD'nin 1995 Bosna-Hersek, 1999 Kosova, 2011 Libya müdahalelerini çatışma çözümleri, inşaacılık bağlamında niyet unsuru ve niyeti etkileyen unsurlar çerçevesinde incelenmektedir.

3. ABD’NİN DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI VE DIŞ POLİTİKA BELGELERİNDE ULUSAL ÇIKAR TANIMLAMASI

ABD’nin dış politika amaçları ulusal güvenlik belgelerinde(UGSB) ulusal çıkar sınıflandırmasında üç gruba ayrılmıştır: Ulusal güvenlik ve güç, ekonomik çıkarlar ve diğerleri veya hayati çıkarlar, önemli çıkarlar vd. Özellikle Soğuk Savaş döneminde karar mekanizmaları ve ABD ulusal çıkarları hegemon güç olmak, yapısal realizm ve ideolojik çatışmalar merkezinde oluşturulmuştur. Bu nedenle hayati çıkarlar kısmı ilk olarak bununla ilgilidir. Daha sonra bu yapıya ekonomik çıkarlar hayati olarak eklenmiştir (Butler, 2003, s. 28). Demokrasi ve insan hakları ise çıkarlar sıralamasında beşinci sırada yer almaktadır. Genellikle ABD değerleri olarak belgelerde yer verilmektedir. Ancak ABD’nin diğer hayati çıkarları ile ilişkilendirildiğinde çatışma sebebi olarak görülmüştür.

Özellikle ulusal güvenliğin söz konusu olduğu durumlarda ABD’nin insani müdahale kararını hızlı bir biçimde etkileyebilmektedir. Bazı durumlarda ise ABD’nin kendini “Dünya Lideri” olarak tanımlamasının verdiği sorumlulukla kendi ülke ve vatandaşlarının haricinde tüm dünyada çatışmalara müdahale sorumluluğunu kendinde görebilmektedir. Bu sorumluluk ise ulusa çıkar tanımlamalarında 2000 sonrasında ulusal prestij olarak tanımlanmıştır (White House (W.H.) UGSB , 2000, s. 10).

ABD’nin ulusal çıkar sıralamasında hayati çıkarları birincil öneme sahiptir. Ulusal güvenlik bağlamında kendi topraklarını korumak, ulusal ve uluslararası alanda kendi vatandaşlarını savunmak, ittifaklarının güvenliğini sağlamak olarak değerlendirilmektedir. İkincil öneme sahip çıkarlar ülkesini ve vatandaşlarının ekonomik refahını koruma olarak belgelerde yer almıştır.

İnsani konular, UGSB’de üçüncül öneme sahiptir ancak ABD vatandaşlarını, ittifaklarını, güvenlik ve ekonomik ya da ABD’nin dünya lideri olarak uluslararası prestijini etkiliyorsa, birincil öneme sahip olduğu açıklanmaktadır (W.H. UGSB, 2000, s 22).

3.1. ABD’nin Dış Politika Amaçları

1994 UGSB’de ABD’nin çıkarlarına uyduğu takdirde barış operasyonlarına katılacağı belirtilmiştir. Ayrıca 1995 ABD ulusal güvenlik strateji belgesinde ulusal

çıkar yanında bölgesel ve devletlerin istikrarına yönelik tehditlerde diplomasiyi destekleme amacıyla tek taraflı güce başvurabileceği bu belgeye eklenmiştir. Barış operasyonlarına ise demokrasi ve çatışma çözümleri bağlamında, çok taraflı olarak, ulusal çıkarlarımız rehberliğinde “Başkan Yürütme Kararları” çerçevesinde katılacağız denilerek barış operasyonlarına katılma prensipleri ilan edilmiştir. Bu bağlamda çok taraflılık Clinton Doktrini’nin unsurları arasında sayılmıştır (W.H. UGSB 1994, s. 13).

Özellikle Avrupa’daki yeni demokrasiye geçmiş ülkelerde etnik çatışmaların arttığı ve bölgesel güvenliği ortadan kaldırdığı için iç çatışmalarda da barış operasyonlarına gerek olduğunda katılacağı açıklanmıştır. Ancak bunun için bölgede çıkarlarının olması gerekliliğinin üzerinde ısrarla durulmuştur (W. H. UGSB, 1994, s. 7). Clinton döneminde her ne kadar Rusya ile çatışmak istenmese de liberal değerlerin Avrupa ve tüm dünyaya yayılması istenmiştir. Bu nedenle genel olarak bakıldığında 1996 sonrasında ABD UGSB’lerinde temel amaçlar, bağlantılı olarak ulusal güvenlik, ABD vatandaşlarının refahı, demokrasiyi teşvik ve insan hakları başlığı altında toplanmıştır. Ancak bunların sağlanması bir alt hedefte Avrupa ile bağlantılı olarak sağlanması gereken amaçlar olarak değerlendirilmiştir. Çevrelemeden Genişlemeye raporunda Clinton doktrininin bir parçası olarak belirtilmiştir (W.H. UGSB, 1996, s. 12; 1997,s. 12; 1998, s. 6).

1997’deki ulusal güvenlik strateji belgesinde Avrupa güvenliği hala, hayati öneme sahip olarak görülmüştür, demokratik ve güvenli Avrupa ve Rusya’nın da katılımıyla dünyanın daha güvenli olacağı kabul edilmiştir (W.H.UGSB, 1997, s. 27). ABD bu amaçlarına yönelik ulusal çıkarlarını ulusal güvenlik strateji belgelerinde genel olarak üç grupta toplamıştır. Hayati çıkarlar, önemli çıkarlar, önemli çıkarlar ve daha az önemli (diğer bir ifadeyle üçüncü sınıf çıkarlar) olarak sınıflandırılmıştı. ABD’nin 1996 ve 1997 UGSB’lerinde *Hayati çıkarlar*, ABD ve müttefiklerinin fiziksel sınırlarını koruma, ABD vatandaşlarının refahını artırmak olarak ele alınmıştır (W.H. UGSB, 1996, s. 6; 1997, s. 6). 1998’de bu ABD vatandaşlarının sağlık sosyal ve refahını içine alan çıkarlar hayati çıkarlar olarak genişletilmiştir (W.H. UGSB, 1997, s. 12). 1997 ve diğer UGSB’lerde *Önemli çıkarlar*, ABD vatandaşlarının refahı için önemli olarak kabul edilmiştir (W. H. UGSB, 1997, s. 2).

Yaşam tarzı ve değerlerinin olduğu demokrasi ve insan hakları, uluslararası hukukun *üçüncü alanda* olduğu belirtilmiştir (Allison ve Blakwill, ss. 5-7). Bu bağlamda insani konular mümkünse “*ABD liderliğini desteklemek için*” gerekli olarak değerlendirilmiştir (W. H. 1997, s. 12). Bu belgelerden açıkça görüldüğü gibi insani konular amaçtan ziyade araç olarak yer almaktadır.

Bu belgeler ABD’nin ulusal çıkarları uygulamakla ilgili olarak da bir yol haritası çizmiştir. “Hayati çıkarlarımızla ilgili olarak da ulusal çıkarlarımız ve değerlerimiz tehdit altındaysa tek taraflı kuvvet kullanımına başvuracağız” (W.H. 1997, s. 6; 1999, s. 9) şeklinde kesin ifadelerle yer verilmiştir. ABD ulusal güvenliğinin ve çıkarlarının sınırları giderek genişletilmiştir.

İnsani çıkarlarıyla ilişkili olarak ta ilgili üçüncü sınıf meselelerde hem insan, hem finansal fayda maliyet analizi yaptıktan sonra “Ulusal çıkarlarımız ile uyduğu takdirde sorumluluğu paylaşmak için tercihen çok taraflı ve diplomasiyle mümkün olmadığında tek taraflı olarak kuvvet kullanma yoluna gidebiliriz” açıklaması yapılmıştır. Açıkça insani müdahale ile ABD ulusal çıkarları arasında bir ilişkilendirme şartı güçlü bir şekilde ifade edilmiştir (W.H. 1997, s. 6).

Özellikle 2000 sonrası belgelerde ise ABD süper güç olarak kendini dünya lideri olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda sadece kendi vatandaşlarının ve topraklarının değil dünyanın neresinde olursa olsun kendini çeşitli bölge ve ülkelerin güvenliğinden sorumlu olarak değerlendirmektedir. ABD ülkesinin refahı da ulusal güvenliğine eşdeğer olarak değerlendirilmiş ve ABD’nin hayati çıkarları arasına alınmıştır (W. H. UGSB, 2000, s. 9).

3.2. ABD’nin Dış Politika Belgelerinde Ulusal Çıkar Tanımlaması ve Amaçları

ABD’ nin ulusal çıkarları yukarıda verildiği gibi dört önemli kriter altında toplanmıştır. Ekonomik amaçlar, ulusal güvenlik amaçları, demokrasi ve insani müdahale amaçları ve yurt dışındaki ABD vatandaşlarının çıkarları. Bu çalışmada ilk üç kriter dikkate alınarak inceleme yapılmıştır.

3.2.1. Ekonomik amaçlar

ABD’nin ekonomi amaçları genel olarak üç kısma ayrılabilir. ABD yaptığı ekonomik anlaşmaları diğer ülkeler ile ikili anlaşmaları ve uluslararası örgütler aracılığı ile

yaptığı ikili anlaşmalarla, özellikle 1. Dünya Savaşı'na kadar, genellikle tek taraflılık ve karşılıklı anlaşmalar ile yürütmüştür. İkinci olarak II. Dünya savaşı'ndan sonra, çok taraflılık çerçevesinde uluslararası örgütler ve ülkelerle ikili anlaşmalarla yürütmüştür. Örneğin ABD, 1. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası alanda ticarete serbestliği esas almayan devlet ve örgütleri aşılması gereken engeller olarak görmüştür. Üçüncü olarak ABD vatandaşlarının yaptığı anlaşmalar önemli görülmüştür (Gözen, 2011, ss. 25-28).

ABD'nin kurulma döneminde jeopolitik açıdan eşsiz olduğu inancının güvenlik arzusu ile birleşmesi kendisini tek taraflılık (unilateralism) şeklinde göstermiştir. Bu tek taraflılığın en açık şekli, 1823'te Başkan James Monroe'nun ilan ettiği Monroe Doktrini'nde görülmektedir. Monroe Doktrini'nin temeli, Eski Dünya olarak adlandırılan Avrupa ile Yeni Dünya olan Amerika'nın birbirinden ayrılması esasına dayanır. Monroe Doktrini'ne göre, çalkantılı olan Avrupa kıtasından Amerika kıtası etkilenmemeliydi (Sümer, 2008, s. 128). Montroe Doktrini ile ABD hem ekonomik büyümesini sağlamış hem de ulusal güvenliğini sağlamıştır. ABD özellikle Fransa ve İngiltere'nin alanlarına müdahale etmemeye gayret etmiş, böylelikle hem ekonomik olarak genişleme imkânı bulmuş hem de uzun süreli ittifaklara dahil olabilmıştır. Bu sayede Montroe Doktrininden sonra 1865- 1898 'lû yıllar arasında ülkenin nüfusu ikiye katlanarak 71 milyona çıkmış, ülkenin toplam üretimi de İngiltere'yi geride bırakmıştır. ABD'nin 1865 ile 1898 arasındaki ihracatı da büyük bir ivme kaydederek 281 milyon dolardan 1,2 milyar dolara ulaşmıştır (Sümer 2008, s. 129).

Mahan' la ile birlikte ABD'nin dünyaya açılması gerekliliği belirtilmiştir: "ABD bir deniz gücü olmak zorundadır çünkü Amerikan sanayisinin üretim fazlasına yeni pazarlar bulunması gerekiyor". Mahan bu konudaki görüşlerini şu şekilde özetlemiştir: "Ben bir emperyalistim, çünkü yalnızcı değilim" (Sümer, 2008, s. 124) ABD bu süreç içinde kendi bölgesel bütünleşmesini de gerçekleştirmiştir.

I. Dünya Savaşı sırasında ABD ekonomisi için Avrupa'nın büyük bir önemi vardı. Çünkü Avrupa'nın ABD ekonomisinin büyümesinde önemli bir payı vardı. I. Dünya Savaşı sona erdiğinde Avrupalı devletlerin ABD'ye 3,5 milyar dolardan fazla borcu bulunmaktaydı (Sümer: 2008, s. 126). OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) bu borçları tahsil etmek ve Avrupa'yı ABD kredileri ile

desteklemek için kurulmuştur. Büyük ölçüde de başarılı olmuştur (Karluk, 1998, ss. 25-48).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra küresel ekonomi ayağında Bretton Woods sistemi kurulmuştur. Üç ayağı bulunmaktadır: Dünya Bankası, IMF ve GATT(Gümrük Tarifeleri Genel Antlaşması). Özellikle Dünya Bankası ve IMF'de en büyük finansörler arasında ABD'li özel şirketler bulunmaktadır. Uzun ve kısa vadeli krediler vermektedirler. Gerektiğinde kredi alan ülkelere dolaylı olarak yaptırımlar uygulayabilmektedir (Karluk, 1998, ss 141-178,243-274,297-324). Devletler borç ve alacaklarını yapılandırır. Genellikle bu borçlar özelde olabileceği gibi uluslararası örgütler aracılığı ile olabilir. Alacaklar ödeme zamanı geldiği zaman ülkeler üzerinde baskı aracı olarak kullanılabilir. Hatta IMF bizzat Türkiye'de 65 yaş emekliliği gibi bizzat ülke ekonomisini, sosyal güvenlik yapısını ilgilendiren söylemlerde bulunabilir. Örneğin ABD, hem Dünya Bankasında hem IMF'de önemli bir yatırımcıdır. Dolayısıyla çoğu zaman bizzat müdahale araçlarına başvurmak gereksiz olabilir.

ABD dış yardım ile diğer devletlerle ilişkilerini düzenleme konusunda da oldukça gelişmiştir. ABD dış yardımı; hibe veya “softloans” gibi ödeme imkânları çok iyi olan krediler ile gelişme yolunda olan ülkelerin dış finansman giderlerini karşılamak üzere verilen, farklı şart/şekillerdeki çeşitli kredileri içermektedir. Bu krediler ilgili devletin ekonomik ve sosyal kalkınmasını teşvik, demokrasi ve insan hakları alanında gelişme ve acil durumlarda diğer temel ihtiyaçların karşılanması gibi amaçlarla tahsis edilebilir (Keklik, 2011, s. 9). Örneğin OECD tarafından verilen krediler dış kalkınma desteği için verilmemektedir. Ancak askeri yardım, kredi veya hibeleri; dini teşvik amaçlı dış yardımlar, sanat ve kültür desteği, bir ihraç malının bir devlete piyasa fiyatlarının altında satılması(maliyetine damping) kapsamında yardımlar yapılabilir (Keklik 2011, s. 26).

Hans Morgenthau verilen dış yardımları; veriliş nedenleri ve isteklerine göre altı başlıkta incelemiştir: “1) insancıl amaçlar için yapılan dış yardımlar, 2) insanların varlığını sürdürmesi için yapılan dış yardımlar, 3) askeri amaçlı dış yardımlar, 4) rüşvet niteliğindeki dış yardımlar, 5) prestij amaçlı dış yardımlar, 6) ekonomik amaçlı dış yardımlar” (Keklik, 2011: 27). Askeri yardımla ilgili en temel faktör verilen yardımın, genellikle destek veren devletin kontrolü altında olması ve

kullanıldırılmasıdır. Örneğin yardım yapan devlet bir uçağın bazı yedek parça ve teknik malzemelerinin bakım ve tamir desteğini sağlamadığı için yardım alan devletin ilgili uçağı kendi amaçları için kullanmak istese de kullanamamaktadır. 1964'te Türkiye Kıbrıs'a müdahalede bulunmak istediğinde uçak yedek parçalarının kullanımının engellenmesinde olduğu gibi ABD, Türkiye'de bağlı ticaret ve dış yardım ile de ilişkilerini yürütebilmektedir (Gönlübol, 2005, s. 52).

Ekonomik amaçlı yardımlar ise kalkınma kredileri ya da mali yardımlardan oluşur. Bunlar anlaşma gereği belli bir proje çerçevesinde verilebileceği gibi, serbest bir şekilde dış ödemeler dengesi darboğazlarının hafifletilmesi ya da kalkınmanın dış finansman giderlerinin karşılanması kapsamında tahsis edilebilir. Proje kredileri, yapılan projenin giderlerinin karşılanmasında kullanılabildiği için az gelişmiş devletler, projeye bağlı olmayan serbest kredileri daha çok tercih etmektedirler. Verilen kredilerin diğer bir özelliği de anlaşma ile bu kredilerin veren devletin belli mallarının ve malzemelerinin ithal edilmesi şartının konulmasıdır. Bu nedenle yardımdan yararlanan devletin ihtiyaçlarını karşılamaktan daha çok; kredi desteği veren devletin ihracatını arttırmaya yönelik olmasıdır. Marshall Yardımları, devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda ekonomik yardımları nasıl şartlı verdiğine dair en güzel örneklerden biridir. Bu plan kapsamında 1948-1952 yıllarında Türkiye'ye, toplam 352 milyon dolar yardım sağlanmıştır. Bunun 175 milyon dolarlık kısmı, ABD'den belli malların ithal edilmesi şartı karşılığında verilen hibe yardımlarıdır (Keklik, 2011, s. 31).

İnsani yardımların ise her ne kadar siyasi amaç için yapıldığına inanılsa bile çoğu zaman yapılan yardımlar destek veren ülkenin siyasi bir amacını gerçekleştirmek için verilmektedir. Örneğin; bir doğal felaket sırasında yaptıkları yardıma karşılık bazı devletler, BM gibi uluslararası örgütlerde alınacak kararlar çerçesinde, yardım alan devletten, kendi isteğine göre oy kullanmasını isteyebilmektedirler. Yine yardım veren devletler, politik ve stratejik çıkarlarının bulunduğunu değerlendirdikleri devletlere yardımda bulunabilir. Örneğin ABD ile F35'lerin montaj üretim olarak Türkiye'de birleştirilmesi ve dışarıya satılması hususunda anlaşılmıştır. Ancak S400 krizi söz konusu olduğunda üretim geri çekilmiştir.

Arı'ya göre, ekonomik dış yardım veren devletlerin amaçları şu şekilde sınıflandırılabilir:

Kendi ulusal güvenliğini sağlama, insani bir takım yükümlülükleri yerine getirme, ekonomik kazanç beklentisi, ulusal itibarını arttırma, alan devletteki siyasal istikrarı sağlama, alan devletin iç veya dış politikasını kendi amaçları doğrultusunda değiştirme, ittifak üyesi olmayan devleti kendi tarafına çekme, küresel dış politika amaçlarını gerçekleştirme (Ari, 2006, s. 421).

Buna göre ABD başkanı Richard Nixon dış yardım yapmanın amacını şöyle açıklamıştır: “Dış yardımın amacı başka devletlere yardım etmek değil kendimize yardım etmektir”. Buna göre ABD askeri dış yardımın ve gıda yardımının % 90’ı, yapılan anlaşmalar gereği, ABD mal ve hizmetlerinin satın alımında kullanılmaktadır (Keklik, 2011, s. 32; Dursun, 2006, s. 3).

ABD bundan dolayı ekonomik çıkarları farklı topraklarda bile olsa hayati çıkarları ile ilgili olarak yakın ilişkili olarak değerlendirilebilmektedir. Yoon’un yaptığı bir araştırmada ithalat ihracat ve yabancı yatırımları incelemiştir (Yoon, 1997, s. 594). ABD’nin yatırımlarında önemli bir değişme görmemiştir. Ekonomik çıkarlarla ilgili olarak en çok Irak ve Kuveyt ile ilgili örnek verilmektedir. Güvenli ve ucuz petrol arzının korunması ABD’nin hayati milli çıkarı olarak görülmüş ve insani müdahale ile yakından ilişkilendirilmiştir. Realistler ise normal durumlarda ekonomiden dolayı anakaraya uzak bölgelerin müdahale olasılığını azalttığını öne ileri sürmektedir. Çünkü ABD askerlerinin hayatı ve ekonomisi risk altına girmektedir. Ancak Ortadoğu ve Uzakdoğu söz konusu olunca etkisini yitirmektedir. Özellikle Asya ve Ortadoğu petrolleri ABD için hayati değere sahiptir (Yoon, 1997, s. 595). Patrik Regan’a göre de bölgesel krizler ve iç savaşlar rakipleri çatışmaya sevk edebilir. Ticaret ve ittifaklar arasındaki ilişki ABD’nin komşuları ve ittifakları ile yakın ilişkilidir. Ekonomik çıkarlar ve güvenlik çıkarlarının toplam etkisi müdahaleyi etkiler (Regan, 2000, s. 125).

Choi ise bu tezleri çürütmüştür. Choi’ye göre insan haklarının ve sivillerin savunulması petrol yataklarından daha önemlidir. İnsani müdahalelerin hemen hepsinde ulusal çıkarları aramak konuya tarafsız yaklaşmayı engellemektedir. ABD değişen zaman ve koşullara göre farklı hareket edebilmektedir. Değişen koşullarda dikkate alınmalı, sistemdeki ittifakların ve sistemdeki değişen durumlar göz önünde bulundurulmalıdır (Choi, 2013, s. 128).

3.2.2. Ulusal güvenlik amaçları

ABD için “ulusal güvenlik” kuruluş aşamasından itibaren birincil amaçlardan olmuştur. Öncelikli olarak bulunduğu kıtada güvenlik zafiyetlerini çözmeye çalışmış sonra dünyada etkisini artırmaya çaba göstermiştir. Bu nedenle öncelikle Kuzey Amerika Wirginya Bildirisi ile yeni vergilerden kurtulmak için 12 Koloniye bir araya gelerek İngiltere’den bağımsızlığını gerçekleştirmiştir. Theodore Roosevelt ABD’nin sahip olduğu ekonomik gücün ABD’nin siyasi anlamda da bir dünya gücü olması için kullanılması gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle Başkan Roosevelt güvenlik bağlamında ABD’nin bölgesinde jandarma görevi üstlenmesini istemiştir. Bu kapsamda Latin Amerika’yı nüfus alanına dönüştürme çabalarında bulunmuştur (Sümer, 2008, s. 129).

I. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın galip çıkacağını anlayan ABD Almanya’nın gemilerine ateş açmasını ileri sürerek savaşa katılmıştır (Sander, 2000). Soğuk Savaş döneminin mimarı ise George F. Kennan’dır. 1948 yılında ABD Dışişleri Bakanı ve yardımcısına sunduğu bildiride, ABD’nin, dünyanın iyiliği için kendi çıkarlarından vazgeçme lüksü olmadığını belirtmiştir (Kennan, 1948). Özellikle “Sovyet Tutumunun Kaynakları” adlı makalesi ile ABD Soğuk Savaş stratejisi olarak Sovyetler Birliği’nin çevrelenmesini savunmuştur. Kennan, Sovyetler Birliği’nin siyasi ve ekonomik iç yapısından dolayı Sovyet dış politikasının değişmesini olası görmüyordu. Bu görüşlere paralel olarak 1950’de Truman yönetimi tarafından kabul edilen NSC-68 belgesi ile ABD’ nin komünizme karşı sonuna kadar mücadele edeceğini kabul etmiştir. Bu belgede Sovyetler Birliği’nin Doğu Avrupa’da mutlak güç olma isteğinde olduğu ve onun bu isteğinin inanç ve materyalizme dayalı değiştirilemez doğasından kaynaklandığı belirtmiştir. Bu nedenle ABD için Soğuk Savaş kaçınılmaz bir gerçektir. ABD sürekli savunma halinde ya da saldırganlığa karşı mücadele halindedir. Örneğin, Soğuk Savaş’ ta, Sovyetler Birliği saldırgan ve yayılcı olan taraf olarak görülürken, ABD statükoyu ve uygar değerleri savunan taraftır. ABD Vietnam Savaşı’na da komünist saldırıya karşı direnen özgür bir halkı savunmak amacıyla girmiştir (Sümer, 2008, s. 130; Chomsky, ss. 2002: 45).

Soğuk Savaş döneminde ABD’nin askeri ve insani müdahaleleri ideolojik farklılıktan kaynaklanan komünizm tehdidi altında şekillenmiştir. Bölgenin anakaraya Avrupa’ya yakınlığı ve stratejik önemi de göz önünde bulundurulmuştur. ABD güc

dengesi arayışında Avrupa ile birlikte Sovyetler Birliği'ni dengeleme arayışında olmuştur. Bundan dolayı da ulusal güvenlik arayışında Batı Avrupa güvenlik çıkarlarında hayati olarak yer almıştır (W.H. UGSB, 2002, s. 15).

Soğuk Savaş sonrasında Henry Kissinger'e göre ABD güç dengesi arayışında koalisyonlar kurmaktan ziyade değer içeren hedefler peşinde koşmuştur. ABD'de diğer devletlerin çıkarlarının korunmasında ABD'nin sorumlu olduğu fikri hâkimdir (Saunders, 2004, s. 132). Ayrıca ulusal güvenlik çıkarlarının yanında ekonomik çıkarları ön plana çıkarılmıştır. Bu dönemde hammadde ithali, yabancı yatırımlar, ihracat gibi ekonomik çıkarlar olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle ABD'nin ekonomik olarak, çıkar sağlayacağı bölgelerde yaşanan olaylara müdahale ettiği savunulmuştur. Özellikle realist bakış açısıyla yapılan çalışmalarda ulusal güvenlik, ekonomik çıkarlar ve güç unsuru ön plana çıkmaya başlamıştır. Müdahaleyi yasallaştırmak ve meşruiyet kazandırmak için insani amaçlar ve demokratik haklar söylemlendirilebilmektedir (Yoon, 1997, ss. 581-582).

2001'de insani gerekçeler öne süren ve demokratik hakları savunan George W. Bush Saddam Hüseyin'i devirmek için BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisini almamıştır. ABD bu savaşa gerekçe olarak “önleyici savaş” adı altında bir doktrin ortaya atmıştır. Bu doktrin gereği 9/11 sonrasında 29 Ocak 2002'de İran, Irak ve Kuzey Kore'yi dünya barışını tehdit eden “Şer Eksenine” yerleştirmiştir. 1 Haziranda Bush, ABD güvenliğini tehdit eden devletlere karşı “önleyici savaş” doktrinini açıklamıştır. “Yeni Amerikan Millî Güvenlik Stratejisi”ne göre; potansiyel tehdit oluşturduğu ilerde problem çıkarabileceği düşünülen her oluşum ya da ülkeye karşı karşı nerede olursa olsun “vurulmadan önce vurma” presibine göre karşılık verilmeli ve gerekirse düşman devletlerdeki rejimler değiştirilmelidir. O dönemde Afganistan Savaşı da bu doktrin kapsamında yapılmıştır. “Serseri devletler” (rogue states) kavramı ortaya atılmış ve dünya kamuoyu kitle imha silahları bütün dünya için bir birebir bir tehditmiş gibi gösterilmiştir. Bu gerekçeyle 11 Ekimde Kongre, Irak'ın vurulmasını onaylamıştır (Weisman, 2002).

Büyük Orta Doğu Projesinin temelleri de bu dönemde atılmıştır. 2002 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi “ABD terörizmle savaştadır” sözcüğü ile başlamıştır. Terörizmin kaynağını ise saldırgan ideolojiler olarak tanımlamıştır. Biz demokrasileri ve özgürlükleri teşvik ettik, terörle savaştık demiştir. ABD halkının

güvenliği için bunu yapacağız. Kitle imha silahlarında azalma var, Ortadoğu’da demokrasilerin yayılmanı sağladık. 11 Eylül sürecinde ABD bir ikilemle karşı karşıya kalmıştır. Korku ya da kendine güven; yalnızcılık, korumacılık, inzivaya çekilmek veya sorunu tedavi etmek. Değişen şartlara göre amaç ve yaklaşımımızı yeniden belirledik. Biz özgürlüğümüze karşı olanları, düşman olarak belirledik ve savunmamızı bunun üzerinden yaptık. Özgürlük, demokrasi ve insan onuru için hem bireysel hem dünyada uluslar için çalıştık demiştir (W. H. UGSB. 2002, s. 2).

“Biz liderliğimizi yalnızlık üzerinden seçtik ve özgürlüğü seçtik. Serbest ticareti seçtik ve açık pazar üzerinden korumacılığı amaçladık ve dünyayı biçimlendirdik. Dış politikada Harry Truman gibi idealistik, ulusal amaçlarımızı gerçekleştirmede Ronald Reagan gibi realistik olacağız. Bizim insanımıza ve çıkarlarımıza zarar vermeden önce tehdit ve meydan okumalara cevap vereceğiz. Hem demokrasi hem askeri ve ekonomik refahımızı canlı tutacağız. Kendi gücümüz ittifaklarla dostluğumuzu ve uluslararası kuruluşlarla özgürlüğü ve barışı teşvik edeceğiz” (W.H. UGSB, 2002, s. 3).

“Ulusal güvenlik iki ayak üzerine oturtulmuştur. Birinci ayağı tiranlıkları sona erdirmeye çalışarak özgürlüğü, adaleti ve insan onurunu teşvik edeceğiz. Özgür hükümetler vatandaşlarının hakkına saygı gösterir, baskı yapmaz ve özgür uluslara saldırmaz. Uluslararası barış ve denge özgürlüğün inşa edilmesinde önemlidir. İkinci ayak büyük demokrasilerin karşı karşıya kaldığı güçlüklerle mücadeledir. Salgın hastalıklar, Kitle imha silahları, sınır aşan terörizm, göç ve doğal hastalıklar çok taraflı problemler çözülebilir demiştir. Sonuç olarak tarihin gösterdiği gibi biz yaptığımızda değerleri de yapacaktır Amerika liderlik etmek zorundadır demiştir” (WH UGSB, 2002, s. 3).

ABD liderliği için yapılan Saddam Hüseyin’i devirme operasyonu öncesi yapılmış olan kamuoyu anketinde yapılan kamuoyu çalışmalarıyla Amerikalı’ların %75’i Başkan Bush’u desteklemiştir (Chomsky, 2002: 29).

Amerikan dış politikasında ulusal güvenlik konularında karar almada, azar azar yapılan politika değişikliklerinin(crementalism) büyük bir belirleyiciliği vardır. Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü(NATO)’nun barış için ortaklık projesiyle kuzey Avrupa’ya genişlemesinde önemli bir faktördür. ABD için ulusal çıkar sıralamasında NATO çerçevesinde ittifakların korunması, ana ülkenin savunulması kadar önemlidir. Hatta hayati çıkarlar arasında yer alır. NATO ABD komutanı, Eski amiral

James Stavradis (2016) NATO'nun beş temel nedenden ötürü Amerika Birleşik Devletleri için derinden önemini şu şekilde açıklamaktadır:

Birincisi ve en önemlisi, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyadaki en iyi ve en tutarlı ortaklar havuzudur. NATO özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü ve ulusal karakterimizin diğer kalıcı unsurları ortaklarımız değerlerimizi paylaşıyoruz. Amerika'nın bu temel değerleri aydınlanma yoluyla Avrupa'dan geldi ve Washington onların yanında olmaya devam etmelidir.

İkincisi, Avrupalılar savunmaya gerçekten çok para harcıyor. Aslında GSYİH'nin yüzde 2'si olan NATO hedefinden daha azını harcıyor olsalar da, Avrupalıların savunma için yılda 300 milyar dolar harcadıklarını hatırlamak önemlidir. Toplu olarak ele alındığında, dünyanın ikinci en büyük savunma bütçesi. Amerika'nın yaklaşık 600 milyar dolarından sonra ikinci ve Rusya ile Çin'in toplamından daha fazlası.

Üçüncüsü, Avrupa'nın jeopolitik konumu, ABD kuvvetlerinin Amerikan çıkarlarını korumasına ve Sahel'den Levant'a kadar istikrarsız bölgelerde güç göstermesine izin veriyor. Avrupa'daki NATO üsleri Soğuk Savaş'ın tozlu burçları değil 21. yüzyılın ileri operasyon istasyonlarıdır.

Dördüncüsü, ABD ekonomisi Avrupa ile derinden iç içe geçmiş durumda. Dünyadaki en büyük ticaret ilişkisi, dünya GSYİH' sinin yarısını ve yıllık küresel ticaretin neredeyse üçte birini oluşturan Kuzey Atlantik boyunca gerçekleşiyor. Trump'ın Avrupa ve NATO'dan ayrılma politikası, Putin'i cesaretlendirecek, Avrupa'daki arkadaşlarını derinden caydıracak ve zayıflatacak ve bir belirsizlik ve şüphe atmosferi yaratacaktır.

Beşincisi, NATO ve Amerika'nın Avrupalı müttefikleri, son derece kritik olmaya devam eden, oldukça yetenekli bir siber ve istihbarat kabiliyetini temsil ediyor. Küresel şiddet içeren aşırılıkla başa çıkmak için böyle bir etkileşimin gerekli olduğu bir zamanda, savunma ilişkilerimizi bir kenara atmak ABD'yi zayıflatacaktır. Brüksel, Kaliforniya ve Paris'teki en son saldırılar, teröre karşı mücadelede birbirimize bağlı olduğumuzu gösteriyor (Stavradis, 2016).

Aynı genel tartışmalar Japonya, Güney Kore, Filipinler, Avustralya, Yeni Zelanda ve diğerleriyle ittifaklar ile küresel istikrarı sağlamasına ve küresel ekonomiyi güçlendirmesine yardımcı olduğu Asya için de geçerli olarak görülmüştür. Stavradis Trump'ın ABD'nin NATO'daki liderlik rolünden uzaklaşması ve ileri askeri operasyonlardan vazgeçmesi gerektiğini düşündüğünü ileri sürmektedir. Bu kararı saf ve tehlikeli bulmaktadır. Sadece Moskova, Pekin ve Pyongyang'da mutluluğa ancak Amerika Birleşik Devletleri için acı bir hasata yol açacaktır diyerek açıklıyor (Stavradis, 2016).

ABD ayrıca deniz aşırı bölgelere insani amaçlarla yapılan müdahalelerde askerlerini kaybetmeme taraftarıdır. Bu nedenle komutanlığını yaptığı NATO'nun operasyonlara dahil edilmesi gereklidir. ABD özellikle BM çatısı altında değil NATO şemsiyesi altında yapılan müdahalelere daha isteklidir. Bunu da Mogadishu Hattı ile açıklamaktadırlar. ABD özellikle ittifaklarının, kendi ülkesinin hayati çıkarlarını tehdit etmesi durumunda müdahale etme kararı almakta; meşruluk sağlamak amacıyla insan güvenliğini bahane edebilmektedir. Hatta saldırgan bir

davranış içine girebilmektedir (Dağcı ve Zorba, 2017, s. 55). ABD'nin Irak gibi tek taraflı olarak gerçekleştirdiği müdahaleler süper güç olması ile yakın ilişkilidir. Dünyanın neresinde olursa olsun ABD vatandaşlarının korunması da insani müdahale ile yakın ilişkilidir (W. H. UGSB, 2000, s. 3;). Süper güç olma dolayısıyla sadece kendi topraklarının korunması değil sistemde yardıma ihtiyaç duyan birçok ülkenin topraklarının korunmasını kendi sorumluluğu altında görebilmektedir (Yoon, 2017, s. 587). Dolayısıyla ABD'nin ulusal güvenlik amaçları ya da çıkarları ülke topraklarından başlayıp ittifak ülkelerin topraklarına hatta ABD vatandaşlarının bulunduğu topraklara kadar geniş bir şekilde tanımlanabilmektedir. Bu söz konusu olduğunda tek taraflı müdahalede bulunacağı ABD liderleri tarafından sürekli olarak farklı şekilde dile getirilmektedir.

3.2.3. Demokrasi ve insani amaçlar

ABD kuruluşundan itibaren insan hakları ve demokrasinin savunucularından biri olmaya çalışmıştır. ABD'nin kurucularından Thomas Paine'nin 1776 Pensilvanya Anayasasına etkisi olmuştur. Ona göre kral yönetiminde monarşik tiranlık soylu kişiliğinde aristokratik tiranlık söz konusuydu. Her ikisi de devlet ve halkın özgürlüğünü sağlamamıştı. Bu nedenle halk anayasası ile halk bağımsız olmalıydı. Bu görüşler Thomas Jefferson'un yazılmasında etkili olduğu 1776 ABD'nin bağımsızlık bildirgesi de sayılan Virginia Haklar Bildirisi'nde yer almıştır. Bu bildiri daha sonra 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Sözleşmesi'ni etkilediği bilinmektedir. Nihayetinde BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'ne de etki etmiştir (Gemalmaz, 1997, ss. 121,122). Bu nedenle ABD kendini insan haklarının öncüsü olarak görmektedir.

Wilson iktidara geldiğinde dünya çatışma halindeydi ve ABD'nin iki okyanusla korunmuş coğrafi konumunun ve cumhuriyetçi yönetim biçiminin ABD'ye dünya barışı için bir misyon yüklediğini düşünüyordu. Wilson'a göre ABD'nin sahip olduğu böyle bir birikimi insanlığın ortak yararı için kullanmalıydı. Çünkü ona göre devletlerin çıkarları dünya uluslarının çıkarlarından geçmekteydi. Woodrow Wilson, inşa etmek istediği yeni uluslararası düzenin merkezi olarak Milletler Cemiyeti'ni kurmak istiyordu. Fakat tüm çabalarına karşın 1. Dünya Savaşı sonrası Wilson ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesini Kongre'ye kabul ettirememiştir. Çünkü birçok Kongre üyesine göre ABD'nin dünya işleriyle aktif biçimde ilgilenmesi doğru

değildi. Onların gözünde, Bolşevik Devrimi'nden sonra Avrupa ile Rusya'nın bulunduğu coğrafya adeta zehir saçmaktaydı (Sümer, 2008, s. 129). Wilson yine de Meksika, Nikaragua ve Haiti'ye askeri müdahalede bulunmaktan çekinmemiştir (Sümer. 2008, s. 131).

II. Dünya Savaşı sonrası kurulan BM'de Elenor Roosevelt ise 10 Aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin hazırlanmasında ve ilan edilmesinde öncülük etmiştir. Yine BM'in kurulmasında ABD'nin büyük rolü vardır. Bu nedenle ABD'nin demokrasi ve insan hakları konusunda misyoncu bir rolü vardır. Henry Luce'ye göre Soğuk Savaş her şeyden önce kutsal bir savaştır. Bu nedenle Soğuk Savaş döneminde demokratik devletler olan Avrupa Devletleri ve Türkiye dahil diğer demokratik devletler özellikle Marshall Planı ve Truman doktrini ile desteklenmiştir. ABD Soğuk Savaş döneminde kendine statüko ve demokrasiye dayalı uygarlığı koruma rolü biçmiştir. Buna göre örneğin Vietnam savaşına komünist saldırıya karşı direnen özgür halkı savunmak adına savaşa girmiştir (Saunders, 2004, ss. 307-308).

1970'li yılların başında demokratların çoğunlukta olduğu Amerikan Kongresi insan hakları sorunsalı Amerikan dış politikanın ilgi alanı haline gelmiştir. Vietnam savaşı ve Latin Amerika'da otoriter devletlere verilen destek, Watergate skandalı, ABD dış politikasının ABD değerlerini yansıtmaması gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. 1973 yılında ABD Kongresi dış yardımlarla, bu yardımları alan ülkelerdeki insan hakları performansı arasında ilişki kurmaya başlamıştır. Amerikan yardımı alan ülkeler hakkında insan hakları sicili tutması ile ilgili Dışişleri Bakanlığı'na her yıl rapor hazırlama sorumluluğu getirilmiştir. 1976 yılında ABD Başkanı olarak seçilen Jimmy Carter insan hakları odaklı bir politika izlemek istemiştir. "Amerikan dış politikasının temel fikri insan haklarıdır. Biz Amerikalılar özgürsek diğer halkların özgürlük taleplerine kayıtsız kalamayız" diyerek Latin Amerika ülkelerine askeri ve ekonomik yardımı kısma, siyasi desteği azaltma girişiminde bulunmuştur. Ancak Soğuk Savaş koşullarının Amerikan gücünü zayıflattığı gerekçesiyle tam uygulama olanağı bulamamıştır. Öte yandan Carter döneminde Dışişleri Bakanlığında İnsan haklarından sorumlu bir başkan yardımcılığı yaratılmıştır. Böylelikle insan hakları kurumsallaştırılmıştır. Aynı zamanda Doğu Batı arasında gerginliği azaltmak üzere Helsinki Süreci nihayetinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı adını almış, 1975 yılında Helsinki Nihai Senedi ile sonuçlanmıştır. İnsan hakları, güvenlik ve

ekonomik işbirliğini esas almıştır. Daha sonra Avrupa ve Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını almıştır. Ancak Carter Doktrini kısaca, eski yönetimin dış politikası “ya yumuşama ya çekirdek güçlü savaş” anlayışına dayanmaktaydı. Bundan dolayı NATO tarafından güçlendirilmiş insan hakları da zaman zaman diğer ülkelere silah olarak kullanılmıştır (Sander, ty, s. 5).

Soğuk Savaş sonrası ise ABD askeri çevreleri tarafından Somali, Bosna, Kosova, Afganistan, Irak, Libya liberal değerlerin uygulaması olarak görülmüştür. Soğuk Savaş sonrası yapılan anketlerde en çok tehdidin nereden geldiğine bakılmış, alınan sonuçlara göre tehdidin en çok özgürlük ve demokrasiye karşı olan ülkelere geldiği tespit edilmiştir (Ricks, 2016; Chesterman, 2011, ss. 1-20).

1980’li yıllarda Michael Doyle önderliğinde “demokratik barış” ön plana çıkarılmıştır. Bu teoriye göre geçmişte savaşların aristokratik rejimler ve merkantilist politikalar sonucu ortaya çıktığını savunan cumhuriyetçi düşünürler, serbest ticaretin yayılmasıyla bu sorunların ortadan kalkabileceğini ileri sürmüşlerdir. Özellikle 1795’de Immanuel Kant’ın ileri sürdüğü “Ebedi Barış” çalışmasına gönderme yapmışlardır. Kant bu eserinde devletlerarası ilişkileri barışa ulaştırabilecek yol konusundaki fikirlerini ifade etmiş, özellikle kendi halkını temsil eden cumhuriyetçi yönetimler⁷ arasında kalıcı barışın mümkün olduğunu öne sürmüştür (Somuncuoğlu, 2009, s. 26). Kant, cumhuriyetle yönetilen ülkelere halkın rızası esas olduğundan ve halkın çoğunluğunun da (savunma dışında) savaşa rıza göstermeyeceğinden, bu ülkelere savaş kararı almanın çok zor olacağını ifade etmiştir. Bunun aksine cumhuriyetle yönetilmeyen ülkelere ise ülkeyi yönetenler halkı dikkati nazara almayacağından savaş kararları kolayca verilebilecektir (Ekmekçi, 2011, s.109).

Joseph Schumpeter’in liberal barış açıklamasına göre ise “Nasıl serbest piyasada şahsi bencil isteklerden yola çıkarak herkesi bir optimumda buluşturan ortak fiyat oluşuyorsa, piyasa kapitalizmi ve demokratik yönetim de ortak barışa yol açar”. Bu söylemler karşılıklı bağımlıkla beraber ABD’li siyasetçiler tarafından, özellikle Bill Clinton tarafından benimsenmiştir (Somuncuoğlu, 2009, s. 27).

⁷ Cumhuriyetçi rejimlerde iktidara uzlaşa ile geldiğinden demokrasi ve insan haklarına saygılı uzlaşa geleneğine alışık olan rejimler uluslararası alanda da daha uzlaşılır ve daha az çatışmacı olacaktır.

Özellikle Soğuk Savaş sonrasında ABD, insani konuları uygulamada daha çok “çok taraflı ve insani” yaklaşmıştır. Ulusal güvenlik belgelerinde ekonomik veya ulusal güvenlikle birleştğinde insani krizler ABD’nin hayati çıkarları haline geldiği vurgusu yapılmıştır. ABD’nin insan hakları ve demokrasinin koruyucusu olarak prestijinin korunması gerekliliğinin üzerinde durulmuştur. Çünkü bu imaj ABD’nin yumuşak gücü olarak diğer ülkeleri ile daha kolay ilişki ve anlaşma zemini yaratmıştır (W.H. USGB, 1999, WH. USGB, 2000, W.H USGB, 2001). ABD’nin son yirmi yılda çıkarları değişmiştir. Ekonomik ve güvenlik çıkarlarının yanına insani çıkarlar da hayati olarak eklenmiştir. Kendi vatandaşları nerede olursa olsun koruma altına alıcacağı gerekli olursa tek taraflı hareket edeceği belirtilmiştir⁸ (W.H. USGB, 2002: 14). Bu dönemde 11 Eylül saldırısından sonra ABD Başkanı George W. Bush döneminde daha çok ulusal güvenlik ağırlık kazanmıştır. ABD Başkanı Barack Obama döneminde ABD daha çok iç politikaya önem vermiş ancak gerekli olduğunda insani krizlere katılmıştır.

Dış İşleri Politika Planlama ekibinde yer alan Stewart Patrick (2016) (ABD Hükümetinin İnsani Müdahalede Rolü Ekibi Başkanı) ’e göre yurtdışında acı çeken, insanların ABD’nin “ulusal çıkarlarını” etkilemediği ve ABD’nin kaynaklarının 9/11’den beri, dış politika yerine iç politikada “sosyal hizmet” e ayrıldığı iddiasını sık sık dile getirilmiştir. Bu şöyle açıklanmıştır: Ulus ötesi terörizm ve kitle imha silahlarıyla mücadele söz olduğunda yabancıların çektiği acılara katılmak için ABD’nin kıt enerji ve kaynaklarını bu krizlere ayırmayı gerçekten göze alabilir mi?” demiştir ve eklemiştir.

Patrick’e göre bu argümanın iki ana kusuru vardır. İlk olarak, ABD’nin çıkar alanları ve değerleri arasındaki bir ikilik üzerine kurulmasını gerektirir. Daha az şanslı olana yardım etme isteği Amerikan siyaset kültürünün kalıcı bir özelliği olarak görülmektedir. Ancak pratik açıdan, Amerika’nın yurt dışındaki liderliği, iyiliğin gücü olarak ABD ününe büyük ölçüde katkı yaptığı kabul edilmektedir. Eğer başkaları ABD’yi tamamen kendi kendiyile ilgilenen ve acımasız bir ülke olarak algılasa, uluslararası ABD’nin ahlaki otoriteyi hiçbir zaman elde edemeyeceği varsayılmaktadır. Ulusal Güvenlik Stratejisi, ABD’yi her zaman “insanlık onurunun tartışılmaz taleplerine dayanacağını” ilan ederek Amerikan idealleri ve çıkarları

⁸ Tek taraflılık ABD’nin çıkarlarını korumak için askeri güce başvurabileceğini ifade etmektedir.

arasındaki bağlantıyı kabul eder. Talepler arasında en başta bazı rejimlerden korku duymakta ve özgürlük talepleri vardır (Patrick, 2016).

İkincisi, argümana göre 9/11’de alınan merkezi bir ders görmezden gelinmektedir. Afganistan gibi uzak ve sorunlu toprakların ABD güvenliği ve refahıyla ilgili anarşik tehditte bulunulmasına izin verilemez. Başkan Bush bunu, “Amerika artık başarısız devletlerle uğraşmaktan ziyade bunları fethederek ve rejimlerini değiştirerek ABD’nin ve özgürlüklerin daha az tehdit altında olacağını” Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde kabul etti. Zayıf ve başarısız devletler, ulusal ve küresel güvenliğe yönelik çokuluslu tehditler doğurmaktadır. Bunlar arasında terörizm, organize suç, uyuşturucu ve insan ticareti, pandemik hastalıklar, toplu göç, çevresel bozulma ve ekonomik istikrarsızlık yer alıyor. Gözenekli sınırlara yayılabilen insani felaketler üreterek, yakındaki ülkeleri ve hatta Batı ve Orta Afrika gibi tüm bölgeleri dengesizleştiren korkunç şiddeti üretiyor ve sıklıkla ihraç ediyorlar. Zayıf devletlerin reformuna, başarısız olanların istikrara kavuşturulmasına ve başarısız olanların yeniden yapılandırılmasına yardımcı olmaya ABD’nin temel bir ilgisi var. ABD risklere karşı gözünü kapatamaz(Patrick, 2016).

Zor soru ne zaman müdahale edileceğine karar vermektir. Silahlı “insancıl müdahaleyi” yönetmek için sert ve tutarlı bir kural belirleme ihtimali yoktur. Bu nedenle ABD politikası kaçınılmaz olarak seçici olmaya devam edecek, çünkü farklı ülkelere olan dikkat seviyesi değişecektir. ABD’nin acı çekmeyi önleme konusundaki ilgisini dengelemesi gerektiği için diğer önemli amaç ve taahhütlerin de peşindedir ve bu nedenle her yere müdahale edemez. ABD’nin hiçbir zaman hiçbir yere müdahale etmemesi de mazeret değildir. Bundan dolayı sert ve tutarlı karar kriterlerin oluşturulması zor olmakla birlikte ABD’nin “insancıl müdahale” politikası çeşitli ilkeler tarafından yönlendirilmelidir (Patrick, 2016).

ABD’nin insani konulara ilişkin ilkeleri şunlardır:

İlk önce bu tür bir müdahale, korkunç zulümleri durdurma veya önleme ile sınırlı olmalıdır. Örneğin hükümetlerin veya isyancıların soykırım, sistematik tecavüz, toplu cinayet ve kovulma veya insanlığa karşı diğer suçlar için çok sayıda sivil hedef aldığı durumlarda. Bu sınırlamanın birtakım nedenleri bulunmaktadır. Egemenlik hala küresel anarşiyi önlemek için bir engel ve bir dengeleme kuvveti kilidi olmaya devam ediyor. Ancak ABD kapasiteleri sonludur. Disiplin olmadan, bitmeyen müdahalelerde ABD tükenebilir

İkincisi, silahlı müdahale son çare seçeneği olmalı. Müdahalenin hem söz konusu nüfusa hem de zarardan daha iyisini yapmayı vaat etmesi gerekir Maliyetleri, riskleri ve

öngörülemeyen sonuçları göz önüne alındığında, sadece diğer önlemler yetersiz kaldığında kullanılmalıdır.

Üçüncüsü, geniş tanımlı askeri misyon orantılı yollarla yapılmalı ve çatışmanın köklerine hitap etmeye ve şiddete tekrar girmeyi önlemeye yardımcı olan gerçekçi bir uzun vadeli politik strateji ile birleştirilmelidir.

Dördüncüsü, Birleşik Devletler uluslararası ortakları operasyona almak için her türlü çabayı göstermeli, böylece ABD yalnız gitmeye mecbur kalmaz. Çok taraflı müdahaleler, tek taraflı müdahalelere daha çok tercih edilmektedir. Hem artan meşruiyet hem de başkaları ile yükü paylaşma imkânı sunar. Müdahale güvence altına alındığında, ancak BM onayına erişilemediğinde, NATO'ya da benzeri koalisyonlar gibi bölgesel gruplarla hareket edilmeli.

Nihai ilke en önemlisi olabilir: Amerika Birleşik Devletleri liderleri, yalnızca riskleri üstlenmek ve seyri devam ettirmek için gerekli olan yerel desteği birleştirmeyi ve sürdürmeyi taahhüt ettiği takdirde silahlı insani müdahalede bulunmalıdır. Bu sonuçta politik bir irade meselesidir. Müdahale lehine kamu ya da kongre duyarlılığının temeli olmadığında, liderler liderlik etme cesaretini göstermelidir (Patrick, 2014).

Patrick'e göre silahlı insani müdahaleye ilişkin sınırlı ABD operasyonu, umutsuzluğun bir çaresi olarak görülmemesi gerektiği, ABD'nin yabancıların acısını hafifletmek için yapabileceği her şeyi yaptığı, askeri eylemden uzak birçok olduğunu ifade etmektedir. Bu adımların birçoğunun önleyici olup, silahlı kuvvet kullanımını sorununun ortaya çıkmasını engellemeye yönelik olduğunu belirtmektedir (Patrick, 2014).

ABD askeri çevreleri tarafından, Somali, Bosna, Kosova, Afganistan, Irak, Libya'yı liberal değerlerin uygulaması olarak değerlendirmiştir. Afganistan ve Irak, Liberal Şahinler(realistler); diğerleri liberal güvercinlerin politikaları olarak görülmektedir. Bundan dolayı liberal güvercinler ele alınan liderler ve ABD politikaları yakından incelenmiştir. Vietnam Savaşı'ndan sonra Kongrenin bütçe üzerindeki yetkisi artmış ve kamuoyuna daha dikkat edilir olmuştur (Ricks, 2016; Chesterman, 2011, ss. 1-20).

Müdahale için hangi hükümet kanadı harekete geçerse geçsin Powel Dokrini'ne göre operasyonların yarıda kesilmemesi için kamuoyunun ve Konrenin desteği şarttır. Ayrıca ABD'nin askeri güç kullanımı, sadece hayati ulusal çıkarlarına hizmet için söz konusu olmalı ve böyle bir durum ortaya çıktığında da askeri güç kullanımı muhatabını "ezici bir biçimde" uygulanmalıdır. ABD, sadece ülkenin yaşamsal çıkarları için askeri güç kullanmaya odaklanmalı; ancak bu, ABD için, tatmin edici bir sonuca varabilecek çatışmalara da hazır olmayı dışlamamalıdır. ABD'nin sıcak bir çatışmaya katılımı açık, gerçekçi ve ulaşılabilir siyasi hedeflere, Amerikan

halkının güçlü desteğine ve açıkça tanımlanmış bir stratejiye dayalı olmalıdır (Cohen, 2019).

Eğer askeri müdahalenin gerçekleştiği bölgelerde yerel halk müdahaleden yana ve müdahaleci gücü destekler durumdaysa müdahalenin gerçekleşmesi ve yeni düzenin kurulması daha olasıdır. Çünkü çoğunlukla müdahale, sorunu önceden olduğundan daha kötü hale getirmiş ve süreç Somali’de veya Irak’ta olduğu gibi iyi yönetilememiştir. Çünkü liberallere göre insani güvenliği sağlamak esas amaç olmalıdır. Aksi takdirde daha barışçıl bir dünya yaratılamaz (Dağcı ve Zorba, 2017, ss. 58).

Seung Whan Choi realist ve liberal yaklaşımları karşılaştırıp ABD’nin müdahale davranışında hangisinin daha etkili olduğunu farklı analizlerle ölçmeye çalışmıştır. Son otuz yılda ABD’nin dünya çapında yaptığı müdahalelerin insan haklarını savunmak amacıyla olduğu ortaya çıkmıştır. ABD’nin liberal değerleri ile hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre ABD ahlaki açıdan uluslararası sistem tarafından insan hakları savunucusu olarak kendisine biçilen rol gereği hareket etmektedir (Choi, 2013, ss. 134-135). Hatta ABD kendisini uluslar üstü görmekte soykırım suçlarının ve diğer insanlık suçlarının cezalandırılmasına yönelik Uluslararası Ceza Mahkemesi’ nin Roma Statüsü’ne imzasını koymamaktadır.

Barış ortamının sağlanması, bölgesel düzenin oluşabilmesi için BM ve diğer bölgesel güçlerin desteğine ihtiyaç bulunmaktadır. Aksi takdirde iyi niyetle bile olsa müdahale iyi yürütülemezse Somali’de olduğu gibi durumu daha kötü hale getirebilir. Somali’de hayatı kolaylaştırmak yerine müdahale insanların topraklarından ayrılmasına, insanların kamplarda toplanmasına hastalık ve ölümlere sebep olup durumu daha kötü hale getirmiştir (Waal ve Omaar, 1994, s. 4).

Her ne olursa olsun ABD’nin olaylara ve yerlere göre davranışları farklılaşabilmektedir. ABD çoğunlukla ekonomik ve ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için suçlanabilmektedir. Belki de zamanla insani kaygılar gereği hareket ettiği sonucuna ulaşılacaktır. Bu nedenle farklı olaylar arasında benzerlikler kurarak ABD’nin davranış motivasyonları tespit edilebilir. Gelecek üç bölümde önceden belirlenen kriterler çerçevesinde bu durumlar incelenmiştir.

4. ABD' NİN 1995 BOSNA-HERSEK MÜDAHALESİ

ABD'nin 1995'teki Bosna'daki insani krize müdahalesi, krizin çözülmesi sağlamıştır. Ancak 1992'de bölgede taraflar arasında çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmaların 1995'e kadar sürmesi, ABD'nin bölgeye aktif katılımının olmaması soru işaretleri oluşturmuştur. Bu bölümde krizin çözüm süreci ve ABD'nin insani müdahaleye yaklaşımı belirlenen ortak özelliklerle beraber incelenmiştir.

4.1. İnsan Hakları İhlalleri ve Müdahale Süreci

Yugoslavya'nın dağılma aşamasında ortaya çıkan Bosna krizi tarihin en büyük utanç kaynağı olarak tarihe geçmiştir. Boşnaklar, Sırp ve Hırvatlar arasında yaşanan çatışmalarda birçok insan yaşamını yitirmiş, birçoğu mülteci olarak komşu ülkelere yerleşmiş, birçoğu işkence vb. suçlara maruz kalmıştır. Yugoslavya dağılırken Slovenya ve Hırvatistan nispeten sorunsuz bağımsızlığını kazanmışlardır. Ancak bu sürece Bosna-Hersek katılmak isteyince sorun giderek çetrefilli bir hale dönüşmüştür. Bunun en büyük sebeplerinden biri bölgenin etnik ve dini açıdan bölünmüşlüğü ve Yugoslavya'da yönetimi kontrolünde bulunduran Sırp'ların Büyük Sırbistan hayalidir (Ülger, 2003, s22).

Krizin kökeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yatmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı sınırları içinde yer almıştır. II. Dünya Savaşı esnasında ise bölge, Almanlar tarafından işgal edilmiştir. Bununla birlikte, Almanya'nın savaşı kaybetmesi ile Tito taraftarları kontrolü ele geçirmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra eski Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı yerine komünist bir rejim kurulmuştur. Yeni kurulan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti devleti, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ, Makedonya ve Bosna-Hersek Cumhuriyetlerinden oluşmuştur (Çevikbaş, 2011, s. 19).

Kurucusu Hırvat asıllı Yosip Broz Tito nun ölümünden sonra, Devlet Başkanı olan Slobodan Milošević' in Büyük Sırbistan oluşturmaya yönelik politikaları nedeniyle dağılmaya başlayan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde 25 Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan eşzamanlı bağımsızlık ilan etmişlerdir (Tayyar ve Pirinçci, 2011: 3). Slovenya ve Federal Yugoslav'ya arasında çatışmalar yaşansa da Slovenya'nın askeri açıdan güçlü olması ve Slovenya bölgesinde Sırp azınlığın az olması nedeniyle çatışmalar uzun sürmemiştir. Belgrad yönetimi, Slovenya'nın

bağımsızlığını tanımıştır. Hırvatistan'ın bağımsızlık ilanından sonra bu ülkede yaşayan Sırlarla Hırvatlar arasında da iç savaş çıkmıştır ve Federal Ordu yine Sırların lehine hareket etmiştir (Ülger, 2003, ss. 22-23).

Diğer ülkelerin bağımsızlık talepleri Bosna Hersek'i de etkilemiştir. Başlangıçta Bosna-Hersek Yugoslavya içinde kalmak istediğini açıklamıştır. Ancak çatışmaların artmasıyla Haziran 1999'da Bosna Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç, Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tudjman ve Sırbistan Devlet Başkanı tarafından ortaya atılan azınlık temelinde bölünmeyi teklifini reddetmiştir. Birbiri ardına Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlık açıklayınca, Bosnalı Sırlar Hırvat Sırlarla birleştiğini açıklamıştır (Yapıcı, 2007, s. 7).

Bosna Hersek'te nüfusun % 44'ünü Müslümanlar, % 17'sini Hırvatlar ve % 32'sini Sırlar oluşturuyordu. 1990'da yapılan seçimlerde Müslümanların Demokratik Partisi 86, Sırp Demokratik Partisi 72, Hırvat Demokratik Partisi 44 temsilci çıkarmıştır ve Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç başkanlığında koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet, oy oranına(azınlık sistemi) göre belirlenmiştir (Ülger, 2003, s. 123). Bölgedeki gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç, Bosna-Hersek olarak bağımsızlık teklif etmiştir. Ancak Bosnalı Sırlar tek bir Sırp devleti içinde yaşamak istediklerini beyan ederek bu çözüme ve bağımsızlık fikrine karşı çıkmışlardır. 15 Ekim'de Sırp temsilcilerin boykot ettiği mecliste Bosna Hersek Cumhuriyet'i bağımsızlığını ilan etmiştir. Sırlar da 24 Ekimde Sırp Ulusal Parlamento'su adıyla bulundukları bölgelerde özerklik ilan etmişlerdir (Tayyar ve Prinççi, 2011, s. 4).

Radovan Karadžić, Müslümanların bağımsızlık çabalarına karşı 14 Ekim 1991'de Yugoslavya Parlamentosu'nda yaptığı konuşma ile Müslüman halkı, bağımsızlık yönünde harekete geçmemesi konusunda, açık bir şekilde tehdit etmişti: "Bosna-Hersek'i götürmek istediğiniz yol, Slovenya ve Hırvatistan'ın sürüklendiği bela ve kötülük yoludur. Zannetmeyin ki Bosna-Hersek'i cehenneme ve Müslümanları yok olmaya sürüklemeyeceksiniz. Müslümanlar bu ülkede bir savaş çıkması halinde kendilerini koruyamazlar" şeklinde açıkça tehditte bulunmuştur (Euronews, 2011).

Avrupa Topluluğu ülkeleri, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü korumasını istemişlerdir. Bölünme olursa bunun nasıl gerçekleşeceğini belirlemek için bir Hakemlik Komisyonu kurmuşlardır. Ancak Almanya'nın Slovenya'yı tanınması

üzerine Komisyon tanınmak için başvuran ülkeleri tanıma kararı almıştır. Bunun üzerine, Bosna Hersek Hakemlik Komisyonuna hemen başvurusunu yapmış ve durumu Ocak 1992 içinde Hakemlik Komisyonu'na incelenmiştir. Komisyon ön şart olarak Bosna Hersek' te bir referandum yapılmasını önermiştir. Bunun üzerine Şubat 1992'de Bosna Hersek'te referandum yapılmış, katılımın %67 olduğu referanduma Sırlar katılmamıştır. Katılanların %99 oyu ile Bosna Hersek, bağımsızlığını ilan etmiştir. 22 Mayıs 1992'de Birleşmiş Milletler'e üye olmuştur. Bu referandum sonrası ise Bosna Hersek'de ilk Boşnak-Sırp çatışması baş göstermiştir. Federal ordu çekilirken ellerindeki malzemeleri Sırlara bırakmıştır. Hırvatlar, Hırvatistan'dan destek almışlardır. 1991 yılında BM Güvenlik Konseyi tarafından çıkarılan alınan kararlar Avrupalı ülkeler, 713 sayılı kararı ile tüm taraflara silah ambargosu uygulama başlamıştır fakat Bosnalı sırlar federal ordu ve Sırbistandan destek aldıkları için onlar üzerinde etkili olmamıştır. Hatta federal ordu ellerindeki ağır ve hafif silahları çatışma bölgesinden çekilirken Bosnalı Sırlara bırakmıştır. Elleri kendilerini savunacak yeterli malzeme olmayan ve yaptırımlarla beraber hiçbir yerden yardım alamayan Bosnalı Müslümanlar en çok zarar gören kesim olmuştur. Hatta ambargo ile bir anlamda silahlı Sırlara karşı savunmasız bırakılmışlardır (Arı ve Prinççi, 2011, s. 6).

Sırlar çoğunlukta bulundukları yüzde 53'lük bölgenin yerine Bosna topraklarının yüzde 70'ini işgal etmiş ve oluşturdukları toplama kamplarında Bosnalı Müslümanlara karşı bir etnik temizlik hareketine girişmişlerdir. Saldırılarından dolayı Bosna'nın yüzde 44'ünü oluşturan Bosnalı Müslümanlar Bosna topraklarının yüzde 10'una sıkışmışlardır (Ülger, 2003, s. 149; Halbrook, 1991, s. 76). Bu durumun oluşmasında, başlangıçta ABD ve Avrupalı ülkelerin Hristiyan olan Sırlara sempati ile yaklaşması da etkili olmuştur (Halberstam, 2001, s. 302).

ABD, Bosna-Hersek Savaşının başında bölgeye doğrudan müdahale yapmamakla birlikte, BM'nin bölgede görev üstlenmesine politik destek vermiştir. ABD'nin başlangıçta desteğinin az olması ABD'nin kendi lideri olduğu NATO kapsamında bir operasyon istemesiydi. BM faaliyetlerinin liderliğini yürüten Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri ise ABD'nin Avrupa'da aktif olmasını istemiyordu. Ancak Sırlar tarafından Boşnaklara yapılan saldırıların artması üzerinde BM Güvenlik Konseyi, 21 Şubat 1992 tarihinde 743 sayılı kararlar, çatışmaları önlemek amacıyla BM Barışı Koruma

Gücü UNPROFOR (United Protection Force) bölgeye gönderilmiştir (Işık, 2017, s. 526).

ABD'nin BM çerçevesinde öncülük ettiği önemli gelişmelerden biri de bölgede yaşanan katliamların cezasız kalmaması için uluslararası bir mahkeme kurulmasına öncülük etmesidir. ABD'nin teklifiyle BM Güvenlik Konseyi, Sırp ve Hırvatlar tarafından, Boşnaklara karşı gerçekleştirilen saldırılarda savaş geleneklerine uyulmasını, insan hakları ihlallerinden sakınılmasını talep eden ve gerçekleştirilen insan hakları ihlallerini kınamıştır. BM Güvenlik Konseyi, düzenlenen raporlarla ağır insan hakları ihlallerinin gerçekleştirildiğinin tespiti üzerine, 25 Mayıs 1993 827 sayılı kararı almıştır. Bu karara göre, 1991 yılında Eski Yugoslavya'da yapılan insan hakları ihlalleri ve işlenen suçları yargılamak amacıyla, "Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi" (İnternatioanl Criminal Tribunal for the former Yugoslavia) kurma kararı alınmıştır (Işık, 2017, s. 527).

UNPROFOR'un başlangıçta çatışmalara tarafsız yaklaşımı bölgede çatışmaların önlenmesinde BM'in başarısız olmasına yol açmıştır. Raporlarda ağır insan hakları ihlali tespit edilmesi üzerine ve Sırp birliklerin Boşnaklara yönelik saldırıları yoğun bir şekilde devam etmesi sonucunda BM Güvenlik Konseyi 16 Nisan 1993 tarihinde almış olduğu 819 ve 824 sayılı kararlarla, Bosna-Hersek'te Srebrenica, Bihaç, Saraybosna, Gorazde, Zepa ve Tuzla olmak üzere altı "güvenli bölge" oluşturmuştur. Buna rağmen Sırp BM tarafsızlık politikasını kullanarak bu bölgelere saldırmaya devam etmiştir (Halbrook, 1999, s. 255).

ABD'nin Bosna-Hersek Savaşı konusunda Ocak 1993 tarihinde Bill Clinton yönetimin iktidara gelmesiyle George Bush'un yürüttüğü "düşük profili angajmanı(katılımı)" nedeniyle Bosna'daki çatışmalara katılmamıştır. Ancak çatışmaların artmasıyla birlikte ABD şartlarına uygun olarak BM kapsamında "ambargonun kaldırılması ve saldırı" yapılmasını önermiştir. Ancak Avrupa Birliği ülkeleri ve Rusya, bölgede oluşturulan güvenli bölgelerinin yeterli olacağını dile getirerek, Clinton yönetiminin bu yaklaşımı kabul etmemişlerdir. Sırp tarafından saldırılar devam etmiş, 5 Şubat 1994 yılında, Saraybosna'da bir pazar yerinde meydana gelen patlama sonucunda Boşnak birçok sivil öldürmüştür. Bunun üzerine Sırp'lara yönelik müdahale konusunda BM Güvenlik Konseyinde tartışmalar ortaya çıkmıştır. UNPROFOR güçleri ve NATO hava güçleri, BM Güvenlik Konseyi

tarafından gerekli olduğunda bu bölgeleri korumak için ve kendilerini savunmak için güç kullanma yetkisi ile donatılmışlardır. Her ne kadar UNPROFOR askerlerine, BM tarafından alınan 836 sayılı karar ile güvenli bölgelere karşı gerçekleştirilecek saldırıları caydırma görevi verilmiş olsa da bu karar, barışı tarafsızlık ilkesini korumaya dayalı olarak UNPROFOR tarafından, BM askerlerinin saldırıya uğraması halinde, sadece kendilerini korumak için güç kullanılabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Yapıcı, 2000, s. 9).

5 Şubat 1994'te Saraybosna'da Pazar yerine yapılan Sırp saldırısı sonucunda 68 kişinin ölmesi ve 200'den fazla kişinin yaralanması tüm dünyada tepkiye yol açmıştır. Aynı zamanda AB'nin krizi çözmeye yönelik öncülük ettiği Lizbon ve Londra Konferansları, Vance-Owen Planı, Owen-Stoltenberg Planı gibi girişimler taraflar tarafından kabul edilmemiştir. Sırp şiddeti ve katliamları artırmaya başlamıştır (Dumprel, 2016).

Bu dönemde Fransa'da devlet başkanı değişmiştir. Daha önceki Fransa devlet başkanının bölgeye müdahale etmeme görüşünün aksine; yeni seçilen Başkan Jacques Chirac, özellikle Mayıs 1995'te esir alınan Fransız barışı koruma görevlilerinden dolayı Sırlara karşı bakış açısını değiştirmiştir. Müslüman dünyadan giderek tepkiler yükselmeye başlamıştır. Bu süreçte ABD Devlet Başkanı Clinton'a hem içerden hem dışarıdan baskı yapılmıştır. Rusya ve Çin'in veto etmesine rağmen ABD ve diğer NATO güçleri Sırlara yönelik düşük profilli saldırı düzenlemeye başlamıştır (Turkish News, 2021).

11 Temmuz 1995 tarihinde BM tarafından güvenli bölgesi olarak ilan edilmesine rağmen Ratko Miladiç'in komutasındaki Sırp güçleri, Srebrenica'yı kuşatmıştır. Hollandalı barış görevlileri tarafından savunmasız bırakılan, tamamen silahsız sivil olan 8 binden fazla yetişkin ve çocuk yaştaki Bosnalı Müslüman BM'in koruduğu UNPROFOR'un kampında erkek ve çocuklar katledilmiştir, kadınlar toplu tecavüze uğramıştır (Brown, 2004, s. 13).

Srebrenitsa katliamı, tüm dünyada yankı uyandırmış ve olayları doruk noktasına çıkarmıştır. Özellikle Müslüman dünyadan da etnik temizliğe karşı yoğun tepkiler yükselmeye başlamıştır (Dumprell, 2016). Sırp bu olayda 300 BM askerini rehin almış, Ağustos'ta Zepa ve Tuzla'da sivil halk üzerindeki saldırılarını yoğunlaştırmıştır. BM ve NATO ise alınan BM askerlerinin Sırp tarafından rehine

olarak tutulması gerekçesiyle harekete geçememiş, Sırlarla yapılan rehin anlaşması gereği Saraybosna civarındaki BM barışı koruma kuvvetleri geri çekilmiştir. Sırlar da bu durumu kullanarak soykırım hareketine girişmişlerdir. 8373'ü Srebrenitsa'da olmak üzere çeşitli yerlerde yapılan katliamlarda yaklaşık 31200 civarında insanın öldürüldüğü düşünülmektedir (BM Bosna Krizi, 2016).

BM'nin koruma ve yardım sisteminin çökmüş olduğu bütün Dünya tarafından izlenmiş ve tepkiyle karşılanmıştır. Adeta Avrupalı ülkeler ve NATO duruma soykırıma seyirci kalmıştır. Ortada başarısız yönetilen büyük bir kriz bulunmaktadır ve ABD halkı, artık BM, NATO veya Batı Koalisyonu tarafından bir müdahalenin gerçekleşmesini istemiştir (Dewar, 1995, s. 33). Bunun üzerine Clinton yönetimi, NATO kapsamında, Sırlara yönelik saldırıların daha kararlı ve yoğun bir şekilde artırılmasını istemiştir (Garding, 2019, s. 3).

Rusya da NATO operasyonuna dâhil edilmiştir. BM kapsamında BM-NATO ikili sistemi BM Genel Sekreteri yardımcısı Kofi Annan'ın desteğiyle harekete geçirilmiştir (NATO: 2016). Sırlara Dayton Antlaşması teklif edilmiş ancak Sırlar bunu kabul etmemiştir. BM kapsamında, 11 günlük ABD desteğiyle 30 Ağustos 1995'te başlayan NATO'nun Deliberate Force (Kararlı Güç) operasyonu ile NATO havadan, Hırvat ve Boşnakların yerden hareketiyle Sırlar Dayton anlaşmasına ikna edilmiştir (Halbrooke, 1999, ss. 324-382).

ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya'dan oluşan Temas Grubu başlangıçtan itibaren iki temel üzerinde uzlaşıyorlardı. Bosna'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı korunacak ve Boşnak-Hırvatlar ve Sırlar arasındaki toprak bölüşümü sağlanacaktı (Holbroke, 199, s. 215). Dayton Barış Anlaşması aşağı yukarı bu temelde 14 Aralık 1995'te Paris'te imzalanmıştı. Dayton Anlaşması, beş temel düzenlemeyi içermekteydi. Buna göre ilk olarak Bosna-Hersek, mevcut sınırlarıyla egemen bir devlet olarak kabul edilmişti. İkinci olarak Bosna-Hersek topraklarının %51'ini Boşnak-Hırvat Federasyonu; %49'unu Sırp Cumhuriyeti alacaktı. Bu iki birimin kendi orduları, kendi parlamentoları ve kendi devlet başkanları olan iki ayrı yapıdan oluşacaktı. Üçüncü olarak, Saraybosna'nın Boşnak Hırvat Federasyonu'nun başkenti olacaktı. Dördüncü olarak savaş suçlularının Bosna'da kamu görevlerine girmesi engellenecekti. Son olarak, NATO, antlaşma'nın koşullarının uygulanmasını IFOR (Implementation Force) vasıtasıyla 60,000 askerle denetleyecekti (BM, 2016).

Müdahale sırasında NATO'ya savaş suçlularını yakalama görevi verilmediğinden bununla ilgili bir işlem yapılmamıştı. Aralık 2004'de AT, Bosna'daki NATO misyonunu devralmıştı. Savaş suçluları, insancıl suçlar ve soykırım suçluları Sırp lider Radovan Karadziç ve komutanı Ratko Miladiç Sırbistan'ın suçluların iade etmesini kabulüne kalmıştı. Bu bağlamda 1992'de BM Güvenlik konseyi kararına bağlı olarak kurulan mahkemede ancak 1996'da yargılamaya başlayabilmiştir (Yapıcı, 2000, s. 19). Daha sonra Bosna Hersek'in soykırım yapıldığı konusunda yaptığı başvuru Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından kabul görmemiştir.

Sonuç olarak BM Güvenlik Konsyi yetkilendirmesi kapsamında, ABD liderliğinde NATO tarafından müdahale gerçekleştirilmiştir. ABD'nin NATO ile ilgili talepleri kabul görmüştür. Bununla birlikte uygulanan taraflı kuvvet kullanımının insani müdahale veya uluslararası barış ve güvenliğin kapsamında olup olmadığına ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Ancak her ne olursa olsun Bosna-Hersek'te yaşanan katliam sona ermiştir.

4.2. ABD'nin Bölgeye Yönelik Çıkar Tanımlaması

ABD bölgelere göre çıkar tanımlarını ulusal güvenlik belgelerinde açıklamaktadır. 1991 yılında Yugoslavya parçalanmaya ve çatışmalar başladığında ABD Başkanı George Bush yönetimi Bosna krizinin çözümünü Avrupalılara bırakmıştır (Halberstam, 2002, s. 25). Öte yandan ABD'nin bölgeye yönelik çıkar tanımlaması ABD'nin "Yeni Dünya Düzenini" tanımladığı 1991 Ulusal güvenlik strateji belgesinde tanımlanmıştır. Bu belgede iki temel amaç ortaya konmuştur. Birincisi ABD'nin "küresel güç olduğu ve bu bağlamda değerleri ve idealleri doğrultusunda yeni bir uluslararası sistem inşa etmektir. Diğeri NATO'nun yeni ortama uyarlanmasıdır (W.H UGSB, 1991, s. 6).

Bu bağlamda "Amerikan liderliği vazgeçilmezdir" vurgusu yapılmıştır. Bu yüzyılda "Avrupa ile ABD, dünyanın geri kalanını dengeleyecektir" (W.H.USB, 1991, s.8). Bu dönemde NATO çerçevesinde ABD'nin Avrupa'da üstlendiği rolü azalmıştır. Sovyet tehdidi henüz tam sona ermemiştir. ABD'nin temel amacı bu çerçevede kendisinin ve ittifakların güvenliğini risk altına sokacak herhangi bir saldırıyı caydırmak olarak tanımlanmıştır (W.H.UGSB, 1991, s. 8).

ABD bir yandan bölgedeki kurumsallaşmayı teşvik ederek sorumluluklarını azaltmayı amaçlarken diğer yandan bölge ile bağlarını farklı yollarla tekrar güçlendirme çabasına girişmiştir. Bundan dolayı 1991 Ulusal Güvenlik ve Strateji Belgesinde ABD'nin İttifak içinde Avrupa için ayrı bir güvenlik kimliği inşa etmesi, ABD'nin Avrupa'daki arzularını kapsayacak şekilde NATO'nun yeni yapıları uyarlanması ve Avrupa'nın savunması için Avrupalı ortaklarının üstleneceği büyük Avrupa sorumluluğunu teşvik edilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca, Avrupalı hükümetlerin kurumlarının geliştirilmesine öncülük ederken, bu çabalara paralel olarak Avrupalı ittifak'ı güçlendirmek bizim asıl hedefimiz olmalı açıklamasına yer verilmiştir. Bunun yanı sıra bölgesel etnik ve milliyetçi tansiyonu azaltmak için AGİT'i geliştirmenin gerekliliğine yer verilmiştir (W.H.UGSB: 1991, s. 14). ABD bir yandan “Tüm dünyanın güvenlik sorunlarını çözmek için dünyanın polisi olamayız” derken, “diğer yandan zor durumda kalan ülkelerin yardım için yüzlerini çevirebilecekleri bir ülke olabiliriz” (W.H.UGSB. 1991, s. 9) şeklinde açıklamalar yapmıştır.

ABD aynı zamanda ilişkilerde çok taraflılık, demokrasinin ve insan haklarının geliştirilmesi hususuna da dikkat çekmiştir. Yani ABD, Avrupa'ya ve Avrupa ile bağlantılı unsurlara ilgi gösterirken diğer bağlantılı konulara çekinceli olarak yaklaşmıştır. Belgede belirttiği esaslara ulaşmak için de ABD liderliğinde NATO devlet ve hükümet başkanlarının 1991 yılında Roma Zirvesinde toplanması sağlanmış ve “Alan Dışılık” adlı Yeni Stratejik Kavram üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bu Yeni Stratejik Kavram çerçevesinde NATO'nun toplu savunmanın yanı sıra barışı koruma, çatışmaları önleme ve kriz yönetimi gibi yeni güvenlik misyonlarını üstlenmesi planlanmıştır (NATO, 2016).

ABD başkanı Clinton ve yönetimi 20 Ocak 1993'te iktidara geldiğinde George Bush'un belirlediği ilkeler, amaçlar ve uygulamalar aynen benimsenmiştir. Clinton ve ekibi aynı zamanda demokrasi, insan hakları, uluslararası hukuk vb liberal değerler gibi söylemlerle iktidara gelmişlerdi ancak çıkar unsuruna da seçim vaatlerinde yer vermişlerdi. Temel amaç olarak bu liberal değerlerle ABD'nin dünyada lider olması benimsenmiştir (Halberstam, 2002, s.s. 18-22; 108-112). Clinton yönetimi buna göre neoliberal dünya görüşleri ile örtüşen ABD çıkar ve liberal değerlerini işbirliğine dayalı olarak gerçekleştirebileceklerini öngörmüşlerdir.

Bu daha sonradan dış politika belgelerinden ve açıklamalarından da anlaşılacaktır. Bosna krizinde de başlangıçta bu ilke ve amaçlar doğrultusunda Bush yönetiminden dış politika amaçları devralınmış ve sorunun çözümü Avrupa'daki bölgesel aktörlere bırakılmıştır.

Clinton iktidara geldiğinde Bosna krizinin yanında bir sorun daha devralmıştı. 1992'de Somali krizi ortaya çıkmıştı. BM çerçevesinde ABD tarafından bölgeye asker gönderilmiştir. Bölgede yaşanan çatışmalarda 18 ABD askeri kaybedilmiştir. Bu durum ABD halkı ve kongre nezdinde tepkiyle karşılanmıştır. Hatta Vietnam sendromunun yanı sıra “ Mogadishu Line” adıyla benzeri bir sendrom daha ortaya çıkmasına yol açmıştır (Halberstam, 2002, s. 277; Halbrooke, 1999, s. 387). Bu kriz hem ABD'nin dış politika amaçlarına hem bölgesel uygulamalarına yansımıştır. Bu olay Clinton yönetiminin ve ABD kamuoyunun BM'ye ve insani yardıma bakış açısını da değiştirmiştir. Bu durum dış politikada insani kriter ve amaçlara etki etmiştir. İnsani konulara yaklaşım bu dönemde şu şekilde açıklanmıştır: “müdahaleyi gerektiren durumun şiddetli ve yaygın insan hakları ihlali içermesi, ABD'nin müdahaleyi destekleyecek askeri kapasitesinin olması, müdahale ile fark yaratacak bir değişimin olması” (Önal, 2010, s. 75).

Clinton'un yönetiminin dış politika çıkarları ve insani konulara bakış açısının ilk kez açıklandığı Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake tarafından 21 Eylül 1993'te “Çevrelemeden Genişlemeye” başlıklı konuşmasında hem ABD dış politika amaçları ile insani ilişkiler arasındaki bağ kurulmuş ve bazı kriterler burada da yer almıştır. Bu belgeye göre ABD'nin lider olabilmesi için Batı Avrupa'yı yanına alması gerekli görülmüştür. Demokrasi, pazar ekonomisinin yayılması gerekliliği, bu pazarı koruyacak NATO'nun güncel sorunlara uyarlanması planlanmıştır. Ayrıca NATO ile Batı Avrupa ile ABD arasında bir bağ kurulacaktı. Bunun için NATO'ya yeni bir görev tanımlanması yapılması gerekiyordu. Böylece NATO hem Batıya entegre edilecek hem de “küresel liderin dünyasında” güvenlik şemsiyesi olacaktı. Bosna krizi ve bölgesel çıkarları bu görüşler etrafında şekillenmiştir (Lake, 2016, s. 1-4).

Demokrasi ve pazar ekonomisi yayılırsa, otomatik olarak karşılıklı bağımlılık çerçevesinde hem ABD'nin ekonomik refahının artacağı; hem demokrasiler arasında savaş olmayacağı; hem de karşılıklı güvenliğin sağlanacağı uluslararası düzende ABD'nin lider ülke olması temel varsayım olarak belirlenmiştir (Lake, 2016, ss. 6-7).

Özellikle ABD liderliğine vurgu yapılan alan, “çevreleme ve genişleme” başlığında ABD liderliğinin merkezi Avrupa etrafında şekillenmesi planlanmıştır. Bu amaçla saldırgan yapılarla ve komünizmle mücadele edilmesi gerekli olarak görülmüştür. Demokrasi ve pazar ekonomisi bu yapıları düzenleyeceği ve yayılacağı sonuç olarak demokratik barışın sağlanacağı öngörülmüştür. NATO’nun görevi de bu yayılmayı korumak olarak tanımlanmıştır. Bundan dolayı da NATO’nun işlevi güncelle uyarlanmalı ve daha geniş bir rol verilmesi gerekliliği değerlendirilmiştir. Aksi taktirde transatlantik ilişkilerin tehlikeye girebileceği varsayılmıştır (Lake, 2016, ss. 3-4).

Yukarıda sayılan hususlar aynen uygulamalara ve ABD’nin Haziran 1994 Ulusal Güvenlik Stratejisine yansımıştır. ABD’nin “Haziran 1994 Ulusal Güvenlik Stratejin”de fırsatlar ve tehditler ana tema olarak belirlenmiştir. Ulusal güvenlik amaçları, ABD güvenliğini sağlamak ve refahını artırmak, demokrasiyi geliştirmek olarak belirlenmiştir. SSCB sonrasında güvenlik tehdidinin yeni kurulan demokrasilerden geldiği varsayılmıştır. Özellikle “*Avrupa’nın istikrarı bizim için hayatidir*” açıklaması yapılmıştır. Avrupa Birliği’nin güçlü bir şekilde desteklenmesi gerektiği, Doğu ve merkezi Avrupa’nın yeni demokrasilerini teşvik etmenin hem güvenlik hem pazar ekonomisi için yararlı olduğu vurgulanmıştır (W.H. UGSB, 1994, s. 19).

ABD’nin genişleme ve çevreleme stratejisi Soğuk Savaş sonrası Avrupa’ya yönelik olduğundan, Bosna-Hersek krizine yönelik, dört amaca odaklanmak gerekliliğinin üzerinde durulmuştur: “Çatışmanın daha geniş bir alana yayılmasını önlemek, Merkezi ve Doğu Avrupa’da istikrarı sağlamak, çatışmadan kaynaklanan göçü dengeli hale getirmek ve NATO’nun merkezi rolüne vurgu yapmak.” NATO Avrupa bütünlüğünün yeni ülkelerle yapılacak güvenlik ve işbirliği çabalarında önemli rol oynadığının altı çizilmiştir. Bu bağlamda Bosna’da BM ve NATO çerçevesinde uçuşa yasak bölge uygulamasına geçildiğine, AB, Rusya temas grubunda NATO’nun aktif rol oynadığı belirtilmiştir (W.H. UGSB, 1994, s. 21) .

1995 ve 1997 Ulusal Strateji Belgelerinde Avrupa ve NATO kapsamında Bosna-Hersek’e yapılan müdahale önemli çıkarlar kapsamında yer almıştır (W.H. UGSB, 1995, s. 2). Her ne kadar insani kaygılar üçüncü alanda kalsa da İttifakların bölgesel istikrarı tehlikeye girdiğinde ABD’nin önemli çıkarları arasına girdiği kabul

edilmiştir (W.H.UGSB, 1997, s. 12). Dolayısıyla hem NATO Avrupa'ya entegre edilmiş hem Batı ittifakıyla bağlar yenilenmiş hem de Avrupa kıtasının ortasındaki insani zulüm sona erdirilmiştir. Özetle ABD tarafından insani kaygıları ile ulusal çıkarları arasında bir bağ kurulduğu resmi bir biçimde açıklanmıştır.

4.3. ABD Liderinin Kişiliği, Konuya İlgisi ve İçsel Faktörler

Bosna'da insani kriz ortaya çıktığında ABD yönetiminde ABD Başkanı George Bush bulunmaktaydı. Clinton yönetime geçmeden önce, seçimler sırasında Bush'u Bosna'da temel insan haklarını ihlal etmekle suçlamıştır (Holbrooke 1999, s. 67). Ancak Clinton yönetime geçtiğinde bireysel olarak insan ihlallerine karşı çıkmış olsa da bu konuda başlangıçta aktif bir çaba göstermemiştir. Yardımcısı Al Gore Bosnalıların silahlandırılmasını savunurken Clinton tarafından olaya temkinli bir şekilde yaklaşılmıştır (Brezesinski, 2008, s. 104).

Bosna krizine Clinton'un temkinli yaklaşmasının temel nedeninin başında dört önemli engel bulunmaktadır: ABD'nin ekonomik durumu, Amerikan halkı ve kongre, dış politika amacı gibi içsel faktörler, Clinton' un öncelikleri ve dışsal faktörler olarak da bölgedeki aktörlerin işbirliğine açık olmamalarıydı (Holbrooke, 1999, s. 68). Amerikan halkı dolayısıyla Kongre'de, Bosna krizinin başlarında, Sırp yönetimine karşı bir sempati görülmüştür (Halberstam, 2002, s. 58; Önal, 2010, s. 78). Soğuk Savaş ortadan kalktığından dolayı Avrupalı ortaklar tarafından NATO ve ABD'nin Avrupa'da faaliyet göstermesi hoş görülmemiştir. Bosna Krizi Avrupa'nın iç işleri olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca son dönemde düzelen SSCB ile ilişkilerin tekrar gerilmesi istenmemiştir (Brezesinski, 2008, s. 127). Pentagon ise Vietnam sendromu bağlamında Balkanları bir bataklık olarak değerlendirmiştir ve bölgede asker kaybı yaşanmasını kesinlikle kabul etmemiştir (Holbrooke, 1999, s. 74; Hallberstam, 2002, ss. 41-51; Önal, 2010, ss. 81).

Clinton, ekonomi vaatlerinden dolayı seçildiğinden ve dış politikada ortaya çıkan engellerden dolayı dikkatini öncelikli olarak dış politikadan ziyade iç politikaya çevirmiştir ve ABD ekonomisi ile daha çok meşgul olmuştur (Hallberstam, 2002, ss. 201-223). Bu politika gereği Bosna krizi çerçevesinde düşük yoğunluklu, işbirliğine dayalı faaliyetler sürdürülmüştür. Mayıs 1993'te Dış İşleri Bakanı Warren Christopher, Clinton tarafından, işbirliği ve ABD stratejilerini paylaşmak için Avrupa'ya gönderilmiştir. Pentagon askeri kayıp ihtimalinden dolayı kara harekâtına

karşı çıkmıştır. Somali operasyonu sonrasında yapılacak operasyonlarda askeri kayıpları önlemek ve kontrolü sağlamak amacıyla ABD'nin lideri olduğu NATO çerçevesinde yapılacak operasyonlar ABD yönetimince benimsenmiştir (Allard, 2016).

NATO'nun hava gücüyle yapacağı operasyon, kamuoyuna “ambargoyu kaldır ve vur” politikası olarak açıklanmıştır. Avrupalı müttefikler ise bu şekilde yapılacak bir operasyonun savaşı uzatacağını değerlendirmişler ve ABD'nin askerlerini karada kullanmama isteğini şüpheyile karşılayarak reddetmişlerdir (Halberstam, 1999, s. 213; Önal, 2010, s. 307).

Bosna ile ilgili açık resmi görüşe 1993'te açıklanan Çevreleme ve Genişleme belgesinde yer verilmiştir. Bosna krizi geçici dış politika başlığı altında incelenmiştir. Öncelikle insani kaygılar belirtilmiştir. “*Bosna'da yaşananların bir insanlık trajedisi, etnik barbarlık olduğu ve özgür bir devlete saldırı yapıldığı*” şeklinde değerlendirilmiştir. Ancak hemen ardından ABD, krizin ABD ulusal çıkarlarını nasıl ilgilendirdiği açıklanmıştır. Bosna'nın tam Avrupa Orta Pazar Ekonomisinin ortasında durduğu ve çatışmaların Balkanlara yayılma olasılığının bulunduğu ileri sürülmüştür. Bu bağlamda yapılmak istenen uygulamalar Bosna'ya uygulanan ambargoyu kaldırmak, uçuşa yasak bölge oluşturmak ve NATO'nun hava gücünü kullanmak olarak sayılmıştır. Bunun da Somali operasyonunun askeri çevrede yarattığı risk değerlendirmesi sonucu ile ortaya çıktığı açıklanmıştır. Ayrıca bu belgeye göre, çatışmaların şekli devletle rarası değil devlet içi idi. ABD'ye göre çok taraflılık körfez krizinde yararlı olmuştu. Bundan dolayı sorunların işbirliğine dayalı olarak çok taraflı olarak çözülmesi benimsenmiştir. Çok taraflılığın hukuk ve medeniyetin yayılmasına etkili olduğu değerlendirilmiştir. Hem de insani yaklaşımların ulusal itibar için yararlı olduğu görülmüştür. Ancak insani müdahalede çok taraflılık ulusal çıkarlara hizmet ettiği için tercih edilmekle birlikte tek taraflılıkta ABD çıkarları tehdit edildiğinde tercih edilebilir bir seçenek olarak değerlendirilmiştir (Lake, 2016, ss. 10-12).

Ayrıca ABD ulusal güvenlik stratejinde yer alacak olan *Başkanlık Karar Yönergesi Mayıs 1994* ile insani müdahalenin şartları belirlenmiştir: ABD, BM operasyonlarına çıkarları var ise katılacak, zaman limiti olacaktı. Fayda maliyet analizi yapılacaktı ve Mogadishu (Somali) hattını aşmayacaktı yani asker kaybı olmayacaktı. Amerikan

askerlerinin yabancı bir komuta altına verilmesi sakıncalı görülmüştü. Ayrıca en büyük askeri güç olarak operasyonları mümkünse kendinin lider olacağı çok taraflı bir örgütle sağlaması gerekliliği vurgulanmıştı (ABD 1994 Başkanlık Kararnamesi, 1994).

Lake tarafından açıklanan 1993'te "çevreleme ve genişleme" çerçevesinde de insani alanda CNN etkisinden bahsedilerek kamuoyu baskısına da vurgu yapılmıştır. İnsani çabaların, demokrasi ve pazar ekonomisinin yayılmasında destekleyici rolü ön plana alınmıştır (Lake, 2016, s. 9). Bu da yönetimin kamuoyunun desteğiyle ilgilendiğinin bir açıklaması niteliğindedir.

Kamuoyu yoklamalarında, Mayıs 1992'de halkın %55'i Bosna-Hersek krizine havadan müdahaleye karşı tavır takınırken; Sırpların kamplara saldırmasıyla Ağustos 1992'de ABD'nin müdahalesini destekleyenler %53'e çıkmıştır (Gallup Poll, 1993: 139). Ocak 1993'de Clinton iktidara geldiğinde ABD halkının %57'si ABD kara ordusunun barış inşası için Bosna'ya gitmesi taraftarıydı (Gallup Poll, 1994, s. 270). Ancak Bosna krizi seçime endekslenmiş ve Başkanın dış politika tercihleri ile şekillenmiştir (Moore, 2018; Carey, 200, s. 74).

Şubat 1994'te Saraybosna'da pazaryerine yapılan Sırp saldırısı sonucunda 68 kişinin ölmesi ve 200'den fazla kişinin yaralanması ABD kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır (Carey, 2001, s. 72). Bu durum karşısında Clinton yönetimi iç politikada ABD Kongresi ile anlaşmazlık yaşamıştır. Yönetimin Bosna-Hersek ile ilgili krize her müdahale çabası bütçe açığı gerekçesiyle ABD Kongresinin engellemelerine takılmıştır (Walt, 2000). Yaptırılan anketlerle ABD kamuoyunun tepkisi sürekli ölçülmüştür. 1995 yılının Temmuz ayı ortalarında meydana gelen Srebrenice soykırımı, olayları doruk noktasına çıkarmıştır. Yetişkin ve çocuk yaştaki 8000 kadar Bosnalı Müslüman BM koruduğu UNPROFOR'un kampında katledilmiş, kadınlar tolu tecavüze uğramıştır. Sırpların BM kamplarına saldırmasıyla 1992'de müdahaleye %55 ile karşı olan ABD halkı %65 ile hem karadan hem havadan insani müdahaleyi desteklemiştir (Gallup Poll, 1996, s. 22). Halk desteğinin giderek yükselişe geçmesi ve Hollandalı barış görevlilerinin esir alındığı olay, tüm dünyada yankı yapmıştır. Cumhuriyetçilerin bu konu ile ilgili eleştirilerine maruz kalması ve seçimleri etkilemesi, Clinton yönetimini harekete geçmeye zorlamıştır. Müslüman dünyadan da giderek tepkiler yükselmeye başlamıştır. Clinton'a hem içerden hem

dışarıdan baskı yapılmıştır. Bu durum seçim dönemi yaklaşan Clinton'un kişisel itibarını ve ABD ulusal itibarını etkilemiştir. (Dumbrell, 2016, Önal, 2010, s. 126).

Kongre, NATO'nun kolektif savunma için müdahale etmesi istemiş, alan dışı müdahaleye karşı çıkmıştır. Nihayet Kongreye Bosna'da bölgede en fazla bir yıl kalınacağı sözü verilmiş ve kongre desteği sağlanmıştır (Carey, 2001, s.76; Dumbrell, 2016).

30 Ağustos 1995'te başlayan BM kapsamında 11 günlük NATO'nun havadan müdahalesi, Hırvat ve Boşnakların yerden hareketiyle Sırpalar Dayton Anlaşmasına ikna edilmiştir. Amerikalı köşe yazarı William Pfaff'a göre, "ABD, Bosna- Hersek krizi ile Avrupa'nın lideri olduğunu kanıtlamıştır. Bush yönetimi de, Clinton yönetimi de, Avrupa hükümetlerini, Avrupa liderliğini üstlenme yolunda teşvik etmişler ancak Avrupalılar başarılı olamamışlardır" (Halbrooke, 1999, s. 131). Bu görüş, aslında tam da Clinton yönetiminin bakış açısını yansıtan bir ifadedir.

Clinton'un kazanımları ABD'nin 1996 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde ayrıca açıklanmıştır. Bu belgede Bosna krizinin, ABD diplomasisinin liderliğinde ve uygun askeri güçle çatışmanın sonlandırıldığına işaret edilmiştir (W.H. UGSB, 1996: 3). 1994'de yeniden yapılanan NATO'nun Barış İçin Ortaklık Stratejisinin Bosna ile işlerlik kazandığına dikkat çekilmiştir. Bu durumun hem transatlantik güvenlik ilişkilerine ivme kazandırdığı hem de Avrupa demokratik ve pazar ekonomisine yarar sağladığı sonucuna ulaşıldıkları açıklanmıştır (W. H. UGSB, 1996, s. 6). 1997 Ulusal Strateji Belgesinde "Avrupa ve NATO kapsamında Bosna'ya müdahalemiz önemli çıkarlar kapsamındaydı" (W.H. USGB, 1997, s. 12) açıklaması yapılmıştır.

1998 Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde de "Bosna ile ilgilenmek çıkarımızla ilgiliydi çünkü Avrupa'nın istikrarı için barış ve güvenlik önemliydi. Bu durum bizi de etkiliyordu. Ayrıca NATO Avrupa güvenlik yapılanmasına yardım etti ve transatlantik ilişkilerini birleştirdi" (W. H. USGB, 1998, s. 38) ifadeleri yer almıştır.

Böylece Clinton yönetiminin amaçları olan insani kaygılar ile dış politika amacı olan NATO'nun hem alan dışı insani krizlere, hem Batı Avrupa'ya entegrasyon amaçları başarılı olmuş hem de Clinton ve ABD itibarı kurtarılmıştır. Öte yandan denge unsuru olarak görülen Avrupa ile bağlar yenilenmiştir. Başta operasyona karşı olan içsel ve dışsal faktörler ortadan kalkmıştır. Hatta süreçte onu desteklemiştir. Dolayısıyla kişisel insani kaygılar ile dış politikada ulusal çıkarları arasında hem dış

politika amaçları hem uygulamaları açısından bir bağ kurulmuştur. Ancak bu bağ kurulurken ortaya çıkan soykırımdan dolayı insani kaygılar ile ulusal çıkarların gölgesi altında kalmıştır.

4.4. Bölgesel Aktörlerin Ve Uluslararası Toplumun İnsani Müdahaleye Tepkisi

Bosna Krizi ortaya çıktığında bölgesel aktör olan Avrupa Topluluğu(AT) üyeleri tarafından hem kurumsallaşma çabaları hem de kendi savunma kimlikleri oluşturulmaya çalışılıyordu. Soğuk Savaştan kaynaklanan tehdit ortadan kalkmıştı ve dolayısıyla NATO'ya da ihtiyaç kalmamıştı. Dolayısıyla ABD bölgede istenmemişti (Oğuzlu, t.y. ss. 141-143).

AT ülkeleri, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü korumasını istiyordu. Bölünme olursa bunun nasıl gerçekleşeceğini belirlemek için BM çatısı altında ad hoc Hakemlik Komisyonu kurmuşlardı (Ülger, 2003, s. 123). Ancak Almanya'nın Slovenya'yı tanıması üzerine, Komisyon tanınmak için başvuran ülkeleri tanıma kararı aldı. Aynı zamanda AB'nin krizi çözmeye yönelik öncülük ettiği Lizbon ve Londra Konferansları, Vance-Owen Planı, Owen-Stoltenberg Planı gibi girişimler taraflar tarafından kabul edilmemişti. Sırplar şiddeti artırmaya başlamıştı. İttifak üyeleri arasında da giderek Sırp Devlet Başkanı Miloseviç'e karşı konsensüs oluşmaya başlamıştı. İngiltere'de de Sırlara karşı kamuoyu oluşmuştu. Özellikle Fransa'da Devlet Başkanı değişmişti (Holbrooke, 1999, s. 271). Yeni başkan Jacques Chirac özellikle Mayıs 1995'te esir alınan Fransız barışı koruma görevlilerinden dolayı Sırlara karşı bakış açısını değiştirmiştir (Dumprell, 2016; Önal, 2008, s. 126; Hollbrook, ss. 92-93).

BM Barış Gücü UNPROFOR'un kampında yaşanan katliamlar ve Hollandalı barış görevlilerinin esir alındığı olay, tüm dünyada yankı yaptı. Sırplar 300 BM askerini rehin almış, Ağustos'ta Zepa ve Tuzla'da sivil halk üzerindeki saldırılarını yoğunlaştırmıştır. BM ve NATO, rehinelerden dolayı harekete geçemiyordu. Sırplarla yapılan rehin anlaşması gereği Saraybosna civarındaki BM barışı koruma kuvvetleri geri çekilmişti. Sırplar bu durumu kullanarak ağır katliam hareketine girişmişlerdir. ABD ve AT arasında koordinasyon ve işbirliğini sağlamak üzere bir temas gurubu oluşturulmuştu ancak bir süre taraflar birbirlerini hava saldırıları konusunda veto etmişlerdir. Bu durum ABD'yi Bosna krizine yeni bir yön vermek üzere BM nezdinde harekete geçirmiştir (Carey, 2001, s. 76).

Rusya başlangıçta Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü savunmuş ve ABD'nin bölgede faaliyet göstermesinden rahatsız olmuştur. Ancak ABD ile ilişkilerin yumuşama evresine girmesinden dolayı ilişkileri tekrar germek istememiştir. NATO kapsamında yapılan operasyona dahil edilerek Rusya'nın da operasyona itiraz etmemesi sağlanmıştır (Halbrooke, 1999, s. 255).

Krizin yükselmesi üzerine BM kapsamında BM-NATO ikili sistemi BM Genel Sekreteri yardımcısı Kofi Annan'ın desteğiyle harekete geçirilmiştir. 29 Ağustos 1995 tarihinde Annan, BM sivil yetkilileriyle askerî komutanlarına, Bosna hava saldırılarını veto etme haklarını bir süre için askıya alma talimatı verdiğini ABD'ye bildirmiştir. 1995 Ağustosunda başlayan NATO'nun yoğun hava saldırıları, tekrar bu güvenlik bölgelerini korumada gerekirse güç kullanılabileceğini içere 836 sayılı karara dayandırılmıştır. BM içerisinde üye devletlerarasında uzlaşma kolay sağlamadığı için Ağustos 1995'teki yoğun hava saldırıları öncesinde ayrı bir BM Güvenlik Konseyi kararı çıkartılamamıştır (NATO, 2016).

ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya'dan temas grubu başlangıçtan itibaren iki temel üzerinde uzlaşmışlardır (Holbroke, 1999, s. 215). Bosna'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı korunacak ve Boşnak-Hırvatlar ve Sırlar arasındaki toprak bölüşümü sağlanacaktı. 14 Aralık 1995'te Dayton Barış Anlaşması aşağı yukarı bu temelde Paris'te imzalanmıştır. Dayton Anlaşması, beş temel düzenlemeyi içermektedir. Buna göre ilk olarak Bosna-Hersek, mevcut sınırlarıyla egemen bir devlet olarak kabul edilmiştir. İkinci olarak Bosna-Hersek topraklarının %51'ini Boşnak-Hırvat Federasyonu; %49'unu Sırp Cumhuriyeti alacaktı. Bu iki birimin kendi orduları, kendi parlamentoları ve kendi devlet başkanları olan iki ayrı yapıdan oluşacaktı. Üçüncü olarak, Saraybosna'nın Boşnak Hırvat Federasyonu'nun başkenti olacaktı. Dördüncü olarak savaş suçlularının Bosna'da kamu görevlerine girmesi engellenecekti. Son olarak, NATO, Anlaşma'nın koşullarının uygulanmasını IFOR (Implementation Force) vasıtasıyla 60,000 askerle denetleyecekti (BM Peace Maker, 2016).

4.5. Yerel Aktörlerin İşbirliği

Devlet Başkanı olan Slobodan Miloseviç'in "Büyük Sırbistan" oluşturmaya yönelik politikaları nedeniyle dağılmaya başlayan Yugoslavya Sosyalist Federal

Cumhuriyeti'nden 25 Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan eşzamanlı bağımsızlık ilan etmişlerdir (Tayyar ve Pirinçci, 2011, s. 3).

Başlangıçta Bosna-Hersek Yugoslavya içinde kalmak istediğini açıklamıştır. Ancak çatışmaların artmasıyla Haziran 1999'da Bosna Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegović azınlık temelinde bölünmeyi reddetmiştir. Bosnalı Sırlar ise daha sonra Hırvat Sırlarla birleştiğini açıklamıştır (Yapıcı, 2007, s. 7).

1990'da yapılan seçimlerde Cumhurbaşkanı İzzetbegović başkanlığında koalisyon hükümeti kurulmuştur (Ülger, 2003, s. 123). Ardından Cumhurbaşkanı İzzetbegović tarafından hâlihazırda Bosna-Hersek olarak, bağımsızlık teklif edilmiştir. Ancak Bosnalı Sırlar tek bir Sırp devleti içinde yaşamak istediklerini beyan ederek diğer çözümlere karşı çıkmışlardır. 15 Ekim'de Sırp temsilcilerin boykot ettiği mecliste Bosna Hersek Cumhuriyet'i bağımsızlığını ilan etmiştir. Sırlarda 24 Ekimde Sırp Ulusal Parlamentosu adıyla bulundukları bölgelerde özerklik ilan etmişlerdir (Tayyar ve Prinççi, 2011, s. 4).

Radovan Karadžić adındaki Bosnalı sırp, sırp milliyetçilerinin lideri olarak seçilmiştir. 1990'da Bosna-Hersek'te Sırbistan Demokrat Partisi'nin kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Radovan Karadžić, Müslümanların bağımsızlık yönündeki düşüncelerini ifade ettiği, 14 Ekim 1991'de Yugoslavya Parlamentosu'nda yaptığı konuşmasında Müslüman kesimi açık bir şekilde tehdit etmiştir: "Bosna-Hersek'i götürmek istediğiniz yol Slovenya ve Hırvatistan'ın sürüklendiği bela ve kötülük yoludur. Zannetmeyin ki Bosna-Hersek'i cehenneme ve Müslümanları yok olmaya sürüklemeyeceksiniz. Müslümanlar bu ülkede bir savaş çıkması halinde kendilerini koruyamazlar." şeklinde açıkça tehditte bulunmuştur. Bu açıklamasına rağmen 1992'de BM tarafından bağımsız devlet olarak tanınan Bosna'daki Sırp Cumhuriyetinin başkanlık konseyinin üç üyesinden biri olmuştur. Aynı zamanda Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin tek başkanı ve silahlı kuvvetler başkomutanı görevini yürütmüştür. Federal ordu desteğiyle beraber Boşnaklara karşı ağır bir soykırım faaliyeti yürütmüştür (Euronews.com, 2016).

Barışı sağlamak amacıyla daha önce Avrupa Birliği tarafından Owen Stoltenberg ve Vance-Owen Barış Planı başarısız olmuş daha sonra ABD, Rusya, Fransa ve Almanya'dan oluşan temas grubu'nun barış planı oluşturmuş ancak Sırlar bu planı kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine Clinton yönetimi bütün tarafların kabul

edilebileceği bir anlaşmaya varılması için ABD'nin temas grubu temsilcisi Richard Holbrook aracılığıyla ABD'nin Ohio eyaletinde 1-21 Kasım 1995 tarihleri arasında taraflarla görüşmelere başlamıştır. Görüşmelerden sonuç çıkmayınca 30 Ağustos 1995'te başlayan BM kapsamında 11 günlük ABD desteğiyle NATO'nun, Deliberate Force(Kararlı Güç) başlatılan operasyonda NATO havadan, Hırvat ve Boşnakların yerden hareketiyle Sırp lar Dayton Antlaşması'na ikna edilmiştir (Halbrooke, 1999, ss. 324:382).

Yapılan görüşmeler sonucunda Paris şehrinde 14 Aralık 1995 yılında ABD'nin dönemin Başkanı Bill Clinton, Dış ilişkileri Bakanı Warren Cristopher ve Richard Holbrook gözetiminde Bosna Hersek Cumhurbaşkanı Alija İzetbegoviç, Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tudjman ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Solobodan Miloşeviç tarafından Dayton Barış Anlaşması'nı imzalanmıştır. 1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna-Hersek savaşı da bu şekilde sona ermiştir (Turkishnews, 2022).

5. ABD’NİN 1999 KOSOVA MÜDAHALESİ

Bosna krizinde çözüme uzun bir sürede ulaşılmıştır. Kosova’da ise başlayan çatışmalara ABD daha kısa sürede dâhil olmuştur. ABD’nin bu davranışının altında yatan faktörler benzer özelliklere dayanarak incelenmiştir.

5.1. İnsan Hakları İhlalleri ve Müdahale Süreci

Kosova ile ilgili sorun ise aslında Bosna krizinin ortaya çıktığı Yugoslavya’nın dağılma sürecinde ortaya çıkmıştır. Yaşadığı ekonomik zorluklar nedeniyle ilk protestolar ve ayrılık talepleri Kosova’da başlamıştır. Tito döneminde 1974’de Kosova’ya tanınan özeklik 1989’da Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti Başkanı Slobadan Miloseviç tarafından kaldırılmıştır. Bu kapsamda polis, mahkeme, eğitim ve sivil savunma hususlarında yetkiler Sırbistan’a devredilmiştir. Özerkliğin kaldırılmasına tepki olarak İbrahim Rugova liderliğinde protestolar yapılmıştır. Kosova’da Kosovalı Arnavut kamu görevlileri (doktorlar, öğretmenler, işçiler v.b.) işten çıkarılmış ve yerlerine Kosova’da yaşayan etnik Sırp lar yerleştirilmiştir. Yerel güvenlik görevlilerinin yerine Sırp İçişleri Bakanlığı’na bağlı özel bir güvenlik kuvvetleri oluşturulmuştur (Ülger, 2003, s. 75).

Kosovalı parlamenterler tarafından, alınan önlemlere rağmen 1991 yılı Ekim ayında Yugoslavya Sosyalist Federe Cumhuriyetinde Kosova Cumhuriyeti ilan edilmişti. Ancak uluslararası toplum tarafından tanınmamıştır. Avrupa Topluluğu’nun öncülüğünde kurulan ve 1991-1993 yılları arasında Yugoslavya’ nın dağılması sürecinde ortaya çıkan hukuki sorunları inceleyen Badinter Tahkim Komisyonu Kosovalı Arnavutların kendi geleceklerini belirleme (self-determinasyon) hakkının olmadığı belirtmiştir. Bununla birlikte özekliğin kaldırılmasına tepki olarak Kosova’da İbrahim Rugova liderliğinde protestolar yapıyordu. Pasif direniş sergileniyordu ve Kosova halkı ağır baskılara maruz kalıyordu (Çevikbaş, 2011, s. 24).

ABD’nin Dayton anlaşmasına kısa sürede ulaşma çabası ve Bosna-Hersek’teki çatışmayı sona erdirmek endişesi, Kosova sorununun arka planda yer almasına yol açmıştı (Holbrooke, 1999, s. 431). Bosna krizi sırasında İbrahim Rugova’nın barışçıl, sivil itaatsizliğe dayalı direniş çabaları amaçlandığı gibi uluslararası alanda etkili bir duyarlılığın ortaya çıkmasına yol açmamıştı. Öte yandan Miloseviç yönetimi Bosna

krizi esnasında bölgeden gelen göçmen Sırları bu bölgeye yerleştirerek bölgenin nüfus yapısını değiştirmeye çalışmıştır. Bunun üzerine 1997’de Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK), bölgedeki sorunun şiddetle gündeme getirilip çözülebileceği görüşünü benimsemiştir. Bu görüşe uygun olarak UÇK, Sırp Ordusu ile silahlı çatışmalara girmiştir (Oğultürk, 2014, s. 9).

1998 yılında UÇK ile Sırp güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmalar sonucunda bölgede büyük ölçekli bir göç ve mülteci krizi yaşanmıştır. ABD, Kosova krizi ortaya çıkınca Bosna krizinden de deneyimi olan diplomatlarını bölgeye göndermiştir (Halbrooke, 1999, s. 444). Aynı zamanda ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Rusya’dan oluşan Bosna krizi döneminde oluşturulan temas grubu tekrar aktif hale getirilmiştir (Piaskow, 2016, s. 60). ABD, Bosna krizi sırasında kurulan ortak anlaşma zemini burada aktif olarak değerlendirme yoluna gitmiştir (Carey, 2001, s. 76).

Mart 1998’de BM Güvenlik Konseyi 1160 sayılı kararı kabul etti. Bu karar Federal Yugoslavya Cumhuriyetine silah ambargosu uygulanmasını ve Kosova’ya otonomi ve kendi kendini yönetme hakkı tanınmasını istiyordu. Ayrıca Sırp güvenlik kuvvetlerinin geri çekilmesi ve çatışmaların çözümü ve gerekli diyaloun kurulması için Sırp idaresine dört hafta süre tanınmıştı (Batır, 2011, s. 22).

15-16 Ekim 1999’da NATO ve AGİT çerçevesinde yapılan müzakerelerde Miloseviç, NATO çerçevesinde gözlem uçuşlar yapılmasını kabul etmiştir. Ancak UÇK mücadeleye devam etmiştir. Bunun üzerine Miloseviç operasyonlara tekrar başlamış ve ateşkes sona ermiştir. BM güvenlik konseyi müdahaleden önce aynı zamanda Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin toprak bütünlüğünün ve siyasi bağımsızlığının korunacağını kabul etmişti. Aynı zamanda iç çatışmanın barış ve güvenliği tehdit ettiği tespitini yapmış ancak silahlı kuvvet içermeyen önlemlerin alınmasını kabul etmişti (Manavoğlu, 2001, s. 28).

Kosova’da ise güç kullanma tekeli elinde bulunduran Yugoslavya Federal Cumhuriyeti(YFC) güvenlik güçleriydi. Devlet başkanı izniyle güvenlik güçleri uluslararası insan hakları ciddi şekilde ihlal etmişti. Bu durum güvenlik konseyi tarafından da kabul edilmişti. Kosovalı mülteciler toplama kamplarında aç bırakılmış, çeşitli işkencelere maruz kalmışlardı. UÇK militanı olduğu gerekçesiyle

tutuklanan sivillerin çoğu kurşuna dizilmişti. Sivil yerleşim yerleri bombalanmış, BM'in yardım faaliyetleri engellenmişti (Manavoğlu, 2001, s. 29).

Kosova'da yaşanan insan hakları ihlallerinin devlet eliyle gerçekleştirilmiş olması ve planlı olduğu gerekçesiyle soykırımı amaçladığına işaret edilmişti. YFC askeri birlikleri, bölgeyi kontrol altına almak amacıyla Kosova'ya girerek 10.000 sivil öldürmüş ve yaklaşık olarak 1.000.000 insanın evini terk etmesine neden olmuştu (Çevikbaş, 2011 s. 19). 15 Ocak 1999'da Racak köyünde yapılan katliamın ardından Sırp'ların etnik temizlik ve soykırım suçlamaları iddiaları gündeme gelmiştir. Yapılan görüşmelerde anlaşmanın ağır şartlarının kabul edilmeyeceği tahmin edilmekle birlikte Temas Grubu çerçevesinde 6 Şubat 1999 'da Rambouillet Antlaşması Miloseviç'e sunulmuştur. Nitekim bu anlaşma Miloseviç tarafından reddedilmiştir (Kissinger, 2001, s. 273) .

Miloseviç'in antlaşmayı kabul etmemesi üzerine 29 Mart 1999'da Miloseviç'e karşı, ABD liderliğinde, NATO kapsamında, bir insani müdahale operasyonu başlatılmıştır. 11 haftalık NATO operasyonundan sonra YSFC Başkanı Miloseviç, 3 Haziran 1999 tarihinde kendisine sunulan antlaşmayı imzalamış ve güçlerini geri çekmiştir. Rambouillet Anlaşması'nın içeriğiyle benzer nitelikte olan bir NATO üssünü de içeren bu anlaşma teknik olarak NATO ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti arasında yapılan Askeri-Teknik Anlaşma'sı kabul edilmiştir. Anlaşmanın imzalanmasından iki gün sonra NATO komutasındaki uluslararası Kosova Gücü KFOR: (Kosovo Force) bölgeye girmeye başlamıştır. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi kararıyla oluşturulan Birleşmiş Milletler Kosova Misiyonu (UNMIK: United Nations Mission in Kosovo) bölgeye yerleşmiştir. Miloseviç, 5 Ekim günü Yugoslavya Federal Cumhuriyeti devlet başkanlığı görevinden istifa etmiştir. Miloseviç'in yerine Vojislav Kostunica başkanlığında bir hükümet kurulmuştur (Woehrel ve Kim, 2006, s. 50-62).

5.2. ABD'nin Bölgeye Yönelik Ulusal Çıkar Tanımı

Bosna krizinde olduğu gibi Kosova krizinde Clinton yönetiminin amacı, ABD'nin AB ile sıkı bağlar kurması, demokrasinin ve liberal ekonominin yayılması, NATO kapsamında askeri genişlemenin sağlanması olmuştur. NATO çerçevesinde hem bağların güçlendirmesi hem de NATO'nun insani kriz alanında itibarını güçlendirme hedeflenmiştir. Nihai amaç AB'nin ABD yanında yer almasının sağlamak ve

demokrasi ve liberal ekonomiye bağı bir dünyanın şekillenmesini sağlamak olarak tanımlanmıştır. Ancak Miloseviç yönetimindeki Yugoslavya Federal Cumhuriyeti hem NATO kapsamında ABD askeri yayılmasının hem de AB bağlamında liberal demokrasi ve pazar ekonomisinin yayılmasının önünde engel olarak görülmüştür. Ortaya çıkan kriz Clinton yönetimi için bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Hem ulusal çıkarlarını hayata geçirecek hem bölgede sorun çözücü, kurtarıcı İslam ile Hristiyanlık arasında bir köprü kurucu kimliği ile itibar kazanacağı öngörülmüştür. Hem Ruanda ve Somali’de kaybettiği ulusal itibarını kazanması sağlanacak hem de ABD, dünyaya liderliğini ilan edecektir (Brezesinski, 2008, s. 125).

Clinton ve ekibinin tüm bu amaçlarını ve bölgede ABD’nin henüz işinin bitmediğini, UGSB’ lerde görmek mümkündür. 1996’dan sonraki dış politika amaçları ve ulusal çıkarlar Ulusal Strateji Belgelerinde tehdit ve fırsatlara göre yapılanmıştır. Tehdit soğuk savaştan kalan komünist yapılar, fırsat ABD liderliğiydi. Hatta 2000 yılında son 6 yılın değerlendirmesini yapan komisyon “*ABD Roma’dan sonraki en büyük ülke olmuştur*” değerlendirmesini yapmıştır (Allison ve Blakwill, 2016, s. 1).

Bölgesel amaçlar bağlamında ele alınan sorun, sistemi şekillendirmek, Merkez ve Doğu Avrupa’ya genişlemek olarak tanımlanmıştır. Demokrasinin, insanların acılarına son vereceğini kabul edilmiştir (W.H. USGB 1998, s. 35). Ancak liberalizmin değerlerini(demokrasi ve insan hakları) ve kendi askeri yayılmasını gerçekleştirirken, ABD’nin Batı Avrupa’ya olan ihtiyacı açıklanmıştır. Bu ihtiyaç şöyle açıklanmıştır: “Yeni demokrasilerin korunması, pazarın ekonomisinin yayılması ve NATO’nun genişlemesi için çabaların artırılması gereklidir” (W.H. USGB, 1996, s. 6).⁹

Bizim geçmişten beri iki amacımız vardı. Birincisi demokratik, refah ve barış içinde bir Avrupa inşa etmek. Biz Marshal Planını bunun için yaptık ve NATO’yu kurduk. Şimdi de bizim küresel mücadelemiz için Avrupa’ya ihtiyacımız var. NATO bizi Avrupa’ya bağlıyor. NATO’nun daha barışçıl ve demokratik bir Avrupa için genişlemesine ihtiyacı var. Bu açıdan Avrupa’nın istikrarı bizim için hayati öneme sahip (W. H. USGB, 1998: 37).¹⁰ Merkezi Avrupa, Doğu Avrupa ve Avrasya NATO için önemli. NATO çerçevesinde stratejik derinliğe ihtiyacımız var ve merkezi Avrupa ekonomik büyümeyi

⁹ 1998’de ABD bölgesel ve başarısız devletler olarak bölgeyi sınıflandırmıştır (W.H.USGB, 1998, s. 6)

¹⁰ 2000 A National Security Strategy For A Global Age’de bizim ulusal güvenliğimiz, demokrasinin yayılmasıyla direkt bağlantılıdır. Demokrasiler birbiri ile çatışmaya girmez, iç çatışmaları barışçıl yollarla çözer, bölgesel istikrarı teşvik eder varsayımı ifade edilmiştir (W.H.,UGSB 2000, ss. 3, 52)

önlüyor. Güneydoğu Avrupa ve Balkanlarda istikrarsızlık Avrupa'yı doğrudan etkiliyor.
¹¹ Demokrasilerin Bulgaristan, Romanya, Slovenya'ya, eski Yugoslavya'ya ve Ukrayna'ya genişlemesi gerekiyor. Bizim masumları koruma sorumluluğumuz var (W. H. UGSB, 1998, ss. 37-38).

Bu belge aslında ABD'nin AB'nin yanında olduğu, liberal değerleri ve askeri olarak NATO çerçevesinde bölgeye yayılma isteğini özetlemiştir. Bu hedeflere ulaşmak için Temmuz 1997'de Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan resmi olarak NATO'ya katılmaya davet edilmiştir. Romanya, Bulgaristan ve Baltık Cumhuriyetleri ile süreç devam ettirilmiştir (Brezesinski,2008: 125) 2000'de ise bu genişlemenin de ötesine geçme işaretleri verilmiştir. Rusya ve Ukrayna bu süreç içinde tanımlanmıştır (W.H. USGB, 2000, s. 3).

Kosova ile ilgili süreç 1996-1997 ulusal güvenlik strateji belgelerinde yer alan ulusal ve bölgesel dış politika amaçlarına, ABD ulusal çıkarlarına, insani çıkarlara ve uygulama haritasına bağlı olarak şekillendirilmiştir.

5.3. ABD Liderinin Kişiliği, Konuya İlgisi ve İçsel Faktörler

Clinton yönetiminde ise bu dönemde Bosna krizinden biraz daha farklı olarak farklı görüşlerden ziyade organize olmuş, tek sesli bir yapı hakim olduğu çeşitli yazarlarca değerlendirilmiştir. Ayrıca Clinton yönetimi, daha önce barışçıl direniş gösterdiği için Arnavut hareketine sempati ile yaklaşmıştır. Miloseviç'e ise Bosna krizi sırasında yaptığı oyalama taktikleri ve katliamlar nedeniyle tekrar olası saldırgan ve katliamcı gözüyle bakılmıştır (Piaskowy, 2016, s. 60). Ayrıca Clinton yönetimi, Miloseviç'in Bosna krizinin sonuçlarından gereken dersi almadığını düşünmüş ve artık ABD gücünü yeteri derecede anlamasını istemiştir (Carey, 2016, s. 76).

Madeleine Albright özellikle bu konuda ön planda durmuş ve kamuoyuna oldukça sert açıklamalar yapmıştır. Milasoviç'i diktatör Hitlerle benzetmiştir. Ona göre "Tiran Miloseviç BM ve NATO'nun gücünü hissetmiyordu, etnik temizlik yapmıştı. Artık adaletsizlikler ve kötülükler sona erdirilmeliydi" (Piaskowy, 2016, s. 61; Halberstam, 2002, s. 393).

Clinton ise o dönemde iç politikada Monica Lewinsky skandalı ile uğraştığı için ABD halkının dikkatini dış politikaya yönlendirmeyi tercih etmiştir (Önal, 2010, s. 127, Halberstam, 2002, s. 402). ABD halkı da Kosova sorununun Clinton tarafından

¹¹ White House 2000'de ise bu amaçlarını gerçekleştirdikleri ifade ediliyor(W.H, UGSB, 2000 s. 6)

gündemde tutulmasını %57 olarak ilişkili olarak değerlendirmiştir (Gallup, 1998, s. 21).

Kosova müdahalesi için ABD kamuoyu 1998’de %46 gibi bir oranla ABD’nin Batı Avrupalı İttifakla Sırp kuvvetlerine karşı hava saldırısını desteklerken, bu oran Şubat 1999’da %54’ü BM çerçevesinde, %43 NATO kapsamında Kosova’ya yapılacak bir müdahaleyi desteklemiştir. Nisan 1999’da destek %65’e ulaşmıştır. Müdahalenin Avrupa’da ABD çıkarlarını koruyacağını inanan sayısı %47 olarak saptanmıştır. Öte yandan %58’lik bir oran da ABD halkı Sırp’ların bölgede etnik bir temizlik yaptığına inanmıştır. Dolayısıyla Clinton yapılacak bir müdahale için gerekli halk desteğini sağlamıştır (Gallup Poll, 1999, ss. 21-24). Özellikle İtalya’daki mültecilerin durumu ABD halkını, tepki vermeye zorlamıştır (Carey, 2016, s 26; Newport, 2018). Clinton yönetiminin ABD kamuoyunu dikkate aldığı 1999 ve 2000 Ulusal Güvenlik ve Strateji belgelerinde de açıkça yer almıştır (W.H. USGB, 1999, s. 20; 2000, ss.36-37).

Kongre de Kosova müdahalesi konusuna ılımlı yaklaşmıştır (Önal, 2010, s. 125). Böylelikle Clinton yönetiminin Kosova’ya müdahale etmesini engelleyecek bir iç engel de ortaya çıkmamıştır.

Kosova Krizi esnasında, başlangıçta ABD, İngiltere ve Türkiye olaya müdahale etmek istemiştir. Daha sonra İtalya, Almanya, Fransa da müdahaleyi destekleme kararı almıştır. Yunanistan, Rusya ile Çin ise Kosova krizine yapılacak herhangi bir müdahaleyi reddetmiştir (Paskowy, 2016, s. 58). Çevikbaş makalesinde Batı Bloğunun bu davranışını “*Avrupalı liderler barış ve güvenlik ve bölgesel istikrar için uzlaşmışlardı*” şeklinde yorumlamıştır (Çevikbaş, 2012, s. 46).

Ancak krize müdahale konusunda BM yetkisi ile ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır. Albright, bu konuda ABD tarafından arzu edilenin yetkilendirme olduğunu ancak BM yetkilendirmesinin çok da gerekli olmadığını savunmuştur. Çin ve Rusya hesaplanabilir risk olarak değerlendirilmiştir (Piaskowy, 2016, s. 63). Böylece ABD’nin müdahalesini engelleyecek bir dış engel de öngörülmemiştir. Clinton ise 29 Mart 1999’da yaptığı konuşma ile NATO’nun hava operasyonunun başladığını ilan etmiştir ve müdahalenin sebeplerini ayrıntılı şekilde Kongreye yaptığı ve dünyaya yapılan yayında şu şekilde açıklamıştır:

Biz bir askeri saldırgandan binlerce Kosovalı masum insanı korumak için hareket ediyoruz. Biz Avrupa'nın kalbinde, yayılabilecek savaşı önlemek için hareket ediyoruz. Biz çıkarlarımızı korumak ve barışı sağlamak için hareket ediyoruz... Washinton' da, New York'ta, Yunanistan'da Arnavutlar var ve çoğunluğu Müslüman. Kosovalılar yıllardır özerklik için mücadele ediyorlar, dil, eğitim hakkı istiyorlar ve Slobadan Miloseviç' ten şiddet görüyorlar....Arnavutlar perişan açlıkla, soğukla mücadele ediyorlar...Kosova liderleri geçen hafta önerdiğimiz anlaşmayı imzaladı. Sırp lider Rusya ile üzerinde anlaştığımız anlaşmayı kabul etmedi. Kosova çevresine 40000 asker konuşlandırdı. Saldırmaya ve şiddet uygulamaya hazırlanıyor.

Miloseviç lisanslı bir katil... birçok aileyi babasız çocuksuz bırakacak... Kosova küçük ama önemli bir yer. Avrupa ile Asya'nın doğu ile batının, İslam ile Ortodoks Hristiyanlığın birleştiği, ittifak üyelerimiz Türkiye ve Yunanistan'ın arasında, yeni demokrasilerle kuzey ülkelerinin arasında bir hatta uzanıyor. Göçün ve istikrarsızlığın bölge ülkeleri ekonomisi ve siyaseti üzerinde etkisi var... Bu demokrasilerin ortasında soğuk savaş sonrasında yeni bir savaşa yol açacak bir diktatör var... Saraybosna'da 1995'te bir soykırım uygulandı. Milyonlarla insan göç etti... insanlığın test zamanıdır... Biz Bosna'dan ders aldık... Albright, Dick Holbrooke anlaşma için çok uğraştı ancak sonuca ulaşamadı"(Clinton, 1999).

Clinton'un bu sözleri hem Miloseviç yönetimine karşı bakış açısını yansıtmıştır, hem insani kaygılarını anlatmıştır hem de ABD'in bölgeye yönelik ulusal çıkarları açıklamıştır:

Clinton, Kosova ile ilgili ABD çıkarlarını ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. -"Peki bizim çıkarlarımız ne, askerlerimizi neden tehlikeye atıyoruz? Miloseviç lisanslı bir katil. Katliam yaptı, binlerce insan göç etmiş durumda ve ağlayan masum kurbanların intikamı için hareket ediyoruz. ... Bu katliam NATO'nun ayakları altında oldu. Onu itibarsızlaştırdı....Çatışma Arnavut ve Türk azınlıklardan dolayı Yunanistan Makedonya ve Türkiye'ye yayılabilir. Bölgedeki diğer ülkelere yoğun bir göç dalgası oldu... **Ulusal çıkarlarımız zarar görmeden önce bir Başkan olarak bu sorunu çözmek benim sorumluluğum.** ABD'nin ittifaklarının sorununu çözme ve masumları koruma sorumluluğu var. Avrupa'nın barış, istikrar ve özgürlüğünün koruması için müdahale gerekli **ve bizim liderliğimizin sorumluluğudur. Değerlerimizi paylaşmak için, çocuklarımızın güvenliği için bölünmemiş bir Avrupa'ya ihtiyacımız var.** Bundan dolayı AB'yi destekledik. Bundan dolayı Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya'yı NATO'ya aldık... Rusya ile anlaşmazlığımıza rağmen barışçı ilişkiler kurabiliriz. Bölgedeki tansiyon Yunanistan ve Türkiye'yi etkiliyor. Sorunu çözerek İslam dünyası ile bir köprü inşa edeceğiz. Çocuklarımızın özgür ve barış içinde bir Avrupa'ya ihtiyacı var. Değerlerimiz ve çocuklarımızın geleceği için mücadele ediyoruz (Clinton, 1999).

Clinton'un bu konuşması aslında sadece insani kaygıları değil aynı zamanda dış politika amaçlarının ve ulusal çıkarların bir yansıması şeklinde olmuştur. Clinton müdahale sonrası basına yaptığı bir açıklamada bu müdahaleyi şu sözlerle özetliyordu "realpolitik hesaplar" (Walt, 2000).

1999 ve sonraki UGSB'lerde Bosna ve Kosova ile bölgede elde edilen kazanımlar şu şekilde değerlendirilmiştir. 1999 USGB'de "Avrupa'nın merkezindeki çatışma Soğuk Savaş sonrası bizim değerlerimizin altını oyuyordu. Yasadışı göç, illegal ekonomi hem Avrupa'ya hem NATO'ya hem ABD ve yurtdışındaki vatandaşlarına

zarar veriyordu. Biz çıkar ve değerlerimizin etkilendiğini gördük. Bu nedenle Bosna ve Kosova'ya askeri müdahale yaptık (W.H. USGB, 1999, ss 19-20; 2000, s. 7)

Allison'a göre Kosova müdahalesi ABD'nin Rusya ve Çin ile ilişkisini tehdit etmiştir fakat önceki yıllarda yıpranan ABD itibarı için önemli görülmüştür. (Allison, t.y.: 17) Kissingere göre ise Çin ve Rusya Avrupa'nın kalbine sahip olduğundan ABD'nin güvenliğini tehdit etmiştir. ABD bu durumu ortadan kaldırmak istemiştir (Kissinger, 2001, ss. 234- 283).

2000 Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde ise durum şu şekilde açıklanmıştır. ABD askerleri uluslararası çevreyi şekillendirirken NATO, hem insani çıkarları hem ABD çıkarlarını, refahını sağlamış ve Avrupa güvenliğini sağlam temeller üzerine oturtmuştur (W.H. USGB 2000, s 23). Bu belgede ayrıca Bosna ve Kosova ile ilgili sorunlar Miloseviç'e bağlanmıştır. Onlara göre Miloseviç'in otoriter yönetimini Kosturica ile demokratik yönetime çevrilmesi için uğraşmışlardır. Çünkü Kosova'daki etnik sorunlar Dayton ile çözülen Bosna sorununun çözümünü etkilediği görülmüştür. Dolayısıyla ABD'nin güçlü angajmanı olmadan sorunların eski haline döneceği ve bölgesel istikrar barış ve refah için müdahalenin gerekliliği öngörülmüştür (W.H. UGSB 2000, ss. 49-51).

Avrupa ile ilgili endişede NATO ve askeri genişleme ile bağlantılı şekilde açıklanmıştır: AB ile Avrupa Güvenliği savunma kimliği (AGSP) kurulmuştur. Fakat Clinton yönetimine göre ABD'nin lider olduğu NATO çerçevesinde bölgede kurulan ilişkiler bölgesel istikrarın korunması gerekli olarak görülmüştür. NATO'nun genişlemesi hayati olarak değerlendirilmiş, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyetinin 1999'da NATO'ya katılması ile birlikte Avrupa alanında istikrar sağlanmıştır. Barış için ortaklık çerçevesinde de yeni üyelerin de katılması gerekli olarak değerlendirilmiştir (W.H. USGB 2000, ss. 52).

2000 ulusal güvenlik belgesinde Kosova'daki yeni yönetimle ilgili yapılanlar özetlenmişti. Kosova'da 24 Martta yapılan diplomatik çabalar sonuç vermemesi üzerine Arnavutlara etnik temizlik uygulayan Miloseviç rejimine karşı NATO müdahalesi yapılmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin 19 üyesinden 14'ü katılmıştır. Miloseviç teslim olmuş, mültecilerin geri kabulünü, askerinin ve polislerinin geri çekilmesini ve uluslararası sivil ve askeri varlığını kabul etmiştir. Sonunda barış ve istikrar ABD tarafından sağlanmıştır (W.H. USGB, 2000, s 54). Nihayet Dayton

Anlaşması'na direnç gösteren Sırp Cumhuriyeti'nde barışa Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Başkanı Kostunica desteğiyle ulaşılmıştır (W.H. USGB, 2000, s. 55).

Ayrıca ittifaklarla uyum sağlanmış, çatışmalar önlenmiş, bölgesel saldırganlar yakalanmış, yeni demokrasileri teşvik edilmiş, barış ve istikrar teşvik edilmiş ve ABD çıkarları korunmuş ve değerleri geliştirilmiştir (W.H. USGB 2000, s. 83).

Genel olarak ABD'nin temel hedef ve amaçları dahilinde, Bosna ve Kosova müdahalesi ile ilgili, kazanımları şu şekilde özetlenebilir: etnik katliam önlenmiş, demokrasi alanının, pazar ekonomisinin önü açılmış ve askeri genişleme sağlanmıştır. Avrupa istikrara kavuşturulmuş, AB ile dünyayı şekillendirmek için gerekli bağlar kurulmuştur. Ayrıca NATO yeni görevlere hazır hale getirilmiş, ABD liderlik isteğine kavuşmuştur.

5.4. Bölgesel Aktörlerin ve Uluslararası Toplumun İnsani Müdahaleye Tepkisi

Kosova krizinde bölgesel aktörler, ABD öncülüğünde ABD'nin de dahil olduğu İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Rusya'dan oluşan Temas Grubu aktif hale getirilmesinden sonra Mart 1998'de BM Güvenlik Konseyi 1160 sayılı kararı kabul etti. Bu karar Federal Yugoslavya Cumhuriyetine silah ambargosu uygulanmasını ve Kosova'ya otonomi ve kendi kendini yönetme hakkı tanınmasını istiyordu. Ayrıca Sırp kuvvetlerin geri çekilmesi ve anlaşma sağlanmasına yönelik diyalogun başlatılması için Sırlara dört hafta süre verilmiştir (Batır, 2011, s. 42; Piaskowy, 2016, s. 60).

Eylül 1998'de BM Güvenlik Konseyi 1199 sayılı kararı kabul etti. Bu kararda Kosova'daki kötüleşen durumun bölgenin barış ve güvenliğine bir tehdit oluşturduğu ifade ediliyordu. Konsey bir yandan derhal ateşkes ilan edilmesini ve sivil halka baskı uygulayan Yugoslav güçlerinin bölgeden çıkartılmasını istiyordu. Öte yandan da karar çerçevesinde daha önce belirttikleri Yugoslavya'nın egemenliği ve ülkesel bütünlüğüne saygılı olduklarını ve sorunu Yugoslavya devleti içinde daha fazla özerklik verilmek suretiyle çözümlenebileceği önerilerini yineliyorlardı (Byers ve Chesterman, ty. s. 182).

Kosova Krizi giderek büyürken ABD, İngiltere ve Türkiye müdahale etmekten yanaydı. Daha sonra Almanya, Fransa, İtalya'da katıldı. Yunanistan, Rusya ile Çin ise müdahaleye karşıydı (Piaskowy, 2016, s. 62).

ABD, daha önce barışçıl direniş gösterdiği için Arnavut hareketine sempati ile yaklaşıyordu. Miloseviç'e ise Bosna krizi sırasında oyalama taktikleri ve yaptığı katliamlar nedeniyle saldırgan gözüyle bakılıyordu. BM yetkisi konusunda sorunlar vardı. Ancak ABD Devlet Bakanı Madeline Albriht, konuda arzu edilenin yetkilendirme olduğunu ancak BM yetkilendirmesinin çok da gerekli olmadığını savunuyordu. Çin ve Rusya hesaplanabilir risk olarak ele alınmıştı (Piaskowy, 2016, s. 63).

15-16 Ekim 1999'da NATO ve AGİT çerçevesinde Miloseviç, NATO çerçevesinde gözlem uçuşlarını kabul etmişti. Ancak UÇK'nın hareketleri devam etmiş, Miloseviç operasyonlara tekrar başlayınca ateşkes sona ermişti. BM Güvenlik Konseyi müdahaleden önce aynı zamanda Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün ve siyasi bağımsızlığının korunacağını kabul etmişti. Aynı zamanda iç çatışmanın barış ve güvenliği tehdit ettiği tespitini yapmış ancak silahlı kuvvet içermeyen önlemlerin alınmasını kabul etmişti (Manavoğlu, 2010, s. 28).

Sırp güçleri 15 Ocak 1999 yılında Raçak köyünde Kosovalı Arnavutlara yönelik etnik temizlik girişiminde bulunduğu Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından yapılan incelemelere göre 45 Arnavut sivil öldürülmüştür. Bölgeyi ziyaret eden AGİT misyonun Başkanı William Walker yapılan açıklamalarda “şahsen gördüklerime göre, bunun bir katliam ve açıkça insanlığa karşı bir suç olduğu sonucuna varabilirim” diyerek Sırp güçlerini suçlamıştır. Raçak köyünde yapılan katliamı uluslararası toplumda tepkilere ve yakında Fransa'da Ramboullet görüşmelerin başlamasına yol açmıştır (Ülger, 2003, s. 53).

6 Şubat 1999 yılında Paris yakınlarında Ramboullet'e İngiliz ve Fransız Dış İlişkileri Bakanları Robin Cook ve Hubert Vedrine başkanlığında Avrupa Birliği Özel Temsilcisi Wolfgang Petritsch, ABD Büyükelçisi Christopher Hill ve ABD Büyükelçisi Christopher Hill ve Federasyonu Büyükelçisi Boris Mayorsky arabuluculuğuyla müzakereler başlamıştır. ABD'nin öncülük ettiği temas grubun hazırlanmış plan çerçevesinde Sırp güçlerini ve Arnavutları temsil ettiği UÇK üzerinde anlaşmaya varılması için zorlamıştır. Temas Grubun 3 yıllık geçici bir çözüm planı ve gözlemci olarak bölgede NATO güçlerin konuşlandırılmasını öngörmüştür. Bunun üzerine temas grubu çerçevesinde Kosova'ya geniş özerklik

tanıyan 6 Şubat 1999 Rambouillet anlaşması (Çevikbaş, 2010, s. 28)¹² Miloseviç'e sunulmuştur. Ancak şartlarının ağır olması sebebiyle Miloseviç reddetmiştir (Kissinger, 2001, s. 273)¹³. Ancak Sırbistan bu planı devletin egemenlik ve bütünlüğüne aykırı olduğunu gerekçesiyle imzalamak istememiştir (Halberstam, 2002, s. 355; Kissinger, 2001, s. 273)

ABD Bosna-Hersek savaşında olduğu gibi bir trajedinin tekrar yaşanmaması için Miloseviç'e karşı 24 Mart 1999 yılında NATO operasyonu kapsamında 78 gün süren hava harekâtı yapmıştır. ABD'nin Başkanı Clinton NATO çerçevesinde Kosova'da yapılan operasyonun hedeflerini NATO'nun ciddiyetini göstermek, Yugoslavya'nın Kosova'daki masum sivillere karşı saldırılarını engellemek ve gerekirse Kosova'da savaşı durdurmak için Sırp askeri kapasitesine ciddi zararlar vermek şeklinde belirlenmiştir (Gallis, 1999, s. 2).

Clinton ise 29 Mart 1999'da yaptığı konuşmada NATO'nun hava operasyonunun başladığını ilan ediyordu ve sebeplerini sıralıyordu. "Biz bir askeri saldırgandan binlerce Kosovalı masum insanı korumak için hareket ediyoruz... Uluslararası topluluk olarak koruma sorumluluğumuz var" diyordu (Clinton, 1999) NATO Genel Sekreteri Javier Solana ise müdahale amacını "şiddeti ve insani dramı durdurma" olarak ifade etti ve ayrıca uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğunu ileri sürdü (Batır, 2011, s. 126).

Öte yandan BM Genel Sekreteri Kofi Annan, "NATO tarafından BM yetkisi olmadan yapılan müdahalenin BM güvenlik sistemini zaafa uğratacağını" vurgulamıştır (Manavoğlu, 2003, s. 49). Müdahalenin başlamasından sonra da Rusya'nın önerisiyle 26 Mart 1999'da bir karar tasarısı hazırlanmış ve Yugoslavya'ya karşı kuvvet kullanmanın derhal durdurulması talep edilmiştir. Söz konusu karar tasarısı Güvenlik Konseyi'nde oylanmış ve 3'e karşı 13 oyla ret edilmiştir (Woehrel ve Kim, 2006, ss. 50-62).

11 haftalık NATO operasyonundan sonra YFC Başkanı Miloseviç, 3 Haziran 1999 tarihinde kendisine sunulan Rambouillet Anlaşması'nın içeriğiyle aynı olan bir NATO üssünü de içeren NATO ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti arasında

¹² Anlaşma de facto cumhuriyet yaratıyordu .

¹³ Kissinger bu anlaşmanın kabul edilmeyeceğinin bilindiğini ileri sürmüştür. Kissinger, 2017:273.

yapılan Askeri-Teknik anlaşmasını imzalamış ve güçlerini geri çekmeyi kabul etmiştir (Batır, 2017 s. 128).

ABD Rusya ile siyasi ilişki kurmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır (Gallis, 1999, ss 11-14). BM Güvenlik Konseyi'nin üyesi olan Rusya'nın onayı olmadan yapılan NATO müdahalesinin ardından BM Güvenlik Konseyi tarafından kriz sonrasındaki politikaların çözüm için 10 Haziran 1999 tarihinde alınan 1224 sayılı kararla BM Kosova Geçici Misyonu UNMIK (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo) kurulmuştur. Aynı şekilde Kosova'nın güvenliğini sağlamak konusunda NATO kapsamında Kosova Güçleri(KFOR) birimi kurulmuş ve Kosova'nın farklı bölgelerinde konuşlandırmıştır. Yoğun muhalif baskılar nedeniyle Miloseviç, 5 Ekim 1999 günü devlet başkanlığı görevinden istifa etmiştir. Yerine Vojislav Kostunica başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur (Woehrel ve Kim, 2006, ss. 50-62). Müdahale sonrası Yugoslavya BM Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmuştur. Oluşturulan Bağımsız Uluslararası Kosova Komisyonu müdahalenin uluslararası hukuka aykırı ancak meşru olduğu sonucuna varmıştır (Heir, 2011, s. 35).

5.5. Yerel Aktörlerin İşbirliği

1998'de UÇK eylemlerini silahlı olarak artırmaya başladığında ABD ile Avrupalı ülkeler sorunu BM Güvenlik Konseyi'ne taşıdılar. 1160 nolu BM kararı ile Yugoslavya Federal Cumhuriyetine ambargo kararı alındı. Çin kararı iç mesele olarak gördüğünden 1160 ve çatışmaların durdurmaya yönelik uyarı olan 1199 kararı iç mesele olarak görmüş, çekimser oy kullanmıştır. Almanya başta olmak üzere batılı devletler UÇK'yı destekleyerek eğit, donat ve kamuoyunu yönlendirme faaliyetlerini üstlenmişti. Başlangıçta UÇK'yı terörist olarak kabul eden ABD 1998'den sonra Sırbistanı haydut devlet olarak tanımlamıştı ve eğit donat faaliyeti için gerekli desteği vermeye başlamıştı (Traves, 2001, ss. 250-254). İnsani müdahale kararı alındıktan sonra karadan UÇK havadan NATO harekatı ile müdahale başarıya ulaştırılmıştır (Sancaktar, 2016, ss. 445-459).

Bosna'da ve Kosova'da ve diğer bölgelerde yaşanan çatışmalarda sivillerin yaşamlarını kaybetmesi ve insanlık dışı muamelelere maruz kalması bunun da dolaylı olarak barış ve güvenliği tehdit etmesi BM'yi harekete geçirmiştir. Sivillerin insan haklarının çatışma sırasında korunmasını esas alan BM, Temmuz 1998'de

Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)'nin Roma Statüsü kabul etmiştir. Bu statüye uygun olarak da ad hoc mahkemelerin yerine konuyla ilgili sürekli bir 2002 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi kurmuştur. 15 Nisan 2015 tarihi itibarıyla 139 devlet tarafından imzalamış ve 123 devlet tarafından onaylanmıştır. Roma Statüsü'nü imzalayanlar arasında ABD bulunmamaktadır (Uluslararası Ceza Mahkemesi, 2016).

6. ABD’NİN 2011 LİBYA MÜDAHALESİ

ABD Bosna ve Kosova krizinde çıkarlarının yanısıra bazı özellikler etkili olmuştur. Libya krizi farklı bir coğrafi alanda yer almasına ve ABD devlet başkanı farklı olmasına rağmen, krize hemen dahil olmuştur. Bunun nedenleri ve ABD’nin krize yönelik yaklaşımı aşağıda ayrıntılı olarak verilmiştir.

6.1. İnsan Hakları İhlalleri ve Müdahale Süreci

Soğuk Savaşın başlarında 1949 yılında BM, Libya’da üç bölgeden oluşan (Trablus, Bingazi ve Fizan) bağımsız bir devlet kurulmasına karar vermiştir. 1 Ocak 1952 tarihinde Libya bağımsızlığını ilan etmiş, bağımsızlık sürecinde önemli rol oynayan İdris el Senusi yönetimi Meşruti Krallık olarak tanımlanan ülkenin kralı olarak başa geçmiştir (Gökhan ve Durgun, 2011, s. 62). Libya o dönemde ekonomisi az gelişmiş ülkeler arasındaydı. 25 Nisan 1955’te Ulusal Petrol Kanunu’nu kabul etmesiyle ülkede petrol arama çalışmaları başlamıştır. 1959 yılında Zelten Dağları’nın aşağı bölgesinde geniş petrol yataklarının tespit edilmesiyle Libya ekonomisi giderek büyümüştür (Erdurmaz, 2011, s. 6; Bölme, 2011, ss. 8-9).

Petrolden kaynaklanan gelirlerin Kral İdris’in ve çevresindeki elit kitlenin elinde toplanması, fakir halkın bu gelirden yeterli ölçüde yararlanamaması halkta hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu hoşnutsuzluğa paralel olarak Senusi, 1969 yılında tedavisi için Türkiye’de bulunduğu sırada, Kaddafi ve Hür Subaylar tarafından askeri bir darbe ile, Senusi’nin görevine son verilmiştir. Hareketin Devrimci Komuta Konseyi ülkenin adını Libya Arap Cumhuriyeti’ni olarak değiştirdi. Yüzbaşı Kaddafi’yi önce albaylığa terfi ettirdi. Sonra Libya Silahlı Kuvvetleri Başkomutanlığına getirdi (Caner ve Şengül, 2018, ss. 1-26).

Kaddafi, 15 Nisan 1973’de Zawara beyanı ile Arap milliyetçiliği, İslam ve sosyalizmi sentezleyen “yeşil kitap” rejimini getirmiştir Kaddafi, klasik demokratik rejimlerin çoğunluğunu diktatör olarak tanımlamaktaydı. Halkın doğrudan demokrasi ile yönetime katılmasını, hukukun din(şariat) ve geleneklerden oluşmasını, ekonomik yaşamda ise sosyalist ekonomik sistemin hakim olmasını savunuyordu. Bu yönetim tarzına Libya Arap Cemahiri’yesi adını koymuş ve “üçüncü dünya teorisi” olarak sunmuştur (Erdurmaz, 2011, ss. 15-33). İç politikada tek partili sosyalist bir yönetim benimsenmiştir. 1972 yılından itibaren Arap Sosyalist Birliği haricinde tüm partilerin

kapatılması kararı alınmıştır. Halkın yönetime doğrudan katılımını sağlayan Halk Kongreleri ve bakanlık kurulunun yerine Halk Komitesi kurulmuş, komiteleri yöneten isimlere ise sekreterlik ünvanı verilmiştir. En üst yapıda Kaddafi yeri Genel Sekreter olarak belirlenmiştir (Doğan ve Durgun, 2012, ss. 60-72).

Kaddafi döneminde dış politikada başlarda ulusal bağımsızlık temelinde ve Sovyet karşıtı bir politika takip edilmiş, 1973’lerde Sovyetler Birliği ve Mısır’a yakın politikalar izlenmiş, Arap Birliğini sağlayacak politikalar ortaya konmuştur. Hatta Mısır, Suriye ve Libya’dan oluşan bir federasyon ile ilgili anlaşılan taraflar; bu anlaşmayı hayata geçirememişlerdir. 1970’ten 2000’li yıllara kadar Arap milliyetçiliği, Müslüman Arap toplumların korunması ve emperyalizme karşı mücadele eden gruplara küresel desteğin sağlanması şeklinde Batı karşıtı bir politika izlemiştir. Batı ile ilişkisini ikili petrol anlaşmaları ile yürütürken aynı zamanda Batı ve ABD ile ilişkileri kitle imha silahları ve terörizmle ilişkilendirilmiştir. Arap milliyetçiliği nedeniyle Filistin’i desteklemiş bu durum ABD Libya ilişkilerinde hoşnutsuzluğa yol açmıştır. 1980’li yıllarda Libya destekli terör eylemlerinden dolayı BM Milletler nezdinde izalasyana tabi tutulmuştur (Bruce, 2008, ss. 91-106; Zoubir, 2011, s. 278).

Teorik açıdan halkın tam katılımını içeren yönetim biçimi zamanla yukardan aşağıya baskıcı bir yönetim şekline dönüşmüştür. Kaddafi öncelikle Devrimci Komuta Konseylerini baskı yaparak veya üyelerini öldürme yoluyla etkisiz hale getirmiştir. Yürütme gücü olan Halk Komitesi’ni ise kendisine bağlı kişilerden oluşturmuştur. Örneğin Halk Kongresi Genel Sekreteri ve Başbakan El-Bağdadi Ali El-Mahmudi, Ulusal Petrol Şirketi’ni yöneten Şükrü Ganim, eski istihbarat şefi ve sonradan muhaliflerin tarafına geçen Dışişleri Bakanı Musa Kusa ve Savunma Bakanı Ebu Bekir Yunus Cabir gibi yöneticiler, Kaddafi’nin devlet yapısına hâkim olmasına yardımcı olmuşlardır (Kekilli, 2014, s. 9).

Kaddafi, zamanla iktidarını tehdit edebilecek orduyu, dini unsurları, öğrencileri ve aşiretleri zayıflatacak bir düzen kurmuştur. Kaddafi ailesine yakın kişi ve aşiretinden kişiler iktidarda gelmişlerdir (Ayhan: 2012, ss. 146-162). Kaddafi’nin en büyük oğlu Seyfülislam Kaddafi London School of Economics’ten doktorasını almıştır. Libya’nın Batıyla ilişkilerini yürütmekle sorumluydu aynı zamanda Kaddafi’nin dış işleri danışmanıydı. Reformist ve siyasetçi olarak tanınan Şeyfülislam Libya İslami

Mücadele Gurubu (LİMG) ile kurulan diyalogda ve ülkede uygulanan ekonomik reformlarda da ön plana çıkmıştır. Hamis Kaddafi ise milis güçlerinin komutanlığını yapıyordu. Temel görevi isyanları bastırmak ve rejimi korumaktı. Aynı zamanda Kaddafi'nin Ulusal Güvenlik danışmanıydı. Mutasım Kaddafi ise Milli Güvenlik Konseyi'ne başkanlık ediyordu. Albay Saadi Kaddafi ve Üsteğmen Hanibal Kaddafi de Libya ordusunda görev yapıyorlardı (Kekilli, 2014, s. 9; Bölme, Ulutaş vd, 2011). Dolayısıyla ailesi aynı zamanda Kaddafi rejiminin devlet mekanizmasındaki koruyuculuğunu yürütüyorlardı.

Kaddafi ekonomi alanında ise iktidara geldikten sonra köklü reformlar yapmıştır. ABD ve diğer yabancı petrol şirketlerine petrol üretim sözleşmelerini yeniden müzakere etmeleri ve üretim gelirlerinin daha büyük bir kısmını devretmeleri için baskı yapmıştır. Bazı İngiliz ve ABD petrolleri operasyonlar sonunda kamulaştırılmıştır. Merkezi planlamaya dayalı ekonomik model benimsemiş, Petrol gelirlerinin büyük bölümünü halka yansıtmıştır. 1970'den 1974 yılına kadar ülkenin kişi başına düşen milli gelirini artırmış, ülke enflasyonunu 2.5'a düşürmüştür. Aynı zamanda sosyal refahı artırmıştır (Şengül ve Caner, 2018, s. 57). Zaman zaman öğrenci eylemleri ve İslami grupların muhalefeti olsa da bunlar bastırılmıştır (BM Güvenlik Konseyi, 2019). Eğitimli, üretken ve muhalif kişiler yurt dışına çıkmış ve dışarıdan muhalefet hareketleri başlatmışlardır. Ülkede bulunan muhalif kesimler de sessiz kalmışlardır (Kekilli, 2014, s. 8-10).

1980'lerde Libya, Almanya, Fransa, İngiltere ve ABD tarafından terörizme destek vermekten dolayı uluslararası alanda çeşitli yaptırımlara uğramıştır. BM tarafından uygulanan bu yaptırımlar Libya ekonomisini zayıflatmıştır. Aynı zamanda aykırı çıkışları nedeniyle bölgede yalnızlaşmıştır. Ekonominin zayıflaması çeşitli baskılarla birleşince Libya'da huzursuzluklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum İslami muhalefeti daha da güçlendirmiştir (Zoubir, 2011, s. 28). Halk arasında ekonomik huzursuzluğun yanısıra ılımlı İslam yanlıları ile radikal İslam taraftarları ve kabileler arası şiddet artmıştı. Halkın büyük bir bölümü siyasi özgürlük ve daha iyi fırsat eşitliği talep ediyordu. 2005'te Kaddafi'nin oğlu Seyfül İslam ülkede yapılacak ekonomik reformların özel mülkiyetinde olduğu liberal ekonomik modellerle yakınlaşacağını ve ülke zenginliğinin toplumun tüm katmanlarına yayılacağını vadetmiştir (Nytimes, 2005).

Pargeter ise Libya’da ortaya çıkan huzurluğun nedenini hükümetin zayıf performansından duyulan hoşnutsuzluk, yolsuzluk, Libya’nın yakın geçmişte uluslararası siyasi izalasyonu ve yalnızlığı, demokratik özgürlüğün olmaması, ekonomik açıdan yetersiz yaşam koşullarına bağlamıştı. Libya’nın 1987’den sonra alınan düzeltici önlemlere yönelik reformlarının ise büyük ölçüde halkın şikâyetlerini gidermek ve siyasi sistemi korumak için yapıldığını ileri sürmüştü (Pargeter, 2006, ss. 219-223).

Pargeter’e göre BM yaptırımları ve gerekli reform iradesinin yokluğunun sonucu Libyalılar, böylesine önemli petrol gelirine sahip olmasına rağmen; Libya’nın, nüfusunun en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayan bir devlet durumuna düşmesinin hayal kırıklığını yaşamaktaydılar. Aslında birçok kişi, yabancı şirketlerin ülkeye yeniden akışına rağmen sosyal eşitsizliğin arttığını ve çoğu durumda kişisel koşullarının kötüleştiğini algılamaktaydılar (Pargeter, 2006, ss. 223-229).

2008’de hükümetin tutuklu İslamcı militanlarla uzlaşması ve sürgündeki bazı muhalif figürlerin geri dönmesi bazı gözlemciler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca Kaddafi’nin siyasi reform, terörle arasına mesafe koyma, kitle imha silahları ve nükleer güç geliştirmeme çabalarına son vereceği açıklamaları, uluslararası ambargoları yumuşatmıştır. Kaddafi gerek Avrupa ülkeleri gerekse ABD ile ikili anlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşmalara demokratikleşme ve insan haklarının geliştirilmesi şartları da eklenmiştir (Blanchard ve Zanotti, ss. 2011: 32).

2010 Tunus’ta başlayan Arap Baharı Libya’yı da etkilemiştir. Prashad’a göre çatışma ve krizin nedeni ekonomik değildi. O dönemde 2007’de ortaya çıkan küresel kriz Libya’yı etkilememişti. Çünkü merkezi planlanan ekonomik sistem ülkenin liberal ekonomik krizden etkilenmesini önlemişti. Ona göre sorun ekmek veya ekonomik refahla ilgili değildi. Tamamen vatandaşların özgür ve demokratik bir yaşam biçimini istemelerinden kaynaklanıyordu. İsyanlar ise bunun dışı vuran öfkesiydi. Kaddafi, yapılan reformlara rağmen 17 Aralık 2010’da Tunus’ta üniversite mezunu, işsiz Muhammed Buazizi’nin polislerin seyyar tezgâhına el koyması üzerine kendisini yakması ile başlayan ve Devlet Başkanı olan Zeynelabidin bin Ali’nin devrilmesi ile sonuçlanan protestoları anlamlandıramamıştı (Prashad, 2012, s. 105).

Kaddafi 6 Şubat 2011’de Tunus benzeri bir gösterinin Libya’da yapılacağını önceden tespit etmiş ve yapılacak protestolardan sorumlu tuttuğu insan hakları destekçisi

Fethi Terbil Salva'yı ve yazar İdris el-Mesmari'yi 8 Şubat'ta gözaltına almıştır. 15 Şubat 2011'de göstericiler, tutuklanan insan hakları aktivistlerinin salıverilmesi için Bingazi Polis Karakolu önünde gösterilere başlamışlardır. Bu sırada Kaddafi gösterileri bastırmak için güç kullanmış ve birkaç protestocu öldürülmüştür. Cenaze törenlerini ve diğer protesto toplantılarını çevreleyen çatışmalar, hükümet görevlilerinin gerçek mermi ateşlediği bildirildiğinde ciddi şekilde tırmanmıştır. Ortaya çıkan kaosta, Libya güvenlik güçlerinin protestoculara ağır silahlarla ateş açtığı iddia edilmiştir. 17 Şubat'ta Kaddafi destekçilerine silah dağıtmış ve televizyondan "isyancıları ev ev temizleme", "isyancılara merhamet yok" açıklaması yapmıştır (Hasler 2012, s. 18). 20 Şubat 2011 tarihinde ise göstericiler eşliğinde Mehdi Ziu adlı kişi, hükümetin Bingazi'de bulunan kara kuvvetleri ana kışlasına kamyonunu sürmüştür ve göstericilere yolu açarak kışlanın göstericiler tarafından ele geçirilmesini sağlamıştır (Prajhad, 2012, ss. 106-107).

Gösterilerle başlayan isyan önce geniş çaplı şiddet içermeyen halk hareketine ve silahlı halk direnişine dönüşmüştür. Bingazi ve Derne şehirleri başta olmak üzere birçok şehirde güvenlik güçlerine, hükümet binalarına ve yetkili kişilere saldırılar düzenlenmiştir. Bu durum Kaddafi yönetiminin ortaya çıkan isyanları bastırmak için sert tedbirler almasına yol açmıştır. İsyancılar ile güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmalarda, birçok sivil hayatını kaybetmiştir. 21 Şubat tarihinde ise göstericiler Libya'nın ikinci büyük şehri olan Bingazi'nin kontrolünü bazı polis ve askerlerin desteğiyle ele geçirmişlerdir. Ülke, Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) ve Libya Sosyalist Halk Cemahiriyesi arasında ikiye bölünmüştür (Sak, 2015, s.141).

Bingazi'de denetimini yitiren Kaddafi Bingazi'yi ele geçirmek için hava kuvvetleri ve ağır silahlarla özellikle Bingazi yönünde sivillere yönelik saldırı başlatmıştır. 21 Şubat El Cezire kanalına göre ağır silahlarla saldırmanın yanı sıra yiyecek, yakıt ve tıbbi malzemelerin, isyan eden şehirlerin elektriğinin ve iletişimin kesilmesini sağlamıştır. Bunun üzerine İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Kahire merkezli Arap İnsan Hakları Örgütü yapılan müdahalede yüzlerce vatandaşın dört günlük operasyon sırasında öldürüldüğünü açıklamış ve Libya'daki protestoculara karşı şiddet kullanılmasını kınamıştır. Ayrıca bununla ilgili uluslararası soruşturma çağrısında bulunmuştur. Kaddafi'nin tüm önlemlerine rağmen çatışma başkent Trablus'a da sıçramıştır (El Cezire, 2011).

Kaddafi yönetimi içinde de alınan sert tedbirler konusunda anlaşmazlıklar yaşanmış, çok sayıda sivil, askeri bürokrat muhalefetin tarafına geçmiştir. Libya'nın yurtdışındaki temsilcilerden bazıları da rejimin acımasız uygulamalarına destek vermeyeceklerini açıklamışlar ve görevlerinden istifa etmişlerdir. İslam Konferansı ve Avrupa Birliği, sivil kayıplar ve protestocular üzerinde uygulanan şiddetten dolayı Libya'yı kınamış, Arap Ligi Konseyi de Libya'nın üyeliğini askıya almıştır (Şentuna, 2019, s. 212).

25 Şubatta BM İnsan Hakları Konseyi oturumunda sorumlu komiser Navi Pillay ortaya çıkan durumun “şok edici ve acımasız” olduğunu, Libya liderinin karakteristiği olan bu durumun Libya halkının hak ve özgürlük ile güvenliklerine yönelik duygusuz ve kötüleşen bir saygısızlığı temsil ettiğini ifade etmiştir. Devletin, yaşam, özgürlük ve güvenlik haklarını korumakla yükümlü olduğunu ve sivillerin korumasının gerekliliğinin her şeyden üstün olduğunu vurgulamış; Libya'da yüzlerce ölü ve birçok yaralının olduğunu açıklamıştır (Zipcak, 2011, s. 6).

Libya rejimi ile UGK'ya bağlı güçler arasındaki çatışmaların devam etmesi üzerine, BM Güvenlik Konseyi, 26 Şubat 2011'de, Libya Arap Cemahiriyesi'ni sivillere karşı şiddet uygulamaması yönünde uyarmıştır. Hâlihazırda sivil halka karşı gerçekleştirilen yaygın ve sistematik saldırıların, insanlık suçu teşkil edebileceğini göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir. Libya Arap Cemahiriyesi'ndeki şiddetten kaçmak zorunda kalan mültecilerin içinde bulunduğu durumdan duyduğu endişeyi, Libya makamlarının nüfusunu koruma sorumluluğunu hatırlayarak, basın özgürlüğü de dahil olmak üzere barışçıl toplanma ve ifade özgürlüklerine saygı gösterilmesi gereğinin altını çizmiştir. Kontrolleri altındaki kuvvetler tarafından yapılan saldırılar da dahil olmak üzere, sivillere yönelik saldırılardan sorumlu olanların sorumlu tutulması gereğini vurgulayarak, Libya Arap Cemahiriyesi'nden sorumlu otoritelere en üst düzeyde kısıtlama getirmek üzere hareket etmek amacı ile 1970 (2011) kararını kabul edilmiştir. Bu şartlar şöyle sıralanmıştır:

- (a) İnsan haklarına ve uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları gözlemcilerinin anında erişimine izin vermek;
- (b) Tüm yabancı uyrukluların ve mal varlıklarının güvenliğini sağlamak ve ülkeyi terk etmek isteyenlerin çıkışını kolaylaştırmak;
- (c) İnsani ve tıbbi malzemelerin, insani yardım kuruluşlarının ve işçilerin ülkeye güvenli geçişini sağlamak;

(d) Her türlü medya üzerindeki kısıtlamaları derhal kaldırmak.

Tüm üye devletlerden, ülkeyi terk etmek isteyen yabancı uyrukluların tahliyesi için mümkün olduğu ölçüde işbirliği yapmalarını talep etmiştir, diyerek önlem almaya çağırıştır. Ayrıca silah ambargosu, seyahat yasağı, varlıklarını dondurma kararı almıştır. Ayrıca Uluslararası Ceza Mahkemesi Savcısı tarafından soruşturma açılmasını talep etmiştir (NATO, 2011, s.1).

Dolayısıyla karar iki gerekçeye dayandırılmıştır. İnsanlığa karşı işlenmiş suçlar ve demokratik haklara saygının yoksunluğu. Bu kararın ardından Bingazi’de toplanan Libya’lı muhalifler, 27 Şubat 2011 tarihinde Ulusal Geçiş Konseyi’nin kurulduğunu ve kendilerinin Libya’nın meşru temsilcisi olduğunu ilan etmişlerdir. 10 Mart 2011’de UGK, öncelikle Fransa tarafından tanınmıştır. Muhalifler, Fransa’nın da desteğiyle Mart ayı sonunda Doğu Libya’nın büyük bir kısmını ele geçirmişlerdir. Kaddafi kendisini destekleyenlere silah dağıtmış ve muhalifleri kapı kapı dolaşarak yok etmeleri yönündeki beyanlar yayınlamıştır. Özellikle “isyancılara acımak ve merhamet yok” adlı radyo konuşması BM Güvenlik Konseyi’nin 17 Mart 2011 yılında 1973 sayılı kararına yol açmıştır (Yılmaz, 2012, s. 2). 1973 nolu karar, on lehte ve beş çekimser oyla alınmıştır. Almanya, Brezilya, Rusya, Çin ve Hindistan çekimser oy kullanmıştır. Libya’daki sivilleri korumak için Koruma Sorumluluğu’na dayandırılan, BM Güvenlik Konseyi kararı olması bakımından, uluslararası hukukun ilk uygulaması olarak görülmüştür (Türkmen, 2014) .

BM İnsan Hakları Komiserliği’ne göre Kaddafi’nin isyanları bastırmak için sivil halka aşırı şiddet uygulaması ve insanlığa karşı suç oluşturan eylemleri uluslararası toplumun tepkisine yol açmıştır (Zipcak, 2011, s. 6). Uluslararası alanda Kaddafi tüm meşruiyetini kaybetmeye başlamıştır. 10 Mart 2011 tarihinde Arap Ligi, Ulusal Geçiş Konseyi dış işleri temsilcisi Mahmut Jibril’in yardım talebi mektubu ve İnsan Hakları Örgütlerinin çatışmaların son bulması ve BM’den Libya’da Uçuşa Yasak Bölge (No-Fly Zone) oluşturulması çağrısı yapılmıştır (Özgen, 2016, s. 65). Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi toplanmış ve 17 Mart 2011 tarihli 1973 (2011) sayılı kararında, Libya hükümetinin sivillere yönelik saldırıları sona erdirmesini istemiştir. BM Güvenlik Konseyi tarafından sivillerin korunması, Libya’ya silah ambargosu uygulanması, Kaddafi’nin sivillere havadan saldırmasını engellemek amacıyla Libya hava sahası uçuşa yasak bölgesi ilan edilmesi, Libya’lı yöneticilerin mal varlıklarının dondurulması ve seyahat yasağı konulmasını içeren kararlar alınmıştır (NATO,

2011-2). Ayrıca BM Güvenlik Konseyi tarafından BM üyeleri ve bölgesel organizasyonlara gerekli tüm önlemleri alma yetkisi verilmiştir (SDA, 2011). Bu bağlamda NATO'ya silah ambargosu, uçuşa yasak bölge ve sivilileri korumak için BMGK 1973 (2011)'de yetkilendirildiği şekilde gerekli diğer eylemleri uygulamak için tüm askeri operasyonların komuta ve kontrolünü ile ilgili görevi üstlenmiştir (NATO, 2011-3).

17 Mart 2011 tarihinde BM Güvenlik Konseyi, 1973 sayılı uçuşa yasak bölge oluşturulmasına izin veren kararı salt çoğunlukla kabul ederken; üyelerden Rusya, Çin, Hindistan, Brezilya ve Almanya kararın sivilileri korumak amacıyla her yola başvurusu şartını ileri sürdüğü için BM Güvenlik Konseyinde çekimser oy kullanmışlardır. Aynı zamanda Çin ve Rusya kararı veto etmemişlerdir (Arı, 2017:475).

1973 nolu kararın ardından Libya Dışişleri Bakanı Moussa Koussa'nın BM Güvenlik Konseyi kararları çerçevesince ateşkes yapılacağı yönünde açıklama yapmıştır fakat inandırıcı olarak kabul görmemiştir (Sak, 2015, s. 42). Muammer Kaddafi'nin ateşkesi ihlal ettiği gerekçesiyle 19 Mart 2011'de Paris'te düzenlenen konferansta ABD Odyssey Şafak Operasyonu kararı almış ve aynı gün ilk hava taarruzunu Harmattan Operasyonu'nu Fransa 19 Mart 2011'de gerçekleştirmiştir. Koalisyona önce Ellamy Operasyonu İngiltere ve ABD de daha sonra Kanada, İtalya, Danimarka, Norveç, İspanya katılmıştır (Euronews, 2011). Libya müdahalesinde Fransa İçişleri Bakanı Claude Guean'ın operasyonu haçlı seferine benzetmiş, başta Türkiye olmak üzere Müslüman dünyayı endişelendirmiştir (NTV, 2011). Aynı gün Paris'te Libya'daki son gelişmeleri değerlendirmek üzere birçok devlet ve hükümet başkanının, BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'un liderliğinde Arap Ligi Genel Sekreteri Amr Musa ve AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'un da katıldığı bir toplantı düzenleniyordu (Madak ve Gencalp, 2020, s. 11).

Hook ve Spainner'e göre ABD başlangıçta geniş çaplı bir askeri müdahaleden yana değildi. Operasyona hava ve deniz kuvvetleri ile katıldı. Kara savaşı ise isyancılara bırakıldı. 24 Mart'ta uçuşa yasak bölge oluşturulması amacıyla Kaddafi'nin askeri üstlerine ve askeri varlıklarına yönelik harekâta bulundu. Yapılan açıklamalarda yükün sadece ABD üzerinde olmaması gerektiğini, uluslararası toplumun da çözüme katkıda bulunulması gerektiğine işaret edildi (Hook ve Spainner, 2013, s. 357).

ABD Başkanı Barack Obama, Brezilya ziyareti sırasında yaptığı konuşmada, ABD'nin “geniş bir koalisyon” kapsamında “sınırlı askeri hareket” yürüttüğünü söyledi. “Bir tiran, halkına merhamet etmeyeceğini söylediğinde boş duramayız” dedi ve hiçbir ABD kara askerinin operasyona katılmayacağını tekrarladı (BBC, 2011).

Başlangıçta sadece uçuşa yasak bölge olarak alınan karar, Kaddafi ateşkesi kabul etmesine rağmen, Kaddafi rejimini ortadan kaldırma amacına dönüşmüştür. Çünkü isyancılar, hükümetin ateşkesini ve Afrika Birliği'nin savaşı sona erdirmeye çabalarını reddetmiştir (Al Jazeera, 12 Nisan 2011). Ülke iki taraf arasında ikiye bölünmüştür. İsyancılar daha yoğun ve kapsamlı NATO bombardımanı olmadan, kontrolü ele alacak ateş gücü ve askeri disiplinden yoksun olduklarını belirtmişlerdir. Onlara göre askeri operasyonun başarıya ulaşması için ülkenin tüm altyapısına yönelik saldırıları içermesi gerekiyordu. Başlangıçta kabul edilen sivillerin korunması operasyonu, NATO'nun liderliğini ettiği bir rejim değişikliğine dönüştü. NATO Genel Sekreteri Anders F. Rasmussen NATO'nun bu hareketini 1973 sayılı kararına atıf yaparak “sivilleri korumak için tüm adımları atmak” olarak açıkladı (Xypolia, 2022, s. 12). Başkan Obama tarafından rejim değişikliği hedefi şu şekilde ifade edildi: “Amaç, Libya halkının nasıl ilerlemek istediklerine dair kararı kendinin verebilmesini ve nihayetinde 40 yıllık tiranlıktan kurtulup kendi kaderini tayin için gerekli kurumlarını oluşturmaya başlayabilmesini sağlamaktır” (Zipcak, 2011, s. 8).

Paris'te yapılan toplantı ardından koalisyon güçlerinin havadan desteğiyle Ulusal Geçiş Konseyi karadan hareket etti ve operasyon ilerlemeye başladı. Pentagon'dan yapılan açıklamada “ABD operasyonda öncü konumdadır” denildi (Euro News, 2011-2).

Kaddafi, koalisyon güçlerinin saldırılarını “sömürgeci saldırgan haçlı ordusu” olarak nitelendirdi ve “Libya'nın bağımsızlığını, bütünlüğünü ve onurunu savunmak için halkı silahlandırmak amacıyla tüm depolar açılacak diyerek” Libya halkını direnmeye çağırdı (Hürriyet, 2011).

27 Mart 2011'de Fransa'nın NATO liderliği konusunda için yarattığı kriz Türkiye'nin çabalarıyla aşıldı. NATO, Birleşik Koruyucu Operasyon adıyla sivillerin korunmasına yönelik alınan karar gereği Libya'ya yönelik operasyonun sorumluluğunu kara, deniz ve hava unsurlarıyla birlikte NATO, Uluslararası

Koalisyondan devrıldı (Milliyet, 2011). NATO'nun müdahalesi sonucu Kaddafi güçleri Trablus'a kadar gerilemek zorunda kalmış, 22 Ağustos 2011 tarihinde başkent Trablus'un kontrolü Ulusal Geçiş Konseyi güçlerinin eline geçmiştir (Yılmaz, 2012, s. 3).

29 Mart'ta Londra'da yapılan toplantıda dünya başkanları Kaddafi'ye yönetimi bırakması çağrısı yapmıştır. Ancak Ulusal Geçiş Konseyi yetkilileri Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından aranan Kaddafi ile görüşme gerçekleştirmeyeceklerini ayrıca tüm Libya'da denetimi ele geçirene kadar savaşın devam edeceğini belirtmişlerdir (Golovnina ve Abbas, 2012 s. 3). ICC, Haziran 2011'de Muammer Kaddafi, Seyfülislam Kaddafi ve El-Tuhamy Mohamed Khaled için tutuklama emri çıkartmıştır (Globalr2p, 2021).

16 Eylül 2011'de BM, UGK'yı Kaddafi hükümetinin yerine Libya'nın yasal temsilcisi olarak tanımıştır. 20 Ekim 2011'de Muammer Kaddafi ailesi ile birlikte memleketi olan Sirte'de yakalanmıştır. Kaddafi, oğlu Mutaassım ve rejim yanlıları linç edilerek öldürülmüşlerdir. Kaddafi'nin cesedi dört gün boyunca Misrata'da halka gösterilmiştir. Uluslararası baskılar sonucunda cesetler Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) üyeleri tarafından bilinmeyen bir yere defnedilmiştir (Deighon, 2011). 31 Ekim'de Kaddafi'nin yakalanmasıyla NATO operasyonu sona erdirilmiştir (Karaoğlu, 2019: 22).

Ulusal Geçiş Konseyi yeniden inşa edilecek ülkede ülkenin tek meşru otoritesi olarak tanınmıştır. UGK'ya demokratik şekilde seçimlerin yapılması, demokratik değerlere dayalı bir geçici anayasanın hazırlanması, aşiretlerin silahsızlandırılması, ülkede istikrarın tekrar sağlanması görevi verilmiştir (Tanrıverdi, 2011: 43). Bu çerçevede Cibril Hükümeti 23 Ekim'de lağvedilmiş, 31 Ekim'de ABD'de akademisyenlik yapan Abdurrahman El-Keib başbakanlığında yeni kabine oluşturulmuştur (Caner ve Şengül, 2018, s. 66). Bu çerçevede genel seçimler yapılmış Libya'da Kaddafi rejimi son bulmuştur.

Libya krizi çoğu yazar tarafından koruma sorumluluğu çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çünkü Kaddafi'nin uyguladığı şiddet insanlığa karşı suç olarak tanımlanmıştır. Müdahale, BM İnsan Hakları Konseyi ve Arap Birliği'nin çağrısına istinaden BM Güvenlik Konseyinin izni dâhilinde gerçekleşmiştir. BM daimi üyeleri veto etmemişlerdir. Bu nedenle önceki insani müdahalelerden farklıdır. Ayrıca

Libya'daki müdahale, yabancı askerler karada yer almadan, Libya güçleri ile başarılmıştır. Bu nedenle yazarlar tarafından yasal, meşru ve koruma sorumluluğuna uygun olduğu saptanmıştır (Zipcak, 2011, s. 11; Chesterman, 2012: 21; Buchanan, 2012, Bellamy, 2011). Ancak operasyonlar sırasında Rusya, Çin ve Brezilya sıklıkla rejim değişikliği ve yeniden inşa ile ilgili rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca bazı yazarlar da başlangıçta sınırlı sivil korumayı içeren operasyonun, rejim değişikliğine evrilmesinden dolayı insani müdahale sürecini eleştirmektedir. Koruma Sorumluluğu'nun şartlarından olan son çare, doğru niyet ve yeniden inşa ile ilgili görevlerin yerine getirilmediğinden dolayı Libya'nın hala çatışma içinde olduğunu ileri sürmektedirler. Bu nedenle dış güçlerin kendi çıkarlarını elde etmek için çatışmaları körüklediğini dolayısıyla yapılan müdahalenin insani müdahaleden bir farkı olmadığını savunmaktadırlar (Nuruzzaman, 2012, Petras, 2011; Cohn, 2011; Hasler, 2014). Onlara göre, NATO ilk olarak sivillerinin korunmasından ziyade isyancıları destekleyerek tarafsızlık ilkesini bozmuştur. İsyancıları silahlandırarak diğer tarafı yok etmiştir. Kabile savaşlarına ve yargısız infazlara yol açmıştır. İkinci olarak BM Güvenlik Konseyi kararı Libya liderinin öldürülmesini içermiyordu ve BM Güvenlik Konseyi kararını BM şartına göre ilgili ülkenin rızası alınması şartına dayandırmamıştı. Rıza, UGK'nın çağrısına dayandırılmıştı. Bundan dolayı da ileride alınabilecek R2P ile ilgili yapılacak müdahaleler için Güvenlik Konseyi'ne pahalıya mal olabilirdi (Evans, 2011, s. 41).

6.2. ABD'nin Bölgeye Yönelik Ulusal Çıkar Tanımı

Libya'nın kurulmasından itibaren ABD ve Libya arasına düzenli bir ilişki bulunmuyordu. Kaddafi iktidara geldikten sonra ABD 1954'te kurulan Wheelus Hava Kuvvetleri Üssü'nü kapatmıştı. Ayrıca kamulaştırma politikasından ABD petrol şirketleri de etkilenmişti. Libya'nın SSCB ile yakınlaşması, İslami sosyalizmi benimsemesi, Libya'nın antiemperyalizm politikası nedeniyle terörizmi desteklemesi, kitle imha silahları ve nükleer gücü geliştirme çabaları ABD'de rahatsızlık yaratıyordu (Hasler, 2012, s. 78).

1980'lerde SSCB ile yakınlığından dolayı Reagan Doktrini çerçevesinde üçüncü dünya devletleri tekrar etki altına alınmaya ve zayıflatılmaya çalışıldı. ABD, üstü kapalı ya da açık bir şekilde, rejim değişikliği darbelerini destekledi. Reagan Kaddafi'yi Ortadoğu'nun "kuduz köpeği" olarak tanımladı. İran, Kuzey Kore, Küba,

Nikaragua'nın yanı sıra Libya'yı terörist listesine yazmıştı. Clinton döneminde de ülke haydut devlet kapsamına alındı. ABD'nin doğrudan saldırılarıyla sonuçlanan Nisan 1986'da Trablus ve Bingazi'nin bombalanması gibi düşmanlıklar damgasını vururken, Lockerbie olayı ve terörizm meseleleri ABD'nin Libya politikasına hakim olmuştur (Zoubir, 2011, s. 25).

Libya Çad Savaşı sırasında ABD'nin Çad'ı desteklemesi nedeniyle Libya ABD'ye yönelik bir takım terör örgütlerinin eylemlerini desteklemişti. 5 Nisan 1989'da Almanya Batı Berlin'de La Belle Disco'da eğlenen ABD askerlerine saldırı yapılmıştı ve Kaddafi bu saldırıyı desteklediğini açıklamıştı (Doğan ve Durgun, 2012, ss. 71-72). Yine Lockerbie faciası olarak uluslararası gündemde yer alan, 21 Aralık 1988'de İngiltere'den kalkan ve ABD'ye giden uçak bombalanmıştı. Bu eylemde uçağa binen 243 yolcu ve 16 görevlinin tümü ölmüştü. Libya lideri Kaddafi'nin bu olayla ilgili olduğu gerekçesiyle saldırıdan sorumlu tutulmuştu. Bu olaydan sonra Libya BM çerçevesinde çeşitli yaptırım ve ambargo uygulamalarına tabi tutulmuştu. Kaddafi, 2003 yılında Libya'nın Lockerbie bombalamasındaki sorumluluğunu kabul etmiş ve 2003 yılında kurbanların ailelerine tazminat ödemişti. Ancak saldırı emrini bizzat verdiğini hiçbir zaman kabul etmemiştir (BBC, 23 Şubat 2011). Ancak bu saldırılar Kaddafi'nin ABD politikasına karşı misilleme yaptığı izlenimini yaratmıştır (Bowen, 2006, s. 12).

Kaddafi ABD'nin rejim değişikliği çabalarından başarılı bir şekilde çıkmıştır. Hem sorunlu olduğu ABD hem İsrail karşısında daha güçlü hale gelebilmek için Kaddafi Nükleer Program ve Kitle İmha Silahları geliştirme çabalarına girişmişti. 1995'te Libya İslami Mücadele Grubu'nun ortaya çıkışı, 1992'de uygulanan çok taraflı yaptırımlarla birleşti. BM tarafından uygulanan ambargolarla uluslararası alanda yalnız kalan ve ülke ekonomisi kötüleşen Kaddafi 1986'dan sonra reform çabalarına girişti ve Libya ekonomisinin liberalleşmesine yönelik adımlar attı (Zoubir, 2005).

11 Eylül 2001 saldırısından sonra Kaddafi yönetiminin de çabaları ile ilişkiler yumuşamaya başlamıştı. Kaddafi, 11 Eylülde ABD'ye yapılan uluslararası terörizmi kınamıştı. Terörle mücadele için ABD'yi işbirliğine davet etmiştir ve terörle mücadele anlaşmalarına taraf olmuştur. AB üyelerinin de Libya'ya açılım politika izlemesi ile birlikte 2003-2004 yıllarından itibaren Libya ile uluslararası alanda ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bunu ekonomik liberalleşme, ikili petrol anlaşmaları,

uluslararası yatırımlar izlemiştir. İnsan hakları konusunda siyasi tutukluların ve siyasi sığınmacıların ülkeye dönüşlerine izin verilmesi ilişkileri yumuşatmıştır ancak hükümetin temel siyasi hakların güvence altına alınması, bir anayasa taslağı yapılması çağrıları karşısında eylemsizliği, gerekli reformların çıkarılması yönünde itirazlar olmasa da inandırıcılığını azaltmıştır (Bölme, 2011, s. 16-17). Nihayetinde Kaddafi ABD'nin özellikle üzerinde durduğu Lockerbie ve La Belle kurbanlarının yakınlarına tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Libya ayrıca kitle imha silahlarının geliştirilmesi ve nükleer programından vazgeçmiştir. Tüm bunlara bağlı olarak ABD ve Libya arasında ikili ticaret anlaşmaları yapılmıştır. Ancak Libya “haydut devlet” listesinden “kaygı verici devlet” listesine terfi etmiştir (VOA, 2010).

Başkan George W. Bush döneminde ABD 2006 Ulusal Güvenlik Stratejisinde bölge ve Libya terörle mücadele kapsamında değerlendirilmişti; ABD güvenliğinin sağlanması için kırılmalı ve başarısız devletleri güçlendirmeyi ve yönetilmeyen alanlarda etkin demokrasileri kontrolü altına almak için etkin çaba gösterilmesini kabul etmişti (W. H. UGSB, 2006, s. 22). Başarısız ve kırılmalı devletleri, terörist veya diğer suç unsurları için potansiyel bir sığınak sağlayan ve çevre bölgelerdeki istikrarı ve güvenliği tehdit eden insani veya siyasi krizlere yol açabilen olgunlaşmış olabilecek bölgeler olarak tanımlanmıştır (ABD Savunma Bakanlığı, 2005).

Obama ABD başkanlık seçimlerinde önceliğinin ekonomi ile ilgili problemleri çözmek olduğunu belirtmiştir. Ancak iktidara geldiğinde “ABD'nin zaman zaman gerçekleştireceği insani müdahaleleri ise ABD çıkarlarının bir parçası olarak görmesi” gerektiğini açıklamıştır (NBS News, 2008). Genel olarak uluslararası sorunları çatışma ve tek taraflılıktan ziyade müzakere ve işbirliği ile çözeceğini ifade ederken (Kelley, 2012); 2008'de ABD vizyonunu şu şekilde açıklamıştır: “Irak'taki savaşı sorumlu bir şekilde sona erdirmek. El kaide ve Taliban'la mücadele, terörist ve haydut devletlerde bulunan tüm nükleer silahları ve kitle imha silahlarını güvenlik altına almak, enerji güvenliğini sağlamak, 21. yy'da AB ile dünyayı yeniden inşa etmek ve ortak güvenlik ve ortak insanlığın paylaşıldığı dünyada ABD liderliğini sağlamak” (Foreign Affairs, 2007) .

G.W. Bush'un başarısız devletler fikri ve potansiyel ihtiyaç (askeri) olarak müdahale etme amacı, Başkan Obama'nın ABD güvenlik politikasına yaklaşımına dahil edilmiştir (Homolar, 2012, s. 10). Başarısız devletlere yardım veya müdahale için,

ABD ve bölgesel güçler arasında işbirliğine dayalı bir angajman hedeflenmiştir (ABD Savunma Bakanlığı. 2010, s. 18). Özellikle Ortadoğu sorunlu bir şekilde devam ederse, teröre karşı savaşın, yoğunlaşacağı öngörülmüştü. Terörist faaliyetlerdeki artışın, enerji kaynakları veya kitle imha silahları ile kesiştiği yerde, ABD Müşterek Kuvvet komutanları (MKK), önemli konvansiyonel yeteneklerin kullanılmasını gerektirebilecek acil eylem planlarının geliştirilmesini hedeflemişti (ABD MKK, 2010, s. 71).

ABD ve AB'nin önemli çıkarlarına saldırı olması durumunda, caydırıcılık kapsamında, potansiyel düşmanları karar verme mekanizmalarını etkileyerek tehdit edici eylemlerde bulunmamaya ikna edecekti. Bunun için inandırıcı savunma ve tırmanmayı önleyecek saldırgan yetenekleri kullanılabilirdi. Sivil krizler, çatışmaların yayılmasına yol açabileceğinden, krizlere ve felaketlere müdahil olmak için ise ortaklarla işbirliği içinde hazır olunmalıydı (ABD Savunma Bakanlığı, 2009, ss. 9-11).

Obama Yönetimi'nin 2010'da açıkladığı ilk Ulusal Güvenlik Stratejisi, ABD ve İttifaklarının hayati çıkarlar kapsamında yer aldığını ve hayati çıkarlar için tek taraflı müdahale edebileceğini açıklıyordu. Dünyada “eşit ortaklık ve ortak çıkarlar” çerçevesinde Çin ve Hindistan'la iyi komşuluk politikaları yürütmek ve ABD ekonomisini güçlendirmek amaçlanmıştı. Bölgede ise, “etkili ortaklıkları benimseme” ihtiyacını vurgulayarak “açık pazarlara erişim, çatışma önleme, küresel barışı koruma, terörle mücadele ve hayati karbon kaynaklarının korunması gibi bir dizi önlem almaya yönelikti. Ancak ABD'nin bölgedeki ulus ötesi zorlukları ele alma çabaları, kapasite geliştirme ve barışı koruma operasyonları yürütmek, aşırılığa önlemek ve insani krizleri ele almak için George W. Bush'tan farklı olarak, tek taraflı ilişkilerden daha çok önceliğinin NATO ve BM kapsamında bölgesel ortaklarla çalışmak olarak açıklanmıştır (W. H. UGSB, 2010, ss. 20-30). Homolar, bu yaklaşımı işbirliğine dayalı güvenlik olarak tanımlamıştır (Homolar, 2012, s. 13).

2010 Ulusal Strateji Belgesinde her ne kadar Libya ismen olarak yer almasa da bölgeden kaynaklanan terör (özellikle El Kaide, Eş Şebab, Boko Haram) ve kitle imha silahları, İslami- aşırılığa eğilimli grupların varlığı endişesi yer alıyordu. Bunlar ABD topraklarına ulaşabilecek tehditler kapsamında değerlendirilmişti. Ortaya çıkabilecek tehditler için alınacak önlemlerin sınır ötesinden yapılması gerekliliği

vurgulanıyordu. Hatta hayati çıkarları için, AB ve yurt dışındaki ABD üstlerine yönelik eylemlerde tek taraflı müdahale hakkının saklı olduğu belirtmiştir. İnsani krizlerin yükünün ise uluslararası toplum ile paylaşılması gerekliliğinin üzerinde durulmuştu (W.H. UGSB, 2010, ss. 30-50). Obama bu politikasına paralel olarak Kahire’de yaptığı konuşmada Müslüman ülkelerle ortaklık ilişkilerini sürdüreceğini belirtmişti ancak demokratik olmayan ülkelere de reform çağrısında bulunmuştu (Corbin, 2009). Dış İşleri Bakanı Hillary Clinton, “ABD’nin dış politika stratejilerinin merkezinde demokrasi ve insan hakları yer almaktadır ancak dünyadaki etkimizi kaybetmeden dış finansman açığımızı ve dış borçlarımızı kapatmak bizim hayati çıkarlarımızı oluşturmaktadır” diyerek Obama yönetiminin dış politikasını açıklamıştı (Al Jazeera, 28 Mayıs 2010).

ABD Obama’nın 2010 strateji belgesine paralel olarak ilk dönemde bölgesel ortaklıklar çerçevesinde Kaddafi rejimi ile işbirliğine girmiştir. Özellikle terörle mücadele kapsamında Libya’ nın sınır kontrolü ve ihracat/ithalat izleme, güvenlik güçlerinin eğitimi gibi ortak endişe alanlarındaki güvenlik yeteneklerini geliştirmeye yönelik çabalarını desteklemek için 350.000 dolarlık fon tahsis etmiştir. Ayrıca askeri personel eğitimine destek faaliyetlerinde bulunmuştur (Blanchard ve Zanotti, 2011, s. 39).

ABD’nin Libya krizi ortaya çıktığında sergilediği dış politika davranışı, Bingazi’de ortaya çıkan insani krize tepkisi; insani kaygılarla birlikte jeostratejik, ulusal güvenlik çıkarları ve ekonomik çıkarlarla bağlantılı olarak açıklanabilir. Çünkü ABD bölgesel jeostratejik çıkarlar ve enerji güvenliği çerçevesinde incelendiğinde Libya Avrupa’ya yakın bir noktada yer alıyordu. AB üyeleri Libya üzerinden Avrupa’ya akan göç konusunda sorunlar yaşıyordu. Jeo-stratejik açıdan Afrika ve Avrupa arasında Atlas okyanusuna uzanan geçiş noktasında bulunuyordu. OPEC verilerine göre kanıtlanmış Dünya ham petrol kaynağı konusunda sekizinci; doğal gaz rezervi sıralamasında yirmi birinci sıradaydı (Gönen, 2016, s. 12). Dünyanın büyük ekonomik üretimine sahip ülkelerden biri olan ABD ’nin hem petrol geçiş güzergahı olan hem de enerji kaynağı olan bir yerde ortaya çıkan krizlerde yer almaması ihtimal dahilinde değildir. Bu durum daha sonra ABD Kongre Araştırma Raporu (CRS)’unda petrol ve küresel ticaret, enerji güvenliği, aşırılıkla mücadele, terörle mücadele, silahlı çatışmalar çerçevesinde açıklanmıştır (Ploch, 22 Haziran 2011, ss.

1-19). Libya, varlığı kanıtlanmış petrol rezervlerinin büyüklüğü ve kalitesi açısından Afrika’da birinci, dünyada dokuzuncu sırada yer almaktadır (Al Jazeera Turk, 2014). ABD’nin petrol ticaretindeki Libya petrollerinin yeri %5 (Blanchard ve Zanotti, 25 Şubat 2011). Özellikle ABD ile AB arasındaki ticaret hacmi düşünüldüğünde bölgenin ABD ekonomisine etkisi daha kolay açıklanabilir.

Libya krizinin ABD ekonomisine etkisi daha çok AB ile ekonomik ilişkileriyle ilgilidir: ABD Enerji Enformasyon İdaresi’ne göre Libya’nın en önemli enerji ihracatı oranlarıyla, 2010’da Libya petrollerinin İtalya % 28, Fransa % 15, Almanya %10, İspanya, Yunanistan, %5 Birleşik Krallık % 4% vd. olmak üzere, toplam %85’i Avrupa ülkelerine yapılıyordu. ABD’nin Libya’dan enerji ithalat oranı toplam enerji ithalatının %3’ydü (ABD Enerji Enformasyon İdaresi, 21 Mart 2011). Libya’nın tüm doğalgaz ihracatı Avrupa’ya yapılmaktaydı: %13’ü İtalya olmak üzere, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerine gidiyordu. Ancak Libya petrol ve doğalgaz arz kesintisinin ABD ekonomisi üzerinde hem doğrudan hem de AB üzerinden dolaylı etkileri olabilirdi. Domino etkisiyle bir ülkedeki huzursuzluk, algılanan bir “bulaşma” riski yoluyla bir başka ülkedeki olası endişelere ve aksamalara yol açabilirdi. Küresel petrol arzı için kritik olmayan ekonomilerdeki huzursuzluk ve karışıklık, enerji piyasası katılımcıları için siyasi veya kültürel yolla daha önemli olabilecek olan diğer komşu ülkelere yayılabilirdi. Ortaya çıkan endişeler, küresel piyasaları sarsabilirdi (ABD Enerji Enformasyon İdaresi, 7 Mart 2011). Bu durum doğrudan ve dolaylı olarak ABD’yi etkilerdi. Çünkü ABD ekonomisi büyük ölçüde Avrupa’ya bağlıydı. O dönemde ABD, ihracatının %11’ ini Avrupa’ya yapıyor; ithalatının %18. 3’ünü Avrupa’dan karşılıyordu. Hem ABD’nin hem Avrupa’nın en büyük birinci ticaret ortağı birbirleriydi(Eurostat, 2021; Wikipedia English, 2021). Bu durum açıkça ifade edilmese de hem enerji kaynağı hem enerji geçiş güvenliği, hem de doğrudan ABD ekonomisine etki bakımından ABD’yi endişelendiriyordu.

Avrupa ekonomisinde ortaya çıkabilecek istikrarsızlıklar Avrupa güvenliğini etkileyeceğinden dünya güç dengesinde ABD aleyhine sonuçları ortaya çıkabilirdi. Bunların yanı sıra bölgede ortaya çıkan istikrarsızlık, demokrasi sancısı çeken, ABD’nin petrol temin ettiği, Mısır, Tunus gibi diğer enerji ihracatçısı ülkeleri de etkileyebilirdi. Dolayısıyla başta ABD ve Avrupa olmak üzere küresel olarak diğer ekonomileri sarsabilirdi (ABD Bilgi Enformasyon İdaresi, 2011). Bu durum

ekonomiye özellikle önem veren Obama yönetimi için ekonomik hayati çıkar olarak görülebilirdi. Ayrıca ABD ittifakı olan AB ile güç ittifakını zayıflatabilirdi.

ABD'yi bölgesel olarak ilgilendiren bir unsur daha vardı. Çin son yıllarda artan enerji ihtiyacı dolayısıyla bölgede faaliyet göstermekteydi. ABD, Çin'in Sudan ve Libya'da ikili ticaret anlaşmalarına girmesinden rahatsız olmuştu. Petras ve Nuruzzaman'a göre ABD'nin müdahalede yer almasının nedeni son zamanlarda yükselişe geçen Çin'in ekonomisini tersine çevirmek için yararlandığı operasyonlardan birisi olmasıdır (Petras, 2012; Nuruzzaman, 2014).

Dimitrow'a göre ise Obama'nın Libya stratejisinin temelinde akıllı güç stratejisi vardı. ABD dış ve güvenlik politikasının temel öncelikleri olarak Obama yönetiminin amacı yalnızca savunma (caydırma temelinde) ve diplomasi arasında yeni bir denge kurmak değil aynı zamanda ekonomik kalkınmayı savunma ve diplomasiye entegre etmektir. Hillary Clinton, ABD dış politikasını şöyle açıklamıştı: "Amerikan liderliğinin eksik olduğuna ama hala istendiğine inanıyorum. Akıllı güç denen şeyi, elimizdeki tüm araçları diplomatik, ekonomik, askeri, siyasi, yasal ve kültürel her durum için doğru araç veya araç kombinasyonunu seçerek kullanmalıyız. Akıllı güçle diplomasi, dış politikamızın öncüsü olacak" demişti. Libya'da bu bağlamda insani kaygı, koruma sorumluluğu, çok taraflılık, BM yetkisini arayarak sınırlı katılım ile operasyonun sorumluluğunu İngiltere, Fransa'ya bırakmıştı (Dimitrova, 2011). Bu durum Chesterman tarafından "arkadan liderlik¹⁴" olarak tanımlanmıştır. Çünkü NATO alt yapısı ve yönetim sistemi ABD'ye bağımlıdır. Ekim 2011'e kadar ABD arka planda operasyona yön vermiştir (Chesterman, 2011.)

Ocak 2010'da Hillary Clinton, ABD dış politikası bağlamında kalkınma ve demokrasi arasındaki bağlantıyı açıklığa kavuşturmuştu: "kalkınma aynı zamanda diplomatik çabalarımızın temel hedeflerinden birini de ilerletiyor: Dünya çapında demokrasi ve insan haklarını ilerletmek" (Zoubir, 2011 s. 29).

ABD'nin 2010 USGB'de uluslararası krizlere BM ve NATO kapsamında katılacağını açıklamıştı (W.H, 2010). Obama 2007'de yaptığı bir basın açıklamasında NATO'nun genişleyen misyonları ile geri kalmış yetenekleri arasındaki büyüyen bir çelişki olduğunu, bu çelişkileri NATO müttefiklerinin toplu güvenlik operasyonlara daha fazla asker göndermeleri ve yeniden inşa ve istikrar

¹⁴ Yani ön planda gözükmeden operasyonlara liderlik etmek (Chesterman, 2011)

yeteneklerine daha fazla yatırım yapmaları ile sorunun aşılabileceğini ifade etmişti. ABD “bir yandan NATO’yu güçlendirirken, diğer hayati bölgelerde yeni ittifaklar ve ortaklıklar kurmalıyız” şeklinde açıklama yapmıştı (Foreign Affairs, 2007). NATO Libya müdahalesine bu şekilde angaje edilmişti. Liderliğini ise ortak liderlik adı altında Fransa, Almanya ve Türkiye yürütmüştü. Ancak NATO altyapısının büyük bir kısmı ABD tarafından yönetildiğinden ABD ön planda değildi. İnsani krizlerde BM’ye bağlı en uygun otorite olarak hangisi olabilir tartışmaları NATO’nun tartışmasız bir biçimde ABD’ye göre NATO’nun işlevselliğini ortaya çıkarmıştı (Pattison, 2011, s. 29). NATO, bu şekilde uluslararası alanda insani krizler için en uygun askeri otorite olarak BM’ye eklenmişti.

ABD, küresel liderliği için demokrasi ve insan haklarına dayalı bir dünyayı işbirliğine açık, akıllı ve sağduyulu güç kullanarak akıllı savunma, ortak güvenlik ve ortak insanlıkla Koruma Sorumluluğu ile ABD ulusal itibarının yeniden kazanılabileceği öngörmüştü (Foreign Affairs, 2007; Nye, 2009a, 2009b). Ancak Pattison’a göre, Libya’daki müdahale ahlaki açıdan sorunluydu. Çünkü NATO önderliğindeki koalisyon ve ABD, Bahreyn, Suriye ve Yemen’de ortaya çıkan krizlere benzer yanıt vermemişti. Pattison’a göre bu krizlere yanıt vermek için askeri olarak harekete geçilmemesi, koalisyonun tutarsız ahlaki standartlarını ve kararlarında kişisel çıkarın baskın olduğunu göstermekteydi (Pattison, 2011:, s. 5-7).

2012 Kongre raporlarında bölge ile ilgili bölgesel güvenlik çerçevesinde ekonomik ve askeri yardım konusunda esas alınacak çıkar ve değerleri şu şekilde sıralanıyordu: Müttefikleri tehdit edebilecek devletler arası çatışmayı ve diğer ulusal çıkarları tehlikeye sokacak unsurları caydırmak, ABD’nin bölgesel ve küresel ekonomileri etkileyen dünya için hayati önem taşıyan enerji kaynakları ve ticaret akışının korunması, ABD askeri operasyonlarını desteklemek için geçiş ve tesislere erişim sağlamak, terörle mücadele, konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan silahların yayılmasının durdurulması, ikili ticaret anlaşmaları ve yatırımlarıyla ekonomik büyümeyi sağlamak, gıda güvenliği, demokrasiyi ve insan haklarını desteklemek. Bu çıkar ve değerler ABD’nin dünyada lider olmasını destekleyecekti (Blanchard, Arieff, vd., 2012).

Özetle Libya krizi ile ABD dolaylı olarak ulusal güvenlik çıkarı, ekonomik çıkar sağlamıştır ve ulusal itibarını artırmıştır. ABD Koruma Sorumluluğu ile bir şey daha

başarmıştır. Katıldığı müdahale sonucu uluslararası hukukun ilkeleri ve dolayısıyla devletlerin egemen olduğu uluslararası sistemin yapısı sorgulanabilir hale gelmiştir. Dünya, Soğuk Savaş sonrası ABD ideallerine göre dünya ABD'nin yeni dünya düzenine hazır hale gelmişti. Libya Bingazi'de olası bir katliamı önlemişti. Operasyonun ilk aşamasına bağlı olarak yasal ve meşru olduğu kabul edilmişti¹⁵. Sonuç olarak Libya krizinde de ABD'nin ulusal çıkarları ile insani kaygılar arasında açık bir şekilde açıklanmasa da bir bağ kurulmuştur.

6.3. ABD Liderinin Kişiliği, Konuya İlgisi ve İçsel Faktörler

Obama iktidara geldiğinde ABD'nin hayati ve önemli çıkarları için tek taraflı askeri müdahaleyi tercih eden, ABD'nin liderliğini sürdürmek için saldırgan davranan, George W. Bush yerine diplomasi ile ABD liderlik sağlamak isteyen bir Başkan görüntüsü çizmiştir. BM, NATO, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi çok uluslu örgütler çerçevesinde faaliyet göstermeyi ve onların meşrulaştırıcı onaylarına ihtiyaç duyan bir dış politikayı takip etmiştir. Demokrasi veya terörle mücadele için savaş yöntemini benimseyen George W. Bush'un Irak müdahalesi ve diğer politikaları nedeniyle uluslararası alanda ABD itibarını önemli ölçüde yıpratmıştır. ABD'nin yıpranan itibarını yeniden kazandırmak için Arap Baharı (Mısır, Cezayir, Fas, Ürdün, Suriye, Bahreyn, ve Yemen ayaklanmaları) sırasında askeri müdahaleden, ziyade diplomasiye dayalı ihtiyatlı bir politika izlenmiştir (Göngen, 2014, ss. 1-18). Ancak Libya söz konusu olduğunda bu ihtiyatlı politikanın terk edildiği görülmektedir.

Obama, Bill Clinton gibi dış politikadan ziyade, iç politikada dış açık veren ABD'nin ekonomi konularına odaklanmıştır. Dış politikada, gerekli olduğunda, iç siyasete paralel olarak dünyada serbest piyasa ekonomisinin gelişmesini, ticari ve diplomatik işbirliğini, insan haklarına duyarlı olunmasını ve demokrasinin gelişmesini savunmuştur. Amerikan dış politikasında başkanlık kampanyasının ilk günlerinden itibaren kendisini “ideoloji ve gerçekçilik arasında” olarak tanımlamıştır ve gerektiğinde pragmatik bir anlayış sergilemiştir (Zakaria, 2011). ABD güvenlik politikası ise sınır ötesi güvenlik önlemleri çerçevesinde yapılandırmıştır (W.H. UGSB, 2010, s. 12).

¹⁵ Literatürde BM Güvenlik Konseyinin izin verdiği tüm operasyonlar Uluslararası Adalet Divanı tarafından yasa ve meşru olarak kabul ediliyor.

Washington DC’de Dışışleri Bakanı John Kerry, Obama’nın genel olarak insani krizlere ilişkin dış politikası anlatırken Obama’nın hem “demokratik barışın” hem “koruma sorumluluğu doktrininin” destekleyicisi olduğunu belirtmiştir. İnsani krizler için gerekirse güç kullanılabileceğini ancak Obama’nın, genel olarak, ABD için doğrudan bir güvenlik tehdidi oluşturmadıkça, bir ABD Başkanının Amerikan askerlerinin hayatının büyük bir riske atılmaması gerektiğini düşünüyordu. G. W. Bush sonrası uluslararası alanda bir Amerikan Başkanının ilk görevinin “Aptalca şeyler yapmama” ilkesi doğrultusunda hareket etmesi gerektiğini savunuyordu (Golberg, 2016; Homolar, 2012, s. 120). Bu bağlamda 2009’da Ortadoğu gezisinde Kahire’de yaptığı bir konuşmada:

“Kahire’ye, Amerika Birleşik Devletleri ile dünyanın dört bir yanındaki Müslümanlar arasında, karşılıklı çıkar ve karşılıklı saygıya dayalı ve ortak ilkeleri paylaştığını... adalet ve ilerleme ilkeleri; hoşgörü ve tüm insanların onuruna dayalı yeni bir başlangıç aramak için geldiğini belirtiyordu... ABD’nin diğerlerinin yanı sıra eğitim, ekonomik kalkınma, bilim ve teknoloji ve sağlık gibi alanlarda ortaklıkları genişleterek, önemli Müslüman nüfusa sahip ülkeler ve halklarıyla daha kapsamlı bir ilişki kurmaya çalışacağını söyledi. Özellikle demokrasi konusunda hiçbir yönetim sistemi bir ülke tarafından diğerine empoze edilemez veya ettirilmemeli... diyordu. Şiddet yanlısı aşırı uçlar İslamı yanlış tanıttı diyerek dinler arası barışın gerekliliğine vurgu yapıyordu. Afganistan ve Irak’tan asker çekmeyi ve Müslümanlarla yeni bir başlangıç yapmayı öngörüyordu”(Obama, 2009).

Libya’da çatışmaların başlaması ile Hillary Clinton, 28 Şubat’ta İsviçre’nin Cenevre kentinde BM İnsan Hakları Konseyi’nin (UNHRC) Libya’daki ve bölgenin başka yerlerindeki temsilcileri ile bir görüşme düzenlemiştir. Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı John Kerry ve Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Ileana Ros-Lehtinen, 22 Şubat’ta, Kaddafi rejimini ve eylemlerini kınayan açıklamalarda bulunarak Obama yönetimini Libya’ya yönelik ekonomik yaptırımları yeniden uygulamaya çağırması ve Birleşmiş Milletler’e de sivillerin korunması çağrısında bulunmuştur (Blanchard ve Zanotti, 2011, s. 5).

BM Güvenlik Konseyi’nin 1970 ve 1973 kararları gereğince 18 Mart’ta ABD Başkanı Obama, Kaddafi’ye ve hükümetine Libya’daki şiddetin sona erdirilmesi için “müzakere edilemez şartları” özetledi. Ayrıca ABD’nin 1973 sayılı Kararı

uygulamak ve Libyalı sivilleri korumak için bir koalisyonun parçası olarak askeri açıdan hareket etmeye hazır olduğunu belirtmiştir (Beyaz Saray Basın Ofisi, 2011).

23 Şubat'ta Başkan Barack Obama, Beyaz Saray'dan yaptığı açıklamada "Libya'da dökülen kanın çirkin ve kabul edilemez olduğunu söylemiştir. Yönetiminin bu krize yanıt vermek için elindeki tüm seçenekleri değerlendirdiğini ifade etmiştir (Obama, 23 Mart 2011). ABD yapılacak yaptırımlara karşı çeşitli önlemler almış, mali yaptırımlar uygulamış, fonları kısıtlamış ve Libyalı kişilerin mal varlıklarını dondurmıştır (Beyaz Saray Basın Ofisi, 2011).

7 Mart'ta Başkan Obama, ABD'nin "haksız şiddet ve demokratik ideallerin sürekli olarak bastırılması karşısında Libya halkının yanında duracağını açıkladı. Ancak Başkan, ABD'nin Libya içinde hangi desteği sağlamayı planladığını özel olarak açıklamadı. 14 Mart'ta Dışişleri ise Bakanı Hillary Clinton, Paris'te toplanan G8 zirvesi sırasında muhalefetteki UGK dış ilişkiler temsilcisi Mahmoud Jibril ile özel olarak görüşmek için bir araya geldi. ABD, UGK'yı resmi olarak tanımadığını veya gruba maddi destek sağlama niyetini açıkça belirtmemekle birlikte, Konseyin Washington DC'de bir temsilcilik ofisi kurmasına izin verdi (Hendrix vd. 2011).

18 Mart'ta Libya Dışişleri Bakanı Musa Kusa, Kaddafi hükümetinin sivil nüfusu korumak için güç kullanımına izin veren Güvenlik Konseyi kararını kabul etmek zorunda olduğunu belirtmiş ve Libya hükümetinin derhal ateşkes ve çatışmayı durdurma kararı aldığını duyurmuştur. Kusa'nın iddiasına rağmen Libya askeri kara kuvvetlerinin, muhaliflerin elindeki bölgelere yönelik operasyonları ateşkes taahhütlerini ihlal edecek şekilde devam etmiştir. ABD bu sırada Libya'ya yönelik politikasının "odak noktasını" Libya'daki masum sivilleri korumak ve çatışmadan Kaddafi rejimini sorumlu tutmak" olduğu belirtti. ABD yönetimi özellikle Arapların desteğini istiyordu. Petrol kaynağı Müslüman Arap ülkelerle ilişkilerin bozulmasını istemiyordu. Bu nedenle Libya'ya karşı yapılan operasyonun koruma sorumluluğu çerçevesinde sivilleri koruma amaçlı olduğu açıklandı. (Blanchard, 2011, s.22).

Obama 18 Mart'ta yaptığı konuşmada müdahale için şu noktalara dikkat çekiyordu: Sivilleri Kaddafi'nin katliam ihtimalinden, bölgeyi istikrarsızlıktan korumak; ortak sorumluluk, kendi kaderlerini tayin hakkı, evrensel insan haklarının sağlanması, ABD askerlerinin karada olmayacağı, ABD'nin lider olarak küresel barış ve güvelik için sorumluluk alacağı ifade edilmişti:

“Geçen ay protestocular evrensel haklarını ve onlara karşı sorumlu olan ve onların özlendilerine cevap veren bir hükümeti talep etmek için ülke genelinde sokaklara döküldü. Ama demir yumrukla karşılandılar... Libya'da ve yurtdışında görev yapan hükümet üyeleri kendilerini değişimin güçleriyle aynı safta olmayı seçtiler... Muammer Kaddafi,kendi halkının güvenini ve liderlik etme meşruiyetini açıkça kaybetti....Yaptırımlar ABD ve müttefiklerimiz ve ortaklarımız tarafından uygulandı. Arap Birliği ve Avrupa Birliği, şiddete son verilmesi çağrısında bize katıldı... Onlarca yıldır, Amerikan halkına ve diğerlerine karşı terörizme sponsorluk yaparak ve kendi sınırları içinde gerçekleştirdiği cinayetlerle kaba kuvvet kullanmaya istekli olduğunu gösterdi. Ve daha dün, yaklaşık 700.000 kişilik bir şehir olan Bingazi şehrinde bahsederken tehdit etti ve ben alıntı yapıyorum: “Merhamet etmeyeceğiz ve acımayacağız” - kendi vatandaşlarına merhamet etmeyeceğim dedi.

Kaddafi'nin halkına karşı gaddarlık yapacağına inanmak için her türlü nedenimiz var. Binlercesi ölebilir. İnsani bir kriz ortaya çıkacaktı. Tüm bölge istikrarsızlaşabilir ve birçok müttefikimizi ve ortağımızı tehlikeye atabilir. Libya halkının yardım çağrıları cevapsız kalacaktı... Odak noktamız net: Libya'daki masum sivilleri korumak ve Kaddafi rejimini sorumlu tutmak...Dün Libya halkı ve Arap Birliği'nin harekete geçme çağrısına yanıt olarak BM yaptırım kararı aldı... Kaddafi karara uymazsa, uluslararası toplum bunun sonuçlarını doğuracak ve çözüm askeri hareketle uygulanacaktır... Bakan Gates'i ve ordumuzu planlamalarını koordine etmeleri için yönlendirdim ve yarın Bakan Clinton, Avrupalı müttefiklerimiz ve Arap ortaklarımızla 1973 sayılı Kararın uygulanması hakkında bir toplantı için Paris'e gidecek... Avrupalı müttefiklerimizin ve Arap ortaklarımızın uçuşa yasak bölgeyi etkin bir şekilde uygulamalarını sağlamak da dahil olmak üzere, sivillere yönelik şiddeti durdurmaya katlanmak... Bu, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da ortaya çıkan değişimin yalnızca bir bölümü...Bölgedeki değişim Arap Dünyası insanları tarafından yönlendirilecektir. Kendi kaderlerini belirlemek onların hakkı ve sorumluluğudur... Amerika Birleşik Devletleri, lider olarak küresel barış ve güvenliği baltalayan eylemler karşısında boş durmayacaktır (Obama, 18 Mart 2011).

19 Mart'ta ABD ve koalisyon askeri operasyonları başladı. Aynı zamanda ABD Libya'daki diplomatik tesisleri kapattı ve diplomatik personelinin geri çekti. ABD vatandaşlarını tahliye etti (Blanchard, 2011). 21 Martta Başkan Obama Kongre'ye bir mektup yazdı. Bu mektupla kongre liderlerine ABD askeri güçlerinin 19 Mart'ta Libya'da insani bir felaketi önlemek ve BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'daki krizin uluslararası barış ve güvenlik için oluşturduğu tehditle ilgili verdiği 1973 sayılı kararı uygulamak için ABD'nin Libya'da operasyonlara başladığını bildirdi. Aynı zamanda operasyonun bölgede “uçuşa yasak bölge” hazırlamak amacıyla yapıldığını belirtti. Görevlerin niteliği, süresi ve kapsamı ile sınırlı kalacağını ve amaçlarının her şeyi göze alarak uluslararası bir koalisyonu desteklemek olduğunu, BM kararlarını uygulamak için Avrupalı müttefikleri ve Arap ortakları desteklemek amacıyla yapıldığını ABD Kongre'sine bildirdi ancak Kongre'den yetkilendirme istemedi (Obama Kongre Mektubu, 2011).

Kongre'de kongre üyeleri, 1 Mart ile 23 Mart arasında Libya'ya ilişkin yapılan tartışmalarda genel olarak desteklemiş ancak yetki ve kurallara ilişkin aleyhte açıklamalarda bulunmuştur. Libya'da ağır ve sistematik bir katliamın olabileceğini,

UGK'nin tanınmasını, Afrika Birliği ve Arap Ligi'nin çağrılarına cevap verilmesini ancak bunun için Başkanın Kongre'den savaş yetkisi almasını, operasyonun sınırlarının ve kurallarının belirlenmesine ilişkin görüşler yer almıştır (Blanchard, 2011 s. 8-12).

22 Mart 2011'de yapılan ABD kamuoyu araştırmasında ise Amerikalılar %47 ye %35'e bir oranla Libya' ya karşı askeri harekâtı desteklemişlerdir. Cumhuriyetçiler ve Demokratlar normalde karşıt parti olmalarına rağmen Libya konusunda %62 gibi bir oyla müdahaleyi kabul etmişlerdir (Gall Up, 2011).

Libya operasyonunda ABD hava kuvvetleri ve deniz kuvvetleriyle Kaddafi rejiminin Bingazi'yi hedef alan kara kuvvetlerini hedef aldı. 25 Mart'ta ABD Müşterek Kurmay Başkanı Koramiral Bill Gortney, koalisyon askeri saldırıları sonucunda Kaddafi'nin “ hava savunmasının kalmadığını ve güçlerini karada komuta etme ve sürdürme yeteneğinin azaldığını” belirtmiştir. ABD başlangıçta operasyonu sınırlı harekât şeklinde tanımlamıştır. Buna göre karada Amerikan askerlerinin kullanmayarak isyancı güçleri hava kuvvetleri ile desteklenecekti. Bu strateji “yerde bot yok” olarak ifade edilmişti. Obama” Ulusal güvenlik ekibime ve Kongre'nin Cumhuriyetçi ve Demokrat liderlerine danıştıktan sonra harekete geçtim... Amerika Birleşik Devletleri ve dünyanın çıkarları doğrultusunda hareket ediyoruz, Rejim değişikliği yok” diyordu (Obama, 19 Mart 2011). Ancak daha sonra operasyona ABD'ye bağlı NATO altyapısının da eklendiği genişletilmiş hava operasyonu ile müdahale devam etmiştir (Blanchard, 2011).

ABD aynı zamanda uluslararası terörizmle mücadele kapsamında, ABD vatandaşlarının öldürülmesinde kullanılabilecek dronlara karşı, gizli bir memorandum ile operasyonda dron kullanımına izni vermiştir. Öte yandan devlet sırlarını ifşa eden bürokratların otomatik soruşturulması ve ceza verilmesine yönelik önlemler alınmıştır. Savaş Yetkileri Yasasına aykırı olarak kamuoyuna ve kongreye Başkanlık İmza Beyannamesi'ne uygun olarak yeterli bilgi verilmemiş ve yasaya aykırı olarak Kaddafi rejimini devirmek için orduyu görevlendirmiştir. Bundan dolayı Kongre tarafından eleştirilmiştir (Kelley, 2011).

28 Mart 2011 tarihinde Beyaz Saray'dan yapılan ulusa sesleniş konuşmasında Obama ABD'nin Libya müdahalesini, koruma sorumluluğu çerçevesine sivillerin öldürülmesini engellemek için önleyici müdahale, sivillerin öldürülmesini yakın

tehdit durumu ile açıklıyordu. Kaddafi yerine meşru olarak örgütlenen UGK'yı işaret ediyordu, uluslararası barış ve güvenliğin korunması bağlamına vurgu yapıyordu ve demokrasiye geçmek için rejim değişikliğinin gerekliliğini savunuyordu:

Elbette ABD, ordusunu çatışma olan her yere gönderemez. Çünkü müdahalenin risk ve maliyeti göz önüne alınmalıdır ve harekete geçmenin gerekliliği konusunda önce ABD'nin çıkarları gözetilmelidir. Ancak bu doğru olanı yapmayı engellemez. Ülkenin çözülmeyi bekleyen birçok acil sorunu vardır. Ancak biz dünyanın polisi olamayız. Baskıcı rejimlere karşı harekete geçmek sadece ABD'nin sorumluluğu olmamalıdır. Biz sadece dehşet verici sivil halk şiddete maruz kaldığı için harekete geçtik... BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmeme ihtimali...Tunus veya Mısır'ı istikrarsızlaştıracak mülteci akışları, yaratılabilecek bir katliam olasılığı....tespit edildi. Ancak askeri misyonun rejim değişikliğini içerecek şekilde genişletme amacının olmadığı açıklandı (Obama, 28 Mart 2011).

Libya'da yakın bir katliam ihtimalini gördük, harekete geçme yetkimiz vardı ve Libya halkının yardım çağrısını duyduk. NATO müttefiklerimiz ve bölgesel koalisyon ortaklarımızla birlikte hareket etmeseydik, binlerce kişi öldürülecekti". Şu mesaj açık olurdu: "Gerektiği kadar çok insanı öldürerek gücünüzü koruyun". Şimdi zaman Kaddafi'ye karşı işliyor. Ülkesi üzerinde kontrolü yoktur. Muhalefet meşru ve güvenilir bir Geçici Konsey ile örgütlendi. Ve Kaddafi kaçınılmaz olarak iktidardan ayrıldığında veya iktidardan zorlandığında, onlarca yıllık provokasyon sona erecek ve demokratik bir Libya'ya geçiş başlayabilecektir(Obama, 28 Mart 2011)

Çatışmaların bölgeye yayılması üzerine Sirte, Mısrata ve Zintan şehirleri içinde gerekli önlemler alınmıştı. Ülke, Kaddafi kuvvetleri, paralı askerleri ve destekçilerine silah dağıtımı ile koalisyonun operasyonları, yabancı güçlerin paralı askerleri ve UGK üyelerinin yer aldığı iki taraflı bir savaşa dönüşmüştü (Sak, 2012, s. 56).

29 Mart itibarıyla ABD, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, İspanya, Yunanistan, Danimarka, Norveç, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye, Katar, Kuveyt, Ürdün ve Kanada, sivilleri korumak, silah ambargosunu uygulamak ve 1973 sayılı Kararı desteklemek için uçuşa yasak bölgeyi gerçekleştirmek için askeri operasyonları destekliyordu. "Birleşik Koruyucu Operasyon" adıyla koalisyon operasyonlarının üç bileşeninin komutası NATO'ya devredilmişti. Bölgede tüm yetkili uçuşların BM Genel Sekreteri ve Arap Birliği Genel Sekreteri ile birlikte koordine edileceği kabul edildi (NATO, 29 Mart 2011).

Farklı akademik çevrelerden farklı yorumlar yapılıyordu. Kissinger'e göre Obama'nın Libya politikası "pragmatik idealizm"di. Ona göre ABD'nin Libya'da hayati bir çıkarı olmasa da, yalnızca insani gerekçelerle sınırlı bir askeri müdahale yapılabilirdi. Zaten Muammer Kaddafi'nin güçleri ağır sivil kaybına neden olmuştu ve Bingazi'yi ele geçirmenin eşiğindeydi. Eğer önlenmeseydi Libya halkı için

korkunç sonuçlar ortaya çıkabilirdi. Kaddafi'nin silahlı kuvvetleri zayıftı. Ülkede sevilmeyen biriydi ve ülke dışında yalnız bırakılmıştı. Arap Birliği dahi Libya'ya karşı harekete geçme çağrısında bulunmuştu (Kissinger, 2011).

Irak ve Afganistan müdahalesinden dolayı önceden Müslüman dünyada ABD'ye karşı olumsuz bir bakış açısı oluşmuştu. Arap Birliği'nin dahi desteklediği Libya müdahalesinde sivilleri korumak amacıyla ABD'nin yer alması ABD'nin uluslararası itibarının düzelmesine yardımcı olacaktı (Kelley, 2011). Carafano bu politikayı sert gücün yerine yumuşak gücü ikame etme stratejisi olarak tanımlamıştır (Carafano, 2011).

ABD'ye göre Kaddafi'nin “merhamet yok” açıklamaları katliama işaret eden yakın bir tehdit olarak değerlendiriliyordu. Ayrıca Kaddafi uygulamaları ile temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmıştı Bu bağlamda muhaliflere işkence yapılmıştı, vatandaşların hükümeti eleştirmesine izin verilmemişti. Rejime karşı çıkanlar tutuklanma, gözaltı ve uzun hapis cezası riskiyle karşılaşmışlardı (Blanchard ve Zinotti, 2011). 2010 USGB'de paralel şekilde dünya çapında evrensel değerlere dayalı uluslararası düzende ABD'nin temel hedefinin barış ve güvenliği teşvik eden bir lider olduğu açıklanıyordu. ABD, BM ve NATO ile dünyada küresel zorlukların üstesinden gelmeyi teşvik edecekti (W. H. UGSB, 2010, s. 21).

21 Eylül 2011'de ABD Başkanı Obama'nın BM Genel Kuruluna yaptığı konuşmasında, Libya Müdahalesi Koruma Sorumluluğu bağlamında sivillerin korunmasına atıfta bulunuyordu. Çok taraflılığa ve yasallığa dikkat çekiliyordu. İnsan haklarına aykırı hareket eden, demokratik değerlere bağlı ve meşru olmadığı iddiasıyla, Kaddafi rejimini şu şekilde eleştiriyordu:

Bir yıl önce, Libya halkı dünyanın en uzun süre hizmet veren diktatörü tarafından yönetiliyordu. Ancak kurşunlar, bombalar ve onları fareler gibi avlamakla tehdit eden bir diktatörle karşı karşıya kaldıklarında, amansız bir cesaret gösterdiler. Devrimin ilk günlerinde ayağa kalkan Libya'nın, “Sözlerimiz artık özgür” diyen sözlerini asla unutmayacağız. Onlar ilk nesil siyasi ve medeni haklarını istiyorlar. Libya muhalefeti insan hakları için haykırıyor. Bu açıklayamadığım bir duygu. Günden güne kurşunlar ve bombalar karşısında Libya halkı özgürlüğü geri vermeyi reddetti. Ve geçen yüzyılda karşı karşıya kalınmayan türden bir toplu vahşetle tehdit edildiklerinde, Birleşmiş Milletler tüzüğüne uygun davrandı. Güvenlik Konseyi, bir katliamı önlemek için gerekli tüm önlemleri onayladı. Arap Birliği bu çaba için çağrıda bulundu; Arap ülkeleri, Kaddafi'nin güçlerini kendi yollarında durduran NATO liderliğindeki bir koalisyonla katıldı. İlerleyen aylarda koalisyonun iradesinin kırılmaz olduğu ortaya çıktı ve Libya halkının iradesi inkar edilemezdi. Kırk iki yıllık tiranlık altı ayda sona erdi. Trablus'tan Misurata'ya ve Bingazi'ye -- bugün Libya özgür” diyordu. Kaddafi'nin kendi halkına savaş açtığını ve ABD'nin bir lider olarak sorumluluğu gereği çaresiz durumdaki

sivilleri koruma amacıyla Libya'ya müdahale edildiğini savundu (Obama, 21 Eylül 2011).

Kaddafi yönetimini, halk desteği olmayan, gayrimeşru bir hükümet olarak etmiş, şiddeti kullanarak askeri baskı yoluyla gücünü kullanan “40 yıllık tiranlık” olarak nitelemiştir (Xypolia, 2022, s. 15).

22 Ekim 2011’de yaptığı konuşmada Başkan Obama, “ABD’nin Libya’ya müdahalesini baskı altındaki yabancı bir nüfusun insani ihtiyaçlarına dayandığını ve hem Amerikalılar hem de Libyalılar tarafından paylaşılan ortak insanlığın ABD’yi onların yardım çağrılarına yanıt vermeye mecbur bıraktığını savundu. Obama, “Amerika’nın lider olarak sorumluluğunu bir kenara bırakmak kendisine ihanet olurdu” ABD’nin Libya’ya sivilleri korumak için müdahale ettiğini savunuyordu“ (Obama, 22 Ekim 2011). Yani dünya lideri olarak ABD’nin sorumluluğunun baskı altında olan insanların korunması olarak açıklıyordu.

ABD Dış İlişkiler Konseyi’nin Kıdemli Üyesi, Stewart Patrick de Libya müdahalesini “Koruma Sorumluluğu normunun ilk açık askeri uygulaması olarak” ifade etmişti. Patrick, herhangi bir müdahalede jeopolitik faktörlerin rol oynadığını kabul ediyordu. “Ancak ABD hesaplamalarında ve müdahaleye dahil olan diğer büyük güçlerin hesaplarında söz konusu olan ulusal çıkarların karmaşıklığı göz önüne alındığında, koruma sorumluluğu normunun uygulanmasında seçicilik ve tutarsızlık olması kaçınılmazdır” demişti (Bajoria, 2011). Weis ve Bellamy, Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere, dünyanın Libya’daki krize tepkisini, R2P’de yer alan normların yayılmasına bağlıyordu (Weis, 2011, s. 5 ; Bellamy, 2011, s. 1).

Uluslararası güvenlik ve barışı tehdit açısından bölgeyi istikrarsızlaştıran bir faktör olarak görülen göç, Libya’ya erken müdahale edilmesiyle önlenmişti. Libya’daki çatışmaların başladığı 15 Şubat 2011 tarihi ile uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğu tespitinin yapıldığı 17 Mart 2011 tarihi arasında ne kadar sivilin komşu devletlere göç ettiği tam tespit edilememekle birlikte BM verilerine göre 2011 yılının tamamında bu sayı 1500’ün altında olarak tahmin edilmişti (Sak, 2015).

ABD ulusal çıkarları açısından hayati görülen ulusal güvenlik açısından değerlendirildiğinde ABD, bölgeyi iki açıdan önemsiyordu: İlki artan terörizmin uluslararası barış ve güvenliğe tehdidi, ikincisi enerji güvenliği açısından bölgenin

önemi. Libya ile ilgili ABD kongresi için hazırlanan bir raporda Kuzey Afrika’da (Libya hariç) Tunus, Fas, Cezayir gibi ülkeler sıralanıyor. Bölgenin hem El Kaide terör örgütü açısından hem enerji güvenliği açısından önemi açıklanıyordu. Bölge için alınacak tedbirler de sıralanıyordu (Ploch, 2011).

Başkan Obama, 2015 yılında yayınladığı son Ulusal Güvenlik Stratejisi Raporunda, daha yaygın El Kaide ve IŞİD ağları da dahil olmak üzere, değişen ve genişleyen terör tehditlerine yanıt vermek için bölgesel, küresel ittifaklar ve ortaklıklar üzerinde duruyordu. Boko Haram, IŞİD ve Eş-Şebab dahil olmak üzere Afrika’nın bazı bölgelerindeki aşırı şiddet yanlısı teröristlerin, ABD’nin bölgesel istikrarı ve ulusal güvenlik çıkarları için, büyük endişe oluşturduğu belirtiliyordu. Başkanın, görevinin son yılında Somali ve Libya’da insansız hava aracı saldırılarının kullanması ve ABD’nin Özel Harekat Kuvvetleri’ni konuşlandırması, önceden herhangi bir yasal onay olmaksızın üstlenilmişti ve bu faaliyetler Başkanlık kararnamesi imza yetkisi ile yapıldığından Kongre’nin terörle mücadele politikasına ilişkin yürütme üzerindeki kontrol yetkisini azaltmıştı. Yapılanların büyük bir bölümü kamuoyundan gizleniyordu (Cutler, 2017, s. 21).

ABD yönetimi Libya müdahalesinden sonra ABD’nin savunma harcamalarını azaltmak için belirlediği yeni strateji, büyük askeri ayak izleri olan uzun vadeli ulus inşasını sona erdirecek ve bunun yerine daha küçük konvansiyonel kara kuvvetlerine dayalı bir ulusal güvenlik stratejisiydi. İnsani konularda ise ABD’nin BM daimi temsilcisi, ABD başkanlarının insani müdahale ile Amerikan ulusal çıkarları arasında bağ kurduğunu tespit ediyordu (Heilbrunn, 2011, s. 6).

2012 UGSB’de Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yeni kuşağın, evrensel hakları talep ettiğini, bölgesel güvenliği sağlamak için daha derin ortaklıkları, ekonomik ve siyasi reform çabalarını ABD’nin destekleyeceği ifade edilmiştir. “İnsan onuru, refahı ve güvenliğini teşvik etmek için ortaklarımız ve ittifaklarımızla çalışacağız. Libya’da yük paylaşımı yaparak Libya halkını koruduk. Değişen dünyada akıllı gücümüzle ABD özgürlük ve güvenliğin en büyük gücü olarak kalacağız. NATO’yu akıllı savunma stratejisine göre yeniden yapılandıracağız” demiştir (W. H. UGSB 2012). NATO Genel Sekreteri A. F. Rasmussen ise Avrupa’lı ittifak üyelerini NATO’ya yeterli katkıyı yapmadıkları için eleştirmiştir. Libya’da ABD imkân ve yeteneklerine başvurmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir (m5dergi, 2019).

ABD en temel hak olan yaşama hakkına bağlı R2P’de de kabul edilen sivililerin korunmasının yanı sıra temel özgürlükler kapsamında rejim değişikliği ile demokrasinin kurulmasını hedeflemiştir. Bölgenin istikrarı ve enerji güvenliği ABD’nin ulusal çıkarları ile dolaylı olarak bağlantılıdır. ABD’nin akıllı savunma ve sınır ötesi savunma amaçları ile örtüşüyordu. Ayrıca ABD ekonomisi açısından AB ve İngiltere’nin istikrarı ABD’yi doğrudan ilgilendirmektedir. Ancak ABD’nin daha önceki UGSB’de müdahalelere ilişkin hedefler ve hayati çıkarlar açıkça tanımlanırken Libya müdahalesi öncesi ve sonrasında belgelerde tek bir cümle ile konu kapatılmıştır. Kongre raporlarında ise çıkarlarla ilgili bölgedeki diğer ülkelerden bahsedilirken Libya konusu hiç açılmamıştır. Bu durum esas amacın gizlendiği intibasına yol açmaktadır.

6.4. Bölgesel Aktörlerin ve Uluslararası Toplumun İnsani Müdahaleye Tepkisi

ABD gibi AB, son yıllarda Kaddafi hükümetiyle bir yakınlaşma politikası izlemiş ve birçok AB üye ülkesi Libya ile yeniden çoklu veya ikili ekonomik bağlar kurmuştur. Kriz ortaya çıktığında Libya’nın Avrupa pazarına yönelik enerji arzındaki kesintilerin önemli sonuçları olmayacağına dair güvence vermelerine rağmen, Avrupalı devletler yukarıda açıklandığı üzere Libya petrol ve doğal gazının önemli tüketicileri olmuşlardır. Şubat 2011’in ortalarında şiddetin patlak vermesine kadar, AB düzeyindeki AB-Libya Çerçeve Anlaşmasının şartları üzerinde devam eden müzakereler ve Avrupa Komisyonu’nun anlaşmalarıyla bağlantılı olarak Libya ile teknik ve mali işbirliği anlaşmasının imzalanmasıyla son bulmuştu. “Avrupa Komşuluk Politikası” çerçevesinde ortaya çıkan bu girişimler doğrultusunda ve 2003’te Kaddafi ve çevresinin kitle imha silahlarını kullanmama yönünde açıklama yapmasından sonra AB, 28 Şubat’ta Muammer Kaddafi, ailesi ve önde gelen destekçilerinden bazılarını silah ambargosu ve diğer yaptırımları uygulama kararını askıya aldı (Blanchard, 2011, s. 16).

AB Avrupa güvenliğini kendi bölgesi dışından tanımlamaktadır. Bu doğrultuda AB, Kuzey Afrika’daki istikrarsız siyasi ortamdan, ekonomik sorunlardan, El Kaide ve İslam dini bağlantılı olarak görülen terörizmden ve bunlara bağlı olarak artan göç dalgasından olumsuz yönde etkilenmekteydi (Orhan, 2018, 4).

Komşuluk politikası bağlamında Barselona Deklarasyonu ile oluşturulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığında Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin insani etkileşimi,

diyalog, ticari ve ekonomik ilişkiler yolu ile liberal ekonomik ve yönetim sistemine açılması ve zamanla Batılı değerlerini benimseyerek Avrupa'ya yalınlaşması hedeflenmişti. Kuzey'den Güney'e taşınacak olan Batılı değerler, nihayetinde Akdeniz'in iki kıyısı arasında barış, güvenlik ve refah bölgesi oluşturacaktı. Demokrasi bütçesinden bölgeye aktarılan AB yardımları demokrasiyi dolaylı olarak ilgilendiren iyi yönetim, insan hakları, kültürel etkileşim, sivil toplum, gençlik ve sosyal programlar vb. konulara ayrıldı. Bu çerçevede oluşan beklentiler yetersiz kaldı. Bölgede yönetimlerin bir kısmı sembolik olarak liberal politikaya geçseler de yönetsel olarak demokratik yönetim biçimlerini benimsemediler (Küçükkeleş, 2013, s.5). Kaddafi'nin gösterileri sert bir biçimde bastırması AB üyelerini harekete geçirdi. Libya'yı kınayarak, Kaddafi rejiminin artık meşruiyetini kaybettiği ve bundan böyle AB'nin siyasi muhatabı olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Libya'ya yönelik ekonomik ve askeri yaptırım kararı almıştır. Libya Ulusal Konseyini destekleyerek Bingazi'de bir temsilcilik açmıştır. Sivilleri koruma ve insani yardım konusunda 155 milyon Euro'luk insani yardım yapmıştır. (European Council 2011, s. 30). Libya'ya müdahale konusunda Fransa hem Kaddafi'ye yönelik yaptırım kararı alınmasında hem BM Güvenlik Konseyi'nin uçuşa yasak bölge oluşturulmasında hem de NATO'nun liderliği konusunda AB'nin önderi olarak hareket etmeye çalışmıştır. Bölgede sadece Almanya uçuşa yasak bölge için çekimser oy kullanmıştır. Bunun sebebi geçmişinden dolayı Almanya'nın askeri çözümlere yakın olmaması, enerji konusunda Rusya'ya olan enerji bağımlılığını Kuzey Afrika ile çözmek istemesiydi (Küçükkeleş, 2013, ss. 13-21).

31 Mart 2011 tarihli karar AB tarafından çok önemlidir. Bu kararla birlikte AB, AGSP çerçevesinde aldığı kararlara, yaptığı planlara ve askeri müdahale hazırlıklarına rağmen Libya operasyonunu NATO'ya devretmiştir (NATO 2011). AB daha sivil nitelikli uygulamalarla kriz yönetimi alanında çalışmış ve askeri yönden bütünsel bir varlık çabasında bulunmamıştır (Menon, 2011, s. 88). Üstelik Libya toplam ithalatının %42'ni ve ihracatının %77'sini AB ülkelerine yapmaktaydı. Aynı zamanda bölge hem göç yolu hem göç kaynağıydı (Öner, 2011, ss. 54-55).

Fransa Devlet Başkanı Sarkozy, Libya krizi ortaya çıktığında ve Obama uluslararası toplumu krize birlikte müdahale etme çağrısı yaptında öncelikle Avrupa'da krize müdahale liderliğini üstlenmek için Birleşik Krallık'ı yanına almaya çalıştı.

Fransa'nın NATO'ya genel yaklaşımı nedeniyle operasyonun liderliğini AB çerçevesinde Fransa üstlenmek istemiştir (Akgül, 2011, s. 57).

Fransa'nın kriz öncesinde sömürge döneminde ve sonrasında yoğun silah ticareti vardır. 1989 yılında Fransız yolcu uçağının Çad hava sahasında bombalanması Fransa ile Libya arasında büyük bir anlaşmazlığa neden olmuştu. Çünkü bu bombalayıcı, Çad'a destek vererek Libya'yı Çad'dan çıkarmaya çalışan Fransa'dan intikam almak için Kaddafi'nin desteklediği düşünülmüştür. Fransa, petrol ithalatı açısından büyük ölçüde Libya'ya bağımlıydı (Hasler, 2012, ss. 58-60). Uçak faciasıyla ilgili tazminatların ödenmesinden sonra Libya ile Batı arasında ilişkiler yumuşamıştı ve 2007'de Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ve Kaddafi arasında büyük bir silah satış anlaşması imzalanmıştı. Ancak yine de Fransa 10 Mart 2011 tarihinde UGK'yı Libya'da resmi temsilci olarak tanıyan ilk devlet olmuştu (Behr, 2008, ss. 93). Fransa ve İngiltere, Trablus'un UGK eline geçmesiyle Libya'ya ait Fransa'daki dondurulmuş hesapların UGK lehine serbest bırakma ve isyancılara Kaddafi'ye karşı her türlü desteğin sağlama vaadi vermişti (Sürücüoğlu, 2011, ss. 622; Editör, 2011). Fransa hem NATO operasyonunda aktif olarak görev almış hem de 1970 ve 1973 sayılı BMGK kararlarını ihlal ederek isyancılara silah sağlamıştı (Nuruzzaman, 2013: 64). Bazı yazarlar bunu Fransa'nın UGK ile gizli petrol anlaşması yaptığına yorumlamıştı (Sürücüolu, 2017, s. 19).

Almanya'nın 2011 krizi öncesi Libya politikası daha çok ticari düzeydeydi. Almanya İtalya'dan sonra Libya petrolü ithalatında ikinci sıradaydı. Berlin'de 5 Nisan 1986'de ABD askerlerinin gittiği, La Bella adlı diskoda bomba patlatılması sonucu 229 kişi yaralanmış, ikisi ABD askeri olmak üzere, biri Türk kökenli üç kişi hayatını kaybetmişti. Yapılan terörist eylemin Libya tarafından desteklediği açıklanmıştır. Bu olaydan sonra kopan ilişkiler zamanla Kaddafi yönetiminin olumlu tavırları nedeniyle biraz yumuşamıştı ancak mesafeli bir şekilde ilerliyordu. Kriz oraya çıktığında Almanya konuya iki nedenle çekimser kalmıştır: İlki Fransa'nın askeri açıdan yüklenmek istediği riski, ekonomik açıdan AB'nin yüklenmesini istememiştir. İkinci olarak II. Dünya Savaşı sırasında Hitler nedeniyle dünya çapında oluşan düzelme yolundaki demokratik, insan haklarına saygılı, barışçıl ülke imajını yıpratmak istememiştir. Bu nedenle uçuşa yasak bölge için çekimser yönde oy kullanmıştır (Madak ve Gençalp, 2020, s. 12).

İtalya'nın ise eski sömürge ilişkileri Libya'nın İtalyanları göçe zorlaması nedeniyle biraz uzaklaşsa da Libya ile sıkı ticari bağları bulunuyordu. Libya'dan en çok petrol ve doğalgaz ithal eden ülke konumundaydı. 2011'den önce Libya ihracatının %38'ni İtalya'ya yapıyordu. Ticaret ilişkileri ağırlıklı olarak petrol, doğal gaz, ve demir-çelik ticareti ağırlıklıydı. İthalat oranı ise %22,2 civarındaydı (Miranda, 2011, s. 11). Kriz sonrasında müdahale için İngiliz-Fransız liderliğindeki bir koalisyonu değil NATO'yu tercih etmişti. Daha sonra ikna olan İtalya koalisyon güçlerine katılmıştır (Akgül, 2011, s. 29).

İngiltere ile Libya ilişkileri sömürge sonrası Kaddafi'nin İngiliz petrol şirketi BP'yi kamulaştırması ile başlayan uzaklaşma, 1984 yılında Libya büyükelçiliği önünde görev yapan polis memuru Yvonne'ye, Kaddafi protestoları sırasında elçilikten açılan ateşle kopma noktasına gelmişti. Lockerbie faciası konusunda da Libya'nın sorumlu olduğu tahmin ediliyordu. 1999 yılında Kaddafi'nin Lockerbie faciasının şüphelilerini teslim etmesi ve 2003'te kitle imha silahları geliştirmeyeceğini açıklaması sonrasında ilişkiler bir ölçüde düzelmiştir. İlişkiler daha çok silah ve petrol anlaşmaları ve İngiltere'ye göçün önlenmesine yönelik olarak devam etmiştir (Ralph, 2014, s. 15; Hasler, 2012, s. 58).

Kriz ortaya çıktığında ABD'nin operasyonun önderliğini üstlenmek istememesi üzerine İngiltere, Fransa ile ortaklık için Fransa'ya yönelmiştir. Ancak Fransa liderliğinde ortaklık kapsamında yürütmenin Avrupa ile birlikte gerçekleştirilemeyeceği ortaya çıkınca NATO'yu seçmişti. Hem Fransa'nın hem de İngiltere'nin Bosna krizinde yeterli ölçüde hızlı önlem alamamaları nedeniyle her iki ülkenin imajları kötü etkilenmişti. Göç konusunda da iki ülke krize yönelik hızlı önlem almak istemişlerdi (Ralph, 2014, s. 16). Polonya, Bulgaristan, Estonya, İsveç ve Romanya ise askeri müdahalenin karşı çıkmışlardır (Madak ve Gençalp, 2020, s. 14) .

Libya krizinde bölgesel açıdan en önemli aktörlerden biri de Arap Birliği olmuştur. Obama krize yönelik müdahalede en çok Arap Birliği'nin tepkisine önem vermiştir. Çünkü üyelerinin büyük bir bölümü enerji ihracatçısıydı (Blanchard, 2011, s. 38). Arap Birliği'nin açıklaması ABD ve BM Güvenlik Konseyi kararlarına temel oluşturduğu için desteği önemli görülmekteydi. Libya krizi ortaya çıktığında 22 Şubat 2011 tarihinde Arap Devletleri Birliği, Kahire'de toplanmış ve öncelikle

Libya'nın Birlik toplantılarına katılımını askıya almıştır. 12 Mart'ta ise Arap Birliği Konseyi, Libya'daki durumu görüşmek üzere tekrar toplanmış ve BM Güvenlik Konseyi'ne uçuşa yasak bölge için çağrıda bulunmuştur. Çağrıya göre Libya askeri uçaklarının hareketi üzerinde ivedilikle uçuşa yasak bölge oluşturacak tedbirleri almak gerekliydi. Libya halkı ile farklı milletlerden Libya'da ikamet edenlerin korunmasını sağlayacak önleyici tedbirlerin alınmasını, bombardımana maruz kalan yerlerde güvenli alanlar oluşturulmasını, yapılacak müdahalede Libya'nın bölgesel egemenliğini ve bütünlüğünün dikkate alınmasını istemiştir. Arap Birliği Konseyi ayrıca Libya muhalefesindeki UGK ile temasa geçme ve Kaddafi ile UGK arasında arabuluculuk yapma talebinde bulunmuş ancak Libya'ya yabancı askeri müdahaleyi reddetmiştir (The Washington Post, 2011). Arap Birliğinin açıklamalarının ardından Afrika Birliği ve İslam Konferansı Örgütü tarafından da uçuşa yasak bölge talebi tekrarlanmıştır (Aljazeera, 21 Mart 2011).

Libya'daki isyancıların Kaddafi ile anlaşmak istememesi ve operasyonların rejimi değiştirme amacına evrilmesiyle rejim değişikliğini Arap Birliği tarafından eleştirilmiştir. 21 Mart 2011'de Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa açıklamasında şunları belirtmiştir: Arap Birliği'nin bakış açısından askeri operasyonların ve 1973 sayılı kararın amacının, asilere destek vermek olmadığını; temel sorunun bir rejimi, hükümeti veya konseyi desteklemek olmadığını açıklamıştır. Ancak daha sonra ABD'nin ısrarlarıyla Libya'nın bir kısmı veya tamamının Muammer Kaddafi'nin kontrolünde kalırsa, sonucun uzun bir iç savaş, gerilim ve yıkım vakası olabileceği ihtimali üzerine... Arap Birliği, üye devletlerden Libya'yı sivilileri korumak için BM'ce alınan karar uyarınca alınan önlemler çerçevesinde diğer üye devletlere işbirliği yapmalarını istemiştir (Aljazeera, 21 Mart 2011). Bu karar ile operasyonlara Birleşik Arap Emirliği ve Katar'da katılmıştı.

Libya'nın da üyesi olduğu Afrika Birliği insani kriz ortaya çıktığında gerekli önlemleri almaya yönelik Afrika Birliği Kurucu Antlaşmasına atıf yapmıştır. Bu antlaşmanın 4(h) maddesine göre “üye ülkelerde gerçekleşen savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar gibi ağır şartlar oluştuğunda Genel Kurul kararıyla örgütün, Afrika Birliği üyesi bir ülkeye müdahalede bulunma yetkisi verilmişti” (Tekin, 2011: 17). Ayrıca Afrika Birliği 23 Şubat 2011'de sivillere yönelik şiddetin derhal durdurulması ve krizle ilgili bir araştırma komitesinin kurulmasını istemiştir.

25 Mart 2011’de Etiyopya’nın Addis Ababa kentinde yapılan toplantıda şu taleplerde bulunmuştur:

Sivillerin korunması ve düşmanlıkların durdurulması, etkilenen nüfusa insani yardım edilmesi, krizi sona erdirmeye yöntemleri konusunda bir anlaşmaya varmak için Libyalı taraflar arasında siyasi bir diyalog başlatılması, kapsayıcı bir geçiş döneminin oluşturulması ve yönetimi ve Libya halkının isteklerini karşılamak için gerekli siyasi reformların kabulü ve uygulanması (Afrika Birliği, 2011).

BM’nin 1973 sayılı müdahale kararına karşı veto hakları olmasına rağmen Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti’i çekimser kalmışlardır. Bazı yazarlar bunu Ruanda ve Bosna gibi bir başarısızlığın tekrar yaşanmasının sebebi olmamak için çekince koymuşlardır şeklinde yorumlamıştır. Öte yandan Rusya Başbakanı Putin’in BM’nin 1973 sayılı kararını “Her şeye izin veren Haçlı Seferi” olarak değerlendirmesi dünya kamuoyunun Afganistan ve Irak müdahalesi konusundaki endişesini yansıtmıştır. Her iki hükümet de askeri operasyonları sürekli eleştirmiş, acil ateşkes çağrılarını yinelemiş ve devam eden çatışmanın komşu ülkeleri istikrarsızlaştırma potansiyeli konusunda uyarmıştır (Tekin, 2011, s. 21). Rusya, 1 Eylül 2011 tarihinde Paris’te yapılan Libya konferansında UGK’yı resmen tanımıştır. Rusya’nın bölgedeki pozisyonunu devam ettirmek ve gelişmelerin dışında kalmamak isteği bunun en büyük nedeni olarak görülmektedir (Sürücüoğlu, 2017, s. 619; Editör, 2011).

6.5. Yerel Aktörlerin İşbirliği

Yerel alanda ortaya çıkan gelişmeler incelendiğinde Libya’da ortaya çıkan halk hareketleri kısa sürede organize olmuş ve UGK 27 Şubat 2011 tarihinde Bingazi’de kurulmuştur. 05 Mart 2011’de kendisini Libya’nın resmi temsilcisi ilan etmiştir. Konseyin başkanlığını Libya eski Adalet Bakanı olan Mustafa Abdül Celil yürütmüştür. Farklı halk çevrelerinden oluşmuştur. Erkek, kadın, genç, yaşlı, bürokrat, ekonomi, siyasi ve askeri çevrelerden katılım olmuştur. Özgürlük, adaletli, barışçıl, bağımsız ve demokratik bir Libya hedeflenmiştir. Bu hedeflere ulaşmak için kuvvetler ayrılığına dayalı bir anayasa için söz verilmiş, serbest seçim, seçme seçilme, siyasi parti ve sivil toplum örgütleri kurma hakları, ifade özgürlüğü, ayrımcılık olmadan eşit vatandaşlık hakları, barış ve işbirliğine dayalı bir dış politika belirlemek gibi politikalar dile getirilmiştir. Ayrıca prensip olarak görev süresinin ilk genel seçimler yapıncaya kadar olduğunu beyan etmiştir (Doğan ve Durgun, 2012, ss. 80-81). 7 Temmuz 2012’de parlamento seçimleri ve seçimlerde UGK söz verdiği

gibi kendini fesh etmiş, yerini Geçici Ulusal Kongre'ye bırakmıştır. Kongre, hükümet başkanlığı görevine Mahmud Cibril'i getirmiştir. 11 Eylül 2012'de ABD'nin Bingazi Başkonsolosluğu'na daha sonra ABD'nin Libya Büyükelçisi'ne saldırı yapılmıştır. 23 Ekim 2011'de Cibril'in istifa etmiş, yerine 31 Ekim 2011'de Abdurrahim El-Kib'in getirilmiştir. Bu olaydan sonra ülkedeki dengeler değişmiştir (Afat, 2012).

Özetle ABD'nin Libya müdahalesi, çatışmaların başlaması aşamasında Bingazi'de Kaddafi saldırısına karşı R2P'nin başarılı bir uygulaması olarak kabul edilebilir. Çünkü askeri müdahale, Libya vatandaşlarını insanlığa karşı daha fazla ve belirli suçların işlenmesinden ve ağır insan hakları ihlallerinden korumayı başardı. Ancak daha sonra uygulama Kaddafi rejiminin devrilmesi ve yeni demokratik yönetim kurulmasına evrildi. Bu durum R2P' de tanımlanmamıştır. Libya müdahalesi BM tarafından, çok taraflılık, ağır insan haklarına yakın tehdit, BM Güvenlik Konseyi izni bağlamında Koruma Sorumluluğunun ilk uygulaması bakımından yasal ve meşru olarak kabul edilmiştir. Ancak uluslararası hukuk bakımından rejim değişikliği amacı hem R2P'nin doğru niyet ve haklı sebep kriterine uymamaktadır.

İlk olarak R2P'nin ilk iki sütunu uygulanmadan üçüncü sütunu çatışmaya uygulanmıştır. Hem de geleneksel meşruiyet sağlayıcı barış ve güvenliğe tehdit bağlamında izin verici norma uymamaktadır. Çünkü başta Fransa olmak üzere koalisyon güçleri, muhalif güçleri her yönden destekleyerek koruma ve insani yardım alanının dışına çıkmış, çatışma tüm ülkenin sınırlarına ulaşmış ve rejimini değiştirmeye yönelmiştir. Bu durum BM'nin barış ve güvenliği ile ilgili temel ilkelerini gözardı etmiş ve ulusal çıkarları ön plana çıkarmıştır.

ABD'nin Libya krizinde ulusal çıkar ve değerleri ile insani durum arasında yakın bağlar bulunmuştur. Obama yönetimi ise öncelikle iç politikada ABD'nin ekonomisi ve dış borcuyla ilgilenirken; kriz ortaya çıktığında ABD'nin bölgesel politikası gereği Libya krizi öncelikli politikası olmuştur. Operasyonda arka planda gözükmekle beraber müdahale boyunca aktif olarak yer almıştır. Libya konusunda UGSB'lerde ve ulusal ifadelerde açıkça belirtilmese de ABD kurumlarında ABD'nin çatışmalardan ulusal çıkarlarının nasıl etkileneceği açıklanmıştır. Libya krizi, ABD'nin insani kaygılarını yansıtmakla birlikte; ABD'nin ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesi, uluslararası alanda yeni normların uygulanmasıyla dünyada yeni

uluslararası düzenin kurulması açısından, ABD'nin küresel liderliği için destekleyici bir fonksiyon görevi görmüştür.

7. SONUÇ ve ÖNERİLER

ABD'nin dış politika davranışının altında yatan sebepler incelendiğinde ilk olarak ABD dış politika amaçlarına etki eden ideolojisi incelenmiştir. ABD'nin dış politika anlayışı realist ve liberal ideolojinin sentezinden oluşmaktadır. Bazı çatışmalarda realist yön daha çok ortaya çıkarken bazı olaylarda liberal anlayış daha ön plana çıkmaktadır. ABD kurulduğundan bu yana realist bir anlayışla Dünya'da gücünü artırmak ve lider olmak istemektedir. Liberal anlayışa göre de liberal ekonomi düzenini ve liberal değerlerini (başta insan hakları ve demokrasini) tüm dünyaya yaymak istemektedir. Hem realistler hem liberaller günümüzde ulusal ekonomi ve güvenlik çıkarları üzerinde hem fikirdirler. Ancak demokrasi ve insan haklarına bakış açıları farklıdır. Realistler için bir ülkede insani bir durum varsa öncelikli olan kendi ülkesinin ulusal çıkarları ve vatandaşlarının korunmasıdır. Araç olarak ortaya çıkan krizler dış politika amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılabilir. Liberaller ise insani konuları etik açıdan ele alır, insan hakları ve demokrasi ile birlikte değerlendirir. Çünkü barışçıl bir uluslararası düzen ona göre ancak bu şekilde sağlanabilir. Hatta ABD tüm dünyada kendisini insan hakları ve demokrasinin öncüsü ve koruyucusu görmektedir. Bu nedenle uluslararası sistemi ve uluslararası hukukun ilkelerini esneterek onları kendi isteği doğrultusunda yeniden yapılandırmak istemektedir.

ABD 1994 sonrasında dış politika amaçlarını yeniden düzenleyerek dünyada lider olmayı istemektedir. Bu nedenle uluslararası sistemi düzenlemek istemektedir. Bunun için Avrupa'da ve dünyada ittifaklara ihtiyacı vardır. Ayrıca lideri olduğu NATO'ya tekrar işlerlik kazandırmak istemektedir. Dünya'da çeşitli çatışmaları çözerek uluslararası itibar da kazanmak istemektedir ancak bu üçüncül bir hedeftir. Önündeki engel ise uluslararası alanda bulunan hakim düzendir. Bu nedenle 1992'den 1995'e kadar Bosna krizinde hem ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için hem insani konulara müdahil olmak için çeşitli kriterler ortaya koymaktadır. Başlangıçta Avrupalı ülkeler ve Rusya, ABD'yi bölgede istememiştir. O dönemin ABD Başkanı Clinton ve yönetimi insani değerlere önem vermiştir. Ancak bu yaklaşım insani olaylarda müdahale için yeterli görülmemiştir. İnsani krizin, aynı zamanda ABD ulusal çıkarlarını ilgilendirmesi gerekmektedir. Çünkü ABD'nin dünya lideri olmaktan daha öncelikli görevi, ülkesini, vatandaşlarını ve özellikle Avrupalı ittifaklarını korumaktır. Bunu ulusal güvenlik belgelerinde açıklamaktadır.

Bu belgelerde ulusal çıkarlar olarak, ABD ulusal güvenliği ve ekonomik refahı hayati çıkar olarak açıklamaktadır. Hayati çıkarlarına tehdit olduğunda ABD'nin tek taraflı olarak uluslararası krizlere müdahale edebileceğini kabul etmektedir. Yani BM izni olmadan askeri müdahale yapabileceğini açıklamaktadır. Ulusal itibar, insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesi ile ilgili amaçlarını açıklarken insani krizlere müdahaleyi, ulusal güvenlik veya ekonomik refahıyla bağlantılı olarak hayati çıkar olarak tanımlamaktadır. Yani insani açıdan müdahale edilebilir olarak değerlendirmektedir.

ABD Bosna krizinde ortaya çıkan insani kayıpları bir facia olarak kabul etmekte ve hayati çıkarları ile bağlantılı olarak değerlendirmekteydi. Bosna'da ortaya çıkan insani krizi hayati olarak kabul etme nedenini en büyük etkeni kendisinin lideri olduğu dünyada diğer ülkeleri dengelemek için ittifaklara ihtiyaç duymasındır. En önemli ittifakı olan AB'nin sınırlarında bir çatışma tehdidi ortaya çıkmıştır. Çatışmanın içine bütün Avrupa'nın çekilebilme ihtimali ve başta İtalya olmak üzere AB'ye göç nedeniyle ittifak üyelerinin ekonomik ve güvenlik açısından istikrarsızlaşabileceğini öngörmüştür. Ayrıca bölgede ortaya çıkan güç boşluğunun doldurulması ve komünist yapıların temizlenmesi gerekmiştir. Bosna krizinde bu amaçlar tam olarak açık olmasa da Kosova müdahalesinde daha belirgin hale gelmiştir. Ayrıca ABD NATO'nun tekrar işlevsellemesini istemiştir.

NATO da ABD için hayati öneme sahiptir zira Avrupalı ittifakları ile ilişki kurmaktadır. NATO aracılığı ile ABD Avrupa'yı yanına alarak dünyayı şekillendirebilirdi. NATO ile acil müdahale gücü oluşturarak ve insani krizlerde uzman haline getirerek BM'nin insani operasyonlarında askeri kanat olarak ön plana çıkarabilirdi. İnsani krizlere müdahale aynı zamanda önceki yıllarda hem içerde hem dışarda yıpranan ABD itibarını geliştirmek için önemliydi. Zira UGSB'lerde insani barış operasyonlarına katılma ulusal itibarı destekler olarak ifade edilmiştir. Böylece Avrupa ülkeleri ABD ve NATO'yu ABD kriterleri çerçevesinde kabul ettiğinde ve Rusya vetosu da aşıldığında ABD, BM kapsamında Bosna'da soykırımın devam etmesini insani müdahale ile önlemiştir. Bosna krizini çözerek ABD Avrupa'ya dahil olmuş, sorun çözücü olarak kabul edilmiş ve ulusal itibar kazanmıştır.

1999'da Kosova krizi ortaya çıktığında da ABD Bosna'dakine benzer amaçlar taşımıştır. Fakat Miloseviçönderliğindeki Eski Yugoslavya Sosyalist Federal

Cumhuriyeti tüm bu amaçların tam ortasında bulunarak ABD'nin gelecek hedefini engellemiştir. ABD UGSB'lerinde yer aldığı gibi Bosna ve Kosova'da hem insani kriz hem ABD hayati çıkarları çerçevesinde harekete geçmiştir. Her iki olayda da sorumlulukları paylaşmak için çok taraflı ittifak aramıştır. Ancak Kosova'da bunun gerçekleşmeyeceğini anlayınca BM izni olmadan, tek taraflı olarak insani müdahaleyi gerçekleştirmiştir. Çatışmanın olduğu Yugoslavya'ya Yugoslavya'nın rızasıyla değil yerel güçlerin çağrısıyla müdahil olmuştur. Müdahale sonrasında da UGSB'lerinde ABD dış politika amaçları ve insani kaygıları açıklanmıştır. ABD Avrupayla bağlar kurmasının yanında NATO'yu insani krize, Avrupa'ya ve dünyanın diğer bölgelerine daha kolay entegre etmiştir. Her ne kadar daha sonra Yugoslavya uluslararası hukuku ihlal ettiği gerekçesiyle BM Uluslararası Adalet Divanı'na başvursa da Divan, müdahaleyi yasal olmasa da meşru olarak olarak değerlendirmiştir.

Özetle Bosna krizinde 1992'den 1995'e, soykırım aşikâr bir şekilde ortaya çıkana kadar, insani müdahale uygulanmamıştır. Başlangıçta Batının ve ABD'nin ulusal çıkarları, Müslüman olan Boşnakların desteklenmelerini öngörmüyordu. Soğuk Savaş sonrası devletler arasında uygulanan hukuk kurallarının uygulanış biçimi, Avrupalı ülkelerin ve ABD'nin, "bekle gör" politikası ve Sırpı hoşgörmeleri nedeniyle sorunu çözmede isteksiz davranmaları, Sırpıların soykırım yapmalarına ve toplu tecavüzlere imkan sağlamıştır. Ancak daha sonra Kosova Krizi ortaya çıktığında ABD aktif olarak krize dahil olmuştur. Üstelik BM Güvenlik Konseyi yetkisi olmadan, aynı bölgede yer alması ve iktidarda aynı liderin bulunmasına rağmen ABD bölgede insani krizin önlenmesinde etkili olmuştur. Bu nedenle ABD Başkanı Clinton ve yönetiminin her iki vakada dış politika davranışları değerlendirildiğinde, Bosna ve Kosova krizlerinin her ikisinde de dış politika amaçları çerçevesinde ulusal çıkarları ve insani kaygıları bulunmakla birlikte; Clinton ve yönetimi önceliklerini farklı tanımladığından dolayı, insani politikasını işbirliğine dayalı olarak gerçekleştirmek istemiştir. Bosna krizinde içerde ve dışarıda engellere takılmış, insani krizlere müdahale için belirlediği şartların ve ABD dış politika amaçlarının oluşmasını beklemiş ve geç hareket etmiştir. Kosova'da ise önceden olan engeller desteğe dönüştüğünden ve önceliklerini değiştirdiğinden daha çabuk krize adapte olmuştur.

ABD'nin insani gerekçelerle yaptığı müdahaleler 1999 Kosova krizinde ve diğer olaylarda uluslararası alanda insani müdahaleyi giderek daha fazla tartışmaya açmıştır. İnsani krizlerle ilgili alınabilecek önlemler ve çatışmalara müdahil olma şartlarının çeşitli kurallara bağlanması bazı akademik çevrelerce dile getirilmiştir. BM bunun üzerine bir uluslararası komisyon kurarak çalışmalara başlamıştır. Komisyon, devletlerin nüfuslarını soykırımdan, savaş suçlarından, insanlığa karşı suçlardan ve etnik temizlikten korumak için birincil sorumluluğa sahip olduğu; kendi vatandaşlarına karşı yapılan ağır insan hakları ihlaline karşı koruma sorumluluğunu yerine getiremediğinde veya getiremediğinde bu sorumluluğun uluslararası topluma geçtiği şeklindeki R2P doktrinini açıklamıştır. Genel kriterlerini de belirlemiştir. ABD'nin 2001 Irak müdahalesinden sonra 2004-2005 yılları arasında ABD'nin etkisiyle R2P ile BM üye Devlet Başkanları tarafından genel kabul görmüştür.

2011 Libya krizi ortaya çıktığında Koruma Sorumluluğu ileri sürülerek ABD ve öncelikle koalisyon güçleri (Fransa, İngiltere) krize dahil olmuşlardır. ABD'nin o dönem başkanlığını yürüten Başkan Obama, kriz sırasında insani gerekçeler ileri sürmüştür. Koruma Sorumluluğu dahilinde sivilleri koruma için ABD'nin krize taraf olduğunu belirtmiş, çok taraflılıkla hareket etmek istemiştir. Bu nedenle BM Güvenlik Konseyi yetkisini istemiştir. Ancak uçuşa yasak bölgede sivillerin korunması kararı daha sonra rejim değişikliği amacı ile sonuçlanmıştır. Kriz öncesi ve sonrası ABD çıkarları incelendiğinde ABD çıkarları belgelerde ve Obama'nın açıklamalarında yer almasa da (gizlense de) diğer ABD kurumlarının açıklamalarında yer almıştır. ABD insani krize insani krizin yanında ekonomik ve güvenlik çıkarları için katılmıştır. Bu çıkarları daha önceki Bosna ve Kosova krizinde olduğu gibi ittifakları, NATO ve ABD'nin ulusal çıkarları üzerinden açıklanmıştır. Uluslararası terörizm, Avrupalı ittifakları üzerinden ulusal güvenlik, Avrupa üzerinden dolaylı ekonomik çıkarları, NATO çerçevesinde Avrupalı ittifakları ile dünyanın geri kalanını dengeleyerek dünya lideri olmak. Ancak ABD ve Avrupalı ittifaklarının müdahale sırasında R2P'nin üçüncü aşamasına öncelik vermesi, ülkede rejimleri değiştirmeyi amaçlaması, müdahale sonrasında ülkeyi istikrarsızlığa sürüklemesi ve yeniden inşasına yardımcı olmada gerekli desteği vermemesi sonucu hem ABD'nin ulusal itibarında hem R2P doktrininin kabulü ve popülaritesinde genel bir düşüş yaşanmıştır.

Bosna, Kosova ve Libya bu bağlamda değerlendirildiğinde insani kaygıları dışlamamakla birlikte dış politika amaçlıdır. Her üçünde de ABD ulusal güvenlik çıkarları Avrupalı ittifakları çerçevesinde açıklanmıştır. Ekonomik çıkarları ile dolaylı bağ kurulmuştur. NATO'ya işlerlik kazandırmıştır ve NATO'ya yeni üyeler kazandırmıştır. Süreçte NATO, insani konularda en yetkili askeri otorite olarak BM'nin ani müdahale gücü olmuştur. Bu durum aslında incelediğimiz Clinton ve Obama'nın neoliberal dünya anlayışları ile ters değildir. Yani çıkarlarla değerleri arasında bağ kurmaktadır. ABD'nin ulusal itibar ve insan hakları koruyucusu kimliği ile hareket etmesinde bir sakınca bulunmamaktadır ancak ABD'nin çıkarları ve değerleri arasında kurduğu bağ, insani krizleri dış politika için kullandığı intibasına yol açmaktadır.

Karşılaştırmalı olarak incelendiğinde her üç olayda da bazı ortak çıkarımlar bulunmaktadır. İnsani krizlerle ilgili bu çıkarımlar şunlardır: ABD bölgesel olarak çıkarlarını tanımlamaktadır. Ulusal Güvenlik çıkarları, ekonomik çıkarlarla bağlantılı olarak NATO ve Avrupalı ittifakları ile ilgilidir. ABD dışsal faktörler olarak alt sistemde bölgesel ve yerel aktörleri dikkate almaktadır. İnsani krizlere müdahalede içsel faktörler olarak dış politika amaçları, kongre ve kamuoyunu dikkate almaktadır. ABD ulusal güvenlik bağlamında hayati çıkarları için tek başına harekete geçebilmektedir. Ancak insani konularda, ekonomik kazanç gibi önemli hayati çıkarlarla birleşirse yine hayati çıkarları haline gelir ve mümkünse çok taraflı yoksa tek taraflı olarak müdahale gerçekleştirebilmektedir. Ancak ulusal itibarını tehdit ederse insani konularda çok taraflı olarak BM Güvenlik Konseyi'nin izni ile harekete geçebilmektedir.

ABD yönetimi anlaşılacağı gibi hayati çıkarları söz konusu olduğunda tek taraflı olarak hareket edeceğini ulusal ve uluslararası kamuoyuna UGSB'leri ile ifade etmekten kaçınmamıştır. Yalnız Libya söz konusu olduğunda kamuoyu açıklamaları Koruma Sorumluluğu Doktrinini işaret etmekle birlikte arka planda ABD ve dünya ekonomisini etkileyecek amaçlar bulunmaktadır. Yine temel tehdit olarak uluslararası terör kapsamında radikal İslam görülmektedir. Bu nedenle insani müdahale iç içe geçmiş birçok faktörle açıklanabilir. Ancak genel olarak İnsani müdahale söz konusu olduğunda ABD, kendi halkının çıkarlarını, kongre ve kamuoyunu dikkate almaktadır. ABD kongresini ve kamuoyunu ABD çıkarları ve ahlaki gerekçelerle ikna etmeye çalışmaktadır. ABD çıkarlarını genele bölgesel

olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda bölgesel ve yerel aktörlerin işbirliğini aramaktadır. Eğer amaç insani ise BM üyeleri'ni işbirliğine davet etmektedir. Bosna-Hersek, Kosova ve Libya'da iç ve dış faktörlerin etkisiyle hareket etmiş çıkarları ile insani kaygılarını uyumlu hale getirmiştir.

Sonuç olarak Bosna-Hersek, Kosova ve Libya bu bağlamda değerlendirildiğinde olarak ABD'nin insani konulara yaklaşımı insani kaygıları dışlamamakla birlikte ulusal çıkar amaçlı olarak görülmektedir. ABD için insani konular da zaten dış politika listesinde yer almaktadır. Tek başına değerlendirildiğinde ulusal itibar amaçlı yapılmaktadır. Bu nedenle insani krizlerde ABD'yi harekete geçirmek için çıkarlarına, insani kaygılarına ve itibarına dikkat çekmek gerekir. Bunun içinse ABD halkına ve ittifak yaptığı yerel, bölgesel aktörlere ve uluslararası toplumun desteğine hitap edilmelidir.

Çalışmada temel amaç olmasada farklı sonuçlar da elde edilmiştir. Bunlardan ilki ABD'nin insani gerekçelerle müdahalesi, uluslararası alanda BM uygulamalarının, uluslararası normların ve uluslararası düzenin değişmesine de yol açmasıdır. Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında, insani krizlerin çözümünde insani müdahale ve sonrasında R2P'nin askeri müdahale aşamasıyla birlikte devlet egemenliği tartışılır hale gelmiştir. Rıza artık sadece devletin davetine değil yerel rızaya da dayanmaktadır. Çatışmalara müdahalede BM Güvenlik Konseyi'nin izni gözardı edilebilmektedir. BM'nin tarafsızlık ilkesi aşındırılmıştır. İnsani gerekçelerin yanına demokratik gerekçeler eklenmesiyle hedef ülkelerde rejim değişiklikleri ortaya çıkmıştır. R2P henüz zorunlu bir uluslararası hukuk kuralından ziyade normatif bir fikir ve argümanı temsil etmektedir. R2P'nin normatif gücü, zamanla otomatik olarak tüm olaylara uygulanması ile ortaya çıkacaktır. Genellikle R2P'ye uygun olarak devletler kendi çıkarlarından ziyade insani konulara ne kadar tutarlı ve özen gösterirlerse o ölçüde meşru ve sorun çözücü olacaktır.

İkinci olarak insani müdahalede ABD insancıl suçları önlemeyi istemekle beraber demokratik rejim değişikliği şartını da ileri sürmektedir. Ancak rejim değişikliği şartı, R2P'de yer almamaktadır. Ayrıca her ülkenin kendine özgü yapısı ve yönetim tercihleri vardır. Demokrasi zorla uygulamadan ziyade teşvik edici bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Çünkü insanlar ve ülkeler hem yabancı baskısı altında olunca hem de fikirlerini açıkça dışa vuramazlarsa şiddete eğilimli olurlar. Uzlaşabilmek için uzlaş

anlayışı gerekir. Hem yatay olarak ülkeler arasında, hem dikey olarak vatandaşlarla hükümetler arasında iletişim kanalları açık olmalıdır.

Kendi ülkelerinde insan hakları ihlalinde bulunan ülkeler çeşitli diploması, ticari anlaşmalara ek maddde ve yaptırım yolları ile yavaş yavaş sisteme kazandırılmalıdır. Elbette soykırım ve etnik temizlik veya soykırımla karşı karşıya kalmış halkın korunmaması için hiçbir gerekçe kabul edilemez. İnsanlar katledilirken kimse seyirci kalamaz. Her devlet kendi üzerine düşen görevleri yerine getirmelidir. İnsani kriz yaşayan devletin vatandaşlarına karşı sorumluluğunu yerine getirme imkânı yoksa ya da yetersizse o devletin rızasıyla gerekli yardım yapılmalıdır. Eğer devletler kasıtlı olarak halkına karşı insanlık suçu işliyorsa veya işleyenlere karşı gerekli önlemleri almıyorsa mekik diplomasisi başta olmak üzere tüm önlem ve diğer yollarla o devlet ikna edilemiyorsa insani müdahale yapılabilir. Ancak devletler, diğer devletlerin ülke içi çatışmalarını körükleyerek ve destekleyerek kendi amaçlarını gerçekleştirmek için diğer devletlerin halklarını kendi devletine isyan ettirerek ülke içi şiddete yol açmamalıdır. Çünkü bu şiddetle birlikte, yaşanan çatışma ve istikrarsızlık tüm dünyayı içine alabilir. Hatta ülke içi sorunları abartarak insani müdahaleyi bir ilke olarak otomatik uygulamak ve ülkeleri kendi isteğine göre yapılandırmaya çalışmak hem savaşları engellemeyi amaçlayan uluslararası hukuka hem de insanlığa aykırı bir tutumdur.

İnsani müdahale ile ilgili en büyük proplem adı ister insani müdahale olsun, ister koruma sorumluluğu olsun BM çatısı altında gerekli mekanizmaların tam olarak işlerliği ile ilgilidir. Yapılan insani müdahaleler sonrasında halen müdahale yapılan bölgelerde istikrarsızlık devam etmektedir. Bu konu da yeni bir incelemenin konusunu oluşturabilir.

KAYNAKLAR

- ABD 1994 Başkanlık Kararnamesi (1994). US FAS. (Erişim Tarihi: 2.10.2022), <https://irp.fas.org/offdocs/pdd/pdd-25.pdf>,
- ABD Savunma Bakanlığı (2009). Capstone Concept For Joint Operations V. 3.0. (Erişim Tarihi: 15.11.2022), https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/dod/ccjo_v3_2009.pdf
- ABD Enerji Bilgi İdaresi (21 Mart 2011). Libya, Özellikle Avrupa'ya Önemli Bir Enerji İhracatçısı. (Erişim Tarihi: 22.0.2022), <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=590>
- ABD Enerji Bilgi İdaresi (2011, 7 Mart). (Erişim Tarihi: 23. 10. 2022), <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=390>
- ABD MKK (2010). The Joint Operating Environment (JOE) 2010. (Erişim Tarihi: 15.11.2022), <https://man.fas.org/eprint/joe2010.pdf>
- Abdulkhak T. (2009) Building Sustainable Capacities – From an International Tribunal to a Domestic War Crimes Chamber for Bosnia and Herzegovina. *International Criminal Law Review*, N:9, 333–358.
- Adler, N. R. Pouliot, V. (2014). Power İn Practice: Negotiating The İnternational Intervention İn Libya. *European Journal of International Relations*, 20(4), 889-911.
- Afat, E. (2012). Libya seçimleri: Demokratikleşme Sürecinde İlk Adım. (Erişim Tarihi: 23.9.2022), <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/libya-secimleri-demokratikleşme-surecinde-ilk-adim>
- Afrika Birliği (2011, 25 March). Consultative Meeting On The Situation İn Libya. Ethiopia: Addis Ababa. (Erişim Tarihi: 23.10.2022), https://au.int/web/sites/default/files/pressreleases/24240-pr-communicue_-_libya_eng_1_0.pdf
- Aguinas, T. (2014). Western Just War Criteria. Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse ve Hugh Miall (Ed). *Contemporary Conflict Resolution içinde* (322-343). Malden: Polity Press,.
- Ağır, B. S. (2006) . Demokratikleşme Sürecinde Ortadoğu: Engeller, İnisiyatifler ve ABD'nin Güvenilirlik Sorunu. *Siyasa*, 2(3-4), 1-17.
- Akgül, Ö. (2011). Libya'da İç Savaş Dış Müdahale: Avrupa Birliği Devrimin Neresinde? *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3. S. 36, 51-59.
- Al Jazeera Turk (2014). Ülke Profili: Libya. (Erişim Tarihi: 28.11.2019). <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulkeprofil-libya>

- Al Jazeera (22 Mart 2011). Libya müdahalesi Arap baharını Tehdit Ediyor. (Erişim Tarihi: 23.10.2022), <https://www.aljazeera.com/opinions/2011/3/22/libya-intervention-threatens-the-arab-spring>
- Al Jazeera (21 Şubat 2011). Kaddafi Ölümcül Güçle Vurdu. (Erişim Tarihi: 21.10.2022), <https://www.aljazeera.com/features/2011/2/21/gaddafi-hits-with-deadly-force>
- AL Jazeera (2012) US Unveils New Security Strategy (Erişim Tarihi: 9.11.2022). <http://english.aljazeera.net/news/americas/2010/05/2010527124921463370.html>
- Arı, T. ve F. Pirinççi (2011). Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası. *Alternatif Politika*. Cilt. 3, Sayı. 1. Mayıs.
- Arı, T. (2017). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*. Bursa: Alfa Akademi.
- Allard, K. (t.y). *Somalia Operations: Lessons Learned*. (Erişim Tarihi: 4.4.2016), http://www.dodccrp.org/files/Allard_Somalia.pdf
- Annan, K. (1999, 20 September). *Secretary General's Speech to the 54th Session of the General Assembly*.
- Anderson, D. (1995-1996). The Collaase of Yugoslavia: Background and Summary, *Parliamentary Research Service Research Paper*. No:14.
- Allison, G. ve R. Blakwill. (2011). A Report from The Commission on *America's National Interest*. (Erişim Tarihi: 16.5.2016), <http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/amernatinter.pdf>
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1(1), Bahar, 33-60).
- Ayhan, V. (2012) *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler ve Değişim*. Bursa: MKM Yay.
- BBC (20 Mart 2011). Libya: US, UK and France attack Gaddafi forces. (Erişim Tarihi: 21.10.2022), <https://www.bbc.com/news/world-africa-12796972>
- BBC (21 Şubat 2011). Albay Kaddafi Lockerbie Bombalaması Emrini Verdi. (Erişim Tarihi:2.11.2022), <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-south-scotland-12552587>
- Bajoria, J. (2011). *Libya and the Responsibility to Protect*. (Erişim Tarihi: 15.11.2022), <https://web.archive.org/web/20110414130131/http://www.cfr.org/libya/libya-responsibility-protect/p24480>
- Balcı, O. (2019). The Effect Of The Responsibility To Protect On Sovereignty. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(46), 5518-5531.

- Batır, K. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği Ve Uluslararası Hukuk. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 21-41
- Behr, T. (2008). Enduring Differences? France, Germany and Europe's Middle East Dilemma. *European Integration*, 30 (1), 79-96.
- Bellamy, A. (2002). Pragmatic Solidarism and the Dilemmas of Humanitarian Intervention. *Millennium - Journal of International Studies*, 31(3), 473-497.
- Bellamy, A. J. (2011). Libya and the Responsibility to Protect: The Exception and the Norm. *Ethics & International Affairs*, 1-7.
- Bellamy, A. J. and N. J. Wheeler(2016). *Humanitarian Intervention In World Politics*. (Erişim Tarihi: 15 Mart 2016), <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.490.6383&rep=rep1&type=pdf>.
- Bellamy, A. (2011). Libya and the Responsibility to Protect: The Exception and the Norm. *Ethics & International Affairs*, Volume 25, Issue 3, 263 – 269. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0892679411000219>.
- Berkowitch, J. ve R. Jackson. (2012). *Conflict Resolution in the Twenty First Century: Principles, Methods and Approaches*. Ann Harbor: The University of Michigan Press.
- Beyaz Saray Basın Ofisi (2011). Libya Yürütme Emirleri, (Erişim Tarihi: 23.10.2022), <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/02/25/executive-order-libya>
- Bilgiç, A. (2011). Güvenlik İkilemini Yeniden Düşünmek Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 8, Sayı :29. Bahar, 130-145.
- Bilgin, K.R. (2015). Clausewitz'in Savaş Teorisi ve Yeni Savaş Çalışmaları. *Milli Güvenlik ve Askeri Bilimler Dergisi*, Sonbahar. Güz. 2(8), 39-61.
- Binder, M. (2009). Humanitarian Crises And The International Politics Of Selectivity. *Human Rights Review*, 10(3), 327-348.
- Binder, M. (2015). Paths To Intervention What Explains The UN's Selective Response To Humanitarian Crises?. *Journal of Peace Research*, 52(6), 712-726.
- Blachard, C. M. (2011, 29 March). Libya: Unrest and U.S. Policy. *Congressional Reserach Service Report for Congress*.
- Blanchard, C. M ve J. Zanoliti(2011, 25 February). Libya: Background and U.S. Relations. *Congressional Reserach Service Report for Congress*.
- Blanchard, C., A. Arieff, Z. Danon, K. Katzman, J. M. Sharp ve J. Zanoliti(2012, March). Change in the Middle East: Implications for U.S. Policy. *CRS Report*

- R 42393. Washington, DC: Office of Congressional Information and Publishing.
- BM (2016). Dayton Antlaşması, (Erişim Tarihi: 15.4.2016), http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf
- BM Koruma Sorumluluğu (2022). (Erişim Tarihi: 28.10.2022), <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml>.
- BM Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (2011). (Erişim Tarihi: 30.09.2022), <http://www.icty.org/>
- BM (2011). Koruma Sorumluluğu. (Erişim Tarihi, 26.03.2021). <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml>.
- BM Genel Sekreterlik (2021). Soykırımı Önleme Sözleşmesi. (Erişim Tarihi: 26.03.2021), <https://www.un.org/en/genocideprevention/secretary-general.shtml>
- BM Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (2011). (Erişim Tarihi: 27.10.2022), <https://www.irmct.org/specials/srebrenica20/>.
- BM Güvenlik Konseyi (2011). Libyan Islamic Fighting Group, (Erişim Tarihi: 10.12.2019), https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/libyanislamic-fighting-group
- Bodin, J. (1955). Six Books of Commonwealth (Çev.: Michael John Tooley). Oxford: Basil Blackwell.
- Bove, V., K. S., Gleditsch ve P. G. Sekeris, (2016). Oil above Water: Economic Interdependence and Third-party Intervention. *Journal of Conflict Resolution*. Vol. 60, No. 7 (October 2016), 1251-1277.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2007). Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach. *Review of International Law and Politics*, 3(11), 121-144.
- Bozkurt, E. (2003). *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bölme, S., M., U. Ulutaş, Ö. Taha ve M. Küçükkeleş. (2011). İsyan, Müdahale ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA.)*, Rapor No:5, 1-59.
- Brahimi, A. (2011). Libya's Revolution. *The Journal of North African Studies*, 16(4), 605-624.

- Brezesinki, Z. (2008). *İkinci Şans: Üç Başkan ve Amerikan Süper Gücünün Krizi*. İstanbul: İnkilap Yay.
- Brockmeier, S. (2013). Germany and the Intervention in Libya. *Survival*, 55(6), 63-90.
- Brown, C. (2001). Ethics, Interests and Foreign Policy. K. Smith ve M. Light(Ed.) *Ethics and Foreign Policy* içinde (15-33). Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, J.S. (2004). Bosnia-Herzegovina The U.S. Army's Role in Peace Enforcement Operations 1995– 2004. (Erişim Tarihi: 30.09.2022), https://www.i-kirk.info/2nd14th/Bosnia/Bosnia-Herzegovina%20cmhPub_70-97-1.pdf
- Bruce, R. (2008). Redefining the Libyan Revolution: changing ideology Muammer al – Qaddafi. *Journal of Nord Afrikan Studies*, 13/1, 91-106
- Bull, H. (1977). *Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York: Columbia University Press, 227- 228.
- Butler, M. J.(2003). U.S. Military Intervention in Crisis, 1945-1994: An Emprical Inquiry of Just War Theory. *The Journal of Conflict Resolution*, Vol:74. No:2, April, 226-248.
- Buzan, B. (2004). *From International to World Society: English School Theory and The Social Structure of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press
- Byers, M. and S. Chesterman. (2003). Law and Humanitarian Intervention. J. L Holzgrefe ve R. O. Keohane (Ed.). *Humanitarian Intervention: ethical, legal and political dilemmas* içinde (177-203). Cambridge: Cambridge University Press
- Cantürk C. ve B. Şengül (2018). Devrimler, Kaos Ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel Ve Yapısal Bir Analiz. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Haziran-Sayı: 6, 1-28.
- Carafano, J. (2010). Explaining the Obama National Security Strategy. (Erişim Tarihi: 9.11.2022), <https://www.dailysignal.com/2010/05/28/explaining-the-obama-national-security-strategy/>.
- Carey, H. F. (2001). US Domestic, US Domestic Politics and the Emerging Humanitarian Intervention Policy: Haiti, Bosnia, and Kosovo. *World Affairs*, 164(2), 72-82.
- Chesterman, S. (2011) Leading from behind: The Responsibility to Protect, the Obama Doctrine, and Humanitarian Intervention after Libya. *Ethics & International Affairs*, 25(3), 279–285.
- Choi, S. W. (2013). What Determines US Humanitarian Intervention?. *Conflict Management and Peace Science*, 30(2). 121-139.

- Chomsky, N. (1999). *The New Military Humanism: Lessons From Kosovo*. Monroe: ME: Common Courage Press.
- Chomsky, N. (2002) *Medya Gerçeği*. (Çev.: Abdullah Yılmaz ve Osman Akınhay). Everest Yayınları: İstanbul.
- Clinton, W.J. (1999, May). A Just and Necessary War. *The New York Times*. 23 (Erişim Tarihi: 28.05.2021), <http://www.nytimes.com/1999/05/23/opinion/a-just-and-necessarywar.html?pagewanted=alandsrc=pm>
- Clinton, B. (1999). 24 Mart 1999 Kosova Konuşması. (Erişim Tarihi: 10.4.2016), <http://millercenter.org/president/speeches/speech-3932>.
- Cohen, M. A. (2019) . The Powell Doctrine's Enduring Relevance. (Erişim Tarihi: 9.11.2022), https://www.worldpoliticsreview.com/articles/4100/the-powell-doctrines-enduring-relevance?utm_source=WPR+Free+Newsletter&utm_campaign=6c41ac1863-EMAIL_CAMPAIGN_2018_12_21_03_42&utm_medium=email&utm_term=0_6e36cc98fd-6c41ac1863-64248241&mc_cid=6c41ac1863&mc_eid=a751fb54b2.
- Cohn, M. (2011) Responsibility to Protect – The Cases of Libya and the Ivory Coast. (Erişim Tarihi: 9.11.2022), <https://archive.globalpolicy.org/qhumanitarianq-intervention/50201-responsibility-to-protect-the-cases-of-libya-and-the-ivory-coast.html%3Fitemid=580.html>.
- Corbin, C. (2009). Obama'nın Kahire Konuşması. (Erişim Tarihi: 9.11.2022), <https://web.archive.org/web/20101027124430/http://www.foxnews.com/politics/2009/06/04/cairo-speech-signal-new-obama-doctrine-foreign-policy/>
- Cottey, A. (2008). Beyond Humanitarian Intervention: The New Politics Of Peacekeeping And Intervention. *Contemporary Politics* Vol,14(4), 429-446.
- Cutler, L. (2017). *Ulusal Güvenlik Stratejisi Raporu—2015. Başkan Obama'nın Teröre Karşı Savaşta Terörle Mücadele Stratejisi*. New York: Palgrave Pivot.
- Çapar, G. (2006). NATO'nun Kosova'ya Müdahalesinin Birleşmiş Milletler Kurucu Andlaşması Açısından Analizi. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çağırın, M. E. (2011). Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya Müdahale Kararı. *Ortadoğu Analiz*, 3(28), Nisan, 32-65.
- Çeçen, A. (2014). İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk. (Erişim Tarihi: 26.3.2016), <http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/22-An%C4%B1l-%C3%87E%C3%87EN.pdf>
- Çetinkaya, Ş. (2013). Güvenlik Algılaması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıları, (Erişim Tarihi: 13.12.2015),

http://www.21yuzyildasosyalbilimler.com/assets/uploads/files/seref-cetinkaya-pdf_18032013.pdf

Çevikbaş, A. (2011). Müttelik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10(2), 18-57.

Damboeck, J. (2012, 9 November). Humanitarian Interventions: Western Imperialism Or A Responsibility To Protect?. *Political Science* , 1-12.

Dayton Antlaşması. (Erişim Tarihi: 15.4.2016),
http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf

Deighton, B.(2011). NATO Hits Gaddafi home town Sirte as Fighters Close in. (Erişim Tarihi: 21.10.2011), <https://www.reuters.com/article/us-nato-sirte/nato-hits-gaddafi-home-town-sirte-as-fightersclose-in-idUSTRE77R26R20110828>

Deng, F. (2010). From Sovereignty as Responsibility to the Responsibility to Protect. *Global Responsibility Protect*, 353-370.

Demirdöğen, Ü. D. (2006). Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu (1946-1996). *Akdeniz İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, (11), 236-257.

Desai, M. (2013). Humanitarian Intervention In The Post- Cold War Era: A Postcolonial Critique On New Interventionism, *Lund University: Human Rights Studies*, Autumn, 321-356

Dewar, M. (1993) Intervention in Bosnia- The Case Against. *The World Today*. 49(2), February, 32-34.

Deutsch, M. (1973). The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes. New Haven ve Londra: Yale University Press.

Dimitrova, A. (2011) . Obama's Foreign Policy: Between Pragmatic Realism and Smart Diplomacy?. (Erişim Tarihi: 12.11.2022),
<http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/academy/Anna-Dimitrova-Obama's-Foreign-Policy-Between-Pragmatic-Realism-and-Smart-Diplomacy.pdf>

Dixon, S. (2013). Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour. *Journal of Politics & International Studies*, Vol. 9, Summer, 126-172.

Dizdaroğlu, C. (2019). Çatışma Çözümü. Güvenlik Yazıları Serisi. No. 19. Ekim, 1-8

Doğan, G. ve B. Durgun (2011). Arap Baharı Ve Libya: Tarihsel Süreç Ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Süleyman*

Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2012/1, Sayı:15, 61-90.

Doğan, M. (2019) Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu ve 2011 Libya Müdahalesi. (Erişim Tarihi: 28.10.2022), <https://afam.org.tr/uluslararasi-hukukta-koruma-sorumlulugu-ve-2011-libya-mudahalesi/>

Doyle, M. W. (1983). Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs. Part 2, *Philosophy and Public Affairs*. 12(4), 323-353.

Doyle, M. W. (2001). *The New Interventionism*, Metaphilosophy LLC and Blackwell Publishers. Metaphilosophy, Vol. 32, Nos: 1/2, January, 213-235.

Dumbrell, J. Valuating The Foreign Policy Of President Clinton – Or, Bill Clinton: Between The Bushes.(Erişim Tarihi: 25.4.2016). <http://dro.dur.ac.uk/1932/1/1932.pdf>

Dunne, T. ve Nicholas John Wheeler (1996). Hedley Bull's Pluralism of the Intellect and Solidarism of the Will. *International Affairs*, Vol. 72, 91–108

Dursun, H. (2006) Dış Yardımla Ekonomik Büyüme ve Kalkınma. (Erişim Tarihi: 28.05.2021), <https://www.tuhis.org.tr/pdf/846.pdf>

Dünya Bankası (1997) Dünya Bankası ABD İhracat ve İthalat oranları. (Erişim Tarihi: 28.10.2022). <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/USA/Year/1997/SummaryText>.

Ekmekçi, F. (2011). Demokratik Barış Teorisi: Bir Değerlendirme. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 7(26), 107-124.

Elçi, İ.H. (2022). İngiliz Okulu'nun Düzen-Adalet Tartışması Bağlamında BM Barışı Destekleme Operasyonlarının Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 77. No.3, 463 – 484.

Editör (2011). Kaddafi Sonrası Libya'nın Geleceği. (Erişim Tarihi: 11.11.2022), <https://www.tuicakademi.org/kaddafi-sonrasi-libyanin-gelecegi/>.

Efegil, E. (2018). *Dış Politika Analizi (Ders Notları)*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Erdurmaz, S. (2011). *Libya Arap Baharının Solan Yüzü*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Evans, G. (2006). From Humanitarian Intervention to the Responsibility to Protect. *Wisconsin Journal of International Law*, 24(3), 703-722.

European Commission (2011). High Representative of the European Union for Foreign Affairs And Security Policy. A Partnership For Democracy And Shared Prosperity With The Southern Mediterranean European. (Erişim Tarihi: 2.11.2022), <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0200:FIN:en:PDF>

- European Council (2011, 11 March). Extraordinary European Council-11 March 2011 Declaration.”. (Erişim Tarihi: 2.11.2022),
<http://www.consilium.europa.eu/media/21347/qcao11001enc.pdf>
- Euronews (2016). Bosna Kasabı Radovan Karadzić kimdir?. Bosna Kasabı Radovan Karadzić kimdir?. (Eriřim Tarihi: 29.09.2022),
<https://tr.euronews.com/2016/03/24/bosna-kasabi-radovan-karadzic-kimdir>
- Euro News (2011). Libya Operasyonu. (Erişim Tarihi: 21.10.2022),
<http://tr.euronews.net/2011/03/21/libya-operasyonuna-batililarin-yanisira-katar-ve-bae-de-katiliyor/>
- Euro News (2011-2). (Erişim Tarihi: 21.10.2022),
<http://tr.euronews.net/2011/03/19/libya-operasyonu-basladi/>
- Euro Stat (2021). ABD, Mal Ticareti İçin AB’nin Ana Ortakları Arasında. (Erişim Tarihi: 23.10.2022),
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:The_United_States_among_the_EU%27s_main_partners_for_trade_in_goods,_2021.png
- Falk, R. (2005). *Dünya Düzeni Nereye*. (Çev.: Neşenur. Domani ve Nusret. Arhan). İstanbul: MetisYay.
- Farer, T. J. (1991). An Inquiry into the Legitimacy of Humanitarian. Lori Fisler, Damrosch ve David J. Scheffer Boulder (Ed.). *Intervention. Law and Force in the New International Order* (182-192). Boulder: Westview Press.
- Fearon, J. D. (1998) Policy and Theories of International Relations, *Annual Review Political Science*, 1, 289-313.
- Finnemore, M. (1996). *National Interests in National Society*. Ithaca: Cornell University Press.
- Finnemore, M. (1996) Constructing Norms of Humanitarian Intervention Peter J Katzenstein(Ed.) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* içinde (153-185). New York: Columbia University Press.
- Finnemore, M.ve K. Sikkink. (1998). International Norm Dynamics and Political Chance. *International Organization*, 52(4), 887-91.
- Finnemore, M. (2000). Paradoxes in Humanitarian Intervention. *Paper Prepared for The Symposium on Norms and Ethics of Humanitarian Intervention*. Irvine: University of California Press.
- Finnemore, M. (2001) Exporting the English School. *Review of International Studies*, 27(1), 509-513.
- Finnemore, M. (2013). *The Purpose of Humanitarian Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force*. Ithaca: Cornell University Press.

- Fordham, B. O. (2008). Power Or Plenty? Economic Interests, Security Concerns, And American Intervention. *International Studies Quarterly*, 52(4), 737-758.
- Foreign Affairs (2007) Renewing American Leadership(Barack Obama 2007). (Erişim Tarihi: 9.11.2022), <https://users.metu.edu.tr/utuba/Obama.pdf>
- Forumtr, (2016). Bosna Hersek Savasi (1992 - 1996). (Erişim Tarihi: 29.09.2022).
- Gallis, P. E. (2019) Kosovo: Lessons Learned from Operation Allied Force. *CRS Report for Congress*. Kosovo: Lessons Learned from Operation Allied Force (everycrsreport.com). (Erişim Tarihi: 13.10.2022).
- Gallup Poll. (2011). Amerikalılar Libya Operasyonunu Destekliyor. (Erişim Tarihi: 23.0.2022), <https://news.gallup.com/poll/146738/americans-approve-military-action-against-libya.aspx>
- Gallup, G. (1992). Gallup Pool Puplic Opinion 1992, Wilmington: DE Schollary Resources
- Gallup, G. (1993). Gallup Pool Puplic Opinion 1993, Wilmington: DE Schollary Resources
- Gallup, G.(1997). Gallup Pool Puplic Opinion 1997. Wilmington: DE Schollary
- Gallup, G.(1998). Gallup Pool Puplic Opinion 1998. Wilmington: DE Schollary
- Gallup, G.(1999). Gallup Pool Puplic Opinion 1999. Wilmington: DE Schollary
- Garding, S E. (2019), Bosnia and Herzegovina: Background and U.S. Policy, *Congressional Research Service Report*, April, 2019. (3)
- Gelb, L. H. and Buchanan, P. (2012). Does Libya Represent a New Wilsonism?. *The National Interest*, March/April, 40-44.
- Geldenhuys, D. (1998). *Foreign Political Engagement*. London: Macmillan Press LTD.
- Gemalmaz, M. S. (1999). *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. İstanbul: Beta Yay.
- Gibbs, D. (2000) Realpolitik and Humanitarian Intervention: The Case of Somalia. *International Politics*, 37(1), 41-55.
- Gibs, D. N. Washinton New Interventionism, US Hegemony and inter- imperyalist Rivalries. (Erişim Tarihi: 26.3.2016), <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=11&sid=1bd908cf-a94a-49a1-9223-03ecd02f91ef%40sessionmgr4002&hid=4102>
- Global r2p (2021), Libya. (Erişim Tarihi: 9.11.2022), <https://www.globalr2p.org/countries/libya/>

- Goldberg, J. (2016) Obama Doktrine. (Erişim Tarihi: 19.10.2022), <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/04/the-obama-doctrine/471525/>
- Golovnina, M. Ve Mohammed Abbas, Last throes of Libya war focus on Sirte. (Erişim Tarihi: 21.10.2011), <https://www.reuters.com/article/us-libya-idUSTRE77A2Y920110828>.
- Gözen, R. (2011). Libya Operasyonunda Uluslararası Meşruiyet Krizi. (Erişim Tarihi. 20.03.2021), <https://www.orsam.org.tr/tr/libya-operasyonunda-uluslararasi-mesruiyet-krizi/>
- Gözen, R. (2015). İdealizm. Ramazan Gözen(Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* içinde (72-84). İstanbul: İletişim Yay.
- Gnest, M. A., (2009). Conflict and Cooperation: Evolving Theories of *İntenational Relations*, : Thomson Press, 122-126.
- Glennon, M. J. New Intervention: Search for a Just International Law. <https://www.foreignaffairs.com/articles/1999-05-01/new-interventionism-search-just-international-law>. (Erişim Tarihi: 14.3.2016).
- Gnest, M. A. (2002). *Conflict and Cooperation: Evolving Theories of İntenational Relations*. İthaca:Thomson Yay., 122-126.
- Goodman, R. (2006) Humanitarian Intervention and Pretexts for War. *The American Journal of International Law*, 100(107), 107-141.
- Güngör, U. (2008). Günümüzde Barış Operasyonları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 4(8), 1-19.
- Hagger, N. (2009) *The Libyan Revolution: It's Origins and Legacy a Memoir and Assessment*. Washington D.C.: O Books.
- Halberstam, D. (2002). *Barış Zamanı Savaş: Bush, Clinton ve Generaller*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Hamilton, R. J. (2006) The Responsibility to Protect: From Document to Doctrine - but What of Implemantation. *Harvard Human Rights Journal*, Vol: 19, 289-297.
- Hassner, P. (1998). From War and Peace to Violence and Intervention. Jonathan Moore (Ed). *Hard Choices: Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention* içinde (9-27). Lanham Maryland: Rowman & Littlefield Publishers,
- Heilbrunn, J. (2011) Samantha and Her Subjects. *The National Interest*, 113. May-June, 6-15.
- Hehir, A. (2010). *Humanitarian Intervention: An Introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Hippel, K. (1999.). Introduction: Dangerous Hubris. Karin von Hippel(Ed) *Democracy by Force U.S. Military Intervention in the Post-Cold War World* içinde(1-26). Cambridge University Press..
- Hobbes, T. (2016). *Leviathan*. (Çev.: Semih Lin). Ankara: Yapı Kredi Yay.
- Holbrooke, R. (1999). *To End a War- Bir Savaşı Bitirmek*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Holzgrefe, J. L. (2003). Humanitarian Intervention Debate, J. L Holzgrefe ve R. O. Keohane (Ed). *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas içinde*. Cambridge: Cambridge University Press,15-89.
- Homolar, A. (2012). Multilateralism in Crisis? The Character of US International Engagement under Obama. *Global Society*, 26:1. 103-122, DOI: 10.1080/13600826.2011.629991.
- Hook, S. W. ve John Spaniner (2013). Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Howorth, J. (2012). CSDP and NATO Post Libya: Towards the Rubicon. *Egmont Security Policy Brief*, 35, 1-6.
- Humanitarian Intervention and Relief - The post-cold war era. (Erişim Tarihi: 1.03.2021), <https://www.americanforeignrelations.com/E-N/Humanitarian-Intervention-and-Relief-The-post-cold-war-era.html>
- Hurd, I. (1999). Legitimacy and Authority in International Relations. *International Organisation*, 53(2), 379-408.
- Hürriyet (2011). Kaddafi: Haçlılara Karşı Halkı Silahlandıracağız (Erişim Tarihi: 21.10.2022), <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kaddafi-haclilara-karsi-halkin-silahlandiracagiz-17320732>
- Işık, M. (2017) Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Balkanlar Politikası (1990-2017). İ. Kamil(Ed). *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)* . 1.Baskı. Ankara: Nobel Yayınları.
- İlhan, S. (1997). Türkiye'nin ve Türk Dünyasının Jeopolitiği. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*. Seri: 8. Sayı: A2.
- Kissinger, H. (2001). *Does Amerika Need A Foreign Policy*. New York: Simon and Shuster Paperbacks, 234-283.
- Karadereli, C. (2015). Savaş Kuramları. E. Büyükkancı (Ed.). *Temel Düşünürler ve Yaklaşımlar içinde* (72-96) Ankara: Adres
- Kaldor, M. (2001). A Decade of Humanitarian Intervention: The Role of Global Civil Society. In: H. Anheier & M. K. M. Glasius (Ed.) *Global Civil Society içinde* (109-143). Oxford: Oxford University Press.

- Kapani, M. (2015). *Politika Bilimine Giriş*, İstanbul: BB101 Yayınları.
- Karaoğlu, A. O. (2019). Libya'ya Askeri Müdahale ve Uluslararası Hukukta Yeniden İnşa Sorumluluğu. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(1). Bahar, 200-223.
- Karluk, R. (1998). *Uluslararası Ekonomik Mali Ve Siyasi Kuruluşlar*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Katzenstein, P., R. Keohane ve S. Krasner. (1998) International Organization and the Study of World Politics. *International Organization*, 52(4), 645-685.
- Kegley, C. W. ve M. G. Hermann. (1996). How Democracies Use Intervention: A Neglected Dimension In Studies Of The Democratic Peace. *Journal of Peace*. Vol: 33(3), 309-322.
- Kekilli, E. (2014).17 Şubat Devrimi'nden Hafta Darbe Girişimine Libya Siyaseti. *SETA Analiz*, Sayı: 99, 1-38.
- Keklik, S. (2011). ABD Dış Politikasında Dış Yardımların Rolü. (Erişim Tarihi: 28.05.2021),file:///C:/Users/PC-Z%C3%BCbeyda-Parlak/Downloads/294826.pdf.
- Kelley, C. S. (2012). Rhetoric and Reality? Unilateralism and the Obama Administration. *Social Science Quarterly*, 93 (5), 1146–1160. doi:10.1111/j.1540-6237.2012.00918.x.
- Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony: Cooperation And Discord In The World Political Economy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Keskin, F. (2009) Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 21. Bahar., 67-88.
- Kissinger, H. A. (2011). ABD Askeri Müdahalesinin Gerekçeleri. <https://www.henryakissinger.com/articles/grounds-for-u-s-military-intervention/> . (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Kocaman. A. (2008). Doctrine And Practice Of Humanitarian Interventions. (Erişim Tarihi:12.12.2020), <http://repository.bilkent.edu.tr/bitstream/handle/11693/14757/0003621.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Koenig, N. (2014). Between Conflict Management and Role Conflict: The EU in the Libyan Crisis. *European Security*, 23(3), 50-269.
- Köktaş, M. (2014). Amerikan Aydınlanması. *Liberal Düşünce*, 19(73-74), Bahar-Yaz, 109-137.

- Kriesberg, L. (2009). The Evolution of Conflict Resolution. J. Bercovitch, Kremenjuk V. ve I.W. Zartman (Ed.). The SAGE Handbook of Conflict Resolution içinde (31-55). Londra: SAGE
- Küçükkeleş M. (2013) AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı, *SETA Analiz*, Sayı:63. Ocak 2013, 1-28.
- Kürkçüoğlu, Ö. (t.y). Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünyü ve Bugünü. (Erişim Tarihi: 6.11.2020), [https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/41917/3712%20\(3\).pdf?sequence=1](https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/41917/3712%20(3).pdf?sequence=1)
- Kratchowill, F. (1993) The Embarrassment of Changes: Neo-Realism and the Science of Realpolitik Without Politics. *Review of International Studies*, 19(1), 63-80.
- Lake, A(1994). From Containment to Enlargement, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/lakedoc.html>. (Erişim Tarihi: 22.3.2016).
- Lepard, Brian D. (2002). Rethinking Humanitarian Intervention: A Fresh Legal Approach Based on Fundamental Ethical Principles in *International Law and World Religions*. Pennsylvania: Pennsylvania University Press.
- Madak, Ö. ve E. Gençalp (2020). 2011 Libya Krizi ve Avrupa Birliği'nin Askeri Müdahale Girişimi. (Erişim Tarihi: 23.0.2022), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1036151>
- Manavoğlu. Z. (2008). NATO' nun Kosova'ya Müdahalesinin Uluslararası Hukuk Açısından Geçerliliği. *Review of International Law and Politics*, 27-51.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy Of Great Power Politics*. Newyork: WW Norton & Company.
- Meernik, J. (1996). United States Military Intervention and the Promotion of Democracy. *Journal of Peace Research*, Vol: 33, No:4, November, 391-402.
- Menon, A. (2011). European Defence Policy from Lisbon to Libya. *Survival*, C. 53. S. 3, 75-90.
- Mesquita, Bruce Bueno De (2002) Domestic Politics And International Relations. *International Studies quarterly*, Vol 46. 1-9.
- Mearsheimer, J. (1995) A Realist Reply. *International Relations*, 20(1), 82-93.
- Miller, C.E. (2005). A Glossary of Terms and Concepts in Peace and Conflict Studies. Addis Ababa: University for Peace.
- Milliyet Eğitim. Manda ve Himaye Nedir? (Erişim Tarihi: 16.05.2021). <https://www.milliyet.com.tr/egitim/manda-ve-himaye-nedir-tarihte-manda-ve-himaye-dusuncesi-ilk-kez-nerede-reddedilmistir-6438021>

- Milliyet(2011) NATO’da Türkiye’nin istediği oldu. (Erişim Tarihi:19.10.2022),
<https://www.milliyet.com.tr/dunya/nato-da-turkiye-nin-istedigi-oldu-1368701>
- M5dergi (2010). NATO ve Akıllı Savunma. (Erişim Tarihi: 15.11. 2022),
<https://m5dergi.com/son-sayi/makaleler/nato-ve-akilli-savunma/>
- Moore, D. (t.y.). Americans Divided on U:S Troops In Bosnia, (Erişim Tarihi: 30.8. 2018),
<https://news.gallup.com/poll/4285/americans-divided-us-troops-bosnia.aspx>
- Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika*. (Çev.: Baskın Oran ve Oskay Ünsal). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Sevinç Matbaası.
- Morgenthau, H. (1985). *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. New York: McGraw Hill.
- Mahdavi, M.(2015).
Morgenthau, H. A Postcolonial Critique of Responsibility to Protect in the Middle East. *Perceptions*, Spring, 2015, Volume XX, Number 1, 7-36.
- Murphy, R. (2007). *UN Peacekeeping in Lebanon, Somalia and Kosovo*. Oxford: Oxford University Press.
- Nardin, T. (2002). The Moral Basis of Humanitarian Intervention. *Ethics and International Affairs*, 16(1), 57-70.
- NATO (2016). (Erişim Tarihi: 5.5.2016),
<http://web.archive.org/web/20111229195958/http://www.nato.int:80/docu/review/2005/issue3/turkish/history.html..>
- NBCnews (7 Ekim 2008). Presidential Debate Transcript. . (Erişim Tarihi: 9.11.2022), <https://www.nbcnews.com/id/wbna27073997>
- NATO (2011-1). 1970(2011) Güvenlik Konseyi Kararı (Erişim Tarihi: 21.10.2022),
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_02/20110927_110226-UNSCR-1970.pdf
- NATO (2011-2). BM Güvenlik Konseyi Kararı 1973 (2011). (Erişim Tarihi: 19.10.2022),
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf.
- NATO (2011-3). BM Güvenlik Konseyi 1973(2011) e göre Görevlendirme Kararı. (Erişim Tarihi: 21.10.2022),
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110329_-London-Conference-Libya.pdf
- NATO (29 Mart 2011). (Erişim Tarihi: 28.10.2022),
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110329_-London-Conference-Libya.pdf

- NATO (2011). NATO Libya Kararları. (Erişim Tarihi: 2.11.2022),
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_09/20110927_110916-UNSCR-2009.pdf
- Newport, F. (2018). Public Support for U.S. Involvement in Kosovo Diminishing Less Than Half Back Call-up of Military Reservists. (Erişim Tarihi: 8.9.2018),
<https://news.gallup.com/poll/3892/public-support-us-involvement-kosovo-diminishing.aspx>
- New York Times (2005). Libya Plans To Throw Out The Old And Usher In A New Era. (Erişim Tarihi: 12.11.2022),
<https://www.nytimes.com/2005/01/28/news/qaddafi-son-sets-out-economic-reforms-libya-plans-to-shed-old-and-begin.html>
- Niccolo, M. (2012). Prens. Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Can Yay. (Erişim Tarihi: 28.12.2020), <https://www.pdfdrive2.com/prens-niccolo-machiavelli-e117508350.html>
- NTV (2011) Fransız Bakan'da Haçlı Seferi Dedi. (Erişim Tarihi: 19. 10. 2022),
<https://www.ntv.com.tr/dunya/fransiz-bakan-da-haccli-seferi-dedi,1Z2XfkAfrE-7TNeMgA8dPA>.
- Nuruzzaman, M. (2013). The Responsibility To Protect Doctrine: Revived In Libya, Buried In Syria. *Insight Turkey*, 15 (2), 57-66.
- Nuruzzaman, M.(2014), Revisiting 'Responsibility to Protect' after Libya and Syria, (Erişim Tarihi: 9.11.2022), <https://www.e-ir.info/2014/03/08/revisiting-responsibility-to-protect-after-libya-and-syria/>
- Nye, J. S. (1999). Redefining the National Interest. *Foreign Affairs*, Vol: 78, New York, 22-35.
- Nye J. S. (2005). Soft Power: The Means to Success in World Politics. (Erişim Tarihi: 8.9.2022),
https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/joe_nye_wielding_soft_power.pdf
- Nye, J. (2009). The U.S. Can Reclaim Smart Power. *Belfer Center for Science and International Affairs*, January 21.
- Nye, J. (2009). Get Smart. Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*, July/August.
- Obama, B. (2009). Başkan Obama'nın Kahire'deki Konuşması: Yeni Bir Başlangıç. (Erişim Tarihi: 15.11.2022),
<https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/newbeginning/transcripts>
- Obama, B.(2011). Başkan Obama'nın 18 Mart Ulusa Sesleniş Konuşması. (Erişim Tarihi: 15.11.2022),
<https://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamalibyawarning.htm>

- Obama, B. (2011). Başkan Obama'nın 19 Mart Şafak Operasyonu için ABD Ordusunu Yetkilendirme Konuşması. (Erişim Tarihi: 15.11.2022), <https://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamalibyaltdmilitaryaction.htm>
- Obama, B. (2011). 23 Mart 2011 Beyaz Saray Açıklaması: Libya Şiddeti Durdurmalı. (Erişim Tarihi: 23.10.2022), <http://www.whitehouse.gov/blog/2011/02/23/president-obama-speaks>.
- Obama, B. (2011). Kongreye Mektup. (Erişim Tarihi: 23.10.2022), <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/21/letter-president-regaring-operations-libya>
- Obama, B. (2011). 28 Mart 2011 Libya Ulusa Sesleniş Konuşması.. (Erişim Tarihi: 23.10.2022), <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/28/remarks-president-address-nation-libya>
- Obama, B. (2011). 21 Ekim Beyaz Sarayda yaptığı konuşma: (Erişim Tarihi: 19.10.2011), https://commons.wikimedia.org/wiki/File:President_Obama_on_the_death_of_Muammar_Qaddafi.ogv
- Obama, B. (2011) 19 Mayıs 2011 ABD Başkanı'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya İlişkin Açıklamaları. (Erişim Tarihi: 26.10.2022). <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa>
- Obama, B. (2011). Barack Obama's speech on Middle East – full transcript.” barack-obama-speech-middle-east. (Erişim Tarihi: 6.11.2022), <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa>.
- Odman, T. (1996) Eski Yugoslavya ile İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı. *AÜHFD* (1), 133.
- Oğultürk, M. C. (2014). Kosova' nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 19(19), 99-132.
- Oğuzlu, T. (2014) ABD'nin Transatlantik Politikası. Ramazan Gözen (Ed.) *Amerikan Dış Politikası içinde* (73-92). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay,
- Orhan, D. D. (2018). Avrupa Birliği'nin Güney Akdeniz Politikasında Güvenlik-Demokrasi İkilemi: Arap Baharı Sonrası Kurumsal Girişimler. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. 9(4)Cilt: 9. Sayı 24, No: 2609, 52-73.
- Önal, B. (2010). *Türkiye- ABD ilişkilerinde Clinton Faktörü*. Kocaeli: Umuttepe Yay.
- Örmeci, O. (2016). John Mearsheimer'a Göre Çin Barışçıl Olarak Yükselir mi?. (Erişim Tarihi: 13.01.2021), <http://ydemokrat.blogspot.com/2016/11/john-mearsheimera-gore-cin-barscl.html>

- Özgen, C. (2016). Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'nda İlk Çatlak: Libya Krizi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 143-176.
- Öztürk, Y. (2017). Uluslararası Hukukta Devletlerin Egemen Eşitliği Kavramının Jus Cogens Niteliği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XLII, 2017/1, 37-53.
- Özdemir, H. (T.Y.) Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 163-3, 114-144.
- Pargeter, A. (2006). Libya: Reforming the Impossible?. Review of African Political Economy, Vol. 33. No. 108. *North Africa: Power, Politics & Promise*. Jun, 219-235.
- Patrick, S. The Role of the US Government in Humanitarian Intervention. (Erişim Tarihi: 22.4.2016), <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=28969064-9c85-4561-9607-4fc0746f1c2e%40sessionmgr120&hid=121>
- Pattison, J. (2011). The Ethics of Humanitarian Intervention in Libya. *International Affairs*, Vol. 25. No.3, 271-277.
- Pattison, J. (2012). Humanitarian Intervention And The Responsibility To Protect: Who Should Intervene?. Oxford University Press.
- Pazarcı, H. 2005. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turan Kitabevi.
- Pektaş, U. ve D. Ateş (2018). Uluslararası İlişkilerde Kırılgan Devlet Söylemi: Nedenleri ve Yaklaşımlar. *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*, Sayı: 39. 1-14.
- Petras, J. (2012), China: Rise, Fall and Re-Emergence as a Global Power, <https://www.globalresearch.ca/china-rise-fall-and-re-emergence-as-a-global-power>. (Erişim Tarihi: 9.11.2022).
- Pham, J. P. (2008). What Is in the National Interest? Hans Morgenthau's Realist Vision and American Foreign Policy. *American Foreign Policy Interests*, N. 30, 256-265.
- Piaskowy, K. Madeleine Albright and United Humanitarian Intervention: A Principle and Personal Agenda, (Erişim Tarihi: 4. 4. 2016), https://etd.ohiolink.edu/ap/10?0::NO:10:P10_ACCESSION_NUM:ucin1163531263#?
- Pickering, J. (2002). Give Me Shelter: Reexamining Military Intervention And The Monadic Democratic Peace. *International Interactions*. 28(4), 293-324.
- Pickering J. and E. Kisangani. (2009) The International Military Intervention Data Set. *Journal of Peace Research* 46(4), 589-600.

- Pickering J and E. Kisangani. (2010) Diversionary despots?. *American Journal of Political Science*, 54(2): 477–493.
- Ploch, L. (2011) Africa Command: U.S. Strategic Interests and the Role of the U.S. Military in Africa. *CRS Report*, 22 July.
- Power, S.(2002). A Problem from Hell: America and the Age of Genocide. New York: Basic Books.
- Prashad, V. (2012). *Arap Baharı, Libya Kışı*. (Çev.: Şükrü Alpagut) Oakland: Ak Press.
- Ramsbotham, O., T. Woodhouse ve H Miall. (2014). Postwar Reconstruction. Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse ve Hugh Miall (Ed). *Contemporary Conflict Resolution içinde* (198-228). Malden: Polity Press.
- Reuters, (2 Mart 2011) Arap Birliği, BM’yi Libya’ya Uçuşa Yasak Bölge Uygulamaya Çağırıldı. <https://www.reuters.com/article/us-libya-arabs-idUSTRE72B1FI20110312>. (Erişim Tarihi: 23.10.2022).
- Reus-Smit, C. (2005). The Constructivist Challenge After September 11. In: A. Bellamy (Ed). *International Society and its Critics içinde* (81-97). Oxford: Oxford University Press.
- Reus-Smit, C. (2009) Constructivism. In: Scott Burchill, Andrew Linklater ve John Donnelly(Ed.). *Theories of International Relations içinde* (212-237). London: Palgrave Macmillan,.
- Roberts. A. (1993). Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 69, No. 3 (Jul.), 429-449.
- Robinson, P. (1999). The CNN Effect. *Review of International Studies*, 25(1), 301-309.
- Ronen, Y. (2015) Libya’s Rising Star: Said Al-Islam and Succession. *Middle East Policy*, Cilt. XII, No. 3. Güz, 136-44.
- Rosenau, J. N.(1971) *The Scientific Study of Foreign Policy*. New York: The Free Press
- Ruggie, J. (1998) What Makes the World Hang Together: Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge. *International Organisation*, 52(4), 855-885.
- Sak Y. (2015) Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 11. Sayı 44. Kış 2015, 121-145.
- Sancaktar, C. (2016). NATO’nun Kosova Müdahalesi: Emperyalist Müdahaleye Bir Örnek: Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Sertif Demir(Ed.). *Uluslararası Güvenlik içinde*(445-459). İstanbul: Beta Basım A.Ş.

- Sander, O. (2000). Siyasi Tarih(İlkçağlardan 1918'e). İmge Yay: Ankara.
- Sander, O. (t.y.) Türkiye'nin Batı Bağlantısı ABD ve Türkiye. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36706>. (Erişim Tarihi: 28.05.2021).
- Seung, W. C. (2013). What determines US humanitarian intervention?. *Conflict Management and Peace Science*, 30(2), 121-141.
- Scheffer, D. (1992) Modern Bir İnsani Müdahale Doktrine Doğru. *Toledo Üniversitesi Hukuk İnceleme*, Cilt 23, 253-274.
- Shannon, V. (2000) Norms are What States Make of Them: The Political Psychology of Norm Violation. *International Studies Quarterly*. 293-316.
- Singer, J. D. (2006). Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Meselesi. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 11. Güz 2006, 3-24.
- Simon, H. (1997). The Poliheuristic Theory Of Foreign Policy Decisionmaking, *Decisionmaking On War And Peace: The Cognitive-Rational Debate*, 1-80.
- Šimonović, Ivan (2021). Koruma Sorumluluğu. .(Erişim Tarihi. 26.03.2021), <https://www.un.org/en/chronicle/article/responsibility-protect>
- Solarz, S. ve M. Ohanlon(2016). Humanitarian Intevention: When is Force Justified. (Erişim Tarihi: 21. 5. 2016), <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=28969064-9c85-4561-9607-4fc0746f1c2e%40sessionmgr120&hid=121>
- Somuncuoğlu, A. (2009). ABD'nin Demokrasi Özendirme Politikası: Kazakistan Örneği. (Erişim Tarihi. 28.05.2021), <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/37309/250171.pdf?sequence=1>
- Sönmezoğlu, F. (2019) *Uluslar arası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmez, S. (2019). Michael Walzer Ve Haklı Savaş Problemi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Sönmez, T. (2011) Batı ve Kaddafi Makasında Libya. SETA Rapor, Mayıs. Sayı: 3, 214-218.
- Smith, M. (2009), Kosovo Conflict: U.S. Public Diplomacy and Western Public Opinion, USC Center on Public Diplomacy at the Annenberg School University of Southern California, Paper 3. (9)
- Staff, W. (2011). Coalition Targets Gadhafi Compound. (Erişim Tarihi: 2.11.2022), <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/africa/03/20/libya.civil.war/index.html?hpt=T1&ieref=BN1>

- Sürücüoğlu, O. (2017). Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi Ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 4, Yıl: 2017, 603-628.
- Sümer, G. (2008) Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politika Kültürü. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5. Sayı 19. Güz, 119-144.
- Saunders, F.S. (2004) *Parayı Verdi Düdüğü Çaldı, CIA ve Kültürel Savaş*. (Çev.: Ülker İnce). İstanbul: Doğan Kitapevi
- Stromset, J. (2003). Rethinking Humanitarian Intervention: The Case For Incremental Change. J. L Holzgrefe, ve R. O. Keohane (Ed). *Humanitarian Intervention: ethical, legal and political dilemmas* içinde (232-372). Cambridge: Cambridge University Press.
- Şener, M. B.(2021). Evaluation Of Nato Intervention In Kosovo By Criteria Of Responsibility To Protect. *Journal of International Relations and Political Science Studies*, S.2, 38-59.
- Şentuna, T. (2019) Libya Askeri Müdahalesinin Uluslararası Hukuka Uygunluğu ve Koruma Sorumluluğu Kavramı Çerçevesinde Meşruiyeti. *The Turkish Yearbook of International Relations*, Vol: 50, 201-224.
- Tanrıverdi, N. (2011). Kaddafi Sonrası Libya ve Demokratikleşme Sorunu. *Ortadoğu Analiz*, C.3. S. 35, 72-93.
- Taşdemir, F.(2006) Uluslararası Terörizme Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi. USAK Yay.
- Temby, O. (2013). What are Levels of Analysis and What Do They Contribute to International Relations Theory?. *Cambridge Review of International Affairs*, 28. S. 4, 1-22.
- Tekin, S. (2011). İnsanî Müdahale Kavramı Ve Libya'nın Geleceği. *SDE Analiz*, Nisan 2011, 57-81.
- Teso'n, F. R. (2003). The liberal Case for Humanitarian Intervention. J. L Holzgrefe, ve R. O. Keohane (Ed). *Humanitarian Intervention: ethical, legal and political dilemmas* içinde (93-129).Cambridge: Cambridge University Press.
- Tesón, F. (1996). Collective Humanitarian Intervention. *Michigan Journal of International Law*, 17(2), 346-365.
- The CIA World Factbook (2008-2009). <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html> (Erişim Tarihi: 23.10.2022).
- The Maastricht Treaty. 1992. (Erişim Tarihi: 23.0.2022), <http://data.europa.eu/eli/treaty/teu/sign.html>.

- The Washington Post (2011). Arap Birliği, BM'den Libya Üzerinde Uçuşa Yasak Bölge İstedi. (Erişim Tarihi: 23.10.2022), https://www.washingtonpost.com/world/arab-league-asks-un-for-no-fly-zone-over-libya/2011/03/12/ABoie0R_story.html.
- Travers, D. (2001). The UN: Squaring the Circle. *The Kosovo Crisis: Tony Weymouth, Stanley Henig (Ed). The last American war in Europe? İçinde* (250-254). London: Reuters.
- Türkmen, F. (2006) *İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Ülger, İ. K. (2003). *Yugoslavya Neden Parçalandı*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Viotti, P. and Kauppi, M. (2010). *International Relations Theory*. London: Longman.
- VOA (2010). Amerika ve Libya Ticaret Anlaşması İmzaladı. (Erişim Tarihi: 2.11.2022), <https://www.voaturkce.com/a/amerika-ve-libya-ticaret-anlamas-mzalad-94504894/884145.html>
- Xypolia, I. (2022) From the White Man's Burden to the Responsible Saviour: Justifying Humanitarian Intervention in Libya. *Middle East Critique*, 31:1, 1-19, DOI: 10.1080/19436149.2022.2030981.
- Waal A. ve Omaar R.(1994). Can Military Intervention Be "Humanitarian"? *Middle East Report*, No. 187/188. *Intervention and North-South Politics in the 90's*. March-Jun, 2-8.
- Walt, S. M. Two Cheers for Clinton's Foreign Policy. (Erişim Tarihi: 15.5.2016), <https://www.foreignaffairs.com/articles/2000-03-01/two-cheers-clintons-foreign-policy>
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill, 146-160.
- Waltz, K. ve G. H. Quester *Uluslar arası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi* (Çev.: Ersin Onulduran). Ankara: Ankara Üniversitesi Yay., 32-66.
- Weiss, T. (2005). *Military-Civilian Interactions: Humanitarian Crises and The Responsibility To Protect*. London: Rowan and Littlefield.
- Weiss, T. (2007). *Humanitarian Intervention: Ideas in Action*. Cambridge, UK: Polity Press, 23-25.
- Weiss, T. G. (2011). RtoP Alive and Well after Libya. *Ethics & International Affairs*, FirstView Articles, 1-6.
- Wendt, A. (1987). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*, 41(3), 335-370.

- Wendt, A. (1992). Anarchy is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics. *International Organisation*, 46(2), 391-425.
- Wendt, A. (1995). Constructing International Politics. *International Security*, 20(1), 71-81.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wheeler, N. J. (2000). *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. New York: Oxford University Press.
- Wheeler, N. (2001). Humanitarian Intervention After Kosovo: Emergent Norm, Moral Duty or the Coming Anarchy?. *International Affairs*, 77(1), 113-128.
- Wheeler, N. (2004) The Humanitarian Responsibilities of Sovereignty: Explaining the Development of a New Norm of Military Intervention for Humanitarian Purposes in International Society. John Walsh(Ed)*Humanitarian Intervention and International Relations* içinde (29-52).Oxford: Oxford University Press.
- Wendt, A.(1992). Anarchy is What States Make Of It: Social Consruction of Power Politic. *International Organization*, 46(2), 391-425.
- Wheeler, N. J. (2000). *Saving Strangers: Humanitarian İntervention in İnternational Society: Humanitarian İntervention in İnternational Society*. OUP Oxford Press.
- Woehrel, S. ve Julie Kim. (2006). Kosovo and US Policy. *Library Of Congress Washington DC Congressional Research Service*.
- White House, *A National Security Strategy* 1991.
- White House, *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*. 1995.
- White House, *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*. 1996.
- White House, *National Security Strategy For A New Century*. 1997.
- White House, *A National Security Strategy For A New Century* 1998.
- White House, *A National Security Strategy For A New Century* 1999.
- White House, *A National Security Strategy For A Global Age* 2000.
- White Hause, Sustaining US leadership Priorities for 21 st Century Defense 2012. (Erişim Tarihi: 9.11.2022), http://www.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf
- Wikipedia English(2021). ABD’ nin Ticari Birinci Partneri Avrupa Birliği. (Erişim Tarihi: 23. 10. 2022).

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_the_largest_trading_partners_of_the_United_States

- Yalçinkaya, H. (2008). *Savaş Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Yapıcı, M. İ. (2004). Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cil:2. No: 8. (1-24).
- Yılmaz, M. E. (2012) Kaddafi Sonrası Libya'da Siyasal Dönüşüm. *Akademik Ortadoğu*, C. 7. S. 1.
- Yılmaz, S. (2012) Uluslararası Müdahale ve Meşruiyet. <https://21yyte.org/tr/merkezler/uluslararasi-mudahale-ve-mesruiyet>. (Erişim Tarihi: 20.03.2021)
- Yoon, M. Y. (1997) Explaining U.S. Intervention in Third World Internal War(1945-1989. *Journal Of Conflict Resolution*, Vol.41. No:4. August.
- Zakaria, F. (2011). Obama Doktrinini Aramayı Bırakın. <https://www.chicagotribune.com/politics/ct-xpm-2011-07-11-ct-oped-0711-zakaria-20110711-story.html>. (Erişim Tarihi: 1.11.2022).
- Zoubir, Y. (2011). The United States and Libya: the limits of coercive diplomacy. *The Journal of North African Studies*, 16:2, 275-297. DOI: 10.1080/13629387.2011.572623.
- Zifcak, S. (2012). The Responsibility To Protect After Libya And Syria. *Melbourne Journal of International Law*, Vol 13(1), 59-93.

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini Antalya’da tamamladı. Kocaeli Üniversitesi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden 2023 yılında mezun oldu. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bilim dalında Yüksek Lisansını 2006 yılında tamamlamıştır. 2016 yılında Yalova Üniversitesine bağladığı Uluslararası İlişkiler Doktora programında öğrenciliğine devam etmektedir.

MESLEKİ DENEYİMİ

- Arş. Gör. (50/’d Md. Tabi) Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü: 01.01.2004 - 31.08.2006.
- 22. Dönem TBMM Milletvekili Danışmanlığı: 01. 09.2006 - 22.07.2007.
- Öğretim görevlisi: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, Halkla İlişkiler Tanıtım, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik, 17 Kasım 2008-
- Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Halkla İlişkiler Bölüm Başkanı(2008-2022).

TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Parlak, Z. (2022), Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin İnsani Müdahalesini Etkileyen Temel Faktörler. *Journal of International Relations and Political Science Studies*. Sayı 6, 67 – 96. **Yalova Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Doktora Programı Tezinden türetilmiş yayın.**

DİĞER YAYIN VE ESERLER

Yüksek Lisans Tez Konusu: Yarma, Z. (2006) Türk Kökenli Yabancı Milletvekillerinin Siyasal Elit ve Kimlik Oluşumu: Almanya Örneği. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Kocaeli Üniversitesi.

Ulusal Tebliğler

Yarma, Z. (2004, 6-7 Mayıs). *Akdeniz Güvenliği(AB, NATO, Türkiye)*. 1. Uludağ Üniversitesi Genç Bilim Adamları Sempozyumu: Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi, Cilt:II, Uludağ Üniversitesi Kültür Sanat Kurulu Yayınları No:7, Bursa, Türkiye

Uluslararası Tebliğler

Yarma, Z. (2005, 05-09 Haziran). *Avrupalı Türkler ve Avrupa'da Değişen Göçmenlik Deneyimi*. III. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Celalabat, Kırgızistan.

Yarma, Z. (2006, 18-21 Eylül). *Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkaslarda Ortaya Çıkan Yeni Riskler ve Değişen Güvenlik Anlayışı*. SSCB Sonrası Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Değişim Kongresi. Kocaeli,Türkiye

Makaleler

Yarma, Z. (2005). Avrupalı Türklerin Siyasal Kimliği. Bekir Günay(Der.). *Sorunlu Türk Bölgeleri* içinde (117-166). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.

Çoban, B. Ve Zübeyda Yarma, (2004). OSEGİT'in Siyasi Yapısı, Samir Salha(Ed.) *Ortadoğu Siyasi Ekonomik Güvenlik Ve İşbirliği Teşkilatı (OSEGİT) içinde* (61-104). Kocaeli:.Kocaeli Üniversitesi Yay.

Yarma, Z. (2008). Kıta Sahanlığı Anlaşmazlığı. İrfan Kaya Ülger(Ed.). *Türk- Yunan İlişkilerinde Ege Sorunları* içinde (37-93).İstanbul: Derin Yayınları,